MARIN PREDA

VIAȚA CA O PRADĂ

MARIN PREDA

VIAȚA CA O PRADĂ

1977

„Dacă aşi şti că efortul pentru scrierea unui roman mă poate costa viaţa, mi-aşi lua toate măsurile de siguranţă pentru a înlătura o eventualitate cum ar fi boala din care să mi se tragă moartea. Dar unica măsură hotărâtoare, aceea de a renunţa la scris, nu aşi lua-o.“

MARIN PREDA

Aventura conștiinței mele a început într-o zi de iarnă când o anumită întâmplare m-a făcut să înțeleg deodată că exist. Era multă lume în casă, ființe mari, așezate în cerc pe scaune mici și care se uitau la mine cu priviri de recunoaștere, dar parcă îmi spuneau cu ostilitate, te vedem, ești de-al nostru, dar ce faci? Atunci am auzit o voce: „Lăsați-l în pace! Na, mă, și pe-asta!“ Și cel ce rostise aceste cuvinte a luat de undeva de pe sobă o pâine mare și rotundă și mi-a întins-o. Atunci mi-am dat seama că țineam strâns ceva în brațe, tot o pâine, și că asta era cauza privirilor rele îndreptate asupra mea. Pusesem mâna pe pâinea de pe masă care era a tuturor și nu mai vroiam să dau la nimeni din ea. Iar acel om, de care ascultau toți, în loc să mi-o ia cu forța, cum furioși se pare că vroiau ceilalți, făcându-mă să scot răcnete, îmi mai dăduse una: „Ia-o, mă, și pe-asta!“ Parcă m-am trezit dintr-un somn. M-am uitat la toți liniștit și am pus cuminte pâinea din brațe pe masă. Nimeni nu mai m-a luat după aceea în seamă, au început să rupă din ea și să mănânce.

Din această întâmplare ar reieși că instinctele de acaparare m-au dus departe de viață, ceea ce nu s-a dovedit. Totuși aventurile vieții noastre sunt ale conștiinței, deși viața ei adevărată nu e niciodată liberă de instincte și nu o dată e neputincioasă în fața lor, în rău, dar și în bine.

N-aș putea să spun cui datorez faptul că deși am fost dat la școală la opt ani, cu scopul mărturisit de tatăl meu să învăț doar sa mă iscălesc și pe urmă, asemeni fraților mei mai mari, să ar pământul și să cresc vite, totuși întreaga familie a renunțat mai pe urmă la această idee. Fiindcă în primul an abia am trecut clasa, deși m-am trezit cu uimire citind.

Atunci de ce m-au dat mai departe să urmez și clasa a doua pe care abia am trecut-o? Ulterior toți au spus că învățam bine. Dar asta nu era adevărat. Numai eu știu ce-am putut trăi în anul următor, la ce tortură am fost supus și cum soarta mea s-a decis parcă ignorându-mă. De la începutul anului nu putusem învăța nimic, nu aveam cărți. Mama îmi făcuse rost de cinci lei, mi-i dăduse și-mi spusese să-mi cumpăr cu ei „măcar *Citirea*“. M-am dus acasă la învățător, pe care l-am găsit în curte cu alții, beau cafele și jucau tabinet, și l-am strigat. A venit la gard. I-am spus ce vroiam, și el a întins mâna și i-am pus în palmă mica monedă galbenă.

— Ce să-ți iau eu, zice, cu cinci lei? O *Citire* costă vreo douăzeci și cinci de lei.

— Dom'le învățător, i-am spus eu atunci, care mă gândisem o clipă că ar putea da de la el restul, dar îmi spusesem în același timp că nu putea să facă așa ceva, că nu eram fi-său, luați-mi un maculator să am măcar pe ce scrie, că de învățat pot să mă mai împrumut, dar de scris nu pot să scriu în caietele altora.

— Așa e, zice, bine, când o să mă duc pe la Roșiori, o să-ți cumpăr un maculator. Da' tac-tău de ce nu-ți dă bani de cărți, că nu e om sărac?

— Mă mir că mă lasă să viu și așa, darmite să-mi mai cumpere și cărți.

— Așa e, a zis învățătorul senin, și a dat creanga de măr pe sub care venise la mine la o parte și s-a întors la masă să-și continue jocul întrerupt.

În iarna aceea hotărârea tatălui meu de a nu mă mai lăsa să mă duc la școală a devenit, practic, un fapt, deși din gură nu mă oprise; nu aveam cu ce mă încălța. M-am dus doar când am putut merge descult; și atunci am trăit acele ore de spaimă despre care am pomenit al cărei motiv dacă s-ar fi dezvăluit s-ar fi petrecut o catastrofă. Conștiința măsura proporțiile dezastrului care ar fi urmat, iar instinctele tremurau: nu se știe ce-aș fi ajuns în viață dacă jocul întâmplării, al cărei erou eram, s-ar fi destrămat și eu aș fi apărut în ochii învățătorului așa cum eram și nu cum, prin nu știu ce mister, credea el că sunt. Adică dintre cei mai buni… Se apropia sfârșitul anului și dascălul examina toată clasa, să vadă pe care trece, pe cine premiază și pe cine lasă repetent. Scotea câte cinci sau șase la tablă și îi asculta. Jumătate din ei parcă învățaseră ceva, cealaltă jumătate însă parcă nici nu trecuse pe la școală și atunci învățătorul începea să-i bată la palmă cu o nuia de corn foarte ageră, de care tot unul dintre noi făcuse rost. Era atât de furios încât uneori îi bătea la palmă pe toți cei care erau scoși odată, deși unii dintre ei protestau indignați că ar fi răspuns bine la întrebările puse. Așteptam tremurând să-mi vie rândul. Nu știam nimic și ascultam înfiorat planșetele care umpleau clasa. Băieții suportau bine loviturile în clipele când le primeau, dar în bănci nu mai puteau, fluturau mâinile înroșite în aer, sau și le vârau deznădăjduiți între genunchi. Plângeau cu înverșunare și obidă nedefinită fiindcă nici unul nu știa să urască, durerea lor era pură și în ea puteai ghici cel mult protestul împotriva ei, a durerii în sine, fiindcă durea, și nu a învățătorului sau a școlii, cu cărțile și istoriile ei care trebuiau învățate cu sila.

Prima zi a trecut fără să fiu scos și eu la examen. A doua zi, văzând cum stau lucrurile, în loc să fug și îndărăt să nu mă mai uit, am venit totuși la școală, deși știam ce ar putea să mi se întâmple. Nu m-a scos nici în acea zi și nici în cele următoare. Și pentru ca această întâmplare să fie dusă până la capăt, în nefirescul ei, la sfârșitul anului m-am pomenit printre premianți.

Faptul uimi pe ai mei și tata nu mai zise nimic, când, în toamnă, îi spusei că vreau să urmez și pe-a patra. Dar tot nu-mi luă cărți. Încetul cu încetul însă se răspândi întâi printre copii, apoi și printre vecini, ideea că eu aș ști atâta carte încât era clar că după terminarea cursului primar trebuia să fiu dat să urmez mai departe, la liceu sau la școala normală de învățători. Începui și eu să cred acest lucru, cu atât mai mult cu cât viața de țăran, în ciuda faptului că se petrecea într-un spațiu liber, mie mi se părea că se petrece într-un țarc. Dar eu nu vreau să povestesc aici „amintiri“, ci doar lucruri pe care le contemplu și azi cu un sentiment de neliniște că s-ar fi putut totuși să nu aibă loc, și atunci nici lumina care le însoțește azi în amintire să nu fi existat.

Nicăieri nu a fost timp în cele o mie de pagini ale *Moromeților* să povestesc călătoria pe care a făcut-o Niculae (erou a cărui copilărie era a mea), cu tatăl său, la vârsta de doisprezece ani, la Câmpu-Lung, unde dorința lui de a evada din familie și din sat trebuia să devină un fapt. În realitate această călătorie avea să se termine cu un eșec prin care însă soarta mă ferea de o prăbușire.

Nu există o ființă care să nu fie înzestrată cu instinctul primejdiei. La oameni el agită presentimentele cu atât mai mult cu cât rațiunea nu-și dă seama de nimic. Tatăl meu era posomorât și nu scotea un cuvânt mergând pe lângă cai. Nu se uita la mine, se ferea de ochii mei, a căror expresie îl împiedica, pesemne, să înțeleagă avertismentele turburi pe care le simțea zdruncinându-i credința în steaua mea. Ce eram eu? Ce putea să-i spună lui încrederea naivă a unui băiat că într-acolo unde mergeam ne aștepta lumea cu brațele deschise, să confirme adevărul înzestrării fiului din căruță, de care în sat nimeni nu se mai îndoia demult? Și dacă toată lumea se înșela? Învățătorul acela care mă premiase fără să știu nimic murise demult și luase cu el în mormânt secretul comportării lui ciudate. El, tatăl, nu fusese niciodată convins că nu se petrecuse atunci ceva firesc. Ai mei toți știau bine că sunt un bleg, totuși de ce mi s-ar fi pus pe cap o coroană pe care n-aș fi meritat-o? Asemenea gesturi le pot face oamenii obișnuiți din prostie sau din părtinire, dar ce l-ar fi putut îndemna pe un învățător care nu era

mai bun decât alții, ba chiar era mai rău, suferind de piept, și folosind foarte des nuiaua, să mă scoată din blegia mea vizibilă și să mă împingă de la spate în fața satului? Patul său de moarte pe lângă care am trecut toată clasa și i-am sărutat mâna acestui om slăbuț, stins în floarea vârstei, cu o mică mustață neagră și cu o expresie ca de icoană pe chipul său supt de suferință, nu-mi apare niciodată în amintire fără un adânc fior: e pentru mine semnul că pe această lume, destinul orb nu e atotputernic, că hotărârile lui pot fi smulse, că fulgerul intuiției noastre îl poate abate din mersul lui implacabil. Și că, odată înfrânt, el cedează mereu netezindu-ți drumul nu fără a-ți lăsa în conștiință de fiecare dată o spaimă, semn că nu te va proteja la infinit.

Această spaimă o trăia pe drum tatăl meu, înaintea mea. El se apropie la un moment dat de botul cailor și trase căruța la marginea drumului. Alături era o poiană și o fântână. O fată desculță își spăla picioarele, apariție parcă de vis pe aceste ținuturi necunoscute cu văi adânci și dealuri uriașe. Se sui apoi lângă mine. Rămase câtva timp tăcut fără să mă privească. Îmi puse însă mâna lui mare pe picior și mă mângâie cu o milă nesfârșită pe care a trebuit să treacă douăzeci de ani ca s-o înțeleg. Apoi îmi spuse cu o duioșie izvorâtă numai din tristețea pricinuită de hărțuiala la care îl supunea de la o vreme familia noastră cu trei soiuri de copii, și pe care numai eu și mama i-o cunoșteam.

— Domnule, unde ne ducem noi acum?

Am înțeles fără să mă turbur ce vrea să spună: era oare ăsta drumul nostru? Ne duceam bine acolo unde ne duceam? Cine ne spunea nouă că din zecile de căruțe care se îndreptau ca și a noastră spre orașul de munte cu renumita lui școală, a noastră nu va face parte din cele care se vor întoarce cu speranțele pierdute?

— Îți pun această întrebare, a continuat el ca și cum mi-ar fi spus pentru întâia oară ceea ce avea să urmeze, când de fapt totul fusese demult răsucit pe toate fețele, ca să știi că n-ajunge să reușești să treci din trei sute, câți am auzit că sunt înscriși, printre cei patruzeci admiși. Trebuie să fii printre cei șapte-opt cu bursă. Fără bursă nu pot să te țin! Mi-am dat capul pe spate:

— Heeee! Și d-aia ai tras tu căruța la marginea drumului!! Din mers nu puteai să-mi spui, heeee!

Și l-am arătat cu mâna ca să-l mai vadă și alții și am continuat să behăi.

— Nu, că putem să întoarcem caii și să ne ducem acasă! a zis el atunci cu simplitate, vrând parcă, cu o ultimă sforțare, să rămână în mijlocul acestei simplități care ne-ar fi izbăvit de toate grijile și de toate temerile.

Spunem că n-au mai fost locuri și gata. Altfel îți închipui ce rău o să fie. Ce-o să te faci tu, cum o să te hrănești? Lăsând la o parte faptul că n-o să se poată să nu-ți pese de toți proștii care or să râdă de tine.

Mă uitam la el și ca totdeauna glasul cu care îmi spunea aceste cuvinte mă făcu să înțeleg mai puțin ceea ce spunea. Cum o spunea, asta era uimitor. O veșnică surpriză. Reieșea în acele clipe că lumea n-ar fi atât de greu de suportat, dacă n-ar fi împănată cu proști. Ei, ce-o să fac? Sunt eu în stare, așa ca el, să nu-mi pese de ei? N-o să fiu, cum o să fiu? Sunt un copil, puțini sunt cei care cu adevărat se pricep să le facă față. Și atunci?

— Și ce vreai tu acum de la mine?

— Te întreb. Știi?!

— Ce să știu?

— Cum ce să știi? Păi despre ce vorbim noi aicea? Știi tu carte?

Am tăcut. Cum puteam să-i alung îndoielile? Să-i spun că știu să rezolv ecuații de gradul întâi, sau că știu toată istoria Evului Mediu așa cum se predă ea în clasa a doua de liceu?

— Ia spune-mi tu mie, aici, a zis el atunci tresărind parcă și el însuși că această idee nu-i venise mai demult în minte, care sunt bogățiile țării?

Vroia să mă examineze el, să audă cu urechile lui că știu și să se liniștească.

— Care sunt bogățiile țării? Eeee! Heeee!

Și l-am arătat iar cu mâna, să fie martori și alții, și să râdă și ei de întrebarea lui. A început să râdă el însuși, redevenind senin și a pus mâna pe hățuri. Convingerea mea îl subjugase.

La Câmpu-Lung am ajuns pe seară și am tras sub șoproanele unui han. Era frig, am început să tremur, m-am învelit cu cerga, care nu ținea însă deloc de cald.

— Ce e cu tine? m-a întrebat.

— Tu nu vezi? i-am răspuns eu cu dinții clănțănind. Mi-e frig, pune dulama pe mine și ia cerga asta de-aici.

Mi-a adus să mănânc doi mici și mi-a pus o ceașcă cu țuică în mână.

— Bea și tu, zice, mi-o dădu mocanu' ăsta de-alături. A tras și el cu căruța cu noi, e de prin Răchitele. Are și el un copil să-l dea la școală. A venit cu el în căruță și cu un butoi, eu zic că are o sută de chile. Ei, adăugă el, pot eu să fac față? Se duce și dă la unul și la altul și țuică și bani și admitem cazul că și băiatul e bun, între tine și el nu-l alege pe el?!

N-am putut nici să mănânc, nici să beau și nici nu mai auzeam bine ce spunea. Dimineața m-am trezit mirat că nu prea îmi simțeam greutatea corpului. Știam ce e, dar această boală, frigurile, îmi trecuse demult și niciodată nu mă apucaseră toamna, ci totdeauna în iunie. Nu i-am spus tatălui meu nimic, nici nu prea credeam că sunt iarăși frigurile, de astă dată am mâncat bine și starea aceea de slăbiciune mi-a trecut.

Am plecat la școală. Curtea era imensă, plină de copii și de părinții lor. Vederea mocanilor cu pălăriuțele acelea ca niște ceaunuri și cu pantalonii de aba albă strânși pe picioare m-a înveselit și am uitat că fusesem aseară bolnav. Tatăl meu însă era din nou îngrijorat: se adeverea ceea ce auzise, în timp ce el mai crezuse poate că n-o fi adevărat, și că n-or fi avut toți ambiția să-și dea copiii aici și nu în altă parte: păreau nu trei sute, ci parcă o mie.

Programul din ziua aceea, după cum citirăm pe un afiș, era apelul și vizita medicală. Nu trecu mult și ieși un ins care ceru foarte autoritar să se facă liniște, după care începu să ne citească numele după o listă. Erau într-adevăr foarte mulți, nu se mai terminau. Cât timp să fi trecut? O jumătate de ceas? Cutărescu Ilie, prezent, Panțirescu Toader, prezent, toaderii ăștia erau foarte numeroși. Tocmai mă miram de ce mocanii își spun Toader și nu Tudor, când deodată peste curtea mărginită de ziduri înalte cu ferestre mari și cu copaci bătrâni cu frunza de un verde bogat și negru, se lăsă liniștea. Se strigase un nume și nu răspundea nimeni. În clipa următoare insul care citea de pe listă repetă, ridicând vocea, un nume care nu-mi spunea nimic.

Tăcerea reveni în timp ce mă miram de ce-o fi lipsind cel strigat. O fi renunțat de bunăvoie sau n-or mai fi putut ai lui să-l dea? Atunci de ce s-o mai fi înscris? În clipa următoare o voce dramatică se auzi înaintând din spate de unde se retrăseseră părinții, și o mână brutală mi se înfipse în umăr.

— Răspunde, mă, prezent! Ce e cu tine? A! Da, eu eram ăla! Cum de uitasem? Omul care făcea apelul ridică fruntea din hârtii și îmi spuse ceva neplăcut. Refuzai să înțeleg ce anume, găsind în sinea mea, cum aveam să fac totdeauna, gata pregătită nepăsarea și justificarea ei: am știut eu de ce nu mi-am înțeles numele. Iar pe ăla… și n-o să-i dau eu lui explicații de ce l-am făcut să mă strige de două ori. Așa, uneori trebuie să strigi pe cineva de mai multe ori, nu toți oamenii seamănă unii cu alții. N-am auzit, fără să fiu surd. Ei și?

Îndată după aceea am intrat la vizita medicală care s-a terminat pe la orele trei. Dezbrăcați, eram cercetați fugar de doi doctori, dintre care unul, care purta ochelari groși, ne punea o carte în față: trebuia să citim din ea de

la o anumită distanță. N-am putut citi de la distanța vrută de el și atunci mă apucă de ceafă, spunându-mi să nu mă aplec. Cum puteam să nu mă aplec, dacă nu vedeam bine!?

Revenind după câteva ceasuri în aceeași curte, același ins care ne făcuse apelul citi apoi o listă cu nouăsprezece candidați respinși la vizita medicală. Mă aflam printre ei. De astă dată îmi auzii clar numele.

— Cum? De ce? făcu tata întrerupându-l. Ce-a avut copilul meu?

— Copilul dumitale, zise insul, n-are ochi buni! Poate să și-i strice și mai tare dacă intră la școală. N-avem dreptul să ne luăm răspunderea.

Va să zică medicul cu ochelari nu admitea ca și alții să mai poarte ochelari și să învețe carte. N-am înțeles de ce s-a purtat astfel cu mine. Tata părea să fi înțeles, dar eu nu eram curios să aflu. Ne-am luat actele, ne-am întors la han și am plecat.

— De unde au știut ei că n-ai ochi buni? m-a întrebat tatăl meu într-un târziu:

Acum arăta liniștit. Parcă era mai bine că s-a întâmplat așa! Nimeni n-are ce să zică! Ochii sunt așa cum te naști cu ei, ce poți să faci!

— M-au pus să citesc, zic.

— Ei, și tu n-ai văzut?

— Ba da, dar nu așa bine!

— În fine, ce facem? zise el cu un glas înalt. Ce facem?! Că acasă, așa, nu ne putem întoarce. Ce-i facem?!

Ce puteam face? Nu vedeam nimic înaintea ochilor dar nici nu-mi dădeam seama că drumul spre care crezusem atâția ani că aveam dreptul să pornesc este închis acum pentru mine.

— Și dacă ne ducem noi la Miroși? zise tata cu un glas din care înțelesei că ezitase îndelung până să-mi spună acest trist lucru.

La Miroși era o școală numită „de arte și meseni“, cu o durată de patru ani, învățai în ea tâmplărie, tinichigerie, croitorie, cizmărie, fierărie (da, fierărie, să faci roți, potcoave, să dai zimți la seceri, să ascuți cazmale și otice, să faci căruțe, gabriolete! Ce mai încoace și încolo, ca Iocan!).

— Acolo, continuă el, ai să iai bursă fără doar și poate, fiindcă cine vine? De-ăia cu capetele mari cât dovlecii, care nu sunt în stare de altceva și sunt și bogați, plătesc întreținerea, aduc de-acasă alimente, plus șapte mii de lei taxele de internat. Trebuie să-și cumpere și cărți!

Se informase, deci, din timp, prevăzând ceea ce avea să se întâmple la Câmpu-Lung, sau auzise toate astea din întâmplare și socotea acum că acest

drum era totuși mai bun decât întoarcerea acasă?

I-am răspuns să mergem și la Miroși, gândind în același timp că o să văd eu ce-o să fac pe urmă la anu, deși îmi dădeam seama că voi avea atunci șaisprezece ani și ce liceu sau școală normală m-ar fi putut primi atât de târziu?

Aveam să aflu curând că tata gândea la fel, că nu se împăca nici el cu ideea aceasta că după ce atâta vreme toată lumea crezuse că rostul meu era într-o parte, acuma să afle că nimerisem în altă parte.

Totul e ca gândirea noastră să nu slăbească deloc și să nu ocolească nimic, să bată cu degetul chiar și într-un gard. Dincolo de el s-ar putea să se găsească un om care să fie tocmai cel care îți trebuie.

Aflarăm la Miroși îndată ce sosirăm că înscrierile nu s-au încheiat și că a doua zi chiar începeau examenele. Hotărârăm să nu ne ducem acasă, deși satul nostru era la câțiva kilometri. Trebuia să facem o cerere și să predăm actele și intrarăm într-o librărie care se afla pe-aproape. Un domn ne întâmpină cu o voce subțire și energică:

— Bună ziua, ce doriți? Un caiet, o coală de hârtie? Ce e cu băiatul? Vrei să-l înscrii aici la școală, moșule?

Tata nu era moș deloc, iar acest domn atât de perspicace și de elegant nu era nici el mai tânăr de patruzeci de ani, cum aveam să aflu mult mai târziu. În propria lui librărie stătea cu pălăria pe cap și purta un costum gri-deschis, cu o cravată țipătoare.

— De ce ești necăjit, moșule, continuă el fără greș, ia spune, ce ți s-a întâmplat?

Tata avea privirea rotundă și îi jucau ochii în cap ca și când ar fi fost fascinat de vocea ascuțită și atrăgătoare a acestui om, de siguranța lui, și de felul decis și protector cu care pusese el degetul pe rana care ne durea.

— Cum! exclamă în sfârșit tatăl meu indignat, necăjit arăt eu? Necăjit ești azi și mâine nu mai ești! Or, eu, ce să fac?

Adică el se simțea lovit pentru toată viața și niciodată n-avea să-i mai treacă rana pe care o primise. Și începu să-i povestească acestui librar, care nu părea să fie ceea ce este, tot ce ni se întâmplase la Câmpu-Lung.

— Moșule, zise el când tata termină, îți bag eu băiatul într-o școală normală de învățători, dar trebuie să-mi dai bani.

— Îți dau, domnule, zise tatăl meu părăsind orice prudență și își duse mâna la brâu, unde avea banii, prima rată pe care ar trebui s-o plătesc la Câmpu-Lung.

— Îmi dai o mie de lei acum și o mie de lei după ce primești scrisoarea de la școală că fiul dumitale a fost admis, zise falsul librar. Moșule, eu sunt profesor la București și știu unde să mă duc la minister ca să aflu la ce școală din țară sunt locuri libere. O să intre chiar fără examen de admitere, numai pentru bursă va trebui să candideze. E bun băiatul? Cum te cheamă? mi se adresă… Ia scrie tu, șezi colea…

Și îmi dictă una din acele obișnuite fraze din care se putea vedea dacă știai sau nu să desparți un verb de un pronume prescurtat. Dar Ștefan cel Mare la ce an s-a urcat pe tron și ce bătălii a dat?

— E bun, moșule, o să ia și bursă, eu chiar mâine plec la București și mă întorc cu aprobarea în buzunar, dacă nu, îți dau banii înapoi!

Tata scoase o mie de lei și i-o dădu. Falsul librar (mai târziu aveam să aflu că era și fals profesor) îmi dădu o cutie pe care o deschise tot el și lua din ea un fel de alviță moale și albă îndemnându-ne și pe noi să mâncăm.

— Mâine băiatul să se prezinte aici la examen și să-l dea, ca în caz că nu reușesc eu să obțin un loc undeva (și trebuie să te aștepți, moșule, să fie cine știe pe unde, dar ce-ți pasă; dacă costă scump trenul în vacanțe n-are decât să stea și el pe la vreun coleg mai bogat) să nu piardă anul și să învețe aici, unde trebuie să știți că predau și eu și profesorii sunt foarte severi. Nu se învață numai pentru meserie, se învață foarte multă carte! Studiile de-aici sunt egale cu cele secundare, dacă se dă o echivalență. Așa că fii fără grijă, o să fie bine oricum, dacă nu acum, la anul. Să ia aici medie mare, fiindcă s-ar putea să am nevoie să-i spun ministrului: „Domnule ministru, are zece! Vă rog respectuos să aprobați!“

Am mas noaptea în căruță la marginea satului și a doua zi am intrat la examene. N-aveau deloc capete de dovleci concurenții. După probele scrise, a doua zi am intrat la cele orale. Ne-am întors acasă spunându-ni-se că vom primi rezultatul prin poștă. În acest timp falsul librar se întoarse și el de la București și veni după noi.

— Moșule, strigă el din poartă, am reușit. Băiatul dumitale va pleca cu mine chiar acum la Abrud la școala normală, am repartizarea în buzunar. Trebuie să-l duc eu, fiindcă nu știu ce e acolo și e necesar să fiu de față, sa insist dacă va fi cazul. Trebuie să-mi dai bani de tren! Ia vin încoace, Marinică!

Și mă luă de braț și mă duse mai încolo, zicând că are să-mi spună ceva secret. Îmi șopti:

— Bine că n-ai intrat la examene la Câmpu-Lung. Examenul de-aici de la Miroși n-a fost greu și cu toate astea abia ai luat șapte la matematică și opt la română, iar la oral șapte. Ți-am văzut notele. Sunt rele. Șapte e nota de admitere, dar pentru bursă aveai nevoie de nouă. La Câmpu-Lung ți-ar fi dat patru.

O nedumerire grea se abătu ca o negură asupra mea. Cum adică, nu știam? Convingerea fusese deci o iluzie? Sau nu cumva știam ce nu trebuie, lucruri foarte grele care nu eram obligat să le știu și în schimb nu știam, sau știam prost acele lucruri care se cer la examene, și care trebuiesc foarte bine știute? Într-adevăr, salvarea mea a fost acel medic cu ochelari. Dacă nu m-ar fi respins el, nimic nu s-ar fi putut drege pentru mine. Și nu fiindcă m-ar fi așteptat imediat acasă tăiatul cocenilor, apoi aratul, și tot timpul îngrijitul cailor, țesălatul lor, rănitul la grajd, ci faptul că n-aș mai fi avut cum să iau după aceea o carte în mână, chiar dacă toate aceste treburi ar fi fost făcute bine și fără silă. Lângă noi era unul Cârstea al lui Ion Dumitrache care avea acest obicei de a citi. Avea și un cufăr plin cu cărți. Ei și? Tot Cârstache era, nu-i folosea la nimic acel cufăr. Și cel puțin el nu căzuse la nici un examen, și îndeletnicirea aceasta a lui nu era considerată ca o tristă zădărnicie, ci ca o plăcere a lui, așa cum altora le place să crească porumbei sau să cânte din cimpoi. Se presupunea că el înțelege ce citește. Despre mine s-ar fi spus de aici înainte că nu, nu înțeleg ce citesc, dovadă că am fost pus acolo la examen și n-am știut, iar încercarea mea de a le dovedi că se înșeală ar fi fost primită cu rânjete batjocoritoare, sau cu milă, așa cum facem când avem în fața noastră un rătăcit sau un nebun inofensiv. Gândul, aspirația de a afla ce e lumea și cine eram eu însumi, cu ajutorul cărților, cine ar fi înțeles o astfel de stare de spirit într-o lume cumplită, care trebuia să muncească pe brânci ca să existe? Cultura era pentru ei o meserie mai bună și nu o formă de viață a spiritului și cine eșua aici, practic, nedevenind nimic, nimic era. Nu se cunoșteau pe ei înșiși sau nu prețuiau în mod deosebit acele valori care adesea țâșneau chiar dintre ei, spontan, gândirea uimitoare a unuia (cum era aceea a tatălui meu), puterea credinței, smulgerea din temporal… Nu, reveneau repede pe pământ… vacile, oile, caii, supunerea față de natura, iernile grele, ploile…

N-am plecat direct spre Abrud, ci întâi spre București, falsul librar cu trenul, iar eu cu autobuzul, cu „chioara“, care trecea prin sat totdeauna

seara, dar nu oprea, avea stație la Râca. I se spunea așa fiindcă de când o știam mașina asta n-avea decât un far.

În București am tras la falsul librar și au trecut două săptămâni până ce am plecat spre Abrud, timp în care am rătăcit de dimineață până seara prin marele oraș fără să-l cunosc, trăind doar sub fascinația vitrinelor lui, a clădirilor lui înalte, a marilor bulevarde, a vieții lui secrete din care veneau spre mine doar strălucirea și mișcarea vie a reclamelor orbitoare și frumusețea fetelor și femeilor.

Ne-am urcat într-un accelerat și falsul librar mi-a spus că mi-a făcut rost de un carnet de elev care îmi dă dreptul să plătesc numai cincizeci la sută din bilet. Mi se pare că l-a prins un conductor, căruia a trebuit să-i dea ceva. Nu mi-era gândul la viața lui, ci la a mea. Abia am observat cum a cucerit în câteva ceasuri o elevă în tren. Ulterior am aflat că avea două neveste, una la București, și alta la Miroși, cu copii și o mulțime de alți copii prin toată țara și că era totuși institutor, și din când în când profesor suplinitor la liceul „Mihai Viteazul". I-am scris mai pe urmă din dorința de a avea un mentor, dar în afară de muieri și de astfel de aranjamente pe care le făcea folosindu-se de informații, de la minister, cum îmi făcuse mie, nu se pricepea la nimic. Era însă un om inimos și dacă n-ar fi avut reaua inspirație să se bage în politică, fanatizat de idei care în fond îi erau străine, nu și-ar fi pierdut cârma după război și ar fi îmbătrânit cucerind mai departe fete și muieri.

Era noapte când ne-am dat jos într-o stație de munte, ca să schimbăm trenul. Gara frumoasă, așezată la poalele unor dealuri încărcate cu brazi, era la ora aceea pustie și trebuia să așteptăm câteva ore. M-am așezat pe banca de lemn din fața peronului și am stat așa tot timpul, copleșit de o emoție puternică, în timp ce o cădere de apă de undeva departe îmi însoțea, intensificând-o, această stare de singurătate și fericire, care venea din sentimentul că evadarea mea se înfăptuiește și că e fără întoarcere.

Am continuat apoi lunga călătorie. Stăteam la geam, roțile păcăneau, orașe și sate, și văi adânci sau brazi înalți îmi ieșeau gonind înainte izbindu-mi ochiul, repezindu-se uneori cu violență asupra ferestrei mele și făcându-mă să mă trag înapoi înspăimântat.

La Turda ne-am dat jos și ne-am urcat într-un tren mic care oprea foarte des și mergea foarte încet. Era plin de moți, cu muierile și fetele lor, urcau și coborau neîncetat. Ai fi zis că e trenul lor, făcut de ei, anume așa de mic ca să urci și să te dai jos din el din mers, cum se și întâmpla. Seara, pe la orele nouă, această „mocăniță" și-a terminat drumul și s-a oprit la Abrud.

Peste oraș cădea o ploaie măruntă. Am găsit ușor clădirea școlii, care era pe un deal la marginea orașului și portarul ne-a arătat care era locuința subdirectorului școlii, profesorul Mayer.

— Cine e acolo? ne-a întrebat el.

— Cineva din București, i-a răspuns falsul librar și a adăugat: sunt profesorul…

Ne-a primit înăuntru și în câteva minute am devenit elevul acelei școli. A doua zi falsul librar a plecat, iar eu am aflat că era adevărat ce spusese el, la această școală nici măcar nu se dădeau examene de admitere, fiindcă locurile nu erau complete. În clasa întâi aveam patruzeci de locuri și elevi abia douăzeci și șapte. Se dădeau însă examene de bursă și bineînțeles m-am înscris și eu. Profesorul de matematici pe care îl chema Lokspeiser vorbea prost românește, punea totdeauna viitorul înaintea oricărei acțiuni în care ne implica. Unui elev care a declarat că el vrea să iasă afară, i-a răspuns:

— Veți rezolva problema și veți tăcea. Veți fi disciplinat și veți stătea până la sfârșitul orei.

Examenul de istorie cu profesorul Mayer a fost însă foarte obositor. Mă săturasem să-i tot răspund. Mai pe urmă am aflat că el nu dădea niciodată nota zece și că mie a trebuit să mi-o dea fiindcă deși întrebările lui mă vârau adânc în istorie, scuturam capul și ieșeam ușor la suprafață.

Am ieșit din clasă împleticindu-mă și seara în dormitor am simțit iar că de fapt nu adorm, ci îmi pierd cunoștința, așa cum mi se întâmplase la Câmpu-Lung. M-am trezit târziu cu o senzație apăsătoare de chin. Nu știam unde sunt și am luat-o spre fereastră, pe care am deschis-o și am sărit jos în stradă. Am căzut pe brânci și mi-a clănțănit bărbia de pavaj. Asta parcă m-a mai răcorit. Am intrat îndărăt pe poartă și m-am întors în pat. Dimineața m-am uitat să văd de la ce distanță sărisem. Mi s-a părut că am visat, deși aveam bărbia vânătă și mă dureau coatele și genunchii. Nu înțeleg cum de n-am murit, sau nu mi-am rupt picioarele.

A doua zi spre prânz s-a afișat în hol lista celor reușiți la examenul de bursă. Eram în capul ei, pe toată școala, cu media generală zece. M-am îndepărtat nedumerit: atunci de ce ieșise așa de prost la Miroși? Fuseseră acolo examenele mai grele? Și dacă și la Câmpu-Lung aș fi ieșit ca aici? Mai poate cineva să spună că n-ar fi fost tot așa!?

Și în minte îmi veni, o dată cu un surâs și înainte ca toate acestea să rămână definitiv în urmă, o scenă care se petrecuse acolo în curtea școlii din

Miroși. Câțiva din cei vechi ieșiră afară din ateliere să-i vadă și să stea de vorbă cu cei noi. Că de pe unde sunteți, c-o fi, c-o păți. În acest timp un domn corect îmbrăcat, dar nu prea îngrijit, nu prea tânăr și parcă neras, cu pantalonii burlan, puțin adus de șale, se apropie tiptil de undeva și când ajunse în spatele celor care părăsiseră lucrul, îi cârpi năprasnic după ceafă și făcu același lucru cu picioarele trântind vreo doi-trei din ei la pământ, care se duseră de-a-mboua, imprimându-le parcă în același timp și mișcarea de ridicare, care îi retrimise glonț prin ușile atelierelor.

Și îmi amintesc expresiile lor. Păreau, în orice caz, veseli! Cine știe? Poate că într-adevăr era veselă viața lor acolo, cu acest sistem moștenit de la romani, care prevedea că învățătura severă de carte sau de meserie trebuia însoțită de pumni cumpliți după ceafă și picioare îndesate în spate.

Ceea ce pasionează un elev în școală și e revelator pentru înzestrarea pe care o demonstrează el mai târziu, e un simplu accident, alteori o bizarerie. În școala primară, la cererea de asemenea ciudată a celui de-al doilea învățător al meu, domnul Georgescu din Balaci (pe primul despre care am vorbit mai înainte îl chema Ionel Teodorescu și era originar din sat), am scris vreo optsprezece pagini despre istoria invențiilor. Toată școala a rămas uluită. Domnul Georgescu m-a pus să-mi copiez lucrarea, s-o publice el undeva. Ar reieși că ar fi trebuit să ajung fie inventator, fie, în orice caz, un specialist în această materie. N-am ajuns!

În ceea ce privește literatura, colegul meu Ion M. Ion, cel căruia fratele său i-a ieșit într-o zi înainte să-l anunțe cu o extremă încântare că acasă „mai e mămăligă“, a scris, tot sub temă dată, cea mai bună „povestire neobișnuită“ din toată clasa. După ce a citit-o, au intrat la noi și ceilalți învățători, chemați de domnul Georgescu, să asculte și ei. Râdeau toți, afară de mine, care nu înțelegeam de ce râd ceilalți: tot ceea ce citea colegul meu mi se păreau minciuni, lucruri incredibile, și mă miram că nimeni nu bagă de seamă. Cum s-a luat după un cocoș care a zburat peste coșar, cum l-a apucat un cal cu dinții de fund și l-a aruncat afară din grajd, cum a căzut într-o fântână și a ieșit de-acolo deșelat și răscăcărat…

Credeam că la maturitate o să se lase de astfel de istorii, ca să descopăr uluit că nu, dimpotrivă, le avea și la douăzeci si cinci de ani. Însă abia atunci mi s-a dezvăluit misterul acestui personaj. Îi făcusem o vizită la Roșiori, unde era maistru mecanic. M-a invitat la el acasă și la întrebarea mea de ce instalația electrică nu e îngropată, mi-a răspuns că n-o avea, a instalat-o el personal și n-a vrut să mai spargă zidul. A început după aceea

să-mi povestească istoria acestei instalații, deși nu mai vedeam ce se mai putea adăuga neobișnuit despre o asemenea chestie. Am văzut însă că în timp ce povestea, privirile i se aprinseră de o lumină intensă, care mă subjugă:

— …Să vezi ce s-a petrecut în ziua când am terminat cu montatul tuburilor și racordul la rețea. Lucram la instalarea contorului și a siguranțelor. Afară ploua și trăsnea, uite-așa alergau fulgerele în jurul casei, ca niște șerpi de foc. Eu lucram pe viu, fără mănuși și fără cizme de cauciuc. Trece curentul prin mine și eu nu simt nimic. La școala de maiștri demontam întrerupătorul de lângă ușă, puneam două degete pe fire și când intra cineva, hai noroc, mă, îi spuneam, și îi întindeam mâna și ăla mi-o strângea și fleașc! cădea jos bâțâind. Nevastă-mea, zice, Ioane, vezi să nu pățești ceva și n-apuc să-i răspund, că o dată, bum! un stâlp de foc trăsnește în mijlocul casei și intră în pământ și lasă în urmă fum, flăcări și miros de pucioasă…

Și privirea lui se lărgi în acea clipă și se uita la mine dând puțin capul înapoi, dar nu prin îndoire, ci prin recul, ca în fața unei realități invizibile profanilor, așa cum fac dansatorii indieni când mimează lucruri obișnuite, dar care prin spirit devin misterioase. Luminița stranie din privire i se mărise și ea și ardea incandescent:

— Și nu ți-a luat casa foc? zic eu.

— Nu!

— Și nici tu n-ai pățit nimic?

A clătinat din cap și a negat mut, posedat de viziunea care îi trăia înaintea ochilor (acel stâlp de foc imaginar) și care îi dilata nu numai pupilele, ci și sufletul său turburat de această predispoziție nestinsă de trecerea anilor: pornirea irezistibilă și inconștientă de a ieși din real și de a intra în lumea închipuirii, în care însă începi să crezi și tu că e tot reală și nu te trezești din ea, povestești și altora ceea ce vezi…

Dar oare nu asta e și predispoziția artiștilor? Am văzut mai târziu, prin albume și prin muzeele Europei, girafe în flăcări, nuduri deasupra orașelor, oameni care în loc de capete aveau un cuier de pălării, petreceri de coșmar, pictate cu o minuție halucinantă, iar la noi stranii himere ale pământului, ale văzduhului și ale apei. Nu m-am întrebat niciodată dacă toate acestea au vreun sens. Sensul lor e că există și ne uimesc, cum mă uimea atunci fostul meu coleg care deodată și fără motiv aparent a lăsat să țâșnească din imaginația lui o viziune, făcându-mă să simt brusc intrusiunea fantasticului

în viața reală. M-am simțit, uitându-mă în ochii lui, parcă exclus din această lume aleasă. Imaginația mea n-a luat-o razna niciodată în felul acesta. Nu eu trebuia să ajung scriitor, ci el.

Abia astăzi aflu că elev fiind, scriam și eu scrisori prin sat foștilor colegi într-un stil nu prea obișnuit. „Voi ce mai beți, ce mai mâncați? Soarele tot de la răsărit răsare? Popa Alexandru tot cu ață albă își coase izmenele?“

A trebuit să le văd, aceste scrisori, ca să cred că nu sunt inventate de alții.

Fantastice pentru mine nu erau viziunile lui Ion M. Ion, care nu mișcau nimic în lume, ci felul și mobilul cuvântului zilnic rostit de oameni. Am devenit scriitor descoperind treptat forța lui magică, până ce într-o zi, spre șaptesprezece ani, am încercat să-l fixez pe hârtie. Chiar cuvintele care îmi treziră viața conștiinței nu fuseseră ele misterioase? Dacă eu luasem în brațe o pâine și nu mai vroiam s-o dau celorlalți, cum să mi se mai dea încă una? Firesc ar fi fost să mi se smulgă din brațe. În loc de asta am auzit: „Na, mă, și pe-asta!“ Și forța magică a cuvântului astfel rostit mă făcuse să las din brațe ceea ce luasem și să devin conștient că exist.

Explorarea lumii, a vieții proprii de copil care a urmat, era legată de această primă tresărire. Vedeam cum veneau la noi oameni, care vorbeau cu tata și cum din ceea ce spuneau izbucneau hohote de râs, sau înjurături de admirație, sau sticliri de ironie în priviri, dispreț sau satisfacție secretă, o plenitudine a trăirii, o jubilațiune intensă, adesea pentru un singur cuvânt rostit de al lui Bașă, capiule și ce i s-a răspuns, căscăundule, ce putea spune cutare și în loc de asta a spus, ce bă?! Cu degajări nu o dată spectaculoase de furie, că i s-a zis prostule, sau pe mă-ta, cârnule, cu muierea și copiii tăi cu tot… Numai ceea ce intra în aria cuvântului rostit: măciucile care se ridicau în aer, sapele care se încrucișau pe o pârloagă, tăierile (l-a tăiat!) nu încântau pe tatăl meu, pe prietenii lui și pe mine, erau altceva, străin, fără înțeles, nedemne de cuvânt. Și vitele se repezeau cu coarnele unele în altele și câinii se încăierau. Cu ce se deosebeau ăia de ele?

Așa înțelegeam eu însumi. A prins-o cu altul în grădină, sau la poartă, n-o mai ia, i-a rupt picioarele, sau i-a spart ăluia capul… A fugit cu alde cutare, (adică s-a măritat fără voia părinților)… a gonit-o de-acasă, s-a întors la mă-sa… a fătat… a murit întâmpinat… Evenimente fără importanță covârșitoare. Dar când tatăl meu stătea pe prispă și trecea unul pe drum și îi spunea: „Bună ziua mă, nea Tudore“, și tata cu toată sinceritatea: „Bună să-ți fie inima, mă, Cârstache“, tare, apoi pentru el

însuși încet: „te'n c… pe mă-ta de zăltat“, asta da, era ceva senzațional, căci descopeream cum forța cuvântului îmi dezvăluia brusc că omul poate gândi simultan două lucrurî care se băteau cap în cap, urarea să-i fie bună inima aceluia, și înjurătura că era un smintit. Putea fi înjurată muierea cu tandrețe, și i se făceau obrajii roșii și se învârtea pe loc ca o găină beată că era iubită, și dimpotrivă, un cuvânt blând dar rostit cu o cruzime rece o făcea palidă și o încremenea de spaima înstrăinării.

Uneori, în calmul tindei noastre, ascultam venind de afară și cuvântul torențial, degradat. Îngrozită, mama nu știa unde să ne spună să ne ducem, ca să nu auzim… Era un spectacol grandios al deșănțării umane ceea ce își spuneau doi vecini cu muierile lor. Totul era terfelit și mânjit, viața intimă, inocența copiilor și a fetelor, credința în Dumnezeu și ai fi spus, dacă ai fi crezut până atunci altfel, că trivialitatea și josnicia în care era aruncat cuvântul erau fără limite… Tata se ducea prin grădină, își vedea de treburi, mama ne chema la masă, căci se făcea seară, mâncam și unul din noi ieșea afară ca din întâmplare și se întorcea cu știrea: „ăia tot se ceartă!“ „Tot n-au terminat, nu s-au potolit?“ „Nu, mai rău!“ Fiindcă își spuneau povești lungi, cum a fost el pe la Pitești și s-a întâlnit cu alde Jugravu și ăsta, Jugravu, avea el o purtare așa, nu știu cum… De ce, mă? Nimic, nu vroia să spună. De ce mă, Jugravule? Lasă că știi tu, zice, și se apucă și-mi spune… și când am auzit eu! E, he, ne… Așa vasă-zică! Bine! Bineee! Și tonul povestitorului cobora, ai fi zis că un sentiment cu adevărat omenesc de imputare își va face loc și după recriminări reciproce vor înțelege că sunt oameni și se vor redresa printr-o împăcare tot în văzul lumii, dându-ne de înțeles că ura a obosit, forța otrăvită a cuvântului s-a consumat și că neînțelegerile nu sunt numai ale lor…

Dar deodată pălălaia reizbucnea fără legătură, proaspătă, ca din senin, din amintire… Cum, mă, să-i spui tu ăluia că nu i-am dat fii-mi vițeaua pe care a crescut-o ea de mică trei ani de zile, și că i-am vândut-o și am băut banii? Ai fost tu, mă, la nunta ei să vezi?… N-am fost că nu m-ai chemat… Cum să te chem eu pe tine, mă, puturosule, să te îmbeți acolo ca un… și să începi să… Fac și dreg pe nunta fi-tii, nici n-aș fi venit, să mă fi chemat cu șapte lăutari…

Apele, râurile, bălțile nu-mi vorbeau, nu puneam deci mare preț pe ele; nici ploile, nici pădurea, nici soarele… îmi șopteau doar că suntem împreună și că suntem fericiți, mare lucru, vedeam și simțeam și singur că așa este. Când am înțeles că eu și natura n-aveam o soartă comună, că adică

eu voi dispărea în cele din urmă și ea va rămâne, *am văzut-o* și a început să-mi placă dar nu pentru că era frumoasă, ci pentru că va dăinui și așa cum m-am născut eu, având multă vreme fiorul eternității, se vor naște și alții și *o vor vedea* ca și mine. Animalele, în afară de cai, nu-mi vorbeau nici ele căci mugetul sau behăitul lor nu-mi spunea decât că le e foame sau sete sau că trebuiau date la taur. Vântul, vijelia, trăsnetul, zăpezile nu-mi dădeau un fior cosmic, mi-erau familiare. Nu mă contopeam cu ploile, să cadă apa peste mine și eu să stau sub ea și să gândesc că sunt fiul naturii, cu nimic deosebit de animale și păsări, de peștii din baltă și rața sălbatică… Nu credeam că pământul e în mod egal al meu și al lupoaicii din pădure… Singurul lucru care mă făcea să rămân mut de fascinație era cuvântul rostit de oameni. Obiectele nu-mi spuneau nimic, un scaun, un pat, un lanț, n-aveau pentru mine nici o semnificație, în afara aceleia că în pat te culcai, pe un scaun ședeai, cu un lanț legai o vită. Vitele erau vite, mărețul bou, o zeitate pentru cei vechi, (boul Apis) era pentru mine un animal cu inutile coarne uriașe, cu utilă ceafă de pus sub jug și dacă n-ar fi trebuit hrănit și rânit pe urma lui băligarul ar fi fost mult mai bine, vaca trebuia să dea lapte, de-aia era vacă și abia calul îmi spunea ceva, îmi plăcea zvâcnirea de inteligență a capului lui în clipa când îl încălicam: urcă, băiete, parcă îmi spunea, ești stăpânul meu, te duc unde vrei, în zbor, știu că și tu ai grijă de mine, să pasc, să beau apă și să mă potcovești când încep să-mi cadă caielele din copită… îmi plăceau nopțile când înainte de a adormi afară pe prispă mă uitam cu tata să vedem pe cerul înstelat Carul mare și Găina; auzeam sforăitul cailor. Nu înțelegeam de ce dorm ei în picioare, deși câteodată găseam dimineața unul din ei culcat. Acel sforăit liniștitor parcă într-adevăr era ca și când mi-ar fi vorbit: „E noapte, e liniște, dormim toți, am păscut, am băut apă, am sfărâmat cu dinții și fleștecăit sare din drobul de pe prispă, acum ne e bine, dormim și noi, caii, visăm cum am fost odată armăsari (căci dorințele rămân) cândva, când nechezam după iepe și ele ne răspundeau din zarea câmpiei cine știe de pe ce miriște îndepărtată“. Ne duceam la ei și întorceau capetele în întunericul grajdului, întâmpinându-ne cu nechezaturi joase, de recunoaștere. Tata le vorbea, le punea mâna pe spinare, îi întreba ca pe niște oameni ce vor, ceva nu e în regulă, s-au încurcat în vreun lanț, nu mai aveeau fân?… Totul era în ordine, ne întorceam și adormeam și noi de îndată în timp ce astrele luminau, cu lumina lor de noapte, bătătura tăcută.

Abia mult mai târziu, când l-am citit pe Tolstoi, am înțeles că nu numai cuvintele exprimă sufletul uman, ci și lumea în care el se proiectează în

afară sau îl acoperă ca niște văluri și cum natura și mediul social în mijlocul cărora își duce viața, obiectele și animalele care îi aparțin, chiar propria lui înfățișare, mustața pe care și-o lasă, hainele pe care le poartă (și le poartă într-un anumit fel) îl reprezintă, îl ascund sau îl exprimă după același mobil uneori misterios, alteori limpede și rațional cu care rostește cuvinte. Desigur, dar asta când am început să și învăț să fiu scriitor, nu numai să fiu pur și simplu, cu unicul dar care mă făcuse *să înțeleg* că exist, cel a auzului…

Din ciocnirile sau prieteniile mele cu profesorii descopăr cel mult că se învață bine cu profesorul care inspiră simpatie, dar se învață în cele din urmă bine și cu cel rău, de frică. În nici una din ciocnirile sau prieteniile de care îmi amintesc nu descopăr un conflict sau o afinitate între aspirațiile încă în fașă ale viitorului romancier, cu obtuzitatea sau, dimpotrivă, înțelegerea protectoare a cutărui profesor, afară de una singură, dar asta avea să se întâmple mai târziu.

Mie îmi plăceau de pildă istoria și matematicile, dar amândoi profesorii de la aceste materii erau personalități lipsite de har, cel dintâi era urât, cu capul mare, buzele groase, răsfrânte și cu o expresie parcă de grăjdar care petrece, deși se străduia să zâmbească și să ne atragă. Avea pe deasupra două cusururi, unul că îi plăcea prea mult materia pe care o preda și nu mai rămânea în mintea lui nici un pic de loc ca să-i mai placă și de noi, și al doilea, avea mania să ne arate pe hartă locurile pe unde se petreceau evenimentele istorice, amestecând deci istoria cu geografia, lucru care ne plictisea pentru că geografia o învățam cu alt profesor. Cel de matematică era un îngâmfat și pe deasupra de o solemnitate deplasată, de parcă ai fi zis când intra în clasă că a intrat într-o biserică. Și lui îi plăcea prea mult materia. Ne vorbea mereu cu admirație de marii matematicieni ai Antichității, dar și de ai noștri, de pildă despre Gh. Țițeica, pe care îl diviniza, dându-ne să înțelegem că pe un om mare nu-l poate admira unul mic. Într-adevăr făcea acest lucru strivindu-ne în același timp prin ironii mușcătoare și calificative care ne înjoseau; ca, de pildă, niciodată vreunul dintre noi nu va ajunge nici un Euclid, nici un Gh. Țițeica. „Bine că ai ajuns tu!“ îi răspundeam eu în gând și nu învățam nimic. „O să te lase corigent!“ îmi spuneau ceilalți speriați. „Ei și? O să învăț pe trimestrul trei și o să fie silit să-mi dea zece și îmi iese media de trecere. Și n-o să-i fac eu lui pe plac…“ Și îl trimiteam la origine să predea acolo matematica și geometria.

Așa s-a întâmplat: în primele două trimestre mi-a dat trei.

— De ce nu înveți, urâtule? m-a întrebat fără mirare. O să te las corigent.

— N-o să fiu nici primul, nici ultimul corigent din lume.

Nu m-a auzit bine (răsfoia catalogul), mă înecam de furie că mă făcuse urât și credeam, bineînțeles, că îi dădusem un răspuns ucigător. Ar fi trebuit să-i spun, ca să exprim exact ceea ce simțeam, că mi-e atât de neplăcută vederea lui încât aș fi în stare să rămân repetent de atâtea ori până s-ar căra el din școala noastră.

Pe trimestrul trei am început însă să învăț. Groaza de corigență era mai mare decât repulsia față de antipaticul profesor. Rămâneam seara singur în clasă și învățam elementele lui Euclid și teorema lui Pitagora, care n-aveau nici o logică; suma pătratului catetelor este egală cu pătratul ipotenuzei! Perfect! Dacă s-a aflat chestia asta și a rămas literă de lege că așa e, atunci la ce bun să mai faci vreo demonstrație? Era exact ceea ce nu știam și profesorul nostru, cu înfățișarea lui de țigan distins, uita să ne explice. Pe această trudă a mea, ne-am pomenit că ne anunță să ne pregătim pentru teză. Când în ziua respectivă ne-a dictat cele trei probleme pe care trebuia să le rezolvăm, o tăcere îngrozită s-a așternut asupra clasei. Unul din puținii lui simpatizanți s-a ridicat atunci în picioare și i-a spus că teza e prea grea, n-o să poată nimeni să rezolve toate problemele.

— Atunci o să ia toată clasa nota trei, a spus profesorul cu un glas din care reieșea clar în evidență că dintr-o asemenea premisă nu putea să decurgă decât o asemenea consecință, încât pentru întâia oară am uitat că îl detest și am chicotit.

Exprimarea spontana a unei gândiri care țâșnește pură ca un izvor mi-a plăcut totdeauna la oricine, chiar și la ticăloși. S-a întors spre mine surprins.

— Râzi!? În templul matematicii și al geometriei nu se râde, chiar dacă ești un profan!

Și m-a întrebat cum mă cheamă, s-a dus la catedră, s-a uitat în catalog și a făcut un semn cu creionul, după care și-a reluat plimbarea printre rânduri, dominând și speriind cu statura lui mare orice intenție de a copia ceva de la vecin. Am terminat cu o jumătate de oră mai înainte, am închis caietul și m-am rezemat de bancă uitându-mă provocator la profesor. Pe urmă m-am ridicat, am depus caietul pe catedră și am ieșit. După teză, nimeni nu mă lua în seamă, nimeni nu discuta cu mine ce făcusem. Toți arătau jalnic, foarte puțini rezolvaseră una sau două probleme și nu erau siguri că le-au rezolvat

bine nici pe-acelea și nici unul pe toate trei. Eu, le-am spus, eu le-am rezolvat. Să vă arăt cum. Dar nici unul nu avea încredere și nu era atent la spusele mele. Mi-am dat atunci bine seama de umilințele pe care trebuie să le îndure cel care este pe nedrept printre ultimii într-o profesiune sau pe scara ierarhiei sociale. El nu are cuvânt, chiar dacă își dă seama că se află în posesia adevărului. El nu e auzit chiar dacă se exprimă. Nu-l crede nimeni, sau zice că a auzit și el asta de undeva. El nu există, e un simplu figurant, condamnat să asiste neputincios, strivit de împrejurări sau de demonul său interior, la spectacolul afirmării celorlalți.

În centrul atenției era colegul nostru Nasea, cel care protestase că teza e prea grea. Arăta foarte posomorât: era un băiat ambițios și părea deprimat că nu-i ieșiseră bine toate soluțiile.

— Dumneata ai copiat, mi-a spus apoi la ora următoare profesorul cu obișnuitul său sâsâit disprețuitor, oprindu-mi teza.

— De la cine, domnule profesor? l-am întrebat eu în sfârșit cu o ironie la care nu mi se mai putea răspunde.

— Cum de la cine? De la vecini!

— Vecinii mei au patru!

— O să vedem. Dacă ai copiat o să-ți dau trei, să ai media generală anuală trei.

— De unde puteam copia? Vreți cumva să spuneți, dom' profesor, că am copiat din manual? Sau de pe vreo fițuică?

A tăcut. Singur ne spunea că la tezele lui (și avea dreptate), temele erau în așa fel concepute de el încât nici dacă ai fi stat liber cu manualul pe bancă și tot nu ți-ar fi folosit la ceva. În acest timp priviri nedumerite, dar nu admirative, se ridicau spre mine. Stăteam mai în spate și cei din față se răsuciră și se uitau increduli, nu prea curioși, strâmbi ca în fața oricărei întâmplări care iese din albia obișnuinței: dacă putusem învăța de zece (fiindcă, mârâind de neplăcere, profesorul mă anunță că îmi dăduse zece, dar că mă va verifica îndată printr-un examen oral) atunci de ce luasem în două trimestre, trei?

Oamenilor nu le plac astfel de deturnări. Trei ai luat, cu trei să rămâi! Și mulți au continuat să creadă, chiar și după ce am dovedit că știam, că eu cel adevărat eram cel din primele trimestre și nu cel din ultimul, și cea mai mare furie pe care o puteam stârni în sufletul lor era să determin mărturisirile de recunoaștere ale altora. În satul meu natal s-a întâmplat același lucru, mulți continuă să creadă și acum că cel adevărat era blegu-ăla

pe care îl știau ei de-acasă și oricât m-aș preface n-o să-i păcălesc eu pe ei, deși recunoșteau că alții se lăsau păcăliți. Da, o fi, dar… și aici acești detractori pe care aveam să-i descopăr curând și în orașul lumină, făceau așa un semn cu degetele desfăcute la tâmplă, că adică ceva n-ar fi în regulă cu gândirea mea. Considerați de toată lumea normali, acești inși au acest obicei curios să ne arate pe noi, cei normali, cu degetul la tâmplă. Tocmai ei, despre care afli, azi despre unul, mâine despre altul, că și-a omorât nevasta, că a fost internat pentru reale turburări de comportament pricinuite de sifilis, că a înfundat pușcăria, sau a ajuns pe cea mai umilă treaptă în profesiune din pricina beției sau a vreunei muieri oarecare…

De ce îmi plăcea istoria? Fiindcă aveam sentimentul că trăiesc de atunci, de pe vremea egiptenilor și asirienilor. Aveam cincisprezece ani, dar îmi simțeam gândirea milenară (sentiment miraculos, care se micșorează pe măsură ce începem să trăim) și îmi dădeam seama că la capătul viu al acestui fluviu care înainta spre necunoscut eram eu. Asta era neîndoielnic: nu eu eram punctul la care ajunsese până atunci istoria? Cine altcineva? Cei dinaintea mea erau bătrâni și vedeam până unde o aduseseră. Era acum rândul meu.

Stăteam rezemat de bancă și mă uitam, în timpul orelor, la profesori fără să-i văd și adesea fără să-i aud, copleșit de acest sentiment divin care ne face atât de bătrâni fiind atât de tineri și din care ni se formează pentru totdeauna idealurile și visurile. Totul e posibil pentru noi. De ce nu? Și una din cele mai frumoase ore din cei patru ani de școală normală pe care i-am urmat nu se poate reda, fiindcă relief au numai lucrurile negative, iar lumina din sufletul nostru, cu cât e mai puternică, cu atât mai mult subțiază toate contururile din amintire și ne descurajează să le reconstituim. Profesorul nostru de istorie de la Cristur-Odorhei, unde fusesem transferat în urma desființării școlii normale din Abrud, era un om mic de statură, chiar foarte mic, la limita dintre un pitic și un om normal, cu toate acestea nu se întâmplă nimic rău între el și noi, reuși să ne impună respect fără să fie silit să ne determine să ne fie frică de puterea pe care o avea, ca orice profesor, de a ne da note pedepsitoare sau subiecte grele la teze. Pentru un om pândit de complexul staturii sale, desigur că asta era o victorie pe care o apreciam doar cu instinctul, ținând la el în mod nejustiiicat, deși în privința notelor era la fel de sever ca orice profesor care nu dorește să aibă în clasa lui corigenți. Nici măcar nu-mi amintesc să-mi fi dat seama că până la ora

aceea ar fi știut atâta istorie încât să ne facă la orele lui să-l ascultăm cu răsuflarea tăiată.

Și într-o zi intră în clasă un necunoscut însoțit de directorul școlii, un domn ale cărui picioare păreau mai înalte decât profesorul nostru întreg. Directorul s-a retras și acest necunoscut s-a urcat la catedră și a început să urmărească tăcut desfășurarea orei. Era, desigur, un inspector. Micul nostru profesor începu să se plimbe liniștit printre bănci, deși de obicei se ferea, fruntea lui abia se zărea dintre noi. Cu un glas al cărui timbru mă atinse ca o surpriză niciodată trăită de mine, îmi rosti, în tăcerea care se lăsase, numele. Glasul său era aproape frățesc, părea să-mi spună: „Uite, tot ce gândești și simți tu, eu știu de mult, dar te-am lăsat și nu ți-am dat note mari fiindcă mi-am dat seama că dacă te turbur poate că nu vei mai iubi atât de mult istoria, care e secretul lecturilor tale, dar acum am nevoie de tine și trebuie să-mi spui ce știi“. M-am ridicat în picioare și în clipa aceea toate culorile pe care le îmbrăcau lucrurile și chipurile celorlalți parcă s-au intensificat brusc, lumina geamurilor înalte a devenit parcă violetă, cotoarele albastre ale manualelor de pe bănci au prins dungi roșii…

— Pe cine, a rostit micul nostru profesor punctându-și întrebarea prin apăsări cu pumnul în podul palmei, a chemat Ludovic al XlV-lea să redreseze finanțele și când, în ce moment al domniei sale?

Mi-am dat seama că nu trebuie să mă laud cu știința mea și răspunsul să nu fie o demonstrație, dar nici sec să nu fie. Trebuia să arătăm că știm și nu că am învățat.

— Ludovic al XlV-lea, am început eu, a anunțat în consiliul de miniștri, în 1661, că are intenția să domnească de-atunci încolo prin el însuși și una dintre primele lui măsuri a fost să-l destituie de îndată pe Fouquet, care era un jefuitor, și să-l numească în locul lui la finanțe pe Colbert.

— Cine era Colbert?

Cum să nu știu cine era acest om care, după ce făcuse atâtea pentru Franța și regele său, murise în dizgrație, fiindcă încercase (de altfel zadarnic) să-l împiedice pe monarhul cheltuitor să nu ruineze regatul? Abilă manevră a profesorului, care prin răspunsurile mele reîmprospăta memoria celorlalți și obținea de la ei ceea ce dorea și fără să insiste în mod deosebit, ca și când toată clasa era pasionată de materia lui… După care a început să vorbească el însuși, intrând în materia lecției următoare, în timp ce, cu un mormăit gros, de satisfacție nedefinită, omul cu picioare înalte de la catedră se ridica și o lua spre ieșire.

Nici un semn de complicitate nu s-a schițat între noi după plecarea lui, micul profesor și-a continuat lecția și la sfârșit și-a luat catalogul prea mare pentru el, și-a pus pălăria pe cap și a ieșit, în timp ce noi toți ne-am ridicat în picioare. Odată ușa închisă și rămași singuri, ne-a apucat pe toți deodată o sminteală, am răcnit literalmente de entuziasm și am început să ne încăieram azvârlind unii în capetele altora cu ce ne venea în mână, manuale, caiete… A intrat pedagogul, care ne-a întrebat foarte nedumerit din ușă ce era cu noi, înnebunisem?

Câteva luni mai târziu, micul nostru profesor deodată a lipsit. Și atunci am aflat cu tristețe că a fost chemat în concentrare. Nu s-a mai întors la noi până la sfârșitul anului și nu știu nici azi dacă s-a mai întors vreodată undeva, din războiul care curând avea să izbucnească…

Nimeni nu scapă de violența altora, după cum nimeni nu scapă ocazia, cel puțin până la vârsta în care devenim morali, de a fi violent cu alții. După această vârstă, violența e o slăbiciune. M-a impresionat totdeauna acest fenomen.

Într-o zi profesorul nostru de geografie mă scoase la lecție numai pe mine singur. N-am înțeles de ce, avea obiceiul să scoată câte trei-patru odată. Era un domn trecut de patruzeci de ani, mai degrabă blând și cu maniere alese. Geografia mie nu prea îmi plăcea, dar nu eram singurul care repudia acest obiect de studiu. Mai târziu a început să-mi placă și răsfoiam ore întregi atlasuri bogate încercând să-mi imaginez existența reală a uriașelor fluvii și orașe despre care, singură, geografia nu ne spune mare lucru. La Hanoi, unde nu credeam că am să ajung vreodată, când am intrat în oraș am rămas timp de aproape un ceas fascinat de ceea ce oferea ochiului viața străzii, cu toate că ceea ce vedeam nu avea în sine nimic senzațional: erau bărbați și femei pe biciclete. Da. Dar asta trebuie văzut, fiindcă bărbații erau mici și păreau toți tineri, iar femeile, datorită halatelor lor multicolore, păreau toate fete. Cuvântul halat sună însă nepotrivit, trebuie precizat că era vorba de un vestmânt închis sever până sub bărbie și despicat în două părți în așa fel încât pantalonul, violet sau alb, care înlocuiește la ele fusta sau rochia, să se vadă de la șold în jos. Acest vestmânt ușor flutura în urma bicicletei, fără să jeneze pedalarea. Nici o urmă de mașină, nici un zdrăngănit de camion de mare tonaj, nici un autobuz al cărui motor Diesel îți zgâlțâie creierii nu se vedea și nu se auzea pe străzile acestui oraș. Când se întâmpla să treacă, o dată la o oră, de pildă,

un *Gaz*, apariția și dispariția lui îți amintea de un bondar care a nimerit într-un stup de albine, de unde repede este alungat. Cine poate să-și imagineze, învățând geografia, sute de ochi oblici, frumoși în limpiditatea lor expresivă privindu-te într-o trecere continuă în care mersul bicicletei fâșâie doar atât ca să-ți dea senzația de vis, de ireal? Trebuie mers acolo, în orașul sau pe fluviul arătat pe hartă pentru ca geografia să ne pasioneze.

Nu știu dacă bătrânul domn care mă scosese lângă uriașa hartă agățată într-un cui alături de catedră fusese vreodată măcar până colea în Grecia, leagănul civilizației noastre, dar era clar pentru mine că undeva pe pământ tot dorise el să se ducă, altfel de ce și-ar fi ales, ca profesor, chiar geografia? S-o fi dus, nu s-o fi dus? Începu să mă sâcâie cu întrebările. Știam atât cât era necesar să fiu lăsat în pace. Dar nu mă lăsa și sâcâiala deveni chin. Că pe fluviul acela ce orașe se mai găsesc? Le spusesem pe toate. Și în orașele acelea ce fel de locuitori mai trăiesc? îi spusesem pe toți. Mai erau însă orașe și locuitori pe care nu-i spusesem, să mă mai gândesc. Se lăsă o tăcere nefirească în marea încăpere de clasă. Timpul trecea, profesorul stătea neclintit la catedră și aștepta. Totul parcă încremenise. Ce vroia de la mine? Atâta știam, atâta spusesem, n-aveam la ce mă gândi.

— Gândește-te! mă soma bătrânul domn ca și când mi-ar fi ghicit gândurile. Și deodată răcni: gândește-te!

Și se dădu jos, se repezi la mine, mă lovi cu pumnii în cap, înghesuindu-mă în uriașa hartă la care nu vroiam să mă gândesc, apoi făcându-și din degete gheare mi le înfipse în abdomen horcăind bestial:

— Îți scot mațele din tine!

Vroia într-adevăr să mi le scoată, fiindcă, după ce mă îndoii și îmi ferii burta, se retrase la catedră și-și reluă, gâfâind, interogatoriul: ce orașe se mai aflau încă pe fluviul acela? Și în orașele acelea ce fel de locuitori mai trăiesc? Să spun. Clopoțelul sunase, dar el continua să mă tortureze. Acolo pe hartă, la marea cotitură a uriașului fluviu, se găsesc niște așezări omenești și niște locuitori. Ce știu despre ele? Degeaba mă uit că a sunat sfârșitul orei, până nu spun nu scap… Apoi, deodată, și-a luat catalogul și a ieșit din clasă.

M-am dus în banca mea și m-am așezat și abia atunci un val de ură mi s-a urcat în inimă împotriva bătrânului domn. Ce-avusese cu mine? Ce rău îi făcusem? Adică de ce să-mi scoată el mie mațele din mine? Mă făcuse el, îmi plătea el taxele, muncea el din greu să-mi cumpere haine și cărți? Numai tata avea acest drept, fiindcă numai pe el putea să-l exaspereze ceva

și să mă amenințe, dar nu acest străin, care, dacă nu știam, n-avea decât să-mi dea notă proastă dar să nu se atingă de mine.

În jurul meu se strânseră șapte-opt băieți cu care eram prieten și tăceau toți turburați de strania întâmplare. Când intră monitorul, un elev dintr-a opta, și spuse din prag că elevul cutare, adică eu, să poftească la biblioteca profesorului de geografie, care mă chema. Avea o astfel de bibliotecă specială plină cu cărți de călătorii, hărți și atlase și globuri pământești de muzeu. I-am răspuns monitorului că nu mă duc. Acesta ieși și reveni după câtva timp.

— Domnul profesor, zise el, te roagă să poftești numai câteva minute.

Simțind că se petrece ceva neobișnuit, m-am sculat din bancă, am ieșit pe coridor și am intrat fără să bat în ușă în mica bibliotecă geografică. Bătrânul domn mă întâmpină în picioare, dar întors în profil cu fața spre rafturi și așa rămase în timp ce rosti:

— …N-am vrut să-ți fac nici un rău… dar îmi dau seama că ți-am făcut… nici eu nu știu ce mi-a venit împotriva dumitale… te rog, dragul meu, să mă ierți…

Și vocea i se sparse și din ochii bătrânului domn țâșniră lacrimi care îi inundară profilul său blând și distins îndreptat țeapăn spre cotoarele cărților. Nu știam, pe atunci, nici să acuz și nici să iert, încât am tăcut câtva timp, apoi, fiindcă nici bătrânul domn nu mai spunea nimic m-am răsucit spre ușă și am ieșit. Nu-l mai uram, dar nici lacrimile lui nu-mi atingeau inima.

Și într-o zi, fără să-mi spună, tata luă hotărârea să se despartă de mine. Era în septembrie 1940… Înainte să ajung s-o fac eu, istoria, turbure și amenințătoare, dădea buzna peste noi: școala normală unde învățasem, din Cristur-Odorhei, nu mai exista, împreună cu jumătate din Ardeal… Primisem o hârtie în care eram anunțat că sunt înscris în București… Plecasem cu căruța spre gară și tata lăsase caii la pas foarte încet… Nu înțelegeam nici de ce plecasem așa devreme…

— Domnule, începu el, te duci la București…

Și tăcu vreme îndelungată. Nu eram atent la el, dar nu eram nici neliniștit. Nu credeam în adevărul evenimentelor care se petreceau, așa cum nu credeam în lucrurile nefirești. Acest sentiment de neîncredere care mi se năștea în conștiință în acea toamnă era adânc și cu anii a devenit foarte stabil și m-a eliberat pentru multă vreme de presiunea timpului tragic… Răsturnări nefirești… puteau avea o durată… nu puteau avea viitor…

— Te duci la București, reluă tata.

Și cu o insistență cu care vocea sa groasă se ferea să mă sperie, dar nu șovăia să mă facă totuși să înțeleg că începând din clipele acelea mă aflam pe un drum pe care urma să merg singur, începu să-mi spună că mai mult decât făcuse pentru mine până atunci nu mai putea, că el de bani nu mai avea cum să facă rost; chiar atunci când mă însoțea să mă urc în tren nu avea să-mi dea nici un leu, nu avea, înțelegeam sau nu înțelegeam?!

— Bă, tu auzi ce spun eu aicea?!

Nu auzeam. Adică auzeam, dar nu înțelegeam. Nu mi se părea că nu mai auzisem ceea ce îmi spune el. Nu avea bani. Ce mai noutate! Parcă avusese vreodată!? Parcă îl auzise cineva spunând, chiar dacă avea brâul plin (și se întâmplase să-l aibă) că are? N-am! Asta parcă chiar și gândea în clipa când mâna lui pipăia miile foșnitoare în chimir. Că să mă duc și eu la noroc, continuă el, intru la școală și spun că n-am acuma bani de taxe și de internat, dar că voi avea, o să primesc de-acasă și să stau și eu cât m-or ține… Și dacă n-o să mai pot să stau și or să mă dea afară din școală, ei, era așa rău? Nu era, cum să fie? Un om cu patru clase secundare nu se aseamănă cu unul care n-a învățat nimic și nu știe să care decât cărămizi cu spatele, ca bietul Nilă, care pe urmă a avut noroc la blocul Algiu, de pe „Cheia Roseti“, l-a luat proprietarul la el, l-a făcut portar… Admițând cazul că o să pot și eu, târâși, grăpiși, să termin și pe-a patra după sistemul lui cu fonciirea, prin amânări și promisiuni… Ei, nu se schimbă? Cu patru clase am capacitatea, dacă vin și intru undeva funcționar, dimineața mă duc la slujbă, după masă mă întorc în odăița mea cu cărțile mele și mă apuc să învăț… Ce treabă am? Și cu capacitatea luată, pot să dau liceul în particular, să trec pe-a cincea, în particular nu sunt atâtea taxe și din leafa pe care o s-o câștig, ei?! N-o să-mi mai rămână acolo câteva mii de lei într-un an și să rezolv daravela? Numai dacă n-o să capăt darul beției, ca alde frati-meu Ilie, că atunci bineînțeles că nu numai că n-o să am cu ce plăti, lăsând la o parte faptul că nici de învățătură n-o să-mi ardă, dar nici n-o să-mi ajungă să-mi duc zilele și o să-mi curgă hainele după mine jurăbii. Dar nu sunt eu ăla, ei și ce? Strică dacă îmi spune?! Măcar dacă n-are bani să-mi dea, el ce să zică?! Sunt băiat mare, pot să înțeleg ce-au pățit alții și să nu pățesc și eu… Înțeleg?…

— Bă, tu înțelegi ce spun eu aicea?! Sau tu nici n-asculți?

Ascultam, dar cuvintele lui îmi treceau pe de lături, fiindcă nu erau destinate pentru clipa de față și nici pentru viitorul apropiat. Cum să înțeleg

eu chiar imediat că el, tatăl meu, își lua în acea oră mâna de pe mine și că mă trimitea în lume cu gândul nemărturisit că îndărăt n-aveam ce mai căuta? Sigur că mai devreme sau mai târziu un lucru ca acela trebuia să se petreacă, dar, chiar așa, venise într-adevăr acea clipă? Mă uitam la marea de porumburi printre care trecea șoseaua spre gară, și în nici un fel n-aveam sentimentul că lucrul pe care-l dorisem atât de mult, adică ruperea de familie, se petrecea definitiv chiar în acea oră și că mulți ani de-atunci încolo n-aveam să-l mai văd pe tatăl meu și nici stând cu el astfel în căruță, simțindu-mă adică tot mic, deși nu eram, n-aveam să mai stau.

De ce adică, continuă tatăl meu, să nu pot și eu să izbutesc, chit că prea bun la treabă n-am fost eu, dar de aia au cheltuit toți și au muncit pentru mine, și el, și mama Mița și Ilinca și până și băiatu-ăla mai mic, Sae, a avut săracu grijă de vite, ba chiar a dat și la secere și la sapă, ca să pot eu să învăț, să nu trebuiască să mă întorc după ce toți au răbdat de pe urma mea, și să umblu prin noroi în opinci. Ce adică, a izbutit bietul Nilă, care abia știe să se iscălească, și n-o să izbutesc eu? De ce adică să nu izbutesc!!

— De ce să nu izbutești, mă, Marine?! Sau tu nici nu asculți ce bălmăjesc eu aicea?!!

Auzindu-l cum se ia singur peste picior, tresării, mă uitai la el și văzându-i chipul îl apucai de umeri și veselia mi-o auzii singur printr-un fel de strigăte pe care le scosei și care speriară caii adormiți… Asta, da, înțelegeam, iată, să stai să-ți dai singur seama că bălmăjești de pomană și că în nici un fel nu poți face pe cineva să înțeleagă prin cuvinte ceea ce i se întâmplă… Tu îi vorbești și el se uită înainte și nu vede decât soarele și cerul și fundul cailor bătuți de cozile lor în ritmul pașilor și al căruței… Tata se miră, cu o expresie de deznădejde veselă pe chip, dând din umeri, vrând parcă să spună că el și-a făcut datoria, dar dacă ăstuia îi arde de râs… cine să-l mai înțeleagă… Dumnezeu știe ce s-o mai alege și de ăsta…

— Eu știu, zise el, la ce te gândești tu!

— Ei, la ce mă gândesc?! răspunsei eu batjocoritor.

Și el se intimidă și tăcu. Mai văzuse și el elevi prin sat, dar nici unul nu făcea ca mine… Umblau în grupuri, râzând, sclifosindu-se… organizau baluri, serate. E drept că nici n-aveam cu ce să mă îmbrac și să mă încalț ca să mă duc și eu, dar chiar de-aș fi avut și chiar de m-aș fi dus, credea el, neștiind că de fapt asta era suferința mea ascunsă, nu acolo mi-era mie gândul… Dar unde…? De fapt nu știa! Dibuia, și ar fi vrut să afle măcar în ultima oră de la mine dacă era sau nu ceva în capul sau în sufletul meu, un

gând sau o tărie ca să-i facă despărțirea ușoară. Cum puteam să-i spun?! Marile taine nu se dezvăluiesc nimănui… Ne purtăm chiar cu cei mai apropiați, ca și când nu le-am avea, chiar cu riscul de a fi luați în derâdere, batjocoriți sau umiliți.

— Mă rog, zise el atunci în fața tăcerii mele: Eu sper (și ți-o spun asta ca să mă ții minte) că m-ai înțeles!… Că dacă nu m-ai înțeles, exclamă el cu totul detașat de astă dată, o să fie vai de capul tău…

Între timp ne apropiasem de gară, dar mai era un ceas până la sosirea trenului. Tata deshămă, dădu cailor să mănânce niște mohor și ieșirăm pe peron. Bani de bilet avea, scosei biletul și ne așezarăm în față pe o bancă. Peronul era plin de elevi și eleve, care, ca și mine, terminaseră vacanța și plecau spre orașele în care învățau, la licee sau școli normale… Veselia care anima altădată peroanele, la sfârșit de vacanță, era acum umbrită de o melancolie gravă care abătea privirile în lături sau în pământ… Știam toți… Clujul nu mai era al nostru și toți aflasem că-l pierdusem fără să tragem un foc de armă… Că ministrul nostru la Viena, unde forțe mai puternice decât noi ne dictaseră condițiile lor, leșinase văzând harta cu trupul ciopârțit al țării. Că soldații, retrăgându-se, plângeau și se rugau de ofițeri să-i lase să lupte…

Trenul sosi. Urcându-mă în el cu grabă să nu se pună în mișcare și să-l pierd, cu geamantanul meu de lemn vopsit în negru, în mână, uitai de tata, când îl auzii că mă strigă. Lăsai geamantanul pe culoar și ieșii pe platformă. Trenul se urni și începu, lin, să părăsească gara. Tata îmi spuse cu un glas împiedicat, parcă nesigur, pe nume, ca și când nu m-ar fi recunoscut, urcat cum eram, că sunt copilul lui. Își duse brațele în sus, tot cu o mișcare frântă. Pornire târzie de îmbrățișare care nu avusese loc, nu se gândise din timp… Îmi repetă numele strigându-mă și făcu câțiva pași pe lângă vagon, în timp ce mișcarea lină a trenului se accelera.

N-am schițat nici un gest și nu i-am adresat în prima clipă nici un cuvânt. Nu-l recunoșteam nici eu… Nu știam că poartă cu el, pentru mine, astfel de îngrijorări deodată patetice, care să-i smulgă un astfel de strigăt sugrumat însoțit de o astfel de mișcare neconvinsă a brațelor, care ar fi vrut să mă apuce de-acolo de pe platformă și să mă tragă îndărăt…

— Ei, i-am răspuns strigând și eu, ce este?

— Marine! Vezi… Trenul…

Atât l-am auzit că zice și l-am pierdut din vedere pe după coroana bogată a salcâmului care străjuia peronul…

Scriitorul care aspiră spre o viziune totală asupra lumii se trezește, după o dramatică experiență, în fața unui obstacol de temut: abjecția umană, îi spuneam opt ani mai târziu unui proaspăt prieten, Paul Georgescu, care susținea că un scriitor poate fi un ticălos, dar poate în același timp să scrie o carte bună.

— Din ce resurse? l-am întrebat. Abjecția alungă din el inocența, principalul său scut.

— De ce? mi-a răspuns. Cunoaștem scriitori abjecți care au descris foarte bine lumea și, dimpotrivă, inocenți care n-au putut s-o facă.

— Uite de ce, am continuat eu beat de furie (el admira un astfel de scriitor abject al cărui nume îl trec sub tăcere și intransigența mea morală se extindea asupra operei), un scriitor, de altfel ca oricare om, dacă nu mai are înaintea sa nimic de învins (și un individ abject ce mai are de învins dacă abjecția e victoria sa finală?), nici nu mai poate fi în stare de un gest creator, în afară de cel cu care l-a dotat în mod mecanic natura, adică de a-și perpetua specia și de a rămâne un bun tată al copiilor săi.

— Și ce, e puțin? mi-a replicat el.

— Nu e puțin, dar era vorba de un scriitor. Inocența odată pierdută, mai poate descrie și el moravurile, adică suprafața care e plată, înălțimile și abisurile îi vor scăpa. Shakespeare e sublim fiindcă a fost lovit ca și Hamlet de prostia unei fete, Ofelia, de căderea reginei. Băgate la moravuri, aceste fapte sunt vulgare, dacă n-ar exista o conștiință pură, care să se cutremure.

— Există cutremurare și în viciu, mi-a răspuns. Și apoi existența e diversă și din această bogăție de culori se naște fascinația pentru viață, când ne atrage mai mult omul deșucheat, tocmai prin asta, și ne plictisește virtuosul. Râdem! Petrecem! Spectacolul e amestecat. De ce n-ar râde și n-ar petrece și cititorul cu o carte cum e *Satyricon*, unde nici o conștiință nu se cutremură? Ți-amintești cum începe? Povestitorul, care e un tânăr și ai zice curat (nu e tinerețea expresia inocenței?), după ce ascultă niște discursuri incoerente, părăsește adunarea și se apropie de o femeie: „Bătrânico, o întrebă, nu cumva știi unde stau eu?“ „Cum să nu, zice bătrânica, uite aici“. Și îi arată o casă. Era un lupanar. Și astfel, cu acest dialog strălucit începe vesela carte.

— Mai întâi că nu e veselă, i-am răspuns. E străbătută de sinceritate, tânărul latin își povestește degradarea sa și a altora, cu sentimentul că a pierdut ceva, dovadă formidabila scenă din templul vestalelor unde se

dusese să se vindece de viciu. Râdem, e adevărat (cum să nu râzi când citești ceea ce i se face acolo), dar nu uităm că e nefericit. Da, e adevărat, cunoaștem scriitori care, în viața obișnuită, priveau foarte filosofic spectacolul viciilor umane (la care câteodată luau parte din gros, fie prin moravurile lor, împinși de propria natură, fie prin scepticism filosofic, insinuat în conștiință de lipsa de moralitate a contemporanilor) și care acasă la ei, fără dificultate, lepădau din spinare haina lor murdărită și începeau să scrie trimițând interogații lui Dumnezeu.

— Vezi?! a exclamat. E posibil. Un sceptic român spune că inteligența înseamnă adaptare, iar experiența e sursa cunoașterii. Spiritul uman are inepuizabile fețe și multiple mijloace de a-și păstra un echilibru interior într-o lume care l-ar amenința. Ce este *Comedia umană,* dacă nu opera unui om adaptat?

— Nu vreau să mă adaptez, i-am răspuns, dacă o să încerc, sunt pierdut, fiindcă alții sunt mai puternici.

Nu înțelegea ce-i spuneam sau înțelegea, dar vroia să înțeleg și eu ceea ce susținea el.

— Uite, zice, un scriitor are nevoie de o casa, cum ai tu, să poți scrie. Te-am apărat *undeva* și din sală prozatorul (nu-ți spun care, dar clipind din ochi ca și când ar fi ieșit din apă, mi l-a spus) a întrebat: „Și n-are nevoie și de o mașină?“ Am râs.

— De ce râzi? a exclamat el fixându-mă cu frumoșii lui ochi bulbucați. Adaptarea ar însemna să nu râzi, ci să te îngrijorezi, să prinzi ură pe prozatorul… să-l ții minte și să-l înlături. Altfel nu vei avea niciodată o casă.

Ne aflam la *Capșa,* în anul debutului meu în volum și ne întâlnisem să ne luăm la revedere, plecam pentru mai mult timp la Sinaia. Beam cafea filtru, un truc pe care nu-l cunoșteam, și pe care el îl reînnoia de câte două, trei ori, mereu nemulțumit de calitatea lui. Avea un prieten printre chelneri, ilegalist, care ne servea și cu care schimba cuvinte confidențiale. Acest chelner era un filosof, vruseseră să-i dea sarcini mai mari, să-l facă, pentru început, responsabil al restaurantului, dar el refuzase („de ce, zicea el, să-mi iau belea pe cap să nu dorm liniștit acasă?“). Paul Georgescu îl asculta atent, apoi ridica ceașca: „Ăsta nu e filtru, îi spunea, du-te pe-acolo să ne facă altul, dar cu cafea adevărată“. (Avea dreptate, după două, trei filtre de-astea credeam că o să pot citi și eu măcar câteva ore, înainte de a adormi,

cartea însă îmi pica din mână în chiar minutul în care încercam s-o abordez.)

— Ura leagă, i-am răspuns. De ce să-mi leg eu sufletul de ura băloasă, puturoasă, a unei brute? Găsesc eu o casă!

Nu mi-a răspuns, s-a sculat, ca în Caragiale și a dispărut câteva minute. Avea astfel de tăceri, ca și când n-ar fi auzit răspunsul.

— Și la cei care te apără nu te gândești? reluă el apoi. Ai să vrei să scrii o nouă carte, crezi că n-o să fie complicat s-o publici? Cu *Întâlnirea din Pământuri* ai nimerit pe o fază romantică, încă estetică, cu toate că ai văzut cum ai fost primit. Acum faza romantică s-a încheiat. Ce-ai să faci?

Avea dreptate. El mă întâmpinase la radio, unde lucra în primăvară, cu două emisiuni care semnalau cu o emoție reținută, dar cu atât mai convingătoare, apariția unui nou scriitor, ca și Crohmălniceanu într-o cronică în *Contemporanul*. Dar alții trăseseră tare asupra mea să mă elimine de pe scena literară, cu falsa certitudine pe care le-o dădea lozinca, la care cu zel începuseră să se închine. Magia literei moarte, cum spunea Pasternak, începea să cucerească climatul literar.

— N-o să fac nimic, i-am răspuns. De ce trebuie să fii neapărat scriitor? Ei, na! Parcă asta ar fi totul… Am citit într-un apel pe care l-a făcut un prieten de-al meu din sat care fusese exclus din partid și vroia să fie reprimit; zicea: „… tovarăși, nu cred eu că sunt Arpad și Omega…“

Paul Georgescu se uită la mine cu o ironie care îi sticlea ascuțit în priviri. Să fie adevărat? Nu mă credeam că sunt Arpad și Omega? Atunci ce mă credeam? parcă mă întreba.

— O să văd eu, am spus cu nepăsare, dar cu o încredere secretă pe care n-o dezvăluiam, ca atunci, în căruță spre gară, când și tatăl meu încercase s-o dibuie, ca să se liniștească.

Paul Georgescu nu era îngrijorat, dar era atent, lucid și bun prieten, vroia să-mi îndrume pașii într-o lume pe care o ignoram… El vroia să-mi inculce ideea că nu trebuia s-o ignor, că pericolele existau în chiar aceste lucruri care mie mi se păreau meschine, cum ar fi faptul că un prozator pe care nici măcar nu-l cunoșteam ar fi vrut să nu am o casă, că dacă vroiam casă, o să am pe urmă pretenția să mi se dea și o mașină. Ura unui necunoscut întrucât mă privea? Pe el îl preocupa.

— Bine, mi-a mai spus, o să vezi, dar gândește-te. Nu te crezi tu Arpad și Omega, dar alții cred că te crezi, fiindcă ei se cred și or să te urmărească cu necruțare.

— Bine, dar nu le-am făcut nimic!
— Da, dar poți să le faci!
— Ce să le fac?!

S-a uitat într-o parte și nu mi-a mai răspuns. Totdeauna făcea așa, în desele noastre întâlniri, când vroia nu să aud totul de la el, ci să încep să gândesc eu însumi, singur, la toate acestea. Nici nu-mi trecea prin cap! Da, bine, n-o să ignor lumea fiindcă nu mă va ignora ea pe mine… Și ce să fac? Am înțeles că el făcea, dar nu-mi dădeam seama ce.

Ne-am despărțit cu promisiunea că o să ne scriem, deși… hm!… a mai spus el, scrisori în zilele noastre nu se mai scriu, din multiple motive…

— Eu o să-ți scriu, i-am răspuns fără să-l mai întreb care ar fi acele multiple motive…

Spre sfârșitul unei întâlniri avea o oboseală, arăta puțin absent, atins de o vagă și curioasă plictiseală… Fuma fără plăcere, nici cafeaua filtru nu-și mai făcea efectul… semnalul pentru mine că trebuia să ne despărțim…

În aceeași după-amiază am luat trenul și am plecat. Era în decembrie '48. După debut petrecusem vara la Bălcești, să scriu un roman. Îl scrisesem, era un eșec, la întoarcere, în septembrie, nu-mi mai plăcuse deloc. Acum părăsisem Bucureștiul, și ce era și mai grav, și serviciul, și mă retrăsesem în munți, s-o iau de la cap… Eșecul din vară nu mă neliniștea, fiindcă trăiam încă sub euforia debutului în volum, care oricum, în ciuda injuriilor, fusese un succes. Starea mea de spirit se echilibra. Aveam douăzeci și șase de ani, trecusem printr-un război în care nu murisem, debutasem în literatură chiar în toiul acestui război, aveam iluziile întregi…

Din primele clipe după ce mi-am desfăcut geamantanul, m-am simțit liber, deși încătușat nu mă simțisem decât în armată și gândul a apărut parcă lângă mine cu întrebarea: ai venit să scrii; ei, ce-o să scrii? Mi-am făcut foc în sobă, m-am așezat la masă să văd dacă stăteam bine pe scaun și mi-am aranjat pe ea cărțile cu care venisem, hârtia, sticla cu cerneală și stiloul. Aveam ceva bani în buzunar de care însă n-aveam nevoie, fiindcă atât odaia cât și masa erau gratuite, focul ardea în sobă trosnind și mă simțeam cu desăvârșire singur și fericit de tinerețea mea. Venisem acolo la recomandarea ministerului de unde plecasem, a lui Mihai Novicov, care mă simpatiza. El citea presa literară și în general toată presa și fără să-l cunosc mă chemase la el prin iunie.

— Văd, zice, că presa ți-a acordat multă atenție și s-au cam repezit asupra cărții dumitale. Nu e așa de important ce zice presa, zic și ei ce li se spune, ca niște idioți. Mai important e viitorul dumitale și la asta ei nu vor să se gândească. Uite, zice, avem la Bălcești o frumoasă casă pe care ne-a cedat-o o rudă a lui Bălcescu. Du-te acolo și lucrează. Stai cât vrei, până termini noua carte. Ai acolo brazi, grădină, dealuri, te plimbi și te inspiri…

— Hm! i-am răspuns, mă bucur că sunteți un om care crede în inspirație și nu în lozincile cu care m-au întâmpinat Niculae Corbu și J. Popper. Acesta din urmă a scris chiar în *Flacăra,* unde sunteți director. Deci dumneavoastră l-ați pus să mă înjure.

A râs, cu entuziasm parcă. Deci așa era.

— O să mă duc la Bălcești, i-am mai spus, dar ce fac cu serviciul meu de funcționar la „Societatea scriitorilor“?

— Nu e nimic, se aranjează, zice.

Am crezut că aranjează el. Când i-am spus președintelui, Zaharia Stancu, și secretarului general, Ion Călugăru, de intenția mea, mi-am dat seama că nu aranjase nimic.

— Da, da, da, mi-a răspuns președintele ca și când s-ar fi așteptat să-l întrerup, da, da, am auzit că ai debutat. Da, da, dar până să ajungi scriitor, îți mai trebuie. Da, mult îți mai trebuie. Trebuie să înduri. N-am citit cartea, să văd dacă e bună sau proastă, așa că te duci la Bălcești și stai numai o lună. Da, o singură lună, pe urmă te întorci să vedem ce-ai scris.

Totul spus pe un ton agresiv. De altfel, când fusese instalat tot așa vorbise și la adunarea scriitorilor, veniți să-l audă. Striga la ei. Vorbea tare. Îi amenința. Încât nu m-am mirat. Ion Călugăru îl aproba. Nici el nu era altfel. Când intrasem prima oară în biroul lui cu hârtii și începusem: „domnule Călugăru…“ „Eu nu sunt domn cu dumneata“, mă întrerupse el. „Tovarășe Ion Călugăru…“ „Eu nu sunt tovarășul dumitale.“ Cunoașteți geniul meschinilor? Acesta e, să te facă să nu mai ai ce să le răspunzi. Într-adevăr, ce puteam să-i mai spun? Și totuși îmi plăcea de el ca scriitor, publicase tocmai atunci o nuvelă, „Măseaua stricată“, titlu care se inspira dintr-o lozincă a acelor ani: să scoatem dintre noi măselele stricate. Avea însă o replică de bună ironie: la o manifestație masele cântau: *Hai la lupta cea mare, rob cu rob să ne unim!* Și un reacționar de pe margine bolborosind: „Ei și dacă ai să te unești rob cu rob ce-ai să faci?!“

Nu credeam că e atât de ranchiunos. Fiindcă ăsta era sentimentul pe care ți-l inspira. De altfel ironia soartei îl adusese tot în preajma lui Zaharia

Stancu și anume în rol de subaltern, cum îi prezisese teleormăneanul cu mulți ani înainte. Că, amenința autorul *Cailor lui Cibicioc*, o să vedeți voi când o să venim noi la putere. „Călugăre, îi replicase Zaharia Stancu, când o să veniți voi la putere, tot eu o să-ți comand.“

Surâdeam privind acești bătrâni fără umor, sau cu umor acru sau involuntar. Îmi citiseră sau nu cartea, cert era că nu le plăcea de mine că vroiam să scriu așa repede alta. Mi-o spuneau în față: trebuia să îndur.

Nici nu mă gândeam. „O să îndur poate altele, dar nu de la voi“, îmi spuneam. Într-adevăr, după o lună primesc o scrisoare de la șeful serviciului, domnul Răzvășanu, în care îmi scria, nu fără îngrijorare, că situația mea era „extrem de periclitată“ dacă nu mă întorceam imediat. Nu m-am întors și am fost dat afară, dar în septembrie Mihai Novicov m-a angajat la el la minister, ca secretar de presă. În același timp el a pus pe Willi Mogulescu să scrie un lung articol: „Despre un viitor roman al lui…“ adică al meu, bazat, lucru senzațional pentru un tânăr autor, doar pe o simplă conversație dintre mine și reporter. Subiectul evolua în lumea de la țară, unde eu mă străduiam neapărat să descriu un Feodor Pavlovici Karamazov român. Nici nu mai vroiam să aud… Articolul a apărut în *Flacăra* pe o pagină întreagă, cu titlu pe cinci coloane. Nu l-am citit, nu din lipsă de respect pentru Mihai Novicov sau Mogulescu, ci pentru că știam dinainte că nu poate exista în el nici o substanță din moment ce nimeni nu-mi citise romanul. De altfel, nici unul nu mi-l ceruse să li-l dau. Era perfect!

Nu făceam chiar nimic la minister, dar într-o zi mă pomenesc că primesc la lectură un manuscris intitulat *Desculț*, de Zaharia Stancu. Și ce să fac eu cu el? am întrebat. Nici nu știam că eram cenzor, că eram plătit-pentru asta. „Citește-l, mi-a spus o colegă și fă un referat. E de pe la voi de la țară“. „În ce sens să fac referat? Ce mă privește pe mine că e de pe la noi de pe la țară? Treaba lui!“ „Dacă e adevărat, dacă merită să apară“.

Am început să citesc, am luat prima frază: „Tudoreee… deschide poarta!“ Apoi aliniatul următor: „Pe tata îl cheamă Tudor. Dar el rareori se află acasă.“

M-am oprit. Pe tata îl cheamă Tudor, dar el rareori se afla acasă. Și ce dacă îl cheamă Tudor? Și ce dacă el *rareori* se afla acasă?

Asta îmi amintea de compozițiile noastre școlărești. Mama e o femeie foarte bună, dar ea *rareori* se duce la biserică. Fratele meu e mare, dar el *rareori ne* bate, ețetera, ețetera. Rareori! Bravo, zic, începe bine (să te ferească Dumnezeu să ajungi pe mâna tinerilor, la discreția lor; mai târziu

avea să mă lege de Zaharia Stancu o strânsă prietenie literară când loviturile îndreptate împotriva lui aveau să-l domolească și să caute sprijin în generațiile tinere, să-l facă mai înțelept). Să vedem mai departe, mi-am zis eu atunci râzând. Cică „fuioare de fum scoteau pe nări telegarii". Zic „telegarii" e formidabil de bine zis și încep să citesc cartea și intru în miezul ei. Dau peste o scenă în care țăranii erau puși să culeagă via boierului cu botnițe la gură. N-am înțeles. Cum cu botnițe? Suntem un popor de idioți? Și după ce am terminat, am început să scriu un referat dur. Se respinge! Bătrânul meu tată și alți bunici cunoscuseră și ei pe boieri, dar asemenea chestii nu-mi povestise nimeni niciodată.

Noroc că tocmai când îmi scriam eu referatul a venit cineva și mi-a luat pur și simplu manuscrisul de sub nas și l-a dus cu sine. Unde? Spre tipar, firește, și astfel a început cariera de excepție a acestei cărți fără să țină seama de opiniile tânărului ei cenzor.

Pe la începutul lui decembrie am simțit că ora mea a sunat. N-aveam ce căuta la acel minister. Eșecul meu de la Bălcești era uitat, îmi aminteam de promisiunea făcută cititorului la sfârșitul volumului meu de debut, că acei eroi din ultima nuvelă vor fi urmăriți într-un conflict mai larg.

Și acum stăteam în odaia mea din Sinaia și după primele ore de exaltare, care ne stăpânesc totdeauna când suntem într-un oraș necunoscut și nimerim și într-o odaie mare și frumoasă, ceva am simțit că se micșorează și cade în starea mea de spirit: nimic nu mai zbura, iluziile se retrăgeau… M-am ridicat de la masă și m-am culcat. Conflict mai larg? îmi spuneam, care conflict? Nu există nici un conflict. Ce poate să facă un țăran? Să dea unuia cu sapa în cap că i-a călcat răzorul sau i-a jefuit ovăzul. În *Ion*, de Liviu Rebreanu, unul îi dă altuia cu sapa în cap că a venit la muierea lui, pe care o iubea mai dinainte. S-a scris! În *Țăranii*, de Reymont, o muiere e pusă goală pe o grămadă infectă de bălegar de porci fiindcă nu avusese purtări frumoase. Ei na! Mare subiect! Premiul Nobel! Ca și scena bătrânului țăran care se duce să moară pe glia lui. Atât de previzibil! Marinarul vrea să moară pe mare, minerul în mină… Hotărât, eram pus pe nimicirea capodoperelor, și numai *Fructele mâniei* de Steinbeck scăpa, deși nici acolo nu-mi mai plăcea finalul forțat, cu un bărbat amenințat de inaniție care suge lapte din sânii unei tinere femei. Fără să știu, eram obosit de drum, de urcușul de la gară cu geamantanul în mână până în dealul *Furnica* unde erau vilele destinate tuturor artiștilor. Chiar în aceeași zi vroiam să mă și apuc de scris! „Mai e și mâine zi", mi-am spus amintindu-mi de frumosul

final din *Pe aripile vântului* când Scarlett, copleșită de loviturile pe care i le dăduse viața, se întreba ce să mai facă. Aveam silă până și de debutul meu. Eu însumi descrisesem cu lux de amănunte uciderea unui cal, violul unei fete pe câmp, isteria unui muribund, țicneala unui băiat care are halucinații pe o colină scăldată în ceață, ețetera, ețetera. Un punct luminos păstram doar pentru o schiță intitulată *Salcâmul,* apărută în *Timpul,* dar neinclusă în volumul de debut. De ce? Ce era cu schița asta de o lăsasem deoparte? Nu-mi mai plăcuse? Dimpotrivă, consideram că era lucrul cel mai inspirat pe care îl scrisesem… când tata… într-o zi… cel mai frumos salcâm… cu securea… de ce oare? Da, Mircea Grigorescu, redactorul șef al *Timpului…* Cu Miron Paraschivescu la el în birou… Ia ascultă domnule, cât costă un salcâm?… Bonom… entuziast… Două mii costă. Du-te la casierie și-i încasează… Săracul Mircea Grigorescu. Ce-o fi făcând… După război… exclus din presă…

Brusc m-am trezit dimineața. Adormisem fără să știu cu lampa aprinsă, cu aceste gânduri. Le și uitasem. Afară ningea. Brazii verzi erau încărcați de zăpadă. Pământul era alb. Oameni negri treceau agale prin această lume în care cerul cu pământul se contopeau. Zarea pierise în pădurile din fața ferestrei.

M-am îmbrăcat și am ieșit afară. O surpriză. O știm, zăpada, dar când o vedem din nou, albul ei parcă ne spală gândurile. Chiar dacă nu vrem, ceva alb pătrunde și în noi. Ne ninge; până și pe chipul omului murdar apare un surâs: ochiul lui uimit de întruchiparea a ceea ce e imaculat îl face să-și aducă aminte că și el a fost odată curat și e nedumerit că iată, poate fi din nou, cel puțin atâta timp cât de sus cade asupra lui, anume parcă pe căciula pe care o poartă pe cap, peste genele ochilor, fulgii de zăpadă care de sus, din cer, în căderea lor, și-au păstrat minunatele forme de stele mici, care i se topesc ca o părere pe mâini și pe față. E, poate, o atingere diafană de care n-a avut parte? Sau pe care a gonit-o înrăit ca un câine care a primit numai lovituri? „Iată paradisul! am gândit, care e locul tău în el?…“ Am intrat în vila în care ni se servea masa. Am mâncat unt cu pâine și dulceață, cu cafea cu lapte. Nu era încă nimeni în sufragerie. Mi-am continuat plimbarea prin ninsoare. Curând am auzit o voce interioară pe care o cunoșteam de mult, din lungii ani pe care îi petrecusem pe câmpia scăldată în soare. O uitasem fugind de ea și anii o acoperiseră. Când mă culcam pe pământ și muțenia lui îmi șoptea: „Și tu vei fi mut și vei fi una cu mine. Noi doi suntem prieteni, te las să trăiești, bucură-te, dar ești al meu. Nu acum, când ești un copil, mai

târziu… Restul, viața care ți-a fost dată îți aparține, faci cu ea ce vrei, dar dacă mă uiți, cu atât mai mare îți va fi surpriza după ce anii tăi vor trece, când ne vom întâlni din nou și va trebui să-ți dai seama că nimic nu ți-a mai rămas afară de mine. Nu mă uita și atunci ai să vezi că tot ceea ce vei trăi, îți va apărea ca un dar și nu ca o cucerire a ta smintită. Nu e așa că e plăcut să stăm noi de vorbă împreună? Când te întinzi cu spatele pe mine și deasupra vezi cerul și norii? N-o să ai niciodată mai mult decât ceea ce simți în aceste clipe, nu uita, o, nu uita, și atunci când va trebui să ne revedem și să-ți dau adăpost, vei fi ca și acum și nu te vei speria…“ „Bine, am zis, înotând în ninsoare, mă plictisești, îți cunosc glasul de mult… Florile câmpului îmi șopteau și ele același lucru, ca și cântecul greierilor sau apariția berzelor în grâu, strigătul pitpalacului și țipătul ciocârliei, nu te uită nimeni, fii fără grijă.“

În nopțile lungi de iarnă săream din somn chemat de un glas pe care îl auzeam aievea, glas de fată care îmi striga numele la geam. Nu era glasul *lui*, al pământului, erau ielele, și mă piteam lângă spatele lat al tatei și așteptam îngrozit să mă mai cheme o dată. Dar tăcerea casei și auzul meu treaz mă făceau să înțeleg că glasul strigase din mine și nu de la fereastră, mă linișteam și readormeam. Într-o seară am întârziat prea mult pe miriște și n-am băgat de seamă că noaptea căzuse pe neașteptate și nu mai era nimeni pe câmpie, totul era pustiu în jur. O clipă n-am mai știut încotro e satul și nici care era drumul spre el, la dreapta sau la stânga. „Trebuie să știe caii“, am gândit și m-am apropiat de unul din ei, să-l despiedic și să-i pun căpăstrul în cap. Când să i-l pun, deodată calul a avut o mișcare de nesupunere. În clipa următoare i-am auzit glasul: „Ia, bă, mâna de pe mine!“ mi-a spus. Nu era nici supărat, nici furios, pur și simplu îmi cerea să iau mâna de pe el. Am înlemnit alături, în timp ce el și-a lăsat capul în jos liniștit și a continuat să pască. Am încercat din nou și mintea mea buimăcită de angoasa câmpiei s-a limpezit ca și când s-ar fi făcut lumină. Am strigat să-mi aud propriul glas, i-am legat, am încălicat și de astă dată cumințenia și sforăiturile lor de cai m-au liniștit cu totul, am început să cânt fluierând și până acasă am și uitat ce pățisem. Iată însă că șoapta *lui* reapărea și asta mi se întâmpla adesea și totdeauna numai în mijlocul naturii. Uneori o acceptam resemnat, o cunoșteam prea bine, alteori însă era o surpriză totală, mă pomeneam exclamând: „Hai, taci, doar calc pe corpul tău, toți călcăm, știu că viața e un dar, e inutil să-mi reamintești“.

Feeria din jur nu era un vis, nu se spulbera, fulgii dansau, ai fi zis chiar că se zbenguiesc și expresia „natura în sărbătoare“ care mi-a venit în minte, m-a făcut să surâd cu ironie. Da, natura poate fi în sărbătoare pentru iubitorii ei închipuiți, care se credeau eterni, sau voiau să uite că sunt muritori, crezând o clipă că se puteau aranja cu ea.

Am trecut pe lângă un restaurant a cărui firmă avea în mijloc pictată o pisică. Am citit firma care era scrisă cu trucul suprarealiștilor: Restaurant la pisica D. Pasăre și berărie neagră N. Coliban. Pe urmă am văzut că pisica încurca sensul, trebuia citit: Restaurant și berărie la „Pisica Neagră“ D. Pasăre și N. Coliban. Am intrat înăuntru. Vesel, am băut o bere și m-am întors. N-am făcut o plimbare lungă să mă pierd în ninsoare și să mă rătăcesc, cum i se întâmplă lui Hans Castorp din *Muntele magic* a lui Thomas Mann și n-am s-o descriu în lungi capitole, interminabile, ca să fac să ningă în aceste pagini. Aveam de dat un răspuns la o întrebare: Ce să scriu.

De ce să scriu, nu mă întrebam. N-aveam nimic de răzbunat, nici nu simțeam că trebuie să vorbesc despre osemintele bunilor mei vărsate în mine, vârsta testamentului era departe. Tatăl meu nu spintecase burta boierului sau vechilului în timpul răscoalei, să bage fasole în ea, și nu știam nici cine e bunicul și cum trăise el, nu-mi povestise nimeni nimic. Nici pe bunica n-o cunoscusem, muriseră de tot, niciodată n-am știut nici măcar cum îi cheamă. Nici pe bunicul sau bunica după mamă nu-i cunoscusem, dar mama ne povestise totuși lucruri deosebite despre ei. Din alt sat. Oameni înstăriți, frați vajnici (morți și ei parcă, atât de îndepărtați mi se păreau). Cum să scrii despre ceva care nu trăiește decât în amintirea mamei, secret copleșit de familia ei grea, cu copii diferiți, o fată din prima ei căsătorie, o altă fată până la conviețuirea ei cu tata, apoi trei copii cu care venea tata, și apoi alți trei copii făcuți împreună, o fată și doi băieți, unul din ei, cel mijlociu, fiind eu.

M-am întors în vila mea, m-am așezat la masă și am rămas cu privirea pierdută în ninsoarea de afară. Gândurile blocate, inerte, sufletul cu elanul prizonier. Ce să scriu? A scrie inspirat de Dostoievski cum încercasem, văzusem ce-mi ieșise. Nu cumva nu mai aveam nimic de spus? am gândit; Și-atunci mi-am amintit de trei scriitori pe care îi zărisem într-o zi, după debut, chiar în acel an, prin vitrina unui restaurant. M-am dus la ei. Îi cunoșteam, petrecusem împreună prin cafenele ore de amețeală și entuziasm și mă bucuram să-i revăd… Dar nici nu m-au lăsat să deschid

gura. Ce mi-a intrat mie în cap? m-au luat ei în primire, cred că dacă am publicat o carte… Și o ploaie de injurii la adresa cărții, cuvinte urâte la adresa mea, prevestiri că o să mor într-un șanț… Ce eram eu? Ei, ce credeam că sunt? Era singura întrebare care m-a împiedicat să ies imediat afară. De unde să știm noi ce suntem?! Marile întrebări le pun și ticăloșii, cu un aer triumfător. Cine poate să răspundă? Nu pentru ei, ci pentru mine. Ce era mai curios, și ceea ce mă reținea, era faptul că nu se înțeleseseră între ei dinainte, reacționaseră câteștrei spontan îndată ce mă așezasem la masa lor. Iar eu crezusem că numai gloabele literare păstrează în ele un venin distilat. Am plecat în cele din urmă. Prin geam, din stradă, arătau gravi, tăcuți, ai fi zis că erau niște conspiratori care puneau ceva la cale. Deși tineri, i-am văzut bătrâni, într-o străfulgerare. Unul avea o lucire de nebun în ochi, altul gras, blond, privire porcină, al treilea sumbru, posac, buze subțiri, figură care nu prevestea nimic bun… Se înțeleseseră între ei, prin afinități scabroase care îmi scăpau, să mă întâmpine astfel, cu o ranchiună care nu știam de unde vine, fiindcă nu le făcusem nimic…

I-am uitat imediat atunci, dar acum ura lor se insinua: și dacă au dreptate, mi-am spus, și n-o să mai scriu nimic? Vertiginos, alungând imaginea celor trei, gândul mi s-a îndreptat spre un om care, pe deasupra micimilor umane, era pasionat de cuvântul scris. Acolo, în fața hârtiei, mai puternică decât marmura, îmi spusese el odată, artistul forțează natura, dându-i un înțeles, în timp ce ea, oarbă, nu are unul… Miron Paraschivescu!

Ce-o fi făcând? Ultima dată, prin septembrie, fusesem cu el la o piesă și acolo, în plin spectacol, se ridicase și strigase să iasă Arghezi afară din sală. Firește, Arghezi nu era acolo, ci doar în mintea turmentată de febră a poetului. L-am scos eu din sală și l-am dus la el, în blocul *Aro*, și până să vină medicul, cu ajutorul telefonului a început să dirijeze mari mase de oameni în revoluție. El era un conducător… Ieșea și pe balcon și dând din mâini cânta „Internaționala“ în fața unei mulțimi închipuite adunată să-l aclame ca pe Troţki, sau ca pe Malraux, idolul său. Pe urmă revenea la telefon și cu glas măreț continua: „Ana, tu preiei conducerea în sectorul galben. Luca, tu te pregătești să intri în foc venind de la uzinele Malaxa… Dej, tu…“ Curând se vindecase și dispăruse la Cluj. Ce căuta el la Cluj? Vroia să conducă acolo, mai modest, o revistă, pasiunea lui lucidă.

Gândul mi-a zburat apoi la Ion Caraion. Ce-o fi făcând și Ion Caraion? Locuisem împreună, prin '45, mai multe luni, într-o frumoasă cameră pe Aleea Suter, pe urmă ne despărțisem ca să ne revedem prin aprilie sau

martie '48, în birourile editurii „Cartea Românească“ care înainte de decretul din iunie avea un director nou, Lăzărescu, și redactori de asemenea noi, Caraion, Constantin Streia (căruia îi apăruse romanul *Zbucium)* și Sen Alexandru, un tânăr cu care ulterior aveam să am lungi discuții asupra rolului personalității în istorie.

Caraion m-a întâmpinat cu vădită surpriză, că iată, ne vedem din nou și în ce situație fericită pentru mine… „De, ce?“ „Ei de ce, a râs neîncrezător de mirarea mea, și brusc: păi n-ai dat un volum aici?“ Și aproape că a țipat: „Va apărea!“ Era adevărat, volumul meu de nuvele *Întâlnirea din Pământuri* care întârziase mult la un cunoscut și fad foiletonist literar, dar influent, trecuse apoi printr-un concurs la *Cultura națională,* stătea de câteva luni la „Cartea Românească“, director Toneghin. Acum nu mai era Toneghin, cu trei luni înainte de naționalizare cunoscuta editură avea deja în ea oameni noi. În două luni l-au publicat în două ediții.

Intențiile mele asaltau din toate părțile viața pe care o cunoscusem până atunci fără să reușesc să intru în miezul ei. Imagini grotești îmi veneau în minte. Văzusem odată un cal mort într-o văgăună, cu o grămadă de cățelandri schelălăind de foame și de neputință care se repezeau în el să-l sfârtece. Dar de oriunde îl apucau, nu reușeau nimic, calul rezista. Își înfigeau dinții în burtă, în pulpe, în spinare, se propteau în picioare bâțâind din cap și scheunând. Prima îmbucătură, care ar fi deschis drumul celorlalți, le scăpa. De unde? Din ce loc? Am stat mult să-i văd ce fac și mă uitam la ei râzând. Nu era printre ei nici unul bătrân și experimentat care să-i învețe. Desigur, viața nu e un cal mort, dar e, pentru un scriitor tânăr, o pradă care nu cedează dacă nu știi de unde s-o apuci. Deși tatăl meu se despărțise de mine în acea zi de septembrie '40 când mă condusese la gară și îmi spusese că nu mai are bani să mă țină mai departe la Școala normală, despărțirea era neștiută de mine, și rămânea și atunci, în '48, la fel de enigmatică, mai ales că în toți acei ani, în timpul războiului, până în '45, nu mai dădusem niciodată pe-acasă, nu-i mai scrisesem și nici el mie. Numai instinctul mă prevenise că despărțirea era irevocabilă, n-aveam ce mai căuta în sat, eram aruncat în viață și trebuia, ca orice viețuitoare, să aflu singur secretele pădurii. Ce făcusem?

Intrasem totuși la Școala normală din București de pe strada Sfânta Ecaterina, fără să depun taxele de internat. Directorul, I. Ionașcu, mă amenințase:

— Ce-ai făcut cu banii? Nu te-a trimis tatăl dumitale fără bani de internat.

I-am răspuns că ba da, și în felul tatălui meu care amâna impozitele cu anii printr-o strategie complicată a promisiunilor patetice, l-am rugat să mă amâne câteva luni până ce părinții mei vor culege porumbul, vor vinde nu știu ce oi, nu știu ce rațe…

— Ce rațe? s-a răstit el la mine. O să scriem acasă și dacă se dovedește că ai avut bani și i-ai cheltuit cine știe pe unde, te dăm afară din școală și s-a terminat cu viitorul dumitale.

Și și-a întors fața de la mine.

Știa el ceva. Auzisem și eu și chiar și trăisem. Înainte de Cristur-Odorhei (unde absolvisem pe-a doua și a treia) trenul stătea câteva ore în gara Sighișoara și anul trecut, într-o vacanță, o fată îmi făcuse semn de jos de pe peron să mă dau jos și să mă duc cu ea… Nu mă dădusem, dar alții coborâseră… Astfel de sirene, gândea pesemne acum directorul, mă lăsaseră și pe mine fără bani, mai ales că Bucureștiul, cum scria Octav Dessila, era „orașul prăbușirilor“. Totuși omul din fața mea nu era sigur. Ceva patetic avusese și el în glas dincolo de cuvinte. Mi-am dat seama că dacă mai vorbesc, o să mă asculte. Era un bărbat încă tânăr, plăcut la înfățișare, elegant îmbrăcat, dur, ca un bărbat adevărat pe care nu-l puteai înșela, cu o infirmitate la un picior, sever, dar… Acest dar era singura mea șansă. I-am spus că tata nu e un om sărac și că poate să facă rost de bani dacă școala îi scrie și îi cere imperios acest lucru. Nu o simplă întrebare dacă mi-a dat bani sau nu (nu mi-a dat!) ci o scrisoare hotărâtă, ca din partea unei autorități superioare, care, împreună cu el, cu tatăl meu, au în grijă soarta unui tânăr… Știam din experiență că nici la început tata nu avusese bani. Că împotriva lui o ridicasem pe mama, pe preot, pe învățător și că la toți aceștia se raliaseră vecinii, prietenii lui, până și cei mai disprețuiți dintre ei și că întreaga familie cedase. De unde, de neunde, făcuse rost de bani și timp de trei ani mă ținuse. Și i-am dezvăluit directorului intențiile mele de viitor. Să termin acest an și îmi voi continua studiile singur. Aveam optsprezece ani, puteam munci și lua examenele în particular.

— Bine, îl aud că-mi răspunde. Dacă ai fi avut un certificat de paupertate puteam să-ți obțin o bursă de la minister. Dar aveți cincisprezece pogoane de pământ.

Așa era. Încercasem să obțin acel certificat, dar…

— N-avem voie să primim în internat elevi care nu achită taxele. O să scriu acasă tatălui dumitale. O să mai vedem…

Și mi-a făcut semn că pot să plec. Am plecat liniștit. Au început cursurile, orele de meditație în care n-aveam ce să fac. N-aveam cărți. Din pricina asta secretele chimiei și algebrei mi-au rămas străine. Gândul plecării din școală îmi stăruia mereu în minte în timpul orelor, mai ales că diferența de vârstă dintre mine și colegii mei începuse să mă jeneze. De pildă avusesem într-o zi în hol o vizită a soției falsului librar, o femeie cam de vârsta mea, trimisă de el să vadă ce mai fac. Trimisă de el sau nu, stai și explică… Subdirectorul m-a apostrofat și m-a amenințat că mă dă afară din școală. M-am întors în clasă și am început să-l înjur și eu cu sete de mamă. Am fost turnat. Am aflat mai târziu, deși eram mai mare și ar fi trebuit să-mi dau seamă de la început că în fiecare clasă exista o rețea întreagă de turnători pe care acest subdirector o cultiva ca un polițist. Eram uluit cum tot ceea ce discutam eu cu alții el afla imediat și tot timpul trăiam sub amenințări.

Am început să scriu un roman… Eroina principală era soția falsului librar, după destăinuirile ei, ca în *Une vie* de Maupassant (citită atunci). Într-o seară de noiembrie eram de planton și scriam scena finală; femeia își ucide soțul lăsând noaptea geamul deschis când bețivul dormea. Firește, era ger. Mai târziu scena mi s-a părut ridicolă, ca să descopăr anii trecuți că un scriitor maghiar, tradus la „Gallimard“, procedează absolut identic. Am rămas visător.

M-am culcat apoi, și am căzut într-un somn greu. M-am trezit spre dimineață. Dormitorul era pustiu, tavanul căscat și în jurul meu și pe pat, moloz și cărămizi. Am ieșit afară înspăimântat. Toată lumea era adunată în curte, era întuneric, o atmosferă de sinistru domnea peste tot. Ce era? Ce se întâmplase? Cum, nu știam? Unde-am fost? Nu m-a trezit cutremurul? Ce cutremur? Cutremurul de pământ… Nu mă trezise nimic. Putea să-mi cadă și tavanul în cap (niște cărămizi tot căzuseră pe lângă mine)! În oraș, se zicea, blocul Carlton se prăbușise până în temelie… sute de morți… se închide școala până după sărbători…

Bineînțeles că între timp tata primise scrisoarea directorului și îi răspunsese că n-are bani, dar că… o să aibă… să-l mai păsuiască… O să trimită negreșit, nici vorbă… cum să nu… cu stimă, Tudor Călărașu. Posomorât, în spatele biroului său, directorul tăcea, uitându-se în jos, foarte supărat, dar nu scotea un cuvânt, nici o amenințare. Tăceam și eu cu

scrisoarea în mână. Îmi venea să-i spun că tata n-o să-mi mai trimită bani niciodată, îmi aminteam vag de despărțirea noastră în drum spre gară, de insistențele lui să-l înțeleg că nu mai are de unde, în fața acestui om tăcut care căuta poate o soluție pentru mine îmi dădeam seama că strategia mea împrumutată de la tatăl meu era inferioară îngrijorării acestui intelectual care era silit să mă arunce în stradă cu studii neterminate și ce să fac să nu pierd anul!… Școala se numea normală „pentru învățătura poporului român“. Ei, cum era pentru învățătura poporului român? De unde bani? Cine să mi-i dea?

Nu-i plăceam directorului. Era evident. Nici eu nu-mi plăceam mie însumi. Făcusem niște poze și mă văzusem. Poziția corpului era strâmbă, mâinile ca niște cazmale, chipul emaciat. Colegii cu care eram în grup, afectați, vicioși în priviri, stupizi. Nu încercasem să-i forțez directorului voința. Dacă cineva are o răspundere, să și-o asume. Nu pentru persoana care îi stă în față, dezagreabilă, pe care poate s-o arunce pe ușă afară dacă dă cel mai mic semn că viciul, tentația murdară a vieții l-a marcat (pedagogul experimentat știe că în asemenea cazuri truda e zadarnică și că el nu s-a născut să îndrepte ceea ce e iremediabil pierdut de la natură; fie asta pentru idealiștii care recuperează unul în viață și acela îndoielnic, în loc să-și îndrepte efortul spre cei care sunt doar fragili, expuși ticăloșiei umane) ci pentru sine, pentru bănuiala că poate să comită o greșeală ireparabilă: de ce ai fost numit director al unei școli în care peste trei sute din cei mai buni copii ți-au fost încredințați? Mă simțeam rău în fața acelui bărbat, care deși infirm, avea un chip cu trăsături energice și hotărâte, înnobilate de o gândire matură și îndrăzneață, care medita în singurătatea gândurilor sale cum să facă să rămână curat și drept față de un elev care, în mod vag, îi sugera că îi place învățătura și că era amenințat să fie îndepărtat de ea pentru totdeauna.

— Domnul Lascăr mi-a raportat că îl înjuri de mamă și că scrii romane în loc să înveți, mi-a spus el deodată, aruncându-mi, ca un fulger, o privire întunecată de reprobare și neînțelegere.

Am rămas încremenit. De unde știa domnul Lascăr? Așa îl chema pe subdirector. Am tăcut. Totul era adevărat. Dar cum să-i povestesc acestui om că n-aveam nici o vină, că în orele de vizită mă căutase o doamnă care… Ca un zbir trecuse domnul Lascăr prin hol și față de ea chiar mă umilise poruncindu-mi să mă retrag imediat… Dacă era sora mea? Nici nu m-a întrebat… Dar eu știam că nu era soră-mea și el a ghicit că nu era și pe

acest echivoc al comportării mele de adolescent, mă făcuse să mă simt vinovat… Era totuși o doamnă, soția unui profesor ca și el…

— Mi-a cerut să te dau afară, a continuat directorul, să te elimin…

— Eliminați-mă, am bolborosit eu gâtuit de un val de ură a cărei adresă nu era precizată.

— Și ce-ai să faci? În aceste vremuri turburi unde-ai să te duci? Să te faci legionar?

Strigase. Am strigat și eu:

— În clasă s-a format o „frăție de cruce“ legionară. Întrebați-l pe Dobrinescu ce părere au despre mine.

A tăcut. Dobrinescu era protejatul lui, șeful clasei, un orfan care avea bursă integrală de la minister. Eram prieteni.

— Ești băiat citit, a încheiat el în cele din urmă. Dobrinescu mi-a spus că ai discuții cu cei dintr-a opta, care te vizitează și că ai citit tot felul de filosofi. Cum se împacă filosofia cu înjurăturile de mamă?

Aș fi vrut să-i răspund că totul a pornit de la vizita acelei doamne și că… Dar nu aveam gânduri limpezi ci doar o stare de spirit de revoltă care nu-și găsea cuvintele.

— Domnul Lascăr vorbește în plin consiliu de eliminarea dumitale. Cum să te apăr? Ce să-i răspund? Nici măcar nu contești că l-ai înjurat.

Cum să contest? Îl înjuram mereu, deși vedeam bine că mă urmărea cu ura lui. Tocmai de aceea…

— Nu-i adevărat, am bolborosit, refuzând să accept că secretele noastre erau sfâșiate tot de unii dintre noi, crezând mereu că în realitate domnul Lascăr nu știa nimic sigur și că mă ura fără motiv. În privința asta aveam experiență: descoperisem de mic că ura e spontană și irațională, e o atracție, te poate urmări cineva cu ura lui fără slăbire, până se stinge singură, așa cum a pornit, sau vine pământul și-i astupă gura lui infamă… Dar nici el, directorul, n-a vrut să-mi ia pânza de pe ochi și să-mi dezvăluie că din clasă se știa tot ce facem. Poate că și el proceda la fel ca subdirectorul său? A tăcut, ca și când l-aș fi convins că nu era adevărat că îl înjuram de mamă pe domnul Lascăr. Mi-a făcut semn să ies. Și abia în hol mi-am dat seama că găsise o soluție pentru mine să rămân în internat, altfel mi-ar fi spus că în urma scrisorii de acasă nu mă mai putea ține și că trebuia să plec.

Am rămas în București după ce s-a închis școala. M-am dus la frati-meu Nilă, la Bloc Algiu, de pe „Cheia Roseti“. Nu purtam ochelari, deși ar fi

trebuit. Explicațiile care se scriau la tablă nu le vedeam bine și pierdeam astfel înțelesul unor lecții. Dar cum să te hotărăști să pui pe nas o „bicicletă“? Aveam semnele mele cu care recunoșteam un om de la distanță, felul cum mergea, legănatul corpului, mișcarea umerilor… Bucureștiul, din această pricină, mi se părea fascinant. Chipul oamenilor, în general, nu-și arăta pentru mine urâțenia. Al femeilor, și fetelor cu atât mai puțin. Un nas mare, o gură strâmbă, un râs dizgrațios nu le sesizam ușor, gama de expresii era învăluită într-o unică expresie, nu vedeam antipatia, decât dacă era prea pronunțată, ca și celelalte reacții, de aversiune, simpatie sau dușmănie. Mă uitam totdeauna departe, peste capul omului, când nu coboram privirea în jos, fără să mai văd nimic în jur ore întregi.

Cutreieram orașul… Nu mă interesa nici numele străzilor, nici al marilor bulevarde. Nu intram în magazine, nici în librării și nici la cinema. Nu mă uitam la vitrine. Singură viața străzii îmi plăcea. Când seara începeau să țâșnească luminile reclamelor, aș fi vrut să intru într-un cinematograf dar nu vedeam bine ce se scria jos… Uitam să mănânc… O dată s-a oprit lângă mine un camion și șoferul m-a strigat. Era un băiat de la noi din comună. M-am urcat. A, ce faci Gheorghe, ce faci Marine?… Ce să fac, mă plimb… Tu nu mai ești la școală?… Ba sunt, dar s-a închis din pricina cutremurului… Hai cu mine!

Era un băiat voinic, copilărisem împreună, deși era mai mare cu un an sau doi. Părinții noștri erau prieteni, tatăl lui brutar. Din asta trăia. Mama mult mai tânără, prilej pentru unii să-i pună tatălui lui Gheorghe, într-adevăr puțin cocoșat de o bătrânețe timpurie, întrebări grosolane, dacă n-ar fi mai bine să le-o dea lor, așa din când în când, pe nevastă-sa… Se făcea că n-aude.

Gheorghe demară și pornirăm.

— Și unde stai tu? îl întreb.

— Pe strada Tutunari numărul 12.

— Unde vine asta?

— În Ferentari.

— Și Ferentarii ăștia unde vin?

— Urci spre Rond cu tramvaiul…

Și îmi explică de unde pot lua tramvaiul și cum de la Rond mai aveam doar două stații…

— Vino pe la mine duminică, zise.

— Am să vin… Tac-tău e supărat că te-ai însurat așa repede. Cică trebuia să-ți faci mai întâi armata, să-ți faci un rost și pe urmă…

— Mi-am făcut un rost… Am carnet de șofer, câștig bine și nevasta lucrează și ea într-o cofetărie… Acum e însărcinată!

— Tocmai, zic, o să pleci militar și ce face ea singură? Așa zicea alde nea Simion…

Era singurul băiat al lui nea Costică brutarul, încolo avea numai fete, vreo trei. N-aveau pământ și Gheorghe trebuise să plece din sat să se hrănească și el prin București. Surorile erau prietene cu surorile mele, se pricepeau la croitorie, aveau o mașină de cusut… Toată ziua erau pe la ele, se supăra mama… că le era gândul numai la rochii…

Curând ajunserăm pe o stradă unde coborârăm și intrarăm într-o curte. Câțiva oameni descărcară lăzile. Auzeam cuvinte, camarade în sus, camarade în jos… camaradul Gheorghe e chemat la camaradul… strigă la un moment dat cineva.

— Hai și tu cu mine, zise Gheorghe când totul se termină. Ieșirăm din curtea aceea și o luarăm pe stradă.

— Ce e aici unde lucrezi tu? îl întreb.

— Sediul Legiunii.

— Tu ești legionar?

— Da.

— De când?

— Din septembrie.

— Și de când ești șofer?

— Mai de mult.

— Bravo, măi Gheorghe!

Știa oare Gheorghe unde intrase? În sat nu-l auzisem că i-ar fi plăcut așa ceva. Uite că intrase! Eram curios să văd sediul și ce era înăuntru.

— Și camaradul ăsta, zic, la care te duci, cine e?

— Un șef…

— Pot să vin și eu?

— Cum să nu.

Sediul avea un portar care ne opri. Gheorghe îi spuse unde era chemat și ne dădu drumul. Era o clădire mare, care se curba după curbura străzii. Străbăturăm lungi coridoare, de asemenea curbate ca și pereții, întâlnirăm legionari liniștiți, în cămăși verzi, care intrau și ieșeau din birouri. Gheorghe

intră și el, fără să bată, pe o ușă. Nu-mi spusese să aștept afară, așa că intrai și eu. Gheorghe salută familiar, cu un mic gest „de la inimă la cer“ și rosti:

— Trăiască Legiunea și Căpitanul!

În spatele biroului un ins fără cămașă verde și diagonală, cum erau unii pe care îi întâlnisem pe coridoare, lucra cu capul în hârtii. Două telefoane se aflau lângă coatele lui. Nu răspunse la salut.

— Gheorghe, ai adus armele? zise el într-un târziu.

— Le-am adus, camarade…

— Mâine dimineață te duci la adresa asta și ridici lăzi de muniție.

Și îi întinse o hârtie. Și atunci mă văzu și îl văzui și eu. Era un bărbat tânăr, cu păr bogat, dar care nu-i stătea claie în cap, cum văzusem la grupurile de legionari pe care îi întâlnisem pe străzi, ci îi cădea pe lângă tâmple. Cu o mișcare și-l dădea pe spate.

— Cine e domnul? zise.

— Un prieten de-al meu din sat, .îi răspunse Gheorghe. E elev pe clasa a patra la Școala normală. Acum e liber, din pricina cutremurului.

— Pe clasa a patra? Așa mare? Câți ani ai? mă întrebă el. I-am răspuns că optsprezece.

— Ai rămas repetent?

— Nu, zic, am făcut șapte clase primare în sat.

— Și acolo în școală aveți „Frății de cruce“?

— Desigur!

— Bine, Gheorghe, îl aud că zice, poți să pleci! Apoi adresându-se mie: mă interesează cum merg „Frățiile de cruce“ la voi în școală. Ia loc să-mi spui.

Ăsta crede că fac parte din „Frățiile de cruce“, am gândit, de aia îmi vorbește așa, ca și când mi-ar da un ordin. Dacă îi spun că nu sunt, o să mă întrebe ce caut acolo și o să mă dea afară. Or, eu tocmai că eram împins de o avidă curiozitate să stau de vorbă cu un astfel de șef mare. Cunoscusem numai din cei mici, un tâmplar din sat al cărui frate, și el legionar, mi-era prieten de mult, nașu-meu Tâlvan, student întârziat care mă amenințase odată că pot s-o pățesc și eu ca și omul acela pe care tocmai îl bătuseră în fața primăriei cu frânghiile ude (era prin septembrie) dacă mă ridic împotriva Legiunii. Nu mă „ridicasem“ cum spusese el, ci îl întrebasem doar dacă știa că omul acela pe care ei îl umiliseră astfel murise. „N-a murit din pricina bătăii, mi-a răspuns el, era cam bolnav, dar tu ești sănătos, ia vezi…“ Era liniștit, nu mi se părea fanatic. Mânca singur mămăligă cu

brânză și nu mă invita și pe mine, măcar de formă, cum cereau legile ospitalității. Student însemna pentru mine un om al cărui spirit se lumina în preajma cărților. Putea fi legionar, treaba lui, dar eram amândoi intelectuali, fără să mai vorbim că mi-era și naș, putea, oricum, să-mi vorbească altfel… „De ce mă ameninți, nașule, i-am zis, nu ți-am făcut nimic“. „Fine, zice, îți cunosc ideile…“

De unde le cunoștea, și care idei, fiindcă nu-mi recunoșteam idei clare și distincte, cum spune Descartes, ci numai idealuri, care erau ale tatălui meu: omul să rămână om, adică să n-o ia razna împotriva altora, să stea la plugul lui, dacă era plugar, la cinstea lui de om, dacă era om de omenie, adică iubitor de alți oameni, la cartea lui dacă era cărturar, la nevasta și copiii lui, dacă îi avea, la casa lui, dacă nu vroia să se facă de râs prin hoție, trădare, beție, lene și minciună; adică să rămână om prin tot ceea ce câștigasem ca să nu ne pierdem, urmând legile naturii: cine se ridică împotriva altuia se ridică împotriva lui însuși, fiindcă oamenii au descoperit de mult legea armoniei în tot ceea ce există, din care și-au făcut legi morale; *Exodul,* ce era în conștiința mea de tânăr care își pierduse credința, citind *Biblia,* dacă nu un drum care durase patruzeci de ani în Egipt până în Țara făgăduinței? Ce era această țară? Visul umanității! De ce întârziaseră aceia atâta în pustie, când drumul putea fi străbătut în câteva luni? Lunga lor aventură era plină de rătăciri și trădări și omul care îi conducea murise fără să-și atingă visul. De ce întârziase el atât? Ce îl împiedicase? De ce spărsese el tablele legii furios? Iar în fața mea aveam un om care nu avea nici îndoieli, nici remușcări. „Da? zic. îmi cunoști ideile? Care idei?“ „Alea pe care le ai! Știi tu!“ „Bine, nașule, văd că mă cunoști mai bine decât mă cunosc eu, cu toate că ne întâlnim pentru întâia oară de când eram mici. O să-mi urmez soarta, orice-ar fi, cu ideile mele. Să vedem ce-o să se întâmple cu ale tale!“

Și am plecat…

În clasă cei din „Frățiile de cruce“ erau încântați că puteau purta o cămașă verde (un coleg, băiat ai cărui părinți erau bogați, deși nu era primit în acele „frății“, o purta totuși și el, îi plăcea, era verde și aspira și la o diagonală și la un pistol; poate că le-ar fi avut, dacă lucrurile nu s-ar fi precipitat…). Aveam un alt coleg de o blândețe și o candoare deosebite. Pe el îl recrutase primul pedagogul, legionar neștiut până în 6 septembrie, după cum declarau cei din cursul superior. Profesorii se fereau de el, toți, nu era, printre ei, nici măcar un simpatizant al „mișcării“. În anii trecuți „mișcarea“ pătrunsese totuși în școli, însă Carol al II-lea înființase „străjeria“ și reprimase fără cruțare cadrele didactice sau elevii care citind *Pentru legionari* și *Cărticica șefului de cuib,* interzise, se simțiseră tentați să adere. Erau eliminați din toate școlile. Le citisem eu însumi, dar mult mai înainte citisem *Discurs asupra metodei…* de Descartes și *Dialogurile* lui Platon. Mi-ar fi plăcut și mie să pun întrebări și să aud răspunsuri, ca Socrate, or în aceste cărți nu se puneau întrebări și nu se dădeau nici răspunsuri. Exprimau totuși o stare de spirit care se întindea pe căi care îmi scăpau. Li se inculca unora din noi doar o credință nicidecum definită, un mit care se crea în jurul unei singure idei și anume de răzvrătire, care cerea sacrificiu și supunere… Atât! Cristos și Țara și dușmanii și ai lui Cristos și ai țării, evreii. Era o mișcare religioasă? mă întrebasem. Nu era clar. Religioasă era și mama. Dar cuvintele „mila Domnului“, „virtutea“, „păcatul“, „iertarea“, „să întinzi și obrazul celălalt când ți se dă o palmă“ n-aveau nici o legătură cu „tâlharii și jidanii“ care „ne tot sug mereu, mereu“. Cine erau aceștia, în afară de evrei, care erau singurii numiți? Iar faptul că șeful lor, Căpitanul, era invocat ca o zeitate și i se cerea să facă o țară „ca soarele sfânt de pe cer“ trezea întrebări. Adică cum s-o facă? Prin ce mijloace? Nici un răspuns. Cine erau, în fapt, acei tâlhari, de care pomeneau ei? Mult mai târziu am aflat că regele era unul. Dar ceilalți? Era o mișcare spirituală care vroia să modifice natura umană? Iarăși întrebarea, cum? Printr-o nouă religie? Care? Satele aveau biserici și preoți care de două mii de ani încercau același lucru. Și nu fără succes. Umilința în fața credinței frângea adesea grumazul celui care se credea nemuritor pe pământ. Cu sau fără credință într-o viață viitoare, fii mai puțin trufaș, pământul tot te așteaptă, o să ai aceeași soartă cu cel pe care îl umilești sau îl despoi. Ce era deci nou în „mișcare“? Atunci cum se

crease mitul? Nu înțelegeam. Moartea pentru Căpitan, de ce era necesară? De ce trebuia să ne fie „cea mai dragă nuntă dintre nunți“?

Acum, în sfârșit, după ce omorâseră pe mulți și fuseseră și ei omorâți, luaseră puterea. Și mă aflam în fața unuia din șefii lor. Curiozitatea mea era flămândă, dar ascunsă. Dacă ar fi înțeles că singură această pornire mă adusese acolo în clădire, bineînțeles că nu mi-ar mai fi spus nimic și m-ar fi dat imediat afară. Numai Cristos și bineînțeles numai în relatările apostolilor, îi spune el diavolului, invariabil, timp de patruzeci de zile, *retro satana.* Întâi că nimeni nu are, la optsprezece ani, certitudinile și iluminarea lui Cristos (la drept vorbind nici ale lui nu erau de nezdruncinat, dovadă că în grădina Ghetsimani, îl întreabă pe Tatăl său dacă n-ar fi posibil să treacă de la el paharul acela; iar pe cruce, teribila îndoială: „Dumnezeul meu, pentru ce m-ai părăsit?“). Or, generația mea abia deschidea ochii. Ce vroiau să facă cu noi? Tabla valorilor absolute, libertatea, arta, filosofia, religia în care credeam era răsturnată. Tablele legii sparte, dar nu de un profet îndurerat, ci de unul violent, intolerant, obscur în intențiile sale. Poate o să aflu că avea noi table…

Rămas singur cu acest șef urmase o tăcere. Avea hârtii în față, termină ceva de citit, apoi răspunse la un apel al unuia din telefoanele care sună pe biroul său.

— Cine e acolo la voi șeful „Frățiilor de cruce“ pe școală?

Îi spusei numele pedagogului care le organizase, strâmbându-mă cu un dispreț neascuns, ghidat de instinct, pentru a nu intra în detalii despre „Frățiile de cruce“, detalii pe care nu le cunoșteam și pentru a-l intriga și abate discuția spre idei și nu spre fapte din școală.

— Ce, zise, nu se poartă bine cu voi?

— Nu știe să răspundă la întrebări, zisei, nu se poate fără întrebări…

— Da? zise. Ce fel de întrebări?

Întrebări aveam multe, pe care nu i le pusesem niciodată pedagogului verde, dar mă prefăcui frământat. Mi-am frământat chiar mâinile pe genunchi și am tăcut posomorât.

— Ei, ia zi-i!

— Să presupunem, am spus eu atunci, că în țara noastră n-ar fi fost nici un picior de evreu. S-ar mai fi născut mișcarea legionară atunci, în '22?

Știam ce spun. Citisem *Pentru legionari* și descoperisem că pentru ei, evreii erau și rămăseseră o mare obsesie.

— Așadar, cunoști istoria *Mișcării,* zise el, și ți-a rămas neclar acest lucru.

Nu i-am răspuns. El își aprinse o țigare și puse mâna pe telefon. Nu spuse nici un nume, dar chemă pe cineva. Nu se mai uită la mine, reîncepu să citească hârtii. Curând intră un individ a cărui înfățișare mă izbi din primele clipe. Foarte tânăr, să fi avut câțiva ani mai mult decât mine, de o rară distincție, cu chipul oval, părul lins și nu claie cum îl aveau alți legionari, frunte înaltă și ochi mari, șerpești, cu cozile parcă întinse să se unească cu urechile. Se apropie de birou și se așeză în fotoliu în fața mea. Purta cămașă verde cu diagonală, dar fără pistol, pantaloni strâmți, de cizme, și cizmele oglindă.

— Gheorghe, șoferul meu, mi-a adus băiatu-ăsta, care e un elev întârziat, zise omul de după birou. Are o întrebare, dacă în țara noastră n-ar fi fost jidani, s-ar mai fi născut mișcarea legionară, atunci în '22? Ia-l în birou la tine și explică-i. Pe urmă vii și-mi spui ce e cu el.

Ne ridicarăm și ieșirăm. Intrarăm într-un birou și urmară lungi minute de tăcere. Individul fuma și stătea nemișcat pe scaun ca un sfinx și părea să nu ia în seamă prezența mea. Pândeam cu coada ochiului figura acestui șef mai mic, totuși șef, dar nu văzui nimic, omul părea să fie însăși tăcerea, chipul lui arăta ca o placă de plumb, ca o mască înțepenită într-o expresie impenetrabilă: „Sunt legionar și nimic din secretele mișcării la care am aderat nu vor fi exprimate, părea el să spună. Sunt un gânditor legionar, nu un legionar de duzină. Gândirea mea e metafizică, atemporală, ca și spiritul Căpitanului, care trăiește în mine. Orice s-ar întâmpla peste veacuri, nimic nu mă va clinti… Să presupunem că vânturile istoriei ne-ar alunga de pe scenă, ei și? Dacă nu voi muri, mă voi adapta, schimbând masca, dar esența gândirii mele va rămâne nealterată. Exprim un destin, nu o simplă viață…"

— Întrebarea dumitale e o prostie, vorbi deodată, foarte grosolan, sfinxul, dar totuși fără să i se strice masca. Bineînțeles că mișcarea legionară tot ar fi apărut. Ea este născută din adâncurile acestui popor și exprimă aspirația lui spre eternitate. Ea a apărat ființa neamului de jidani în acel timp, dar și de corupția democrației și a moravurilor politicienilor.

Aici mă uitai și eu în jos. Așa era, înaintea lui Hitler, în mod irațional *Mișcarea* intrase în conflict și cu politicienii vechilor partide. Știam din poiana fierăriei lui Iocan despre viața deșănțată a regelui, cu Lupeasca lui, și că regele jefuise țara, era unul din cei câțiva oameni bogați din lume, avere dusă de aici din timp. Dar acum Carol al II-lea fusese alungat… Un

general energic venise la putere și adusese cu el *Mișcarea*. Ei bine, care fusese primul lor gând ca să exprime aspirația eternă a neamului? Înființaseră „poliții legionare“, să bată oamenii în piața publică. Un mare negustor din Roșiori, Colțatu, o pățise astfel, deci întâmplarea de la noi din sat nu era izolată. De ce „poliție legionară“? Cea obișnuită, care să respecte legile, nu era de ajuns? Pe cine amenințau ei cu aceste poliții, împotriva cui erau îndreptate acum după ce erau la putere? Ce vroiau să ne facă? Mai ales că vechea poliție era în picioare. Două poliții… Firește, împotriva oamenilor, asta era clar…

— Dumneavoastră știți ce spune Rousseau, m-am pomenit eu zicând: „Omul s-a născut liber, dar pretutindeni e în lanțuri“.

— Ce vrei să spui? tresări el.

Nici eu nu știam clar ce vroiam să spun. Poate să-i arăt că mișcarea legionară vroia să-l pună pe om și mai mult în lanțuri cu ajutorul poliției legionare și să-l cobor puțin din eternitate, spre realitățile regimului al cărui spirit îl încarna.

— Văd că n-ai de pus numai o întrebare, ci mai multe, zise el, și masca începu să i se strice. Nu cunoști drumul pe care trebuie să-l străbată un legionar, de care vorbește Căpitanul, cum trebuie să urci în genunchi și să te purifici? Piscurile spiritualității noastre sunt îndepărtate și numai prin jertfă ajungi la ele. Și mulți din ai noștri s-au jertfit și am învins. Nicadorii, Decemvirii, Moța, Marin…

Da, știam:

Moța, arhanghel și munte, Marin ca o flacără mare!

Muriseră amândoi în războiul civil din Spania. Se cânta acest cântec și pe la noi prin pădure, unde cuibul de legionari din sat își ținea ședințele și făceau și instrucție…

— Niciodată, zic, omul nu va înceta să pună întrebări.

— Nu mai spune! Ce fel de întrebări? Întrebări se prefac că ne pun și dușmanii. În realitate vor să răspândească îndoiala, dubiul. Legionarul care are îndoieli n-are ce căuta printre noi. Spiritele dubitative nu vor ajunge niciodată pe culmile credinței, continuă el, fii atent să nu ajungi în această categorie. Fiindcă dimpotrivă, vârsta ar trebui să-ți dea elan, spirit de sacrificiu… Ce ne interesează pe noi Rousseau? Noi nu facem contracte sociale, noi suntem însăși țara, pe care o vom călăuzi spre destinul ei măreț și veșnic… Acum avem de curățit putregaiul pe care l-am moștenit. Vom face asta fără cruțare și o s-o spălăm de lepra trecutului…

Începeam să mă plictisesc. Sperasem într-o mare întâlnire și când colo acest șef nu se deosebea prea mult de nașu-meu din Siliștea, cu toată înfățișarea sa care vroia să sugereze acele culmi de care vorbea. Asta m-a făcut să mă uit iar în jos, ca și când spusele lui m-ar fi turburat. El se arătă îngăduitor:

— Pe ce clasă ești?

Îi răspunsei că eram pe-a patra normală și că aveam optsprezece ani.

— Școala e de vină, zise el, că gândiți astfel. Dar o să schimbăm noi și școlile.

Nu mă îndoiam. Pătrunseseră repede în ele. Pedagogul verde intra în sala de mese ca un adevărat stăpân, subdirectorul Lascăr se ferea din calea lui, iar directorul Ionașcu stătea mai mult închis în casă (care se afla în incinta școlii), nu prea îl mai vedeam prin clase.

— De la Rousseau ajungi repede la jidanul de Marx, zise el mai departe, luându-mă în privirea totală a ochilor lui șerpești. Te pomenești că l-ai și citit.

— Nu, zic, n-am avut de unde!

Răspunsesem ca tatăl meu, cu ironie în glas, dar el nu băgă de seamă.

— Asta a dus Rusia la ateism, continuă. Era singura țară din lume care avea graniță cu Dumnezeu! Au distrus această graniță. Ce le-a rămas?

„Hm! am gândit, graniță cu Dumnezeu pentru o țară, nu e rău zis.“

El continuă:

— Sunt atei și urmăresc distrugerea națiunilor, ca să domnească peste pământ jidovimea… Unii cred că noi avem ceva cu măruntul ovreiaș care are o prăvălie în colț. Dar au intrat în cultură, au acaparat medicina, au infectat conștiințele cu internaționalismul lor subminator de popoare. Noi am luptat pentru *numerus clausus* în universități, conduși de Căpitan, care a văzut pericolul încă din '22, și dacă atunci n-am învins total, e pentru că jidovimea avea presa în mâna ei, banii, aurul, industriile. Acum însă o să le tăiem labele lor pistruiate.

Auzindu-l vorbind astfel nu mai simțeam plictiseală, ci o apăsătoare și nedefinită neliniște. Tata nu era un om foarte umblat, totuși făcuse un război și străbătuse oricum țara în care trăia. Nu-l auzisem niciodată spunând ceva despre rădăcina răului de care suferearn, care să semene cu ceea ce auzeam acum de la acest șef legionar.

— Și ce-o să le faceți? Îi omorâți? l-am întrebat.

Se uită la mine bănuitor. Spusesem *faceți și* nu *facem,* dar nu mă luă totuși în seamă să mă dea adică afară ca pe unul care nimerisem acolo întâmplător și tratat deci ca atare. Trecu peste asta.

— Îi pedepsim, zise cu beție stăpânită în glas. Le luăm puterea și îi gonim. Le luăm averile și fabricile. Și aceia dintre ei care n-or să vrea să plece, avem noi ac de cojocul lor.

— Unde să se ducă?

— Nu ne interesează! În Palestina, în Rusia bolșevică, în Statele Unite,.. Un număr mare a venit la noi din Polonia, și guvernele jidovite i-au primit cu brațele deschise… Te pomenești că ai prieteni jidani.

— Nu, de ce?

— Văd că îi aperi!

Când îi apărasem? Dar gândeam totuși că dacă ar fi fost vreun evreu în sat la noi n-ar fi zis nimeni nimic. Din istorie știam că suntem rezistenți. Am înghițit multe imigrări, nu ne-a stricat nimeni nici firea nici obiceiurile. Aveam în sat un bulgar, un sârb, țigani și un ungur, pe Cornel, bărbatul Anghelinii Bibinii, și chiar și un turc, îl chema chiar Turcin. Și Aristide poate era grec…

Și atunci m-a fulgerat o idee… acest sfinx care în sfârșit vorbise, era el chiar român curat? De unde știa?

— Dacă din întâmplare, i-am spus, ați descoperi că aveți sânge evreiesc… dumneavoastră sau vreo rudă apropiată, ce-ați face? Masca se refăcu, se îndepărtă de mine. Totuși îmi răspunse cu un glas de gheață:

— Du-te și vezi-ți de treabă. Nu știu de ce ai venit și cine ești, n-avem timp să ne gândim la dacă. E a doua oară când aud că îți iese din gură acest cuvânt. Sigur că aș rămâne tot legionar chiar dacă aș fi aruncat în rândul jidanilor.

— Și ei ce-ar zice?

— Probabil că m-ar blestema și m-ar goni. Fiindcă n-aș trece de partea lor!

Era vizibil că nu-i plăcuse deloc situația stranie în care gândul meu îl aruncase câteva clipe.

— Și dacă legionarii v-ar omorî?

— Ar face foarte bine!

Și mă privi cu duritate, cu un fanatism care îl făcea murdar. Mă așteptasem să spună că în acea postură s-ar fi sinucis, neputând suporta în

conștiința lui o astfel de surpare. Ar fi fost mai uman… Dar și răspunsul lui stârnea neliniște.

M-am ridicat, am luat-o pur și simplu spre ușă fără să mai rostesc vreun cuvânt, și am ieșit afară…

Afară vedem totdeauna cerul albastru, sau norii, care ne protejează cu ploile lor și simțim pașii noștri stăpâni pe lume, până nu suntem loviți și inima nu ne bate să ne spargă pieptul… Trăisem astfel de lovituri; palma grea, țărănească, înjurătura, cuvântul trivial, josnic, la adresa mamei mele, se abătuseră adesea asupra mea. Familia însă, cât era ea de dezbinată, mă protejase. Astfel de oameni pe care nici un gând înalt nu-i călăuzea, erau disprețuiți de tatăl meu. Îi cunoșteam pe toți oamenii prin el. Bâzdoveică era cu măciuca. Stan Moameș cu beția. Ion al lui Miai cu neștiința: „Tatăl nostru care ești în ceruri“ și toată rugăciunea era pentru el niște cuvinte „încurcate“. Altul era deștept „nevoie mare“, expresie intraductibilă pentru vârsta mea de atunci, dar înțelegeam că era o ironie, că dimpotrivă, omul acela era departe de deșteptaciunea pe care o afișa. Ene degeaba se ducea la biserică, tot Ene rămânea, dar bine că se ducea: „e și el un creștin“. Stancu își băuse tot pământul, deși avea unsprezece copii. Îi mai rămăseseră două pogoane, punea tutun pe ele. Fumau toți, „ce să facă“? Se apucase de cizmărie. Cei violenți și josnici erau ocoliți. De ăștia trebuia „să fugi“. Erau în afara oamenilor. Tata nu stătea de vorbă cu ei. Încât uitam totul numai cât îl vedeam, nu-i povesteam nimic… Mi-era de-ajuns să-i aud glasul liniștitor: „Ce faci, mă, copile?“ și lumea întunecată, a cărei perdea se dăduse o clipă la o parte și văzusem urâtul și abjecția, se închidea la loc și înceta să mai existe pentru mine.

Era frumos în acea zi de noiembrie și am rătăcit pe la șosea, prin preajma lacurilor. L-am uitat imediat și pe acel șef legionar și pe Gheorghe al lui nea Costică… Am uitat și de mine însumi, absorbit de contemplarea lacului și stăpânit, fără gânduri, de bucuria de a trăi. Eram fericit că scrisesem un roman de la început până la sfârșit (fiindcă mai începusem și altele, dar nu le terminasem) și această certitudine îmi ajungea. Eroina, soția falsului librar, bineînțeles că nu-și omorâse soțul și nici nu se gândea s-o facă, dar mă gândisem eu în locul ei, fiindcă îmi povestise viața lui plină de trădări… copii împrăștiați pe ici pe colo… trăia simultan cu mai multe femei (chiar la București avea una cu care făcuse doi copii și pe cea mai tânără, eroina în cauză, o ținea la Miroși, la librărie). Mă întrebam unde

stătuse ea la București când mă vizitase la școală… îi făcuse și ei un copil… Falsul librar era cuzist; casa lui era înconjurată de zvastici în relief, colorate, iar pe unul din fii îl botezase Hitler. În septembrie îl vizitasem la Miroși. Avea aerul că a venit la putere, era euforic, vorbea de înnoirea neamului; nu purta totuși cămașă verde și la întrebarea mea dacă e legionar, s-a ferit să-mi răspundă. „Este, este, mi-a șoptit soția lui cu un aer misterios, când el a dispărut câteva minute prin curte. Este, a repetat, azi a vorbit…“ Unde vorbise? N-a apucat să-mi precizeze, fiindcă i-am auzit pașii falsului librar întorcându-se, dar a dat din cap că da, și a repetat că în sfârșit și-a dat pe față ideile care demult coceau în el… îi plăceau și ei acele idei? Nu era clar, dar era mândră… Acum acest bărbat care nu făcuse altceva decât să alerge după fete, prin trenuri când le prindea în drum spre școli, și le deturna de la destinul lor, prin internate, prin medii obscure, cum o găsise pe cea din București, avea să ajungă ceva mare… Nu era un simplu țap… Numai că, ciudat lucru, nu ajunsese nimic… O întrebasem atunci în hol și ea îmi răspunsese neliniștită: „Nimic… N-a ajuns nimic…“ N-am mai putut să aflu ceva din pricina domnului Lascăr… Ce se întâmplase? Nu era legionar? Dar atunci de ce fusese în ziua aceea de început de septembrie atât de euforic și mai ales unde „vorbise“? Cum însă „politica“ pentru mine nu făcea parte din valorile absolute (în poiana fierăriei lui Iocan îmi apăruse ca o comedie), gândul la soarta falsului librar n-a stăruit prea mult în conștiința mea. Dimpotrivă, mi-am amintit de soarta fratelui soției lui, de care ea îmi vorbise des, Pavel, orb care locuia la *Vatra luminoasă,* om deosebit care își pierduse vederea de mic într-un accident neelucidat… „Să nu-l întrebi, îmi șoptise ea, la prima vizită pe care i-o făcusem împreună, într-o duminică, e foarte sensibil, îi face rău această amintire“. Și nici ea nu vrusese să-mi spună. Cultiva misterul în jurul ei și al familiei din care provenea, de pe undeva din Moldova și nici cum ajunsese ea, tocmai în Miroși, sub forța de atracție a bărbatului pe care îmi sugera că îl ura, dar pe care nu-l părăsea…

Am lăsat lacul și am luat-o spre *Vatra luminoasă.* Taina în care era învăluită viața fratelui orb și a sorei lui mi se părea insondabilă. Nici nu vroiam s-o dezleg; mă duceam la Pavel atras de puternica lui personalitate, care se formase citind nu atât mult (biblioteca lui din cărți uriașe scrise cu cuiul tiu era mare), cât reflectând asupra vieții de a cărei lumină din afară era lipsit… „Fără îndoială, îmi spuneam ascultându-l, e un om superior“ căci nu mai auzisem niciodată până atunci de la cineva idei mai severe

despre literatura contemporană cum auzeam de la el (abordasem de la început acest subiect când îi fusesem prezentat de soră-sa drept „un tânăr care scrie“) și îl ascultam uluit, fiindcă aflam pentru întâia oară că Liviu Rebreanu era în declin, Ionel Teodoreanu eșuat într-un lirism fără frână, cu subiecte fanteziste, și Cezar Petrescu în vorbărie fără noimă… Îi plăcea în schimb doamna Bengescu, Camil Petrescu, Sadoveanu, Mircea Eliade… Tocmai citisem și eu *Maitreyi* și *Huliganii.* „Scriitorul trebuie să ne inițieze în ceea ce există dincolo de realitatea vizibilă, spunea el… Revelația lucrurilor deja știute s-a produs în secolul trecut prin Balzac și Flaubert, exceptându-i pe ruși, care cei dintâi au explorat fantasticul realității. Corespondența dintre cei doi câini ai lui Gogol ne face pe toți câini, și Tolstoi devine și el cal și ne face și pe noi cai, dar inferiori unor cai, în *Holstomer.* Fiindcă el se întreabă: la ce folosește un om? Să taie coada câinilor, să castreze animalele, să strice ce-a făcut natura? De ce? Ca să-i facă lui plăcere? Să-l ducă pe el cu droșca, uitând să-i dea apă, biciuindu-l să alerge după o femeie desfrânată care îl părăsise? Swift a fost primul care a imaginat o lume în care animalul om, numit Yahoo, are stări de suflet capricioase și inexplicabile, la care caii se uită uimiți și îl țin în grajd așteptând liniștiți să-i treacă isteria și țicneala… Un spirit turmentat, pe care nu trebuie să-l urmezi. Ești băiat tânăr, ai iluzii și idealuri, Swift te va turbura prea tare, nu-l citi… dar citește-i pe ruși… Sunt îngrijorați de destinul omului, pe care îl văd din subterană, ca Dostoievski… Dar mărturia nu e rece, soarta omului nu e iremediabilă, ca la acest englez care a mers în declin după Guliiver, ci patetică, cu ochii spre Dumnezeu… Tolstoi e mai echilibrat, nu-i citi acum nici pe Gogol nici pe Dostoievski. Tolstoi e mai aproape de natură, mai curat, el n-a violat o fetiță de nouă ani ca Dostoievski, și nici n-a căzut în biserică, în criză, ca Gogol, speriat de monștrii care îl vizitau și pe care îi crease. Toți acești Bobcinski și Dobcinski de care ar trebui să râdem, nu ne stârnesc deloc râsul… indivizi de coșmar… caricaturi… Dar nebunul care e lovit în cap și își aduce aminte de maică-sa… o, mamă, cine m-a făcut așa?… Tu m-ai făcut?… Mă bat… Nu-l citi!“

Să-i dai unui adolescent un sfat… Va face exact contrariul! Am început să umblu prin anticarii după Swift, Gogol și Dostoievski și îi citeam în mica odăiță a fratelui meu Nilă, care îmi dădea și bani. Îl evitam pe Tolstoi…

În ziua aceea l-am găsit pe Pavel cu o femeie și am înțeles de unde știa el atâtea despre literatură: ea îi citea… Era o prietenă, care mi-a spus mai

târziu că vrea să se mărite cu el. Cum el era profesor acolo la *Vatra luminoasă*, și câștiga, ea vroia să-l scoată din acea casă (sinistră pentru cine nu era orb) și să-l aducă la ea…

Într-adevăr pe coridoare și chiar în odăi mirosea parcă a orbi, un miros straniu, de ciment umed și murdar, deși murdar nu era, de ceva nespălat și rânced. Culorile erau întunecate peste tot, deși grija de casă o aveau văzători angajați, care ar fi putut pune o culoare ici colo, un ghiveci, un strat de flori sau ar fi putut vopsi altfel pereții. Curtea era animată totuși. Cei tineri se plimbau gânditori, singuri sau câte doi. Numai tineri am văzut… unii erau frumoși, cu părul într-o parte, cu fruntea aplecată, cu expresii melancolice, încă neînțepenite, cum arătau cei bătrâni, pe care îi întâlneam pe scări, coborând sau urcând cu mâinile alunecând pe cimentul lustruit al palierelor, cu fruntea în sus, inexpresivi și decolorați, în hainele lor care se încheiau la gât fără croiala obișnuită, în bocancii lor negri și grei…

— Nu vă deranjați, le-am spus, vin în altă zi, dacă acum…

— Nu, mi-a răspuns Pavel, stai, am citit destul…

Și m-a prezentat prietenei lui. M-a întrebat ce-am mai făcut? Femeia a pus cartea deoparte și Pavel s-a ridicat în capul oaselor pe patul lui de fier. Stătuse lungit. M-am așezat pe un scaun și i-am aruncat femeii o privire rapidă. Nu era frumoasă, nici bine îmbrăcată, dar era tânără, cu un chip expresiv, cu privirea însuflețită, deși puțin turbure… Pavel semăna cu tinerii de pe afară, deși putea să aibă treizeci de ani. Avea însă și el o vagă paloare care nu-mi plăcea. După război m-am dus să-l vizitez. Mi s-a spus că a murit. Suferise de ceva? am întrebat. Nu. Am înțeles că femeia aceea nu-l luase cu ea, sau nu vrusese el, se despărțiseră și îl omorâse singurătatea. Ce-am mai făcut? A, da! Și am început să-i povestesc întâlnirea mea cu acel șef legionar. Nu știam să-i redau exact discuția, totul se îndepărtase de mine considerabil, se și îngropase în adâncul uitării, îmi rămăsese în minte doar amenințarea la adresa evreilor, că o să li se taie curând labele lor pistruiate…

— Așa a zis?!

— Da.

— Hm! Or s-o și facă! Avem și noi semne…

Și îl văd că pune mâna pe umărul, apoi pe părul femeii, pipăind…

— Te-ai coafat azi, îl aud că îi spune.

— Da, i-a răspuns femeia. A mângâiat-o…

— Unde e ziarul acela de alaltăieri, *Buna-vestire?* L-ai lăsat aici sau l-ai luat?

— Nu, i-a răspuns femeia, ai nevoie de el?

— Da, mai citește o dată știrea aceea cu Asociația surdomuților, să audă și el.

Femeia se ridică și luă de pe bibliotecă un ziar dintr-un teanc. Îl răsfoi și citi:

— „Zilele acestea la București Asociația surdo-muților din România a ținut ședință plenară în care s-a hotărât cu majoritate de voturi excluderea membrilor evrei".

— Cum?! am întrebat.

Auzisem bine, dar voiam să mai aud o dată. Femeia citi din nou știrea. Am izbucnit într-un râs înalt. Știam cum vorbesc surdo-muții, au alfabetul lor, cu degetele… Deci au ținut ședință plenară, au luat „cuvântul" și… Și iar am izbucnit în râs.

— Ești băiat vesel, zise Pavel, nici contrariat, dar nici molipsit de reacția mea. Nu m-aș mira să apară și dintre noi niște bețivi care să ceară același lucru.

— Ce bețivi? am zis fără să reușesc să-mi potolesc râsul.

— Avem destui bețivi!

— Aici?!

— Da, aici.

N-am mai întârziat mult. Mi-am dat seama că starea mea de spirit, cu râsul acela care nu înceta (cât mă gândeam și contemplam în minte ridicola știre, cât izbucneam în hohote) s-ar putea să-l jignească pe omul din fața mea…

Dimpotrivă, Swift nu m-a turburat și nu m-a neliniștit deloc postura în care punea el animalul numit Yahoo. Recunoșteam omul în prada pornirilor lui obscure, inferior, evident, purității unui cal. Cunoșteam caii. Eram trimis cu ei să-i pasc și ne confundam în intenții: „Voi pașteți, eu citesc. Nu intrați în porumb că vă bat." Și îi băteam când, atrași de știuleți, părăseau miriștea și jefuiau porumbul. Dar se supuneau, reveneau la iarbă cuminți, iar eu îmi vedeam de citit. Seara îi despiedicam și îi legam cu căpestrele. Mă urcam pe spinarea celui din stânga, nu complet, nu-l încălecam, dădeam piciorul într-o parte și plecam. De ce n-o luau razna? Totuși, câteodată se speriau, ciuleau urechile, băteau din picioare cuprinși de panică și sforăiau, gata s-o

ia la goană bezmetică și atunci copilul de pe spinarea lor, ca o zeitate protectoare și suverană, trăgea de căpăstru și îi striga pe nume: „Zamfir, Frunza, stai!“ Și îi răsuceam pe loc și îi băteam cu palma pe ceafă. Nici n-aveam în mâna un bici. Ridicau capetele, panica îi părăsea și rămâneau cuminți în amurgul misterios și tăcut al câmpiei care se pare că îi neliniștise. „Acasă!“ șopteam și le îndreptam gâturile lor frumoase înapoi, spre satul care, poate, le zburase o clipă din minte. Trăgeau singuri la fântână, intrau singuri în grajd îndată ce descălecam în curte. Da, erau puri, fiindcă erau castrați. Armăsarul alerga prin curte nechezând, izbea cu picioarele, nu puteai să-l încaleci, te trântea, rupea gardurile, mușca… Era superb, dar era smintit, ca și omul… Iapa însăși nu era nici ea de stăpânit până nu era dată la armăsar. Dacă animalul numit de Swift Yahoo ar fi pățit și el la fel, adică dacă ar fi fost castrat, ar fi ajuns și el docil, pur, neturburat de stări sălbatice, iraționale… Era ceva cu Swift, aspira spre puritate și i-am citit și fratelui meu Nilă acel paragraf în care biograful relata stupoarea melancolică a acestui englez când a surprins-o pe iubita lui într-o anumită postură: Lelia… Lelia… Lelia se… Nilă a surâs și l-a înjurat blând pe Swift zicând că ei și ce dacă Lelia aceea se… Ce-ar fi vrut, adică? vroia să spună Nilă. Ar fi trebuit Lelia să nu mai mănânce și atunci nici nu s-ar mai fi… Dar atunci… hm… cum adică… ar mai fi trăit…

Turmentarea marilor spirite îmi dădea o stare intensă de jubilațiune: cu o acuitate având de partea mea începutul vieții, nu mă speria nebunul lui Gogol, și contrariu a ceea ce îmi spusese orbul, râdeam de Dobcinski și Bobcinski, de Manilov și de Sobakievici… Rămâneam pierdut ceasuri întregi cu coatele sub ceafă, în mica odaie a lui Nilă, de la mansardă, stăpânit de admirație pentru marele Gogol, ale cărui rătăciri nu mă interesau și nu vroiam să le cunosc și dorind să scriu ca el, să surprind și eu, asemeni lui, spectacolul vieții, care poate stârni în noi acel sentiment de salvare, de eliberare, de libertate a gândului, de triumf asupra a ceea ce e diform și grotesc… Imaginația lui Swift îmi era străină, a lui Gogol apropiată, familiară… Desigur, n-avea înțeles decât mai târziu de ce Gulliver, în țara piticilor, se poartă atât de blând cu acei omuleți cât un deget, când ar fi fost atât de ușor să-i distrugă pe toți… În loc de asta s-a lăsat dat în judecată, s-a neliniștit de intrigile de la curte ale unor vietăți pe care, ca să poată vorbi cu ele, le lua în palmă și le ținea aproape de gură. Simțeam vag superioritatea lui în spirit, era un om care nu vroia să abuzeze de puterea lui, deși ar fi putut fi scos din sărite de faptul că stingând incendiul palatului regal cu

propria-i sursă organică de lichid, a fost acuzat de *lezmajestate.* Era blând și drept, și-a apărat cauza folosind conștiința sa de om și nu forța…

Fără să le înțelegem nici bine nici total, marile opere ne răspund, în pragul formării idealurilor, la o întrebare pe care încă nu ne-o punem, dar care se insinuează: ce este un om? Ce este o conștiință? Cunoașterea de sine, reacția la pierderea libertății civice și interioare, a libertății de gândire, șocul brutal al vieții, cum putem deveni, din întâmplare sau din absența unei opoziții morale jucăria și apoi victima împrejurărilor, toate acestea apar mai târziu. La optsprezece ani mă îmbăta iluzia libertății mele absolute și surâdeam de blândețea și puritatea lui Gulliver; nu-l înțelegeam bine! Să câștigi de partea ta oameni pe care ai fi putut să-i strivești, fiind niște ticăloși, mi se părea desigur ușor de făcut când ești un uriaș conștient de forța ta, dar când adversarii sunt egali în putere, încearcă deci… Nu-i câștigi niciodată, încearcă să rămâi prieten cu un ticălos. Cu câți n-o făcusem (firește fără să știu ce zace în ei) și…

Plecând în armată lăsasem celui mai bun prieten al meu tot ceea ce aveam, haine, cărți, manuscrise, fotografii, scrisori… Petrecusem împreună prin cafenele acele ore de credință comună în destinul nostru literar, când se spune tot și nimic, într-o euforie întețită de pahar, pe care el cerea mereu să fie din nou umplut. Miron Paraschivescu, care ne ajutase să debutăm, spunea despre el că „are geniu“ și făcea din mână în aer elipse largi însoțite de înjurături de admirație, adică unul ca el nu mai există și se îneca de entuziasm spunând aceste cuvinte… Povestirile lui erau cețoase, viziuni de vis, adesea de coșmar, cu roboți care prind viață și ucid pe creatorii lor… Frankensteini văzuți la cinema, sau oameni invizibili care terorizau pe dușmanii lor… Țineam la el, avea un umor pe care îl exprima și prin tresăriri, gesturi spontane și grotești, reluări bruște de conversație după momente de depresiune pe care le alunga cu un râs disprețuitor adresat soartei. Cum? Noi? Eram tineri! Soarta ducă-se dracului! Să bem! Era singurul fecior al mamei sale văduve care avea grijă de el și trăiau într-un cartier sărac, dar cu o căsuță a lor cu grădiniță idilică.

În '44, după 23 August, m-am dus la el. „Dă-mi, i-am spus, ceea ce ți-am încredințat… Hainele, manuscrisele…“ „Nu le mai am“, zice. „Dar unde sunt?“ „A căzut o bombă pe ele!“ „Ce bombă, zic, unde, văd că aici nu e nici o groapă, casa e în picioare“. „Nu, că nu le-am ținut aici, le-am dus în altă parte“. „De ce?“ „Ca să nu cadă o bombă pe ele“. „Și a căzut…“ „Da, le-a făcut praf…“

Eram și indignat și trist că pierdusem acele lucruri. Bineînțeles că vânduse tot ceea ce îl rugasem să-mi păstreze, alții mi-au spus, sugerându-mi că a făcut-o ca să aibă ce bea. Deci, mi-am zis, va să zică asta era… L-am reîntâlnit după câteva zile la o manifestație, striga să plece guvernul și arăta prins de clocot interior. „Hai și tu cu noi, zice, treci în rând…“ „Hainele, zic, nu contează, deși vezi în ce sunt îmbrăcat (purtam o scârboasă uniformă gri în care mi se dăduse drumul într-o permisie) dar celelalte, manuscrisele (cărțile le-ai vândut precis și pe ele), ce-ți trebuiesc manuscrisele. Dă-mi-le!“ „Ți-am spus, a urlat el absent și nepăsător, au ars toate…“ Și a continuat să strige. Am rămas pe trotuar…

Nu trebuie să fie mari șocurile pe care le primim de la un prieten, de la alții rămânem nepăsători chiar dacă sunt infamii menite să ne culce la pământ; nu ne culcă!, însă cele primite de la un prieten lovesc un seismograf mai adânc, pe care cu greu îl repunem în stare de echilibru. L-am văzut din nou și i-am spus: „Mitică, nu contează ce mi-ai făcut, manuscrisele nu țineam la ele, spune-mi mai bine ce mai faci tu?“

Lipsisem doi ani, nu mai știam nimic din viața literară și mai ales nu mai știam ce scrisese el în acest timp… Încercam să reiau prietenia cu el cu speranța că o sinceritate revelatoare din partea lui putea ușor să șteargă ceea ce îmi făcuse, chiar și o simplă mărturisire că îi fusese greu și de aceea… „Ce să fac, bine“, mi-a răspuns însă el cu ceva spart în glas, rece și agresiv… Și a rămas mut și străin.

Totuși n-am rupt cu el. Cine știe, mi-am zis, poate mai târziu, când o să publice o carte… Suntem scriitori… Ne împăcăm noi… A ajuns reporter efemer, ne-am revăzut după un eșec al meu, în '50 și mi-a spus cuvinte otrăvite, ca și cei trei scriitori pe care vrusesem să-i văd după debut… Ca și ei, îmi prevedea, cu satisfacție, un viitor în care… pe marginea unui șanț… Mi se dorea deci acest șanț și de către el, cu care petrecusem ore de… cu toate că nu-i făcusem nici un bine ca să se adeverească spusele lui Dostoievski că din pricina asta mă ura. Cât despre vreun rău cu atât mai puțin… N-am mai auzit de el după această întâlnire…

În copilărie eram prieten nedespărțit cu un tiz, mergeam împreună cu caii pe la loturi. Alteori ne înțelegeam ca dimineața să am eu grijă și de-ai lui iar el să aibă după masă. Și într-o zi când vin pe miriște să-l schimb îl găsesc plecat, nu mă așteptase, iar caii erau pe miriștea altuia. Până să-mi dau eu bine seama de ce se întâmplă (erau mai mulți băieți adunați) văd că se apropie de noi un individ negru la față și îmi zice: „Mă, ăsta al lui

Călărașu, de ce paști, mă, caii pe lotul meu?!“ Și până să-i dau eu un răspuns (sunt oameni care nu așteaptă un răspuns) îl văd că ridică ciomagul și îmi trage două lovituri cumplite în cap. M-am sprijinit cu mâna, dar m-a doborât. O ură năprasnică am simțit că îmi îngheață inima împotriva acelui ins negru la față, care, înainte de a lovi, nu vrusese să asculte răspunsul meu, de ce se aflau caii acolo unde nu eu îi dusesem. A plecat înjurându-mă și a gonit singur caii, fiindcă eu nu mă mai puteam mișca de jos. Totuși pe el l-am uitat imediat, gândul meu era la alde tizu-meu… Ce se întâmplase? Seara, în timp ce îi lăsam caii să intre în curte, l-am întrebat: „Marine, de ce p… mă-ti ai lăsat tu caii pe miriștea ăluia și ai plecat?“

În loc să-mi spună ceva care să-l scoată din cauză (și putea să spună orice, de pildă că l-a chemat tat-său acasă sau cine știe ce altceva și că nu el îi dusese acolo, zău, să-l… în… pe mă-sa care minte, ceea ce m-ar fi mulțumit) îl văd că rânjește și îmi întoarce spatele. N-am înțeles decât mai târziu, de la alții. Dinadins o făcuse, știa că insul acela cu miriștea era un om negru nu numai la chip, ci și la suflet și dusese caii pe miriștea lui tocmai ca acela să mă prindă și de aceea plecase dinainte. La o vârstă așa mică (să fi avut amândoi treisprezece sau paisprezece ani) se putuse naște în mintea lui… tocmai împotriva unui prieten cu care… coceam porumb împreună, vorbeam de fete… eu îl iscăleam pe braț cu creion roș-albastru… el mă lăuda, că dacă ar ști atâta carte câtă știu eu, alde tat-său… l-ar da încolo în școli…

Cu ăsta am rupt-o de-atunci, părăsind satul pe el l-am șters din memorie ca și pe alții care îi semănau și despre care mi se povesteau istorisiri la fel de ticăloase, fiind însă oameni mari. Sora mea îi cunoștea bine și râdea de ei toți, cum râdea tata, ca de o mare comedie. Am auzit că Marin ăsta s-a însurat ca orice țăran, a făcut copii, copiii lui au făcut și ei copii, acum e bunic și ceea ce mi s-a părut și mai tâmpit, are și televizor…

Hotărât Swift era un naiv cu Gulliver al său în țara piticilor… Dar era frumos… O carte pentru copii, gândeam, să-i distreze și să le surprindă imaginația… Nu bănuiam că mai târziu, recitind-o, aveam să găsesc în ea adâncimea unui cuget care nu se gândise deloc la copii când o scrisese…

Într-o zi frati-meu Nilă îmi spuse în timp ce ne pregăteam de culcare (eram numai noi doi, soția lui, însărcinată, o trimisese la țară să nască; aici cine s-o ajute? în timp ce acolo erau moașe și rude care se pricepeau):

— Du-te și tu pe la Ilie!… Al naibii, nu știu ce-a făcut!

N-aveam nici un chef! Nu-mi mai plăcea de el. Era cel mai mare dintre cei trei copii cu care venise tata de la prima lui muiere. După ce lucrase un timp la U.C.B. stârnind disprețul nostru al tuturor (la U.C.B. adică Uzinele Comunale București), fusese măturător de stradă, intrase la S.T.B., Societatea Tramvaie București, unde se calificase sudor autogen. Ar fi trebuit, după această victorie, să fie mulțumit și să se împace cu familia. N-aș fi putut zice că se purta urât cu mine, dar nici bine nu se purta, ceva turbure îi apărea în ochi când îmi vorbea, că, îmi spunea el cu scepticism agasat, ce cred eu că o să ajung dacă sunt la școală? Și ăsta, ca și alții, din sat și mai târziu din București, vedeau pentru mine cu ochii minții un sfârșit lamentabil. Era o dorință a lor obscură, dintr-o aversiune inexplicabilă? Ceva din mine nu le inspira *simpatia?* Ceva subteran, fără nume, de care eu nu știam, o lua înaintea dorinței mele de apropiere prin simpla mea prezență, și năștea pofta să ajung rău, să sfârșesc „pe sub poduri“ cum îmi spusese acest frate când îl vizitasem pentru prima oară în acea toamnă? „Sunt elev“, îmi spusesem. „Ei și ce dacă ești elev? Câți bacaloriați n-am văzut eu cu târnul în mână?“ El scăpase de acest târn, era mândru și acum îi intrase în cap ideea funestă, care avea să-i scurteze viața la cincizeci de ani, să-și facă o casă în București „să le arate el lor“… Cine erau acei *Jormx* înțelegeam.

Un singur lucru mă împiedica să-l urăsc și eu: fata cu care trăia. Era o Florică frumoasă, care îl iubea, mică de statură, cu ochii limpezi, subțirică și cu trăsături neobișnuit de delicate. Era fată în casă undeva (acolo îi vizitasem, în odăița ei, unde trăiau împreună).

— Da ce-a făcut? îl întreb eu pe Nilă, nu prea curios, cu gândul să nu mă duc.

Nilă parcă nici nu mă auzi. Somnolent și cu un aer pierdut, copleșit de gânduri, uită să-mi răspundă.

— Ce-a făcut, mă, Nilă?

— Ei, ce să facă, spuse el deodată îmblânzit.

Înțelesei. Ilie era frati-său, nu făcuse nimic, îl ierta. Totuși ceva se întâmplase.

— …S-a mutat, murmură el în prada unor gânduri care nu se exprimau.

— Da? zic. Și?

El dădu din cap cu ceva în el care se îndoia: făcuse sau nu făcuse bine Ilie că se mutase? Da, părea el să spună, oamenii se mai mută…

Și își luă din cap șapca lui pe care scria *portar,* o puse pe masă cu mișcări încetinite și începu să se dezbrace.

A doua zi făcui un pachet din cărțile pe care le citisem și plecai la anticar să le schimb (plăteam numai cititul, anticarul îmi dădea banii de garanție înapoi și din ei luam altele). În hol Nilă stătea măreț în spatele biroului său de portar. Îmi dădu să mănânc un sandvici cu șuncă și o sticlă de bere. Câștiga bine Nilă pentru serviciile lui aduse locatarilor, dar nu știam de ce avea mereu acel aer împovărat. Nu era trist (fiindcă la un pahar avea un surâs de încântare fermecător și fruntea lui lată și încrețită de o liniștită nedumerire se descrețea în sfârșit) dar lupta parcă mereu cu gânduri care nu căpătau glas. Ducea o luptă cu sine sau cu ceva? Nimeni nu știa, fiindcă stârnit de frati-său nu se dezvăluia, chiar dacă acela îi spunea lucruri mușcătoare, de pildă în legătură cu nevastă-sa, căreia îi cam plăcea să bea și nici prea vrednică nu era, sau în legătură cu viitorul lui, nu prea sigur, după părerea lui frati-său. Dar și în Nilă zăcea un ins care știa să devină mușcător. „Taci că ai ajuns tu mare, mormăia el, ai tăiat Bucureștiul pe din două“.

Erau vorbele tatălui nostru, de o ironie pe care Ilie o suportase greu cât stătuse acasă. „Ilie al meu, spunea el oamenilor, a tăiat Bucureștiul pe din două: jumătate e al lui“. Ce să răspunzi la asta? Nimic!

— Vezi, zise Nilă, că stă acuma în Colentina, pe strada… Iei tramvaiul… Te dai jos la cap, unde întoarce. Tu mai ai bani?

I-am răspuns că nu prea mai aveam și mi-a întins câteva sute. În timp ce înapoiam cărțile anticarului mi-am dat seama că totuși se întâmplase ceva cu frati-meu Ilie și n-am mai luat alte cărți, hotărât să mă duc și să văd.

Am găsit greu strada, dacă stradă se putea numi, câteva case răzlețe la jumătate de oră de mers pe jos de la capătul tramvaiului 1. Am intrat în curte unde o țigancă groasă și urâtă scutura ceva și am întrebat dacă acolo stătea Ilie Călărașu.

— Aicea stă, îmi răspunse femeia cu o voce izbitor de mieroasă, față de urâțenia balaoacheșă a chipului ei. E la servici, dar trebuie să pice. Tu cine ești?

I-am răspuns că sunt fratele lui.

— A, trebuie să fii Marin, zise.

De ce trebuia să fiu chiar acel Marin? De unde dracu știa?

— Hai în casă, zise.

— Da tu, zic, cine ești?

— Sunt muierea lui!

M-am posomorât. Va să zică asta era. Ilie se despărțise de Florica și luase țiganca asta. Am avut o ezitare. Să mai intru sau să plec?

— Intră, zise ea, că Ilie trebuie să vie și el acuma. Săptămâna asta lucrează noaptea, de la unsprezece la șapte, dar după ce iese din schimb se mai duce și el cu alții să-și dreagă gâtul în vreo bodegă. Muncitorul, adăugă ea, ce plăcere să aibă și el după ce iese de la muncă? Să stea la un pahar cu alții, mai vorbesc și ei de-ale lor…

Am intrat. Urâta femeie nu era și năroadă, dimpotrivă, o mare știință a vieții se ghicea din spusele ei. Era domoală, odihnitoare, iar mierea în care își învăluia cuvintele atrăgea.

— Ce să-ți dau eu ție? mă întrebă ea după ce intrai în odaie. O cafea, o dulceață?

— Și una și alta, îi răspunsei.

Odaia avea pământ pe jos, dar era curată, cu calendar în perete și nelipsitele fotografii. Se duse în odaia de la intrare, care era bucătărie și îmi pregăti, la lampa cu gaz, o cafea. De-acolo îmi vorbea. Ce mai face tata (adică taică-meu!) dar surorile, ce mai zice Nilă… Ne știa pe toți ca și când am fi fost rude de ani de zile. La cafea se așeză pe pat lângă mine cu niște cărți în mână și îmi șopti:

—Să-ți ghicesc…

O lăsai să-mi ghicească. Că, începu ea să-mi spună toate acele lucruri care te întrebai de unde dracu le știa o ghicitoare, (fiindcă erau adevărate) mie nu mai mi-era gândul la școală, aș vrea să plec, dar o să mai stau totuși un timp… O damă de tobă îmi purta gândul, un crai de… Un drum cu un dar de bani… Aiurea, care drum și de unde bani? O întrerupsei:

— De când te cunoști tu cu nenea?

— Păi de prin primăvară!

Nu aveam, pe atunci, grija de a nu vorbi cu oamenii despre lucruri care constituiau secretul existenței lor. Mă interesa acel secret și vroiam ca pe un drept al meu, să-l aflu. Poate de aceea îmi doreau unii să ajung rău?

— Și i-a plăcut lui de tine?! am întrebat-o și am izbucnit în râs.

Dar țiganca a zâmbit și ea, deloc turburată.

— I-a plăcut, Marine, mi-a răspuns senină. De ce să nu-i placă? Sunt muiere tânără și știu să am grijă de-un bărbat. De Ilie trebuie să ai grijă. Așa e el.

Așa deci. Ce vroia să spună?

— Florica l-a lăsat, sau a lăsat-o el pe ea?
— El a lăsat-o!
— De ce?
— Păi de unde să știu eu? Crezi că știu?
Îmi răspundea cu blândețe. Ar fi putut s-o ponegrească pe cealaltă. Oricum, părăsind-o pe Florica, nenea o fi ponegrit-o fără doar și poate, îl cunoșteam bine și gândeam că în orice caz n-a lăsat-o el degeaba. Țiganca știa, dar spre deosebire de altele din rasa ei, nu-i mergea gura la rele.
— Și bordeiul ăsta, zic, plătiți chirie…
— Plătim.
— Și tu lucrezi undeva?
— Lucrez! Sunt muncitoare la o fabrică de mobilă. Săptămâna asta sunt după masă.
— Ai frați, surori?…
— Am o grămadă.
În clipa aceea auzirăm o tuse afară. Muierea îmi șopti cu nespusă duioșie, aproape umilință:
— E llie.
Într-adevăr, el era. Intră și nu se miră că mă găsea acolo. Mă întrebă posomorât ce mai face Nilă. Și îmi spuse ceva neplăcut. Că dacă era închisă școala, de ce nu mă duceam acasă? Îi înțelesei gândul, că adică stăteam pe capul lui frati-său. Mi-l confirmă el însuși.
— Crezi că Nilă e bancher?
— O să-i dau eu, odată, banii îndărăt, îi răspunsei dezvăluindu-mi un gând pe care îl aveam, să nu uit, adică, vreodată, binele pe care Nilă mi-l făcuse.
Fuma cu sete, nu mai zise nimic, ceru de mâncare și spuse că vrea să se culce.
— Legionarii tăi, spuse deodată privindu-mă țintă, l-au omorât pe Iorga. Nici trei luni nu le dau și se duc dracului. Așa că vezi, mai adăugă, ca un avertisment pentru mine.
Uitai că legionarii erau „ai mei“, uluit de știre. îl întrebai:
— Când l-au omorât?
— L-au omorât, răspunse el sec, aruncând țigarea și scuipând peste ea.
Cu ăsta nu puteai vorbi. Mă ridicai și plecai.
La primul chioșc cumpărai un ziar, îl răsfoii chiar acolo, dar nu se găsea în el nici o știre despre Iorga. E adevărat, îl întrebai pe omul de la chioșc, că

Nicolae Iorga a fost omorât? Omul confirmă, auzise și el, dar adăugă că în ziare nu apăruse nimic, sau îi scăpase lui. Când se petrecuse?… Dădu din umeri. Zilele astea. Mă îndepărtai.

Nu știam despre Iorga cu mult mai mult decât tatăl meu: ca era un mare cărturar. Dar nu citisem mult din vasta lui operă în afară de *Istoria românilor,* iar în *O viață de om, așa cum a fost* căutasem elementul senzațional, cum promitea titlul și nu găsisem nimic deosebit. Îmi dădeam seama că nu trebuie să fie un roman, dar oricum, câte nu se întâmplă într-o viață de om mai ales *așa cum a fost.* Rousseau, care ni se recomandase la cursuri pentru *Emile* ca viitori dascăli, în *Confessions* își povestea într-adevăr viața *dans toute verite,* sporindu-ne nemăsurat ochiul mirării pentru sinceritatea totală pe care autorul o promitea și nu se trăda. Mai târziu aveam să aflu că autorul român se teme să fie sincer până la capăt; dacă se va zice: i-auzi, a furat, a înșelat, a fost viclean, a făcut școala de jandarmi, a primit ouă, găini… avem altă fire, ne place să râdem de natura umană, e marea noastră distracție. Atât ar trebui, să încerce cineva să-și exploreze sufletul sub ochii tuturor, am avea de ce râde… Pentru că, să reflectăm, ce-ar fi să vină un ins corupt, să facă mărturisiri? Un țap bășinos, o purcea sifilitică? El trebuie să ne arate că e cult, are acest complex, murdăriile propriului suflet le varsă în capul contemporanilor. Bineînțeles că tot nu scapă, vine unul care tot îi schițează adevărata biografie. Când, un an mai târziu, avea să apară *Istoria literaturii române,* de G. Călinescu, aveam într-adevăr să fiu uluit. Nu numai opera, ci și viața autorului român avea să apară în scurte portrete geniale, unele nedrepte, era adevărat, altele șarjate, dar cât de necesare pentru cititorul tânăr fascinat de viața adevărată a unui scriitor. Nu cum și le dorea autorul (care își ferise opera cu îndârjire, cu referiri aureolate, sau cu tot atât de vagi amintiri menite să-i confere o lumină care nu era nici măcar o aspirație), ci aruncând fulgere de lumină revelatoare, și nu călăuzit de dorința de a scandaliza, ci de a surprinde contradicția dintre viață și operă, pentru a o descifra mai bine cititorului pe cea din urmă, și mai ales pentru a oferi o viziune totală.

Despre Iorga aflam prea puține din mărturia sa. Aveau însă alții grijă s-o facă oral. Auzisem că în timpul cât fusese el odată prim-ministru nu plătise lefurile funcționarilor statului trei luni de zile. Învățătorii din sat îl înjurau și povesteau că o delegație de profesori din București se duse se cu o jalbă după el, la mare. „Domnule prim-ministru, dacă nu ne plătiți salariile, îi spuseseră ei, nu ne rămâne decât să ne spânzurăm!“ Cărturarul tăcuse

câteva clipe, reflectând, apoi avusese un gest: „De ce, le răspunsese el, să vă spânzurați? Mai bine aruncați-vă în mare!“ Erau, fără îndoială, cuvinte născocite de dușmanii lui, căci nu ducea lipsă, îi avea, numeroși și necruțători, și în politică și în cultură. Cei mai orbiți erau legionarii, care credeau că el era vinovat de moartea Căpitanului lor. O spuneau și cei din sat, cei mici, cu luciri de ură fanatică în priviri. „De ce nu fugise din țară imediat după 6 septembrie? mă întrebam. Protectorul său, Carol al II-lea, fusese detronat, la ce se mai putea aștepta?“ Nu înțelegeam… Știam, din istorie, cum domnitori sau șefi de oști, în loc să se păzească, mergeau drept spre cursele pe care li le întindeau dușmanii lor, cum erau prinși și călăul le tăia capetele. Mă opream din citit, prins de nedumerire. În luptă trebuie să te aperi, să-ți cunoști adversarii, sau să nu ți-i faci, să nu intri în acea luptă dacă nu ești înzestrat cu inteligența necesară pentru a dibui firele comploturilor și răsturnărilor. Marele Mihai părăsise Muntenia și se aliase cu un oarecare Basta. Ucigașii îl găsiseră singur în cortul lui, nepăzit, departe de tabăra sa, care trebuia să-l apere. Îl crezuse prieten, pe acel Basta? Și Brâncoveanu? De ce se dusese el la Istanbul când știa ce joc dublu făcuse?…

De ce intrase Iorga în politică, un cărturar, când știa care erau moravurile partidelor politice din timpul său? Venise el cu un partid mai bun? Nu venise. De ce nu-și văzuse de cărțile lui? Era puțin lucru să scrii cărți? Rousseau, Voltaire, Diderot, Montesquieu fuseseră mai puternici decât regii, scriind cărți. Nu ei îi inspiraseră pe Robespierre și Danton, revoluționarii care aveau să schimbe destinul Franței? Era adevărat că nici scrierea cărților nu era o îndeletnicire pașnică, fără riscul de a fi exilat, urmărit, închis. În Rousseau se aruncase cu pietre, unele din cărțile lui interzise și i se pregătea *une lettre de cachet.* Dar de atunci moravurile societăților evoluaseră. Așa credeam… Știam că marele cărturar iubise neamul românesc, dar iată cum alții, care și ei ziceau că iubesc neamul românesc, îl omorâseră…

În aceeași zi am căutat-o pe Florica. A ieșit o doamnă care mi-a spus că nu mai e la ei de câteva săptămâni. Am întrebat-o dacă nu știe cumva unde e.

— Nu știu unde e, dar mi-a spus că o să lucreze la *Filatura românească de bumbac.* Caut-o acolo…

Am găsit ușor Filatura, dar când portarul m-a întrebat, Florica și mai cum, mi-am dat seama că nu-i știam numele de familie. M-am hotărât să aștept ora trei. Dacă lucra dimineața avea să iasă, dacă lucra în schimbul doi, avea să vină, mi-a explicat portarul. Nu mi-am dat seama nici când s-a făcut ora trei, nici când a venit. M-am pomenit apucat de braț. I-am văzut chipul îngrijorat:

— Ce e cu tine, zise. Nu mai trăiesc cu Ilie. S-a întâmplat ceva?

— Nu s-a întâmplat nimic, i-am răspuns eu ferm, înțelegând într-o clipă că își închipuia că m-o fi trimis frati-meu.

A înțeles și ea în aceeași clipă din glasul meu că nu eram mesagerul unei împăcări, pe care poate o dorea, ci venisem… Ei, de ce venisem?

— Ai fost și ai văzut-o? zise ea intuind că știam eu ceva, nu venisem de-a surda.

— Da, am fost chiar azi.

— Cine e?

— O țigancă, zic.

— Și pentru o țigancă, Marine?

Pusese întrebarea ei spontan și cu un patetism simplu, ca și când era pentru ea un adevăr de nezdruncinat că o țigancă nu putea lua decât tot un țigan… și iată, tocmai ea fusese schimbată astfel… Dumnezu i-a făcut pe oameni diferiți, de ce să se amestece între ei?

Valul de fete și muieri care intrau și ieșeau din schimb se subțiase. Ne îndreptarăm spre stația de tramvai. Nu mai arăta atât de frumoasă Florica. Loviți, oamenii se întunecă, ceva străin pune stăpânire pe ei, le spulberă frumusețea privirii, le ia surâsul, le chircește sufletul și le desfigurează chipul. Aș fi vrut s-o văd că arată ca înainte și i-am răspuns:

— Și ce dacă e țigancă? Parcă dacă ar fi fost o prințesă ți-ar fi părut mai bine?

Ne-am urcat în tramvai și ne-am așezat. O tristețe gravă, care îi mai armoniza chipul ei pe care îl știam frumos, se așternuse peste trăsături. Era îmbrăcată sărac, într-un palton vechi, dar cu ghete curate în picioare. Nu înțelegeam. Astfel de suferințe erau departe de mine. De ce să părăsești, mă întrebam, starea anterioară? Glasul era vesel, jocul privirii atât de atrăgător… Chiar atât de mult putem depinde de altul? Chiar atât de… Bănuiam că sufletul nostru nu e înconjurat de ziduri de netrecut, că alții, perfizi și puternici, ne puteau surprinde și sări peste el și să producă în noi ravagii, dar pe urmă îi gonești de-acolo și redevii stăpân. Asta când n-o

dorești, în conflictele noastre cu alții, dar de bună voie să lași pe cineva să intre fără să știi cine e? Frati-meu nu-și ascundea firea vindicativă, lipsa de respect pentru orice fel de oameni… Pentru el nimeni nu era bun. Nu iubea pe nimeni, nici măcar pe sine, mersul său legănat se armoniza cu grimasa chipului, veșnic iritat și nemulțumit. Clipe senine petrecuse doar la țară, dar scurte, când fuma rânjind și îi spunea câte unei tinere și frumoase muieri: „… bine fă, Marițo, te măritași și nu mă pusei și eu o dată pe tine“. „De, Ilie, dacă te puneai pe altele, ce să-ți fac?“ Avea un cinism degajat și parcă asculta și el adesea un cântec în el, al tinereții în floare, când se credea, poate, nemuritor. Acum, deși nu trecuse mult de treizeci de ani, pentru mine era bătrân.

— Și ce faci tu la Filatură? Cum te-ai angajat?

— Am citit în ziar: angajăm fete cu șapte clase primare. Ce stau eu, mi-am zis, la stăpân… Fiindcă de la început am vrut să intru într-o fabrică, dar el m-a băgat la stăpân, era șeful lui de la S.T.B., un inginer.

— Când ai venit tu în București?

Știam că venise de la țară, dar nu știam de când și când îl cunoscuse pe frati-meu. Mi-a răspuns că pe primăvară și că tot atunci îl cunoscuse și pe el, dar că nu trăiau de mult împreună.

— Bine că nu m-a lăsat însărcinată. Rămâneam cu copilul în brațe.

— Păi vezi? zic.

— Ce să văd!

— Că ai noroc… Zic, tu ai pe cineva pe-aici, vreo rudă…

— N-ampe nimeni.

— Și acum unde stai?

Stătea prin apropiere de Filatură, pe Pantelimon. Ne dădurăm jos, oprirăm la o brutărie de unde ea cumpără o franzelă, pe urmă intrarăm într-o curte. În odaia ei intrai direct de pe pământ. Proprietarul stătea în față într-o casă adevărată, iar de-a lungul curții întinse, făcuse aceste cămăruțe de închiriat. Singurul geam era cel al ușii. Sobă n-avea, dar avea o plită, sub care aprinse focul cu lemne și aerul se mai dezmorți. Scoase dintr-un mic dulap salam, sparse câteva ouă într-o tigaie și ne așezarăm la mica măsuță de lângă plită și mâncarăm. Avea și cafea.

— După ce mă calific mă mut din odaia asta.

— Merge greu cu calificarea?

— Nu, dar leafă mai bună nu-mi dă decât după trei luni. Nu e grea calificarea, mașinile merg singure, dar sunt supravegheată până mi se dau

mâinile… trebuie să scoți în viteză fusele, să legi repede firul când se rupe. Am avut noroc cu o maistoriță care s-a dus la inginer și i-a spus: „De ce să măture fata asta pe jos degeaba, când te uiți la ea și vezi că îi merge mintea, n-are nevoie să stea atâta vreme până se învață cu mașinile“. Fiindcă așa era obiceiul acolo, câteva luni să mături atelierul… Mi-a dat un halat alb, mi-a spus să viu îngrijită la lucru, să fiu curată și pieptănată… În trei zile a început să mă lase singură, dar se cam supăra: „De ce nu ești atentă, n-ai văzut că s-a oprit un fus?“ Nu vedeam… fusele se învârtesc de-ți iau ochii, ai zice că nici nu merg. Și atunci cum să-ți dai seama că unul s-a oprit? Trebuie să te uiți bine!

— Și pe Ilie unde l-ai cunoscut?

— La S.T.B… Mă dusesem tot așa, după ziar, să intru funcționară la registratură. Dar mi-au spus că nu mă pot angaja, trebuia să am patru clase de liceu. La ieșire am stat și eu pe la poartă… Ce să fac, ziceam, unde să mă duc… Acasă suntem șase frați pe șase pogoane de pământ, nu pot să mă întorc… Și atunci l-am văzut pe el, mergea agale, știi cum calcă el, așa în dorul lelii și cu capul sus, ai fi zis ca e mare șef acolo. „Nu știți, zic, unde pot să lucrez și eu?“ „De unde ești, fă?“ zice. Era să mă supăr și să plec, dar zic, stai Florico, ăsta o fi și el de pe la țară, de-aia vorbește așa, și pe urmă ție îți mai arde că-ți zice fă? I-am spus de unde sunt și am plecat amândoi. Am intrat într-un birt și am mâncat ciorbă împreună. Pe urmă el a cerut și o sticlă de vin. Nu vorbea nimic, dar după vin s-a deschis la față și mi-a spus că o să vorbească el cu inginerul, poate îmi găsește ceva… „Unde stai?“ zice. I-am spus că dorm pe jos la cineva de la noi, din sat, că nu e loc, au și ei o odaie cu trei copii. Lucrează la Depozitul sanitar, încarcă, descarcă… „Găsim noi“, zice. Mi-a plăcut de el că nu pălăvrăgea… Sta, așa, pe gânduri și bea tutun, îi plăcea să-și răsucească încet foița și să trosnească tabachera. Mă așteptam să mă cheme la el, cum auzisem că se întâmplă și știam că trebuie să mă feresc. Nu m-a chemat, m-a dus la Obor, să-mi arate tiribombele și am intrat și într-o baracă, cu unul care ridica o muiere în aer fără să se atingă de ea, cu o nuia în mână… Am stat până pe seară, am băut țuică fiartă și am mâncat mititei. Ne-am și pozat… Cum să-ți spun, mi-a plăcut de el, era potolit, un om serios… Ne-am despărțit și mi-a spus să viu poimâine, tot așa, la poartă și să-l aștept. Am venit și mi-a spus că a vorbit cu inginerul, ca să mă duc la el fată în casă până una alta, să nu mai dorm pe jos… M-am gândit. Avea dreptate. Până găsesc ceva mai bun, ce rost are să dorm pe jos și să mănânc mâncarea altuia, și-ăla sărac. Inginerul a fost

mulțumit că știam să spăl și să calc, că voi, zicea, fetele astea de la țară, sunteți bune la toate, dar nu știți să călcați o cămașă. Așa și era, dar eu am un frate mai mic la liceu, foarte boieros, învață bine, are bursă, și când venea în vacanțe, vroia să aibă cămășile albe ca o colilie și bine călcate, că se ducea și el cu domnișoarele să se plimbe… împrumutam mașina de călcat de la un croitor vecin cu noi și nu mă lăsam până nu-i făceam gulerul țeapăn, fără nici o dungă… Și într-o zi vine Ilie pe la mine și-mi spune: „Fă, zice, tu ești fată mare?“ „Nu sunt, Ilie, da' ce-ți veni?“ „Ai vreun băiat pe-acolo prin sat care te-așteaptă?“ „N-am nici un băiat!“ „Hai să ne luăm!“ zice. „Cum să ne luăm, zic, așa fără forme?“ „Facem noi și formele.“ Am stat și m-am gândit. De două luni de când ne cunoșteam, tot bine se purta, venea și mă lua când eram liberă, se îmbrăca îngrijit, cu cravată frumoasă la gât, cu un fular de mătase… Ne întâlneam cu Nilă… îmi dădeam seama, suntem țărani, nu mahalagii… N-avea nici el pe nimeni, îmi spusese odată Nilă că nu era încurcat… Nilă ținea la mine și credea că ne-am și luat, îi părea bine de Ilie, uite bă, al naibii, zicea, găsi și el o fată tinerică și frumoasă. Parcă îi părea rău. A lui nu era nici prea tinerică și nici frumoasă, am găsit-o odată acasă, cu claia de păr nețesălată… Dormea, era beată tun, nici n-am putut s-o trezesc. Era o minune, Nilă clătina din cap și l-am descusut. Că înainte de mine Ilie nu arăta așa. Bea, înjura pe ăia din sat (n-a vrut să-mi spună pe cine), avea o otravă în el, și pe el, pe Nilă îl lua peste picior… acum… hm!… Al naibii, știi cum zice Nilă și râdea și el blând, se dădea pe spate și zicea: „Beți, bă! Hai bă să bem!“ Ce să înțeleg eu? Că Ilie nu mai înjura pe nimeni, că bea cu măsură, că îi plăcea să stea cu mine… O fi! mi-am zis. Omul singur… Era la noi unul în sat pe care nu vrea să-l ia nimeni, nu știu de ce; nu numai o fată, dar și un flăcău poate să rămână neînsurat… Am stat și m-am gândit. De ce nu se însurase el până atunci? De ce? Cine știe de ce, o fi așteptat și el să-și facă un rost… Și-l făcuse! Și în seara aia când mi-a spus să ne luăm, bine, i-am spus, ne luăm, ești om mare, știi ce faci, am încredere în tine… Dimineața i-am făcut un ceai, a plecat la servici și seara s-a întors. Îmi spunea din ziua-aia nevestică.

Florica se opri și dădu din umeri. Asupra acelor amintiri se da martoră pe sine că totul a pornit de la el și nu de la ea.

— Crezi că am pomenit eu de casă, Marine? A început să-mi spună că noi trebuie să facem o casă în București, și eu să nu mai lucrez nicăieri, să ne-o zidim noi singuri, cu mâinile noastre, dar că trebuie să ne cumpărăm întâi un loc, să strângem bani… Cum să nu! Facem, Ilie, orice fată vrea casa

ei, aia nu e viață să plătești mereu chirie. Nici nu știu cum a trecut vara. Și pe toamnă așa îl văd că începe să vie acasă posomorât. Nu mai zicea nimic de casă, iar de forme parcă uitase ce zisese. Era supărat, parcă cine știe ce i-aș fi făcut. M-am supărat și eu. Nu vrei să te însori, treaba ta, dar nu da vina pe mine. Nu i-am spus nimic, am așteptat. Cine știe ce-o fi, îi trece lui. Și acum două săptămâni îl văd că își ia hainele, își face geamantanul și cu mine în casă pleacă fără să-mi spună și el o vorbă. Florico, mie nu mai îmi place de tine, am găsit alta, mă duc…

— Și parcă dacă ți-ar fi spus era mai bine? am zis eu.

— Da ce, suntem câini? zise ea indignată.

— Adică la ce îți folosea ție să-ți spună? Să te vadă plângând?

— Eu să plâng?! zise ea cu o mândrie neașteptată. Dar trăiești cu cineva, îi spui c-o iei, că vrei să-ți faci casă… De ce îi mai spui? Mai bine taci!

— Da ce s-a întâmplat cu el? zic. I-ai făcut ceva?

— Nu i-am făcut nimic!

— Țiganca nu te-a vorbit de rău, dar mi-a spus că ea știe să aibă grijă de-un bărbat. Că așa e Ilie, trebuie să ai grijă de el.

— Eu n-am avut grijă?

— Eu știu? Așa i s-o fi părut lui. Florica rămase tăcută.

— Nu l-am gâdilat la tălpi, spuse ea deodată, sarcastică, și frumusețea pe care i-o cunoșteam străluci intens pe chipul ei. Țineam la el, dar așteptam să facă pasul. De ce nu-l făcea?

— Țiganca e foarte mieroasă, zisei și izbucnii în râs.

Dar ea avea lacrimi în ochi și rămăsei și eu tăcut. Într-un târziu o întrebai:

— Și tu ce ai acuma?

—… Am plecat din sat tot din pricina unui nătărău zise ea deodată. Că te iau azi, că te iau mâine, dar tact-tău, zice, nu poate să-ți dea două pogoane de pământ? De unde să-mi dea?

Și nu mai zise nimic. Iar eu înțelesei: când erai așa ca mine, când nu te înșelase nimeni, puteai să râzi. Dar ea fusese înșelată de două ori.

— Cel mai bine, zisei eu, e să nu te lași înșelat.

— Și cum să trăiești? tresări ea.

— Poți să trăiești și singur.

Da, dar fata asta era stăpânită de un gând: un bărbat al ei, o casă… Cum să i-l smulgi? Și dacă ar fi fost urâtă sau o neroadă, ai mai fi putut zice că

asta e soarta neroadelor și a urâtelor, să rămână singure.

— Parcă ai fi o babă, îi spusei râzând din nou. Ai să te califici și o să-ți găsești tu un băiat cu care să te înțelegi.

— Dar cum, zise ea, chiar cu o țigancă?!

— Ei, asta e acuma, hohotii eu. Asta te doare pe tine! Dacă o să-ți spun că e grasă și urâtă, te pomenești că nu mai dormi trei zile…

Izbucni și ea în râs.

— Chiar așa, grasă și urâtă? Eu credeam că trebuie să fie una de-alea ochioase și afurisite…

— Nu e!

— Bietul Ilie! exclamă ea atunci nedumerită, dar senină. Mai rău o să fie dacă o să-i pară rău, fiindcă eu cu el nu mai mă împac.

— Fii fără grijă, n-o să-i pară rău. Dacă vrei să știi, spusei eu îmbătat deodată de propria-mi știință despre viață, pe care nu înțelegeam de unde o aveam, Ilie te-a iubit sincer, cât a putut și el, pe urmă n-a mai putut și a plecat. Pe țiganca aia nu trebuie s-o iubească. Tu ești de vină! Acum ai înțeles? Nu înțelegea.

— Marine, ce spui tu n-are nici un rost… Ilie ținea la mine și eu nu pot să înțeleg ce l-a apucat de-a fugit…

Nu mai puteam însă nici eu să-i repet ceea ce îi spusesem. Gândul trecuse prin capul meu ca un fulger, ea nu-l prinsese și îmi zburase și mie din minte. Am rămas amândoi tăcuți și nedumeriți.

— Zici ca eu sunt de vină, reluă ea întru târziu. De ce?

Păi aici era! Nu mai știam nici eu de ce. Se purtase bine cu el, îl iubise, avusese încredere. Dar dacă ar fi făcut totul pe dos, să nu-l fi primit în odaia ei, să-i fi râs în nas, să nu fi dat doi bani pe promisiunile lui… Cine știe? Poate ar fi fugit de la început (și atunci n-ar mai fi fost înșelată) dar poate s-ar fi prins de ea prin acest joc pe care unele fete îl au din naștere, sau îl învață de nevoie, după prima dezamăgire, și ar fi iubit-o toată viața. Nu știam însă pe atunci că asta e, la o fată, o armă fără greș, mai puternică decât sinceritatea totală și încrederea. Încât am tăcut mai departe stingherit.

Ea reluă încăpățânată:

— Zici că n-a mai putut să mă iubească. Dar la început cum a putut? Era om în toată firea.

— Să nu crezi, îi răspunsei, că i-a făcut țiganca farmece.

— Nu cred în farmece. Dar atunci de ce s-a dus la ea?… Unde Dumnezeu o fi găsit-o, că am stat aproape tot timpul împreună…

— Și ție nu ți-e frig aici? schimbai eu vorba.
— Nu mi-e frig, mă bag sub pătură.
Mă ridicai să plec. Dar rămăsesem cu sentimentul că îi adâncisem o îndoială, faptul că ea ar fi vinovată. Și ideea care mă fulgerase îmi reveni pe neașteptate:
— Ești vinovată că nu ți-ai dat seama de un lucru simplu: frati-meu nu era de tine.
— Cum să-mi dau seama? Ți-am povestit, îmi plăcea, se purta bine.
— Îți plăcea, se purta bine, râsei eu. Uite că nu s-a purtat bine!
Asta era, dovada, se purtase bine un timp. Tăcurăm iarăși. Se gândea, părea să înțeleagă. Îmi îmbrăcai paltonul. Îmi puse mâna pe braț.
— Am bănuit eu, zise, că e așa cum spui tu, dar credeam că… Nu știam…
Nu știa ce? Că rivala ei era groasă și urâtă? o întrebai. Ea râse, apoi adăugă că îi părea rău de el. Mă așezai pe scaun cu paltonul pe mine. De pe atunci îmi plăcea să mă despart bine de cineva, să nu turbur un om și apoi să-l părăsesc.
— Da, zic, și mie îmi pare rău, dar nu mai e nimic de făcut. Nilă avea dreptate când dădea din cap că era o mare minune ce se întâmpla cu Ilie. Sigur, ne pare rău că minunea asta se termină. Și luî îi părea rău, nu înțelegeam, când mi-a spus să mă duc pe la el, de ce arăta așa de… cum să-ți spun… parcă era un bou care trage la apă și țăranul, în loc să-l lase, îl înjură și dă cu ciomagul în el. I-ar fi plăcut și lui să aibă o cumnată ca tine, așa frumoasă. Dar ce să-i faci dacă nenea a tras în altă parte. Acuma totul s-a stricat. Nu e vina ta.
— Bine, Marine! Tu cum stai cu școala?
— Merge! E în reparație din pricina cutremurului. Stau la Nilă.
— Bine…
Deci era bine! Puteam să mă duc.
M-a condus până la tramvai, m-am urcat și i-am făcut un semn nedefinit cu mâna, adică n-o să ne mai vedem… sau poate… cine știe… la revedere… Dar nu era bine deloc. Urmărind-o cu ochii prin geam am văzut cum, rămasă singură în stație, deodată o spaimă bruscă i-a acoperit chipul. Nu se mai gândea la mine, mi-am dat seama, dar rămăsese cu ea însăși și cu o întrebare, pe care nu reușisem să i-o alung și nici s-o lămuresc; de ce fusese părăsită? Zadarnic îmi povestise, degeaba încercasem să-i explic… Am vrut să mă dau jos la stația următoare, dar simțeam că nici resursele

mele nu erau mari. Ce puteam să-i-mai spun? Abia mulți ani mai târziu aveam să înțeleg că singurătatea celor părăsiți nu e chinuitoare din iubire, ci din pricina chiar a acelei singurătăți. Și că e bun în acele ore grele oricine e alături de noi și că atunci se fac și cele mai mari greșeli: nu suporți acest gol care se face în suflet și nu alegi pe cel care vine să-l umple. Am căutat-o pe Florica nu mult timp după această întâlnire și am găsit-o cu un ins pipernicit, de-acolo de la Filatură. Mi-am dat seama repede că între ei nu era dragoste, ci unire între doi nefericiți. Adică ea era nefericită și el prăpăditul care se agățase de ea și fusese acceptat. Era atât de pricăjit la minte, nu numai la trup (fiindcă adesea un trup firav ascunde o imensă voință), încât tot timpul cât am stat eu de vorbă cu ea, el n-a scos un cuvânt, deși părea să aibă treizeci de ani, era, adică, un bărbat format, iar în meserie era electrician, deci ceva tot știa. Pe lângă el frati-meu Ilie, cu gama lui de ură nedefinită împotriva satului pe care îl părăsise, de ranchiună nedomolită împotriva tatălui și a mamei vitrege, de ambiție *să le arate el lor de,* ce e în stare, de faptul că știa cine e Iorga și legionarii (cărora nu le dădea nici trei luni: *nu le dădea,* înseamnă că îi judeca), era o puternică personalitate. Numai Florica avea în ochi o strălucire de mândrie care însă nu-mi plăcea. De ce ar fi fost ea așa de mândră? Individul de lângă ea nici măcar nu arăta acea supunere față de o fată care îi era superioară, supunere, să zicem, de câine, dar care își iubește stăpânul. Era tern, insignifiant, tăcut fără să ascundă un gând, o intenție și nici măcar nu părea călăuzit de un instinct oarecare: va trăi cu această fată, va întemeia o familie, va fi un sprijin pentru ea și copiii care vor urma… Dimpotrivă, fără să pară neajutorat, nu inspira totuși siguranța că nu va fi pentru ea o povară. În natură însă sunt ierburi pe care nu le mănâncă nici oamenii, nici animalele, nici păsările. Au un singur merit: cresc din pământ, fixează țărâna să n-o ia ploile. Individul ăsta semăna parcă cu o astfel de iarbă: o fixa pe Florica de viață, să n-o ia apele, de care însă, credeam eu, n-ar fi trebuit să se teamă…

În duminica următoare mi-am adus aminte că Gheorghe al lui Costică brutarul mă invitase la el acasă, dar uitasem să mă duc din pricina cărților. Nu-i nimic, mi-am spus, mă duc în duminica asta.

Strada Tutunari nu era ușor de găsit, n-o cunoștea nimeni, dar până la urmă am dat de ea. Gheorghe însă nu era acasă. Soția lui, o tânără doamnă cu păr bogat, dar cu un nas proeminent, m-a invitat în casă (aveau o odaie

într-o curte frumoasă, cu pomi, cu asfalt pe alee și pompă de apă) și mi-a spus că mă așteptaseră duminica trecută.

— Acum nu e acasă, vino și dumneata duminica viitoare, zise ea rece.

Nu-mi plăcea, dacă vroiam să văd pe cineva, să nu-l văd. Mulți ani, în București, mă duceam și neanunțat. Nici la noi acasă nu se anunța nimeni, vedeai cum omul, în mod firesc, intra în curte și mama abia avea timp să ascundă o cârpă, să tragă o pătură, iar dacă nu era dat cu mătura în casă surorile erau după aceea bruftuluite de mama că sunt mele (un cuvânt folosit numai la noi în familie… se referea la istețimea unei fete, grija ei de locul în care trăiește… „ia, melo, striga ea, tu nu vezi că sticla aia de lampă e neștearsă?“).

— Unde e plecat, doamnă? am întrebat-o eu cu un glas brutal. Cum și-a permis, când știa că trebuie să vin eu? N-am venit duminica trecută! Ei și? Unde dracu s-a dus?

— Mi-a spus că se duce pe la Megherel.

— Cine e ăsta, Megherel?

— E tot unul de pe la voi din sat, mi-a răspuns femeia cu un respect îndoielnic pentru noi toți care veneam de-acolo. E șofer și el, du-te, dacă vrei să-i vezi.

— Pe ce stradă, doamnă?

— De unde să știu eu pe ce stradă?

Știa, dar nu vroia să-mi spună. Eu eram de vină. Îi văzusem poate nasul și ceva de pe expresia chipului meu îi spunea că nici mie nu-mi plăcea un asemenea nas? Și atunci m-am hotărât să nu plec, vroiam negreșit să-l văd pe Gheorghe, m-am așezat mai bine pe scaun.

— Spune-i, zise ea, observând că nu mă lăsam dus, să se întoarcă repede acasă.

— Păi cum, i-am răspuns, se poate? Unde tot umblă?

— E departe, în Parcul Domenii, pe strada Aviator Popișteanu 14. Stă la mansardă. Ajungi acolo cu tramvaiul 19.

Cine era Megherel ăsta? I-am găsit pe amândoi întunecați, trași la față, străini unul de altul, tăcuți în fața unor pahare golite. Mansarda nu era terminată, casa era nouă, am bâjbâit până să-i găsesc printre frânghii, praguri false, ciment proaspăt, uși netencuite…

— Bă, ce faceți voi aicea? am strigat eu după ce am dibuit ușa și am intrat.

S-au uitat la mine cu o dușmănie care nu-mi era necunoscută. Bruștele mele apariții de acest fel nu plăceau nimănui. M-am așezat la masă fără să fiu invitat și i-am spus lui Gheorghe.

— Doamna te așteaptă acasă foarte supărată.

El a tresărit înțelegând că trecusem pe la el și nu-l găsisem; apariția mea părea mai firească.

— Marine, zice, bea și tu un pahar de vin.

Să beau un pahar cu vin… Era ca o promisiune. După ce aveam să-l beau puteam fi egal cu ei, altfel nu… L-am băut și m-am uitat țintă la Megherel. Era un ins cu fălci puternice, care făceau din chipul lui ceva pătrat. Privirea îi era dominatoare, dar turbure, frizura neagră, înaltă, umerii lați, gâtul vânjos. Purta un costum bej care stătea pe el ca pe-un cal, nu se mula, se strâmba din coate și la revere. Îi cunoșteam pe zbanghiii ăștia, erau din altă lume decât a noastră, cum mă vedeau, nu știu de ce, mă amenințau: „Bă, al lui Pațac!“ Nu spuneau mai mult, dar destul să simt o ură ucigașă împotriva lor, cuvintele, al lui Pațac, erau născocite de ei, Pațac fiind tatăl meu. De ce Pațac? La București aveam să descopăr o firmă „La Pațac“, deci era un nume ca oricare altul, dar poate să ți se spună oricum, depinde cu ce încărcătură. Era adevărat, Cocoșilă îi spunea și el tatălui meu, adesea, Pațanghele, și nu înțelegeam de ce tata sta de vorbă cu el și părea că nu aude porecla. Treacă meargă Pațanghel, i se spunea cu prietenie, dar ăștia spuneau Pațac cu ură și ceva sălbatic, ca și când viața ar fi fost numai a lor și noi, tata și copiii lui, să nu mai fim… De astfel de uri nimicitoare m-am degajat ușor în București, orașul e mare și nu ești obligat să-l întâlnești pe cel care nu poate trăi fiindcă tu existi, la fântână, la vie, pe miriște sau pe ulițele satului. E drept că avantajul în sat e că îl poți vedea murind înaintea ta în timp ce într-un mare oraș se internează într-un spital și în zilele următoare e dus repede cu camionul spre un cimitir abstract și nu-i vezi cortegiul, să-ți amintești că și tu poți s-o pățești ca și el și să-l poți ierta. Spre șaizeci de ani Zaharia Stancu înghițea tot felul de mârșăvii și îl întrebam de ce nu rupe cu cei care îi otrăveau bătrânețea. „Nu pot să rup, îmi răspundea, da, nu pot, ce să fac…“ „Dar de ce nu? Ce vă împiedică?“ „Fiindcă nu mai am timp să mă mai împac“ mi-a răspuns el. Știa deci că ura celor mai tineri are o durată lungă și bătrânețea îl silea să depună armele.

La nouăsprezece ani însă, câți aveam eu atunci, nu-mi păsa dacă n-o să mă mai împac niciodată cu de-alde Megherel, cu atât mai mult cu cât soarta noastră nu era aceeași.

Și îl vedeam acum, nu fără o satisfacție secretă, pe acest atotputernic pitit în acel pod, departe de caii lui pe care îi călărea trecând ca o vijelie pe uliți, speriind-o pe mama, adesea cu capul plin de sânge după cine știe ce încăierare pentru un răzor pe care plugul vecinilor îl mușcase, sau după o bătaie cu socrii care nu dăduseră fetei nu știu ce vită promisă. Nu mai era mai-marele satului.

— Tu ești băiatul lui nea Tudor Călărașu? îl aud că mă întreabă. Parcă avea o nostalgie în glas. Deci nu eram al lui Pațac…

— Ce mai face Ilie?

Ilie, nu Nilă. I-am răspuns că își vede de treabă. M-am mirat, zicându-i că nu-l cunosc. Pe unde stătea în Siliștea? Prin Cățelești… Mă știa de când eram la școală, am fost coleg cu frati-său. Nu-mi aduceam aminte de nici unul pe care să-l fi chemat Megherel. Cum să nu, mi-a răspuns el. Megherel Constantin… O fi rămas repetent în clasa întâia, i-am răspuns cu neîncredere în dorința lui de apropiere, nu, a zis el, pe-a doua… L-am înjurat în gând și pe el și pe frati-său și m-am ridicat.

— Gheorghe, mergi, sau mai stai?

— Nu, nu, merg, mi-a răspuns el, am plecat, mă, Megherel, nevastă-mea e borțoasă și are draci. Dacă stau acasă zice că stau pe capul ei, că mă țin de fustele ei, dacă plec, că umblu fără căpătâi și o las singură… Cu chestia aia n-ai nici o grijă… Ai executat un ordin…

— Taci din gură, zice Megherel pământiu.

Înțelesei că era un secret al lor și nu mă mirai. Ca și în sat, ăsta nu putea trăi nici aici decât vârât în taine întunecoase…

Afară o luarăm pe jos; Gheorghe simțea nevoia de mișcare. Mergea repede…

— Mi-e prieten, zise el, vindeam braga în București, m-a ajutat să mă fac șofer ca el și să intru în Legiune.

Neatent, răspunsei printr-o înjurătură, trimițându-l pe Megherel la origine, pe el și tot neamul lor din Cățelești.

— De ce? zise Gheorghe mâhnit, e un băiat bun, ți-a făcut ceva?

— N-a avut ocazia, îi răspunsei.

— Nu, pe mine m-a ajutat…

Dar Gheorghe, el însuși, arăta încordat, neliniștit… Se uita în jur:

— Hai să bem undeva o bere.

Am intrat într-o bodegă și Gheorghe a comandat două halbe. Mie mi-era foame și am cerut berarului ceva de mâncare. Ne-a adus mezeluri care mi-

au dilatat nările, muștar și franzelă pufoasă.

— Mă, zice, ție ți-e foame…

— Cum să nu-mi fie, venisem la tine la masă și n-am mâncat nimic…

— Te-am așteptat duminica trecută… Adusese nevastă-mea baclavale de la cofetărie…

— Bine că le-ați mâncat singuri…

Cunoșteam baclavalele. Cu puținii bani pe care mi-i dădea Nilă mâncam și eu câte una și îmi plăcea atât de mult încât până seara îmi ajungea doar atât. Berea parcă l-a trezit pe Gheorghe din încordarea lui. Și-a adus aminte… mi-a șoptit:

— Ce-ai făcut atunci?

— Când atunci?

— Când am fost la sediu.

Am dat din umeri și am uitat să-i răspund. Mi-era foame, întrebarea mi-a trecut pe lângă ureche fără s-o înțeleg bine.

— A, zic, da, la sediu… Ce credeai c-o să fac?…

— Da, zice, nu e de tine, vezi-ți de școală…

Ce era cu Gheorghe? M-am prefăcut neatent, dar mi-era frică să nu tacă.

— Mai luăm câte-o halbă? l-am întrebat și el a făcut semn cu mâna.

La a doua halbă, după vinul pe care îl băuse mai înainte, Gheorghe a început să-mi șoptească… Să nu spun la nimeni… a fost chemat într-o noapte la Prefectură, mai multe mașini s-au dus la Jilava și au omorât oameni… Gheorghe se uită în jur, iar eu mă dădui instinctiv înapoi. Gheorghe omorâse oameni?

— Nu, îmi răspunse, Megherel. Da nu el, ăia din mașină… Megherel n-a știut nimic…

Deci de Megherel era vorba. Dar nu era clar, fusese și Gheorghe cu el?

— Ieri mi-a dat telefon la servici, că vrea să-mi spună ceva. N-a vrut să-mi spună. Zic, ce e, mă, Megherel, de ce m-ai chemat? L-am întrebat azi, înainte să vii tu. „Măi frate, zice, nu pot să dorm, ieri, când ți-am telefonat, era să intru cu mașina într-un stâlp." „De ce, mă, Megherel?" „Nu pot să spun, zice, e secret, dacă se află că am spus, s-a zis cu mine." „Atunci de ce dracu m-ai chemat?" „Să stai cu mine, zice, mi-e urât." „Bine, stau." A scos o sticlă de vin și după ce am băut-o îl aud că zice: „Ce-ar fi să mă întorc acasă?" „Întoarce-te! dar e păcat, aici ai leafă, o meserie…" „Asta nu e meserie, zice, în fiecare noapte mă întorc acasă la miezul nopții și dimineața la opt trebuie să fiu la Prefectură. În altă parte să mă angajez șofer nu se mai

poate, nu-mi dă drumul… Și nici nu-mi spune, când îi duc undeva, unde îi duc… într-o noapte…

Și Gheorghe se opri din povestit și mai ceru un rând de halbe… Că într-o noapte, reluă el apoi, vârându-și capul în halba mea… dar, Marine, să nu spui la nimeni, ne omoară pe toți… răzbunarea legionară… Și aici Gheorghe, pronunțând aceste cuvinte magice, deodată tăcu și se holbă la mine:

— Ți-am spus ceva?

— Nu, zic, n-am înțeles… Unde zici că s-a dus Megherel în noaptea-aia?

Dar auzisem bine, însă el clătină din cap ca și când ar fi vrut astfel să-l limpezească. Nu mai vru să continue. Mai spuse doar atât:

— …Și acuma nu doarme de-o săptămână… Bea, dar nu se îmbată… A auzit și el… generalul a dat ordin să fie prinși toți…

— Care general? zic.

— Conducătorul statului.

Nu-mi era prea clar: pe cine omorâse? Și nu înțelegeam nici neliniștea lui Gheorghe.

— Bine, nu vrei să-mi spui, dar ție ce-ți pasă? zic. Tu n-ai făcut nimic… sau ai făcut?

Nu făcuse, dar îmi reamintii, lucra și el acolo, putea și el să fie chemat într-o zi… Nu transportase el arme și muniție la sediu?… Și cine știe ce mai putea fi pus să facă… Dar eram mirat. Nu erau la putere?

— Sunteți la putere, Gheorghe, zic, de ce îi e frică lui Megherel?

Nu mi-a răspuns. Am mai băut halbe și nu mai știam ce vorbim. Berăria era plină de oameni, glasurile noastre se pierdeau în gălăgia din bodegă. Berea curgea în spume pe tejghea… Gheorghe dădea din mâini, își arăta pieptul cu degetul, mi-l arăta pe-al meu… că el i-a zis… e regele… și regele a îmbrăcat cămașa verde… Domnul general… ofițerii… dar n-a înțeles? Era secret? De ce secret?… Prigonitorii… Ionel Moța și-a dat viața ca un martir… Au vrut să-i dea și lui un pistol… Camarade, zice, o să ai nevoie…

Ce să facă cu el? În cine să tragă?… Legiunea… Căpitanul… Echipa morții…

Era beat. Am ieșit amândoi pe seară împleticindu-ne și nu mai știu unde și cum ne-am despărțit. Acasă, Nilă, când m-a văzut, a rânjit. Mi-a desfăcut patul.

— Culcă-te naibii și dormi, mi-a spus el cu blândețe. Te-ai îmbătat și tu…

Am adormit cu un vag, dar treaz semn de întrebare rătăcind printre gândurile mele turburi. Știam de ce vrusesem să-l văd pe Gheorghe, îl văzusem, dar gândul îmi fugea ca o șopârlă, mă apropiam, a da, și apoi un val de amețeală mă rostogolea în pat… Ce vroiam să-l întreb?… Mi-era rău, camera se învârtea cu mine…

Văzându-mă că țineam cartea prea aproape de ochi, Nilă mă întreabă la un moment dat de ce naibii nu-mi puneam o pereche de ochelari. Că el mă știa de mic că nu văd bine, când mă trimitea să-i aduc un lanț, că lanțul era la picioarele mele și eu mă chioram la el și nu-l vedeam. Ce-ar fi? mi-am zis. Și într-o după masă am rămas minute lungi în fața unei vitrine de pe strada Doamnei, pe care scria *amicii orbilor.* Eu până atunci nu fusesem la un cinematograf… O să-i pun și eu numai atunci, mi-am zis, încolo nu simțeam că am nevoie, uitând că și în clasă adormeam în timpul orelor de matematici și chimie din pricină că tabla la care profesorul făcea demonstrație rămânea în fața mea neagră.

Am intrat înăuntru. O lumină vie, odihnitoare învăluia un domn și o doamnă îmbrăcați în halate albe. Femeia mi se părea ca de obicei frumoasă, când nimic de pe chipul ei nu mă izbea, un nas strâmb, o gură prea mare sau zbârcituri pe obraz, ca să înțeleg că era bătrână. Am fost întrebat ce doresc și la răspunsul meu că vreau ochelari am fost invitat să iau loc pe un scaun într-o odăiță întunecoasă de alături.

— Rețetă aveți? m-a întrebat doamna.

— Nu.

— Nu-i nimic. Ce vi se întâmplă?

— Nu văd la tablă, i-am răspuns.

— Sunteți elev sau student?

— Sunt elev…

— Și de când nu vedeți la tablă?

— Demult.

— Cât de demult?

— Cred că din copilărie.

— Și de ce nu ți-ai pus până acuma? Am dat din umeri.

— Sigur, zice, și acum miopia a crescut. Dacă puneai de mic, se corecta foarte bine… Ia să vedem…

Și a aprins o lumină în fund, unde era o tablă cu litere ale alfabetului. Nu le vedeam decât pe cele mari, din primele rânduri. A tras scaunul lângă genunchii mei și mi-a spus să mă uit într-o parte, mi-a arătat cu mâna pe-alături de umerii ei. A început să mi se uite în ochi cu o luminiță mică și intensă, întâi de departe și apoi foarte aproape, îi auzeam respirația ușoară.

— Hm, zice, nu e grav, n-ai leziuni, dar miopia e crescută, e spre patru. Poate să crească și până la doisprezece… N-ai avut pe nimeni în familie să-ți spună? Sau ești orfan?

—Nu sunt orfan!

Auzi, orfan… Parcă altă treabă n-avea tata sau ceilalți din familie decât să se ocupe de ochii mei. Trăiești cum ești, dacă ești șchiop, șchiop rămâi, chior ți se spune chiorul și cu asta s-a terminat. Era unul care se automutilase în timpul războiului, trăgându-și un glonț în palmă, palma se infectase și i se tăiase mâna: i se spunea Ciungul. Toți ceilalți primiseră pământ, lui nu i se dăduse. Cu mâna ailaltă însă care îi rămăsese ne bătea cu măciuca pe câmp când ne prindea că furăm pepeni de pe lotul altora: era pândar. Lumea nu se năștea întreagă, unii făceau copii cu bale la gură, nu creșteau, dar nici nu mureau, alții cocoșați… Bâzdoveică avea o fată care ai fi zis că e întreagă (era și frumoasă), stătea toată ziua pe gard la drum și vorbea și râdea singură. Era necontenit veselă și spunea tot ce se întâmpla la ei în curte sau pe drum: tot ce vedea, ca o oglindă vie a mișcării vieții din jurul ei. Tata dă de mâncare la cai… ha-ha…! Nea Ilie a ieșit din curte. Uite-l și pe nea Achim, unde s-o fi ducând?… Țață Marițo, te duci la apă? He, he… De ce n-o trimiți pe Leana? Fă Gherghino, ce-ai în coșniță?… He, he, struguri… Nea Gheorghe s-a supărat, l-a bătut ta-său că la prins cu țigarea în gură…

Unul, Ilie Cârcâdaț, era cerșetor, singurul din sat, afară de milogi, care veneau din lume în căruțele lor cu coviltir (unde aveau copii schilozi) și ale căror vaiete se auzeau de departe, te treceau fiorii: „Maică, fie-ți milă și îndurare…“ Cârcâdaț ăsta mânca toată ziua (fiindcă asta i se dădea, de mâncare) și uneori se scăpa pe el. Dar nu-i era nimănui rușine, ieșea câte-o muiere, îl băga în curte, îl dezbrăca și îl spăla. Ce vină avea el săracul, că era slăbănog, spunea ea, și îl lăsa să doarmă în bătătură pe troscot. Mai târziu am auzit și citit că poporul e vânjos, sănătos. E cine e, dar câți strâmbi nu vedeam eu trecând pe drum, șoldii, fete cu picioarele cât niște putinee, muți frumoși, de care abuzau văduvele, inși cu tot felul de gâlme la gât… Mama zicea că sunt „păcate de la nouă neamuri“ care loveau muierea

care îi naștea. Eu însumi eram astfel marcat, o mătușă, soră mai mică a mamei, se uita așa ca mine la lucruri fără să le vadă.

Dintr-un clasor cu lentile doamna lua ceva și vâra într-o ramă de metal pe care mi-o pusese pe nas. Ce, văd?… Mai bine, i-am răspuns. Dar acum? Și mai bine. Dar așa? Poți citi ultimele rânduri? Lumina țâșnea în ochii mei cu o putere minuțioasă extraordinară, vedeam acum chipul doamnei care îmi surâdea cu niște dinți de o albeață nefirească, un ins care tocmai intra și îi vedeam bine nasul, căciula, fularul și chipul, nu doar ca siluetă, ci cu tot ce avea el, până și șireturile de la pantofi.

— Sunt prea puternici pentru început, zise doamna, îți dau cu o dioptrie mai puțin, trebuie să și citești, s-ar putea să te obosească.

Avea o voce cristalină, dar cu un timbru afectuos și mâini neverosimil de frumoase, parcă nu mai văzusem niciodată astfel de mâini… Chiar nu mai văzusem… Le țineam minte pe ale mamei, ca niște crengi, le punea adesea lângă ale mele, să vadă cum sunt, câți ani trecuseră peste ele, câte secerișuri, câte veri în care le băga în urzici să le toace cu satârul, să dea la rațe… Creștea câte-o sută, lua pe ele o sută de poli, ca să cumpere o sută de metri de pânză… I se chirciseră, erau crăpate, urzicate de hrănitoarea iarbă, arse de focul de paie pe care îl vâra mereu sub căldare, de săpunul cu sodă puternică cu care ne spăla cămășile… Era senină și resemnată văzând diferența dintre mâinile noastre, ale mele tinere, albe și îngrijite (fiindcă după ce intrasem la școală, furca, sapa, secerea, băligarul, țesala nu le mai atingeam), ale ei bătătorite și având culoarea pământului, cu noduri tari ca lemnul în podul palmei și cu pielea încrețită. „Uite, maică, zicea, nici nu pot să le mai întind bine“… Și încerca să le întindă. Avea mijlociul chiar zgârcit, se înțepase într-o furcă, se obrintise și o vară întreagă îi cursese din tot degetul puroi. Iarna suferea de el, îi îngheța… Mi-acoperea pe ale mele cu un gest reținut, vrând parcă să spună că nu în zadar muncise dacă eu o să am o soartă mai bună. Și își amintea: „… părintele Alexandru are mâini ca ale tale…“ Și gândul îi zbura la biserică și chipul i se lumina… „De ce nu te duci și tu, maică, la biserică?“ Era blândă și tolerantă cu mine, poate-poate o să mă convingă să nu uit în viață că biserica îi potolise ei toate neliniștile și îi ridicase sufletul din întunericul în care trăise când ne făcuse pe noi. Dacă s-ar fi dus de tânără, spunea ea, multe suferințe ar fi ocolit-o… „Te duci, maică?“ „Nu mă duc!“ îi răspundeam scurt și cu o tandrețe încărcată de veselie. „De ce?“ „N-am timp!“ Mintea îmi era aiurea, răspunsul era al

tatălui, cu lipsa timpului. În realitate nu făceam nimic, îl pierdeam, acel timp; era un sentiment divin, n-aveam ce căuta la biserică să-l găsesc…

Și acum mă uitam la mâinile acelei doamne care îmi lua distanța dintre pupile și scria cifre pe hârtie pentru laborator, să-mi facă ochelarii. Le-am simțit și parfumul și m-am îndrăgostit de ea pe loc, ieșind de acolo foarte turburat…

Afară însă mi-am revenit și am înțeles. Pe geam scria *amicii orbilor.* Nu numai că te ajutau să vezi mai bine cu lentilele lor, dar îți erau și *prieteni.* Ce loc minunat! "De ce, mă întrebam, n-ar fi peste tot, unde existăm și ne ducem, aceeași prietenie, același calm, aceeași căldură umană liniștită și afectuoasă? Inima omului e largă, de ce unii și-o poartă strâmtă și plină de ură?

De ce unii vor să-i omoare pe alții? Cine face timpurile? Oamenii sau altcineva străin de ei? Și acel cineva străin, dacă există, nu poate fi gonit?… De ce a fugit frati-meu Ilie de Florica?… Dar Megherel? De ce și-a lăsat el caii lui cu care alerga liber pe câmpie și a venit aici sa ducă pe alții cu mașina, fără să-l întrebe dacă… Nu mai aveam nici o ură contra lui Megherel, poate că în sat, îmi ziceam, el nu făcea parte dintre cei care ar fi vrut ca noi să nu mai trăim, de bine n-a plecat el de-acolo, înseamnă că ai lui erau săraci… Și dacă a ajuns șofer la București de ce s-a făcut el legionar? Da, de ce, ce l-o fi atras…

Și atunci mi-am adus aminte de ce vrusesem eu negreșit să-l văd pe Gheorghe al lui Costică brutarul în duminica aceea. Da, asta era, să-l întreb ca pe un vechi prieten de ce s-a înscris el în Legiune? Să-mi spună cu gura lui! Era un secret care îmi scăpase, acest răspuns pe care mi l-ar fi dat, fiindcă degeaba nu s-a dus el acolo, ceva i-a plăcut, ceva l-a îndemnat…

Pe urmă mi-am amintit că el, fără să-l întreb, îmi dăduse un soi de răspuns: Megherel îl ajutase. Da, se luase după el, asta era, dar atunci care era secretul ăstuilalt, inițiatorul, al lui Megherel?…

O să aflu eu… În ceasurile acelea gândul mi-a revenit la doamna de la „amicii orbilor“ și deodată m-a trăsnit parcă o revelație. Așa era, îmi plăcuse, dar eu ei? Și m-am zărit într-o oglindă a unei vitrine și m-am oprit. Slab, osos, rău îmbrăcat… haine lăbărțate, negre, țesute în casă, cusute de Iangă cu nasturi puțini. Palton de aba, parcă eram popă… Arătam mai bătrân decât eram cu zece ani și în clipa aceea m-am și simțit astfel, cu regretul că nu i-am trăit, acei zece ani… Acum înțelegeam de ce un idiot din

clasă îmi spunea *călugăre…* Nici o speranță, mi-am zis, să-i plac acelei doamne… Ei și? Am dat din umeri cu nepăsare. Bine că îmi place ea mie…

Am revenit după câteva zile și mi-am luat ochelarii.

— Or să te jeneze câtva timp, mi-a spus ea, și s-ar putea să te doară puţin și capul. Dar să nu-i mai scoţi. Trebuie să-i porţi de-aici înainte toată viața, altfel îți crește miopia și o să ai mari necazuri. După un an, așa, vii iar pe-aici la control.

După un an! Va să zică până atunci nu puteam s-o mai văd! Ca orice femeie frumoasă (fiindcă era, deși acum, cu ochelarii, îi vedeam bine rujul care o cam îmbătrânea și ridurile de la coada ochilor) ea a surâs observându-mi, desigur, lipsa de grabă (plătisem și trebuia să plec) și mi-a luat ochelarii și a început să-i treacă printr-o flacără de spirtieră. Nu se grăbea. Îi îndoia tare la brațe și mie mi-era frică să nu-i rupă. Colegul ei se ocupa de un alt client.

— Acuma e mai comod, încearcă-i…

Nu-mi dădeam seama. A tras un sertar și mi-a întins o cutie în care să-i pun seara, zice, „să nu-i spargi din greșeală“. Pe urmă *m-a părăsit;* a dispărut în biroul unde își apropiase atât de mult fața de-a mea, să mi se uite cu instrumentul acela în ochi.

Am ieșit afară și am văzut lumea așa cum era. Mi se părea că nu mai gândesc, că nu mai pot să fiu atent la mine însumi, violentat cum eram de imagini și culori orbitoare. Nu-mi plăcea… Parcă eram separat de mine însumi. Oamenii, străzile, reclamele, pe care acum le citeam de departe, mă sileau să le văd împotriva voinței mele, golindu-mă de ceea ce știam că sunt, singur eu și restul o foială prin care treceam nepăsător. Vedeam chipuri bătrâne, babe pe care până atunci nu le observam, expresia grabei la unii, picioarele fetelor, murdăria de pe trotuare. Vedeam numerele tramvaielor (mare minune), până atunci trebuia să întreb ca și când n-aș fi știut să citesc: „ce tramvai e ăla care vine?“, adâncimea bulevardelor, cerul limpede și înalt, de un albastru metalic, numerele străzilor…

Nilă a făcut așa hî, când m-a văzut, adică așa, ca pentru sine, să nu te superi că rânjește de tine, e și el vesel din când în când… M-a întrebat dacă acum văd mai bine. Văd perfect, i-am răspuns și i-am mulțumit pentru bani, altfel, am adăugat, în nădejdea tatei puteam să stau așa mult și bine…

Atunci m-am dus la primul film. Neverosimil! Felii de viață din lumea reală, inși fotografiați stând îndelung de vorbă, deschizând și închizând uși, femei frumoase cucerite și apoi părăsite, pistoale care doborau cu adevărat

oameni, care mureau fără regretul nimănui, adică al nostru, al spectatorilor, fiindcă săvârșiseră nu se știe ce mârșăvii. Am ieșit împleticindu-mă și m-am plimbat mult până să-mi revin. Pe atunci nu exista orar și nici înghesuială, săli arhipline, după ce filmul se termina puteai să rămâi și să-l mai vezi o dată. Mă apucau uneori ore târzii, fiindcă rula și după miezul nopții. Am uitat multă vreme de cărți și când am revenit la ele, anticarul a exclamat:

— Ce e cu dumneata? Am crezut că te-ai dus la altul. Nu s-a mirat de ochelarii mei, m-a recunoscut de îndată.

— Ți-am găsit, zice, Dostoievski, *Casa morților,* stilizată de domnul Arghezi, *Frații Karamazov,* una mică dar genială, *Visul unui om ridicul,* una tot mică, dar la fel de genială, *Iubire tragică,* un roman capital, *Crimă și pedeapsă* și *Idiotul.* Ba nu, mai am ceva, îi spune *Nebunul.* Traducerea e execrabilă, am citit-o și eu, *Eternul soț* și *Jucătorul.* Și mai am ceva în franțuzește: *La voix souterraine.* Ți le-am împachetat, le-am pus deoparte, n-am vrut să le vând fiindcă mi-ai spus că te interesează. Să știi că *Frații Karamazov e* masacrată, editorul român taie cu nerușinare, mai ales analiza psihologică, păstrează doar firul principal al acțiunii. Dacă vrei, îți caut o versiune franceză, dar și ăștia taie ca în brânză. Un client a vrut s-o cumpere și mi-a spus că el știe rusește, a avut-o în original și a pierdut-o și că s-a tăiat din ea ce era mai bun… Cum vrei!

I-am spus că oricum o fi rămas ceva, și mi-am luat pachetul și m-am întors acasă nerăbdător. Să vedem, îmi spuneam, de ce zicea orbul că nu trebuie să-l citesc pe Dostoievski? Poate din pricina celei care se intitula *Nebunul?* Tocmai de-aia am s-o citesc! Și am început cu această carte.

După *însemnările unui nebun,* ale lui Gogol, domnul Goliadkin mi s-a părut puțin interesant. Faptul că se vedea pe sine în altul, un alt Goliadkin care i-o lua totdeauna înainte într-o postură amenințătoare, realizând ceea ce el doar gândea, un dușman al său, nu mă impresiona câtuși de puțin. Să citești însă scrisorile unei cățele, ăsta da nebun, mai ales că un surâs sarcastic apărea dincolo de pagini… Dar aici totul era posomorât și cenușiu, iar domnul Goliadkin n-avea nici un haz. Întâi că nu cunoscusem niciodată un nebun adevărat, ci doar un fel de Don Quijote care se scrântise din dragoste, cutreiera, pe un fel de Rosinantă din Siliștea, câmpurile și pădurile, alergând după fantoma iubirii lui. Îl chema Chiran… Tema dedublării conștiinței umane, pe care aveam s-o descopăr mai târziu la

Dostoievski, îmi scăpa. Domnul Goliadkin nu m-a speriat deloc, cum crezuse orbul.

Am citit totul însă cu răsuflarea tăiată. Coincidența gândirii, care atrăgea un personaj de altul mi se părea halucinantă. Un om se afla în Siberia, un altul se gândea la el la Petersburg și în toiul gândirii lui febrile cineva bătea în ușă. Omul deschidea și în fața lui se găsea, cine? Chiar individul din Siberia. Cineva era obsedat de un necunoscut pe care îl zărea mereu prin mulțime, într-o bună zi iarăși cineva bătea la ușă. Cine era? Chiar acel necunoscut… Un altul ucidea o bătrână cu un topor, după un plan minuțios, ca să înfăptuiască ceva măreț, ca și Napoleon, pe care nimeni nu-l acuzase de crime, deși săvârșise atâtea… Dimpotrivă, fusese aclamat… Credeam că după crimă va urma înfăptuirea acelui ceva măreț, eroul însă e prins de spaime și remușcări și cade în mod inexorabil în plasa unui Porfir Petrovici formidabil, care avea să-l lase liber până ce își va dezvălui singur crima, în genunchi, în piața publică. Nu prea era pe gustul meu. Cât despre Svidrigailov, n-am înțeles de ce se sinucide, începuse să-mi placă și m-au surprins coșmarurile lui. Se pare că violase o fetiță… În schimb Feodor Pavlovici Karamazov mi s-a părut mai apropiat și desfrâul lui de care îl acuzau mulți și însuși Dostoievski, nu mi s-a părut deloc odios. Aveam simpatie pentru el, era plin de viață. (Tot așa am fost mirat că maleficul personaj feminin din *Cei trei mușchetari* era considerat cu naivitate de autor drept un personaj care trebuia marcat pe umăr cu fierul roșu; dimpotrivă, mie mi-a plăcut cel mai mult, în timp ce nesărații d'Artagnan și ceilalți m-au plictisit, cum m-a plictisit și purul Alioșa Karamazov.) Cât despre „patimile“, „zbuciumul sufletesc“ al lui Dimitrie, întâi că nu am simțit în comportarea lui cine știe ce patimi; faptul că era pornit împotriva tatălui său, că nu-i dădea niște ruble, mi se părea cât se poate de firesc… N-am înțeles de ce Ivan vroise să-și omoare tatăl prin Smerdiacov și nici de ce Smerdiacov acceptă sugestia… Cele trei mii de ruble puteau justifica un paricid? Căci Feodor Pavlovici Karamazov era tatăl său, conceput cu o neroadă a orașului, într-o grădină, după o seară de beție. De ce înnebunea Ivan? Că sugerase „ideea“ uciderii tatălui? Dar de ce să-l ucidă? Nebunia îl făcuse să-i încolțească gândul, sau gândul, după înfăptuirea lui, îi stârnise nebunia? Poemul lui cu *Marele inchizitor,* ca și conversațiile lui cu diavolul erau tulburătoare, ceva asemănător nu mai citisem, totuși mi-ar fi plăcut ca Ivan să fie sănătos și să nu fi dorit moartea tatălui său. Un astfel de om cu o astfel de gândire profundă, să fie marcat pentru totdeauna de nebunie? Căci

cartea așa se termina: „Ivan era mereu nebun…“ Cartea era însă sumară, aveam să descopăr mai târziu cât de mult fusese schilodită în acea traducere, ca de altfel tot ce citisem în această primă întâlnire a mea cu Dostoievski. Ceva misterios însă mi se sugera și asta era nou pentru mine. *Mizerabilii* pe care îi citisem în ultima mea vacanță la țară (mă trimisese după această carte, undeva într-o comună la treizeci de kilometri de Miroși, soția falsului librar, călătorie miraculoasă pe care am făcut-o pe jos, străbătând satele ca un pelerin) era o traducere completă și îmi domina toate lecturile mele de atunci. Carte puternică, cu un suflu grandios pe care recitind-o mai târziu mi-a reîmprospătat sentimentul de sublim care o cutreieră de la un capăt la altul.

Era să împachetez și să duc anticarului cărțile înapoi, când mi-am dat seama că ocolisem și uitasem de *La voix souterraine*. Am deschis-o și am dat peste primele propoziții: *Je suis malade… Je suis mechant…* Era un text accesibil și am început s-o citesc. Cum nu eram încă obișnuit să citesc cărți atât de rele, după ce am terminat-o mi s-a făcut greață. M-am dus la baie și am vomitat. Și atunci mi-am adus aminte de spusele orbului. Ce carte întunecată, în însăși intimitatea ei, ce șobolan acest ins pe care îl urmărisem cu speranța unei redresări, a unei raze de lumină, până spre sfârșit. Tot credeam că până la urmă se va îndrăgosti de fata aceea în care trezise demnitatea, pe care o îngrozise descriindu-i mlaștina în care trăia și moartea care nu-i aducea nici o speranță ci sfârșitul în aceeași mocirlă, în pământul clisos, pe o ploaie umedă, de nimeni petrecută la mormânt, de nimeni iubită. Da, el o va salva, o va ridica… Nu-i trebuia pentru asta decât să-și urmeze sentimentul care îl stăpânea, el însuși fiind singur și nefericit… Ca să aflu apoi, când ea vine la el, că totul fusese un joc, o înscenare a unui ticălos, ticăloșie de care era conștient, era propria sa natură… Da, dar nu a sa propriu-zis… A omului în general. Un deget îl arăta: *ecce homo!* Și autorul în spate: eu însumi sunt la fel. Și când am citit fraza finală, că trebuie să renunțăm la dictonul pe care Socrate îl citise pe frontispiciul oracolului de la Delfi, *Cunoaște-te pe tine însuți*, fiindcă dacă o vom face vom descoperi în noi înșine un mizerabil, am simțit că Dostoievski însuși se prăbușea în sine făcând această descoperire, și m-am simțit rău câteva zile. E drept că fusesem avertizat: mica broșură, *Visul unui om ridicol*, cu acea planetă imaginară de oameni fericiți pe care îi strică un ins venit de pe planeta noastră, conținea ceva asemănător, dar autorul parcă știa că acest om ridicol, în pragul sinuciderii, cunoscuse și el odată astfel de oameni

fericiți, deci ei existau și numai el, eroul, era disperat, nu și autorul… Aici însă scriitorul pătrundea atât de adânc în el însuși încât, revenind la suprafață, ne transmitea acest mesaj infam, ca o profeție de care noi, oamenii, nu mai puteam să nu mai ținem seama de-aici înainte. Avea în *Idiotul* un fel de sfânt, dar sfântul era chiar idiot, după ce ne făcuse atâta vreme să credem că nu era… Mi se întâmpla pentru prima oară să citesc o carte și să prind aversiune pentru autorul ei. Mulți ani mai târziu, recitind această povestire, am rezistat mai bine, fiindcă celelalte opere, de astă dată în bune traduceri, o copleșeau. Am înțeles că Dostoievski avea el însuși o aversiune nepotolită împotriva trufiei umane, generatoare de atâtea josnicii pe care le acoperea cu ideea orgolioasă că am fi înălțători, plini de virtute, expresia divinității și perfecțiunii pe pământ și că el vroia să-i pună în genunchi pe acești ticăloși, și să-i umilească, umilința fiind primul pas spre mântuire.

Pentru mine însă vechiul dicton grec se restabilea. După câteva zile uitam groaznica profeție, fiindcă aveam în minte *Dialogurile* și pe Descartes, care îmi sădiseră mai dinainte ideea că prin gândire putem descoperi noi lumina. Nu umilința, ci flacăra cugetării ne poate înălța…

Când spiritul stă prea mult fixat asupra unei singure idei, intensitatea lui slăbește. Aceste amintiri, acute în primele săptămâni de la venirea mea la Sinaia, au început să se estompeze fără să întrezăresc un răspuns la întrebarea *ce să scriu.* Am petrecut un revelion de care nu vreau să-mi amintesc, cum spune Cervantes despre un anumit sat din Mancha, și m-am reîntors la Sinaia împins de ora mea care simțeam că sunase. Dar fără să știu spre ce anume aventură eram împins. Aveam să scriu sau nu? Nu puteam sta acolo la infinit. *Editura de stat,* prin Silvian Iosifescu, îmi dăduse un avans de 10.000 lei, dar după aceea cum aveam să mai câștig un ban dacă repetam eșecul de la Bălcești?

Am simțit totuși că trebuie să mă relaxez, mai ales că *Furnica* se umpluse de scriitori și artiști. Venise Geo Dumitrescu, pianistul Mândru Katz, Valentin Gheorghiu, Alfred Mendelsohn (fără Bartholdy, cum îi spunea Alexandru Jar rânjind, dar care îi scrisese totuși un scenariu de balet *Harap alb,* despre a cărui muzică proaspătul meu prieten Paul Georgescu avea să-i spună la premieră compozitorului că e „ca la noi la Tel-Aviv“, provocându-i aceluia o reacție de isterie. Ne cânta în fiecare seară bucăți din acea muzică pe care tocmai o compunea, nu era „ca la noi la Tel-Aviv“ ci de

prin Maramureș, cu sacadări din Haciaturian, dar pe vremea aceea Paul Georgescu avea geniul formulărilor caustice, adesea gratuite, dar totdeauna memorabile și care îi aduceau mulți dușmani. În atmosfera aceea însă de atunci entuziasmul începea să înflorească și Paul Georgescu vedea în unii ceva suspect, incredibil, şi nu-i cruța. Nu-i păsa încă pe vremea aceea de dușmani, era tânăr, cui îi pasă, în tinerețe, de acumulările neiertătoare care se strâng în urma noastră?

Am făcut cunoștință cu o doamnă crishnamurtistă, cu care m-am plimbat pe aleile înzăpezite… Krishnamurti mă turburase și pe mine prin anii '42, cu critica pe care o făcea el conștiinței umane veșnic condiționată de obiceiul individului de a-și face din credințe, prejudecăți, idealuri, frică, ziduri împotriva curgerii ei libere, curgere care l-ar pune în armonie cu neîncetata schimbare a lumii și l-ar face fericit dacă el ar fi conștient și nu s-ar lăsa ispitit de tot felul de doctrine și sisteme filosofice care îl subjugă. Simplitatea acestui indian care fusese un copil minune și unii credeau, auzindu-l la maturitate, împlinit și fascinant prin promisiunea pe care o făcea ascultătorilor, că pot deveni liberi și cunoaște extazul, că ar fi nu un nou Mesia, ci chiar Cristos reînviat, un Cristos modern, care făcuse pe deplin experiența actuală a omului! „De ce vrei dumneata ca eu să fiu Cristos? îl întreba el pe ascultătorul naiv, care își exprimase această credință (adunările aveau loc în tabere speciale, în Olanda și în alte părți unde el vorbea zilnic și după aceea răspundea la întrebări). Dumneata vrei ca eu să fiu Cristos, ca să mă poți urma, așa te-ai învățat, să urmezi totdeauna pe cineva. Și ce poate să-ți iasă? O nouă credință, o nouă condiționare, în timp ce dumneata vei rămâne neschimbat, cu aceleași manii, aceeași insecuritate, aceeași teamă de ziua de mâine“. „Dar ce să facem? întrebă atunci altul. Așa suntem!“ „Iar eu vă spun că toate acestea se pot schimba prin gândire, dar nu o gândire în care dumneata stai confortabil sau chinuit de loviturile vieții…“

Și formidabila iluzie continua, omul nefiind totuși un iluzionist, un *guru* cum erau și sunt și acum destui, ci un iluminat lucid, cunoscător admirabil al naturii umane și al moravurilor lumii în care trăia. Nu-i cruța pe ascultători. „Sunteți bogați, le zicea, aveți un cont în bancă, terenuri și acțiuni, case și uzine și totuși nu sunteți mulțumiți, simțiți vidul vieții, temerea obscură că asta nu e totul, că esența vieții vă scapă. Ce este de făcut? Un nou război ne amenință și sunteți dezarmați împotriva lui, neputincioși…“

Era chiar război când îl citeam și profeția fusese făcută cu zece ani înainte. O admiratoare a lui îmi dăduse cărțile, doamna Sorana Țopa, actriță la Teatrul Național. I se jucase o piesă, *Călătorie în întuneric* și scrisesem despre ea într-o gazetă o cronică neîndemânatică și confuză; piesa îmi plăcuse, dar mesajul ei, căci avea unul, mă enervase. Printr-o a treia persoană îi fusesem prezentat. Nu ideile sunt interesante, gândeam eu pe atunci în mod instinctiv, ci oamenii care le poartă. Depinde de om. Krishnamurti ăsta e interesant ca om, i-am spus după ce i-am înapoiat cărțile, restul pentru mine contează mai puțin. Da, ar fi bine ca mintea omului să fie liberă de condiționări, dar poate fi? Domnul Krishnamurti din ce trăiește, fiindcă știu că în India mor oamenii pe stradă de foame… „N-are importanță“, mi-a răspuns ea cu un patetism care nu era profesional, influența teatrului, ci al gândirii ei intime. „În lupta pentru pâine, oamenii n-au pâine“. „Ba mi se pare că au mai puțină pâine tocmai indienii, care nu prea luptă pentru ea, gândesc cam așa ca iluminatul lor compatriot… Gândire liberă, extaz, dar ce dai Ia copii să mănânce? Repet, cine îi dă lui Krishnamurti bani?“ „N-are nevoie, nevoile lui sunt simple, sapă o grădină, îngrijește un pom…“ „E însurat?“ zic. „Nu…“ „Să se însoare, zic, să facă șase copii ca tata și atunci să vedem cum se împacă cu nevasta, cu copiii. Nu e vorba numai de mâncare, ci de o relație fundamentală a omului care e sursa celor mai violente conflicte… Bărbatul și femeia… Adam și Eva… Ce-au făcut ei în Paradis?“ „Femeia a fost ispitită, mi-a răspuns ea. Ispita a fost șarpele, care a găsit oameni inocenți. Dar noi nu suntem inocenți…“ „Ba putem fi.“ „E adevărat, dar, dragul meu, odată inocența pierdută omul nu mai are nici o scuză, el trebuie să lupte și să-și recapete puritatea.“ „Fecioara odată intrată în ciclul ei biologic, i-am răspuns, nu se mai poate sustrage: ea trebuie să nască și nașterea asta nu e în Paradis, ci alături de un soț care… Repet, să ia domnul Krishnamurti o nevastă frumoasă ca și el, pe care s-o iubească, să vedem ce face nevasta cu această iubire, să ne vorbească pe urmă, ca Shakespeare, de trădare, gelozie, înșelăciune, de îndoiala care ca un vierme ne roade sufletul… e al nostru acel vierme, din noi înșine, nu vine din afară…“ „Ba vine, a strigat actrița ridicând o mână în sus, îndoiala și cumplita gelozie e legată de iubire, așa cum o înțelege omul astăzi, ca posesiune, și nu ca o infinită dăruire de sine…“

Frumos, gândeam apoi singur, cum să nu, hm, dăruire, dar în această dăruire omul se îmbată de cel căruia i se dăruiește și uneori această beție durează câtva timp, până vine catastrofa… Și când vine, când cel căruia i te

dăruiești surâde altcuiva, da, cu acel surâs divin care ți-a furat sufletul, ce poți să mai faci, cum să-ți iei sufletul înapoi, ce faci cu hoțul sau hoața căreîa puțin îi mai pasă de dăruirea ta!?

Reveneam cu intenția s-o ironizez pe uimitoarea actriță și ea mă asculta cum râd cu nepăsare, orgolios… O vedeam cum își schimba coloratura glasului, timbrul devenea confesiv și coborât, gândirea inspirată… Nimic teatral, totul era adevărat, trăise ea însăși tot ceea ce îi spuneam… Și îmi povestea… Iubire, glorie… Paris… Le trăise… Totul avusese… Până într-o zi când îl auzise pe Krishnagi (așa îl mângâia ea) vorbind și înțelese că totul fusese o vană amăgire, iubirea nu era pentru celălalt, ci pentru sine, gloria un fum care se risipea în stradă odată cu aplauzele la scenă deschisă… o imensă vanitate, această glorie care îți sădea în suflet dorința să ai și mai multe și frica obscură că toate acestea se vor sfârși într-o zi, și tinerețea și iluziile… Da, fusese și ea într-o astfel de tabără la Omnen, în Olanda… Și înțelesese… „Există pentru om scăpare, dragul meu, în orice condiții l-ar pune viața… Lașitatea nu e o scuză… Cât m-am luptat cu colega mea mai tânără, să aibă în rolul din *Călătorie* revelația lașității. Ea îi spunea amantului (și aici imită deodată vocea lipsită de haz a acelei tinere actrițe care nu știa ce spune): lașule, ești un laș! Parcă ar fi spus un text fără încărcătură, cum spun copiii, prostule, ești un prost. (Și aici ea deodată schimbă tonul.) Lașule! cuvânt care i-a venit în minte rapid, dar odată pronunțat, are revelația (cu vocea dramatică a certitudinii care o zguduia)… Ești un laș! Da, dragul meu, ai dreptate, lașitatea face din noi niște viermi, cum spune Hamlet, dar Tolstoi ne arată în *Părintele Serghie* că putem și în căutarea noastră și găsim, dacă nu în noi, la alții, și asta poate să fie pentru noi un șoc, un impuls salvator, inocența pierdută…“

Pe acest teren al creației artistice o înțelegeam mult mai bine. O mare operă ne poate zgudui mai mult decât discursurile lui Krishnamurti, dar nu-i spuneam, adică, brutal, că un mare scriitor e totdeauna pentru mine superior unui iluminat fără operă. Cristos a înțeles acest lucru și din iluminarea lui au ieșit nemuritoarele parabole… Sunt opera lui, care, împreună cu răstignirea, n-a creat numai o religie, ci un permanent cutremur în conștiința omenirii, făcând viu și tragic sentimentul culpabilității noastre. Îmi apăram poziția elastic, reflectând apoi în singurătate la dizertațiile indianului dacă într-adevăr el cunoștea extazul de care vorbea… Un extaz perpetuu era oare posibil? mă întrebam. Însuși Cristos s-a înfuriat odată și a gonit negustorii din templu cu frânghia și îndoiala i-a vizitat sufletul pe cruce. Desele

referiri; ale evangheliștilor că „fiul omului“ știuse de totdeauna că va fi răstignit erau în acest strigăt al lui infirmate. Nu știuse, nu avea de unde, trădarea lui Iuda, judecata, calvarul, totul fusese o surpriză care îi pricinuise o imensă suferință. Astfel, noi înșine, în plin extaz, care ne stăpânește adesea sufletul, ne trezim loviți, înjurați, trădați și în noi se naște revolta, dorința dacă nu de răzbunare ucigătoare, cel puțin mobilizarea rapidă a forțelor pentru a para noi infamii care, *într-o lume dată* și nu *ideală*, ne-ar murdări cu noroi, ne-ar amenința chiar existența în datele ei naturale, munca unde câștigăm o pâine, reputația printre oamenii de bună credință. Și apoi marile turburări sociale care ne duc cu ele, cu forța cataclismelor naturale, precum seceta, cutremurul, inundațiile? În curând aveam să plec militar și chiar să mor, sau să rămân schilod în războiul care bântuia ca o molimă înfricoșătoare. Mă puteam opune? O omenire în extaz, era ea posibilă? Omenirea e ca un ocean străbătut veșnic de curenți puternici și contrarii și din când în când de uragane… Totuși indianul rezista în reflecțiile mele. Era rău mesajul său? Cum putea fi? Și mă întorceam la noua mea prietenă unde găseam adesea și pe alții, tinere actrițe, pictori, scriitori. Discuțiile însă între adepții convinși nu erau prea interesante… Mimau înțelegerea, unii erau ridiculi… însă doamna Sorana Țopa ținea la ei…

Doamna de la Sinaia făcea parte din această ultimă categorie, care mima înțelegerea, parcă avea prune în gură și plimbarea noastră pe aleile înzăpezite cu încercarea de a reedita pe cont propriu atmosfera vizitelor mele la doamna Sorana Țopa, a căzut în baltă deși ideile erau aceleași. Mi se confirma vechea mea convingere, că nu ideile în sine sunt interesante, ci oamenii care le poartă și le trăiesc.

Am început să jucăm popice undeva la Peleș și să întârziem la Verbancu, la un pahar de țuică. Jar îmi spunea confidențial despre unul sau altul că sufletul cutăruia e o închisoare, făcându-mă curios. De ce? îl întrebam. Cum de ce? Îl cunoștea el, sufletul lui e o ocnă… „Bine, gândeam, asta ai mai spus-o, dar de ce?“ N-avea fapte, sau nu vroia să mi le dezvăluie? Camilar se plimba măreț pe alee și ne arăta cu mâna în depărtare… Dacă noi vedem cum respiră munții, ne întreba. Vedeam, ei și? într-adevăr norii învăluiau în mișcarea lor lanțul de munți care se desfășurau spectaculos și îi puteai contempla cât vroiai de acolo de pe dealul Furnica. N-aveam însă nici fiorul cosmic, nici geologic, mie îmi plăcea câmpia, pe care adesea o visam…

Jar avea un admirator, pe J. Popper, care veni într-o duminică în vizită și începu să tune și să fulgere la masă împotriva lui Camilar, care lipsea. Îi dispreţuiam. După ce scrisese despre debutul meu două cronici rele, una în *Flacăra* și alta în *România liberă* sub pseudonim, m-am dus la redacție să-l cunosc. Era răgușit, dar totuși striga la mine, așa răgușit cum era, că știu eu de ce era el așa de răgușit? Nu, i-am spus. Păi pentru că el nu stă ca mine în București, a reluat el, chiar atunci se întorcea de la Agnita-Botorca, unde se sapă un tunel, un fapt istoric incomparabil și nu povestiri cu oameni care omoară cai sau fug prin ceață besmetici (astea erau povestirile mele!…) și, uite (și a deschis gura și mi-a arătat omușorul), am strigat cu entuziasm sincer, acolo e arta, menirea ei, de ce nu te-ai dus și dumneata, era loc în camion… „De pe aceste poziții, și-a continuat el strigătele într-adevăr răgușite (cât despre entuziasmul sincer eram mai puțin convins, nu mi se transmitea deloc), de pe aceste realități, vedem *noi* arta (îi plăcea să spună *noi* și nu *eu*, ca să arate că nu e singur), nu după idealul burghez al zugrăvirii impasibile a ceea ce are turbure omul…" Mulți ani mai târziu, după ce trecuse prin alte aventuri sinuoase, l-am văzut într-o zi la Talcioc, vindea nu știu ce, rufărie intimă, pe care o primise nu știu de unde… Ținea în mâini delicatele mărfuri femeiești și e drept că nu mai striga, dar vroia să fie elocvent, de aceea l-am și zărit… „Și altceva, zic, nu mai ai nimic de vânzare, domnule Popper?" „Nu, mi-a răspuns el cu o hotărâre nezdruncinată, prefăcându-se că nu mă cunoaște, numai textile!" Era perfect! Nu l-am mai disprețuit. Mi-am adus aminte de reflecțiile eroului din *Jucătorul* de Dostoievski. Dacă nu sunt și alte lucruri de preț pe care le poate face un om… *„Oui, le commerce! Pourquoi pas?"*

La Sinaia însă am avut bănuiala că pe Jar îl gâdila acest om, el care, cu o voce misterioasă, promitea dezvăluiri infernale despre alții. Despre Popper nu spunea însă nimic. E drept că rânjea când îi asculta elogiile, dar îi plăceau…

Ne-a vizitat atunci Alfredo Varella, scriitor latino-american, care ne-a povestit despre miturile din țara sa… *Le culte de Pachamamma…* și alte legende care trăiau în sufletul lui… uitându-se cu simpatie la noi, când la unul, când la altul. Un bărbat frumos, de vârsta mea, poate cu doi-trei ani mai bătrân (la cei douăzeci și șase ai mei asta nu era puțin), vorbea o franțuzească clară, puțin întreruptă de optimismul care îl stăpânea și ni se transmitea, căutând comuniune de idei, care la el în țară nu erau prea limpezi, o țară aspră, în care revoluționarii abia ieșiseră pe scena politică.

Venise la noi în căutarea acestor idei, acestei comuniuni și era bucuros ca și când le-ar fi găsit…

Curând am aflat că la întoarcerea în țară a fost arestat și închis. S-au scris atunci la noi despre el articole de protest în credința pe care o aveam că asta îl putea ajuta… Nu știu cât a stat în închisoare și nu știu dacă ieșind a scris ceva, dacă *Le culte de Pachamamma* l-a inspirat și i-a încoronat suferințele.

O vizită ne-a făcut și Jorge Amado, tot de pe-acolo, însoțit de Corin Grossu, fost redactor la „Revista Fundațiilor" după război, și care încercase să mă publice. Povestirea pe care i-o dădusem însă nu era realizată. I-am dat un fragment de roman care a apărut, cu Achim Moromete erou, într-o situație dostoievskiană. Acel fragment nici nu-l mai știu, dar atunci l-am scris cu pasiune și am primit și ceva bani pentru el… Bietul Corin Grossu, de la „Fundații", n-am mai știut ce-a ajuns, ultima oară când l-am văzut la el acasă, chiar în acel an pe primăvară, cu Paul Georgescu, era vesel, mâncase, ne spunea, în ziua aceea un ou și era surprins și încântat că „n-a avut nimic". Am băut cafea (bea multă, pe lângă ficat suferea de hipotensiune gravă) și ne-a arătat patul în care dormea, ceva strâmt, dur, lipit de perete, din care totuși i se întâmpla să cadă…

Am vizitat împreună Doftana. Jorge Amado nu scotea un cuvânt, în schimb soția lui, o fetiță, pălăvrăgea tot timpul, încercând să prindă cuvinte românești. Am citit apoi o carte a lui, descriptivă și puțin comunicativă ca și el, un fel de reportaj despre felul cum se culeg arborii de cacao, în noroi, și cum se întemeiază marile orașe din munca indienilor, exploatați sălbatic de marii latifundiari, exportatori ai acelui prețios fruct…

Astfel, între popice, vizite, Verbancu (unde totuși nu beam, experiența aceasta o făcusem odată la douăzeci de ani, cu Dimitrie Stelaru, Petru Solomon și genialul Mitică, de care am vorbit, și am ieșit cu bine; băutura, în mod inexplicabil, nu mai mi-a plăcut, dar îmi plăcea să stau cu alții care beau, fără să-i jenez, eram la fel de vesel ca și ei), între plimbări cu Jar și discuții nesfârșite despre alții, am uitat de mine o vreme…

În acele zile a sosit în stațiune Nicolae Moraru. Era un șef mare, secretar general la ministerul pe la care trecusem și eu trei luni (ulterior am aflat că nu mai era, fusese numit redactor șef al *Vieții românești)*. Acest om începu să ne invite la el pe rând. Și m-a invitat și pe mine…

Venise în vacanță cu copiii și avea un apartament într-o vilă pe coasta, pe celălalt drum al Furnicii, care urca spre Pelișor. I-am întrebat pe ceilalți ce discutaseră cu el; mi-au dat răspunsuri vagi. Îl auzisem pe Nicolae Moraru vorbind o singură dată, la o mare adunare a U.S.A.S.Z.-ului (Uniunea de scriitori, artiști și ziariști formată prin '46 sau '47). Nu mai aveam în minte ceea ce spusese, dar vorbise mult, aproape două ore, în orice caz despre angajarea artistului, care nu poate rămâne indiferent față de evenimentele timpului său, ca și când asta ar fi fost posibil pentru un adevărat artist. Avea voința de a dovedi, cum spune Malraux și l-am ascultat până la sfârșit, fără să rămân cu mare lucru, ci doar cu o bănuială, că existau scriitori și artiști care nu vroiau să participe la evenimentele timpului lor. Ei și? Puteau fi convinși? Și mai întâi care evenimente?

Stăpânit de curiozitate am sunat la ușa vilei lui și m-a primit în hol, îmbrăcat într-o flanelă. M-a invitat să iau loc într-un fotoliu, iar el a început să se plimbe când încolo, când încoace, de la un perete la celălalt al încăperii. Era un om puțin înalt, subțire de talie, cu sprâncene accentuate, slab fără să fie tras, puțin bătrânicios pentru mine, reflexiv cum arăta și se plimba domol cu mâinile la spate. Focul ardea în sobă, era liniște mare și el continua plimbarea sa monotonă, gânditor.

— Te-am invitat, zice, că ne cunoaștem… Scuză-mă că mă plimb… E un obicei din închisoare, când stăteam singur în celulă.

Vorbea aproape în șoaptă și avea un puternic accent parcă rusesc, deși știam că rus nu era.

— Presupun, reluă el, că ai venit aici să scrii… Sper că nu-ți pun o întrebare jenantă dacă te întreb, ce scrii?!

Ce să-i răspund? Și îndată mi-a venit în minte romanul scris la Bălcești. Ce subiect avea? Da, un bătrân țăran, în conflict cu niște fii ciudați… Karamazov, Feodor Pavlovici, Mitia, Grușenka… Achim Moromete…

— Scriu la un roman…

— Interesant! zise cu o voce cântată, văzând că m-am oprit. Și unde se petrece acțiunea?

— Într-un sat…

— În ce epocă?

— În zilele noastre.

— Foarte interesant, repetă el. Dar permite-mi să te întreb: de ce scrii?

Tăcere. De ce scriam? Fiindcă eram scriitor, de ce altceva? De ce eram scriitor? Fiindcă de la Homer încoace există oameni care simt nevoia să povestească altora faptele oamenilor și fiindcă s-a observat că există oameni pasionați să le asculte.

— Când citești o carte care îți place, i-am răspuns, găsești în ea și răspunsul de ce a fost scrisă. Dumneavoastră de ce vă place să citiți?

— Ai dreptate, răspunse el după o clipă de reflexie. Totuși, ceva te determină să te așezi în fața hârtiei și să scrii. Urmărești un scop?

— Bineînțeles!

— La romanul la care lucrezi ce scop te-a determinat? Ce vrei să ne spui?… Nu-mi spune subiectul, înțeleg că e dificil, din moment ce cartea nu e terminată, dar ideea generală, scopul final, ți-e clar?

Nu mi-era clar, de aceea și eșuasem. Am tăcut iar. El se opri la sobă, îi deschise mica ușă și vârî în ea câteva lemne. Apoi își reluă plimbarea.

— Un scriitor are, vrând nevrând, o concepție despre lume. Te-ai gândit la acest lucru?

Nu mă gândisem. Dacă e vrând nevrând, de ce să-mi sparg capul? mi-am spus eu în clipa aceea.

— E cumva mai bine dacă o are vrând? l-am întrebat fără ironie.

— Desigur!

— Din moment ce concepția se exprimă oricum, care e deosebirea? Scopul e realizat.

— Da, dar scriitorul poate exprima și o concepție greșită despre lume. În ultima analiză scriitor mare e numai acela care exprimă o concepție înaintată și această concepție superioară se poate câștiga.

Deci cei care n-o câștigau erau mai mici. Cine erau aceștia? Omul însă îmi vroia binele, vroia apropiere și nu era politicos să-i pun această întrebare dificilă la care știam că nu poate răspunde. Ce concepție înaintată despre lume au avut Gogol, Dostoievski, Tolstoi, Caragiale, Sadoveanu, Balzac (de care Marx făcuse atâta caz!), Shakespeare? Ei, care era concepția înaintată despre lume a marelui Will? A scris piese de un optimism feeric ca *Visul unei nopți de vară* sau *Noaptea regilor,* dar a scris și tragedii, unele pline de măreție ca *Hamlet,* dar altele întunecate, ca *Macbeth* sau *Othello.*

- Ce înțelegeți prin concepție înaintată?

Indirect îi sugeram să-și exemplifice teza. Dar el nu se grăbi să-mi răspundă. Se posomorâse.

— Spune, te rog, ai citit clasicii marxism-leninismului? Discuția va fi cu atât mai edificatoare cu cât ne vom clarifica pozițiile. Arta e ideologie și dacă ești de acord cu acest punct de vedere, putem mai ușor să discutăm despre modul specific cu care arta exprimă o concepție despre lume.

Citisem clasicii marxism-leninismului și îmi plăcuse extraordinara lor vervă polemică. Cea despre renegatul Kautsky mă încântase, deși prin citatele date de Lenin înțelegeam că nici acel Kautsky nu era de ici de colo. Mi-ar fi plăcut să-l citesc și pe el, dar n-aveam de unde. *Luptele de clasă din Franța* și *18 Brumar al lui Ludovic Bonaparte* de Marx aveau un stil de înaltă ținută, iar *Stângismul, boala copilăriei comunismului* de Lenin mi se păruse de mare actualitate. *Capitalul* însă mă depășea, am fost repede convins despre teoria plusvalorii, dar în *Salar, preț, profit* mi s-a părut de la sine înțeles că există o lege care stă la baza producției capitaliste. Cum să produci dacă nu-ți iese un ce profit? N-ar avea nici un haz. Făcusem și eu o experiență oarecare prin '47. Un prieten îmi adusese acasă cinci saci cu meșe de farmacie și mă rugase să-i țin la mine câteva zile până îi vinde. Zilele trecuseră însă și el nu mai venise după acei saci. Trecuseră apoi săptămâni, luni. L-am căutat acasă să vină să și-i ia. Dispăruse. Atunci m-am hotărât să-i vând eu, și dacă el se întoarce să-i dau banii păstrând bineînțeles și pentru mine un *profit*. M-am dus la o farmacie să întreb cât costă o meșă. M-am întors acasă, am numărat meșele dintr-un sac și am ajuns la concluzia că în total cei cinci saci valorează cam douăzeci și cinci de milioane, salariul meu lunar de la Societatea Scriitorilor Români fiind cam trei milioane. M-am dus la Miron Paraschivescu și l-am întrebat cui le-aș putea vinde… „Îți spun, zice poetul după puțină gândire, dar adăugă el înăbușindu-se de râs, îmi dai și mie douăzeci la sută“. „Cam mult, Miroane!“, i-am replicat. „Atunci nu-ți spun“, zice… Cum însă vroiam să mă debarasez repede de acei saci, nu m-am mai tocmit și în aceeași zi i-am vândut unui medic, scriitor și el, un ins cu un cap ca de crap, prieten cu Miron. Nici acela nu s-a tocmit, m-am dus la el cu un taxi, șoferul m-a ajutat să-i urc în apartamentul cumpărătorului, care mi-a cerut să semnez o chitanță, fără să specific natura banilor, mi-a numărat suma, i-am dat lui Miron doar trei milioane în loc de cinci pretextând că meșele nu erau ale mele și că nu-mi rămânea nici mie mai mult, el a râs iar parcă înecându-se, exclamând „m-ai atins!“ și astfel m-am pomenit cu un profit care mi-a

produs o extremă încântare, cu atât mai mult cu cât pe acel prieten nu l-am mai văzut niciodată de atunci. Legea eternă a comerțului!… E posibil comerțul fără profit? Hm! Când tatăl meu se întorcea de la munte și ne povestea cât de bucuroși erau mocanii că li se aducea porumb, ce puteam să cred când îl vedeam și pe el cât de bucuros era când vărsa polii galbeni în pat, *profitul* lui obținut în urma acelui drum? Bineînțeles că nu făceam confuzie între munca salariată, profitul capitalistului care provenea din exploatarea muncii și comerțul propriu-zis, adică această veșnică circulație a mărfurilor, veche cât și omul, bazată pe cerere și ofertă și nici între comerțul cinstit și speculă. Cât despre literatură, faptul că Marx aflase de la Balzac mai multe despre economie decât de la toți economiștii luați la un loc, mi se părea că e cu atât mai bine pentru Balzac, al cărui legitimism desigur că nu-i plăcuse lui Marx sau Engels, după cum nici lui Lenin nu-i plăcuse în Tostoi „moșierul scrântit întru Cristos“. Dar era Lev Nikolaevici o „oglindă a revoluției ruse“? Era! Perfect!

Surâdeam în sinea mea. Știam că aceste gânduri erau copilărești (în mod curios la nouăsprezece ani eram mai grav), tinerețea ne dă adesea această stare de spirit de jubilațiune nemotivată și puțin profundă, până n-o pățim (și ulterior aveam s-o pățesc, nu atât de rău ca alții, numai întâmplarea m-a ferit, totuși am fost declarat la un moment dat, că aș fi în mod dialectic, adică fără voia mea, „dușman al republicii populare române“; asemenea calificativ nu era o glumă, am fost probabil salvat de acel „fără voia mea“). Am observat la timp că omul care se plimba prin odaie nu avea surâs. El stătuse la pușcărie pentru ideile lui, ceva dramatic se produsese în timp ce eu eram copil, nu știam încă de ce și vroiam să aflu. Și Paul Georgescu stătuse, dar de câte ori îl întrebam, păstra o tăcere.

— Puneți prea multe sarcini pe spinarea artei, i-am spus totuși. Dacă artistul simte alte greutăți decât cele pe care și le pune singur, dă îndărăt neliniștit…

— De ce? a tresărit el.

— Eu știu de ce? Nu pot să vă spun de ce. Artistul trebuie să fie liber, să descopere lumea singur.

— E orgoliul artistului, dar el știe bine pe cine citește; ce află și ce-l influențează.

— Și ce dacă știe? Citește ce-i place, îl influențează cine i se potrivește.

— Interesant!

Era o reflecție calmă, nu prea sigură, dar parcă amenințătoare. Nu mi-a plăcut. Eu mă dezvăluisem, el nu. Și totuși ceea ce gândea el mă interesa. De ce stătuse în închisoare? Ce se întâmplase? Nici proaspătul meu prieten nu-mi povestea, dar acest șef de ce ar fi făcut-o? Da, dar atunci cum puteam să ne cunoaștem?

— Nu mi-ai răspuns la întrebarea dacă ai citit clasicii marxism-leninismului …

— Nu i-am citit, i-am răspuns eu curios să-l aud ce zice în acest caz.

— Foarte rău! Dacă i-ai fi citit ai fi aflat că Lenin spune: „jos cu artiștii supraoameni“.

— Are dreptate, zic, dar există asemenea artiști?

— Desigur!

— Dați-mi și mie un exemplu.

— În concepția sa artistul burghez se consideră supraom, în sensul că se crede liber și nu vrea să servească nici o cauză! În realitate servește burghezia care tocmai asta dorește, ca el să nu servească nici o cauză. La astfel de artist se referă Lenin.

„Fără exemple, am gândit eu, n-o să aflu niciodată care sunt acei artiști supraoameni.“ Sugestia însă mi se făcuse: mie îmi plăcea să fiu un astfel de artist supraom. Nu formulasem eu erezia: artistul trebuie să fie liber, să descopere lumea singur!

— Ai citit nuvela *S-a spart satul* de Gheorghe Cristea? reluă el parcă absorbit de adânci gânduri.

— Am citit-o.

— Și ce părere ai?

— E o tâmpenie.

— De ce?

— Fiindcă ne propune delațiunea în relațiile dintre oameni. Să ne demascam rudele, părinții.

— Ai scăpat esențialul, reflectă el parcă uluit, dar stăpân pe sine, îngăduitor, răbdător să explice. Satul nu mai e ce-a fost înainte. Țăranii săraci devin tot mai mult o forță revoluționară și în acest sens într-adevăr satul s-a spart. Autorul a văzut acest lucru just și foarte important pentru noi, că țărănimea nu mai e și nici n-a fost vreodată o clasă omogenă. De acest adevăr va trebui să ții seama și dumneata, să te duci pe la țară și să vezi forțele în luptă.

Începeam să mă plictisesc. Fusesem pe la țară și nu văzusem nici un fel de forțe în luptă. Auzisem, adică mi se povestise despre unul, un băiat de vârsta mea, care ținuse un discurs în fața oamenilor, îi amenințase să dea un fel de cote ca să fie ajutați cei loviți de secetă din Moldova și că dacă n-or să dea, or să vadă ei. Fusese cât pe-aci să fie bătut. Chiar și tat-său îl înjura, încolo se schimbau mereu președinții, în acest sens exista într-adevăr o frământare în sat, erau numiți tot felul de foști văcari, prăpădiți scoși din umilința lor de odinioară, care își pierduseră loturile din puturoșenie și care numiți președinți își dădeau în petic, se legau nu de cei bogați, ci tot de cei de treabă, cu care aveau ei vechi răfuieli. Erau dați imediat jos și se căutau alții. Desigur, era o frământare socială. Dar eu nu vroiam să scriu un roman social, mi se părea plicticos un astfel de gen. Când am vrut să citesc ceva de Zola în acest sens, am văzut că editorul, prevenitor, scrisese sub titlu *roman social*, și nu l-am citit. Ce fel de roman vroiam totuși să scriu? Asta era, că nu știam și nici nu credeam că te poți așeza în fața hârtiei și să-i spui: „vreau să scriu un roman așa și pe dincolo“, și să-l și scrii și să mai fie și bun. Impasul în care mă aflam era însă cert și de aceea am devenit atent cu omul din fața mea. Era clar, vroia să mă ajute, încât am tăcut mai departe, să-l aud ce spune.

Dar el, mohorât, tăcea și el. Am înțeles că asta era tot și că trebuia să plec. M-am ridicat. Mi-a întins mâna și am ieșit. Nu comunicasem, dar nu eram supărați unul pe altul. Cel puțin așa credeam. Era o neînțelegere liniștită.

Seara, târziu, după miezul nopții, am fost trezit din somn de câini. Era o hărmălaie în curtea vilei. Mă scoteau din sărite câinii, mai ales o cățea pe care o hrăneau toți, se îngrășase și toată ziua lătra trecând de la o vilă la alta… Heam, heam, heam… Radu Boureanu era foarte grijuliu cu ea, îi dădea oase, o mângâia… Aruncam în ei cu pietroaie… Mirosind miloșii în jurul vilei-cantină, veniseră cu duiumul, flocoși și poltroni, nu fugeau când îi goneam, știau că alții îi protejează. Se uitau urât la mine, ce-ai domnule cu ei?… Că nu iubesc animalele… îmi aminteam animalele… Pisica… câinii la noi în curte nu-i răzgâia nimeni, nu-i îndopa să hămăie la fereastră fără nici un rost, se duceau dracului la paie și se încolăceau acolo până dimineața… Ăștia lătrau toată noaptea pe toate tonurile și de la toate distanțele, când credeai că a tăcut unul, începea celălalt… Am ieșit afară cu un alpenștoc în mână, pe care îl cumpărasem din oraș să urc cu el la cota 1400 și am început să-i pocnesc. Erau îndârjiți, clănțăneau la mine, dar eu

eram și mai îndârjit, trosc, buf, în dreapta și în stânga, până s-au împrăștiat sărind gardurile și arătându-mi cozile stufoase… M-am întors și am adormit satisfăcut…

A doua zi, dimineața am văzut, mirat, cum zăpada din curte era plină de sânge și floace și Borișca, îngrijitoarea vilei, mi-a spus că azi noapte au venit lupii în curte și au mâncat cățeaua aia grasă.

— Care lupi? am întrebat-o.

— Lupii, zice, azi noapte pe la ora unu, i-am văzut eu prin geam, de la demisol, și m-a luat frica…

M-a apucat și pe mine o clipă când am auzit-o, te pomenești, mi-am spus, că ăia pe care i-am gonit eu cu alpenștocul erau lupi… clănțănitul lor… cozile stufoase… Ducă-se dracului, bine că au mâncat cățeaua, am scăpat de ea…

Am povestit la masă, rânjind de satisfacție, întâmplarea din timpul nopții. Bineînțeles că nu m-a crezut nimeni, dar, le-am spus, unde e cățeaua, ei!? Unde e? Și râdeam în hohote…

Întâmplarea cu lupii m-a distrat colosal. „Acum trebuie să scrii, mi-am spus, te-ai distrat destul, pune mâna și scrie…“ Simțeam că faptul era iminent și m-am așezat la masa pe care o părăsisem atâtea zile. Am stat câteva ore nemișcat, așteptând cu stiloul în mână. Ce să scriu?… Și gândul mi se întorcea înapoi cu forțe proaspete. Mă simțeam minunat pe scaunul meu, în fața peisajului de vis de afară. Am lăsat tocul jos înveselit de o amintire. „Ca să fii romancier, trebuie să ai oase tari, îmi spusese odată Miron Paraschivescu. Pe tine nu te dor oasele când stai la masă?“ „Nu, i-am spus, de ce să mă doară?“ „Eu am oasele subțiri, nu pot să stau mult, vezi, de-aia n-o să fiu eu niciodată romancier…“

… De sărbători Nilă a plecat la țară la nevastă-sa, așa s-a înțeles cu domnul Algiu, proprietarul blocului și mi-a spus să mă duc și eu acasă… Oricum, de Crăciun,… mănânc și eu din porcul tăiat, șorici, caltaboși, cârnați… Avea dreptate. Dar acasă am căzut rău. În anul acela tata nu crescuse nici un porc, m-am înfuriat și am plecat. Cum adică, nu putuse să cumpere și el din primăvară un purcel, care, știam bine, creștea din nimic? Totuși la plecare mi-a dat o mie cinci sute de lei, să-i dau și eu acolo, adică la școală, să nu pierd anul. Despărțire rece, familia toată supărată pe el, dar și pe mine, de ce venisem? Și acei bani, de ce mi-i mai dăduse?

M-am întors la București. Unde să mă duc eu de revelion m-am întrebat? La Ilie n-aveam nici un chef, pentru Gheorghe al lui Costică brutarul, după berea aceea, pierdusem orice interes… Aveam s-o văd iar pe năsoasa de nevastă-sa, care ne-ar fi împiedicat să stăm de vorbă și chiar că m-aș fi plictisit… Și atunci mi-a venit în minte Dobrinescu, șeful clasei, protejatul directorului, cel cu bursă de orfan de la minister. Era cu un an mai mic decât mine, și el făcuse șapte clase primare; eram pe jumătate prieteni, la despărțire îmi spusese, auzind că o să rămân în București, să mă duc pe la el, îmi dăduse adresa, undeva în Dămăroaia.

Am luat tramvaiul 6 și am rătăcit mult până am găsit adresa. Principiul tatălui meu, pe care mi-l spusese când ne despărțisem, („Marine, în București, dacă nu știi ceva: întrebi, domnule!“) și cu care mă descurcasem bine până atunci, în această Dămăroaie n-a mai fost eficace. Ori toată lumea se tâmpise în ziua aceea, ori strada nu exista. Pe cine întrebam, da din umeri unii nici măcar nu-mi răspundeau, ca și când ar fi fost surzi. Dobrinescu îmi spusese numai stația de coborâre, dar a câta la dreapta sau la stânga, uitase să-mi precizeze. Era să renunț, când am dat peste un puști, un vagabond cu genunchii goi pe vremea aceea rece; m-a dus foarte sigur pe strada pe care o căutam. Era departe de stație și în afara bulevardului principal, spre câmpie, doar cu câteva case, plină de gropi, hârtoape…

— Na, mă, și ție, i-am zis băiatului, și i-am dat niște mărunțiș. Dobrinescu era acasă și în mod bizar singur. Nu era o casă, ci un fel de dărăpănătură, cu o singură odaie. În odaie, frig ca afară.

— Ce dracu faci tu aici? l-am întrebat.

Stătea în pat și citea, învelit într-o plapumă dubioasă, sordidă ca și încăperea. Mi-a făcut cu ochiul și vesel nevoie mare de vederea mea, a râs. Era ticul lui, nu era prea vorbăreț, dar era elocvent, făcea cu ochiul și da din cap ca sa-ți sugereze că situația era așa cum o vedeai și el era conștient de acest lucru. Puteai să crezi astfel, că sesiza orice subtilitate. Dacă a citit cartea cutare? Evident! Ce părere avea despre ea? Îți făcea cu ochiul, adică bună carte, hoață, ai văzut? Alteori, misterios, după teze, celor neliniștiți, care îl întrebau cum rezolvase el, tot așa le făcea cu ochiul… Și își însoțea ticul de un râs care parcă le spunea: știu că sunteți proști, dar nu vă disprețuiesc, sunt băiat bun.

S-a dat jos din pat și într-un minut am ieșit afară. Mergea agale, era vag adus de spate, și călca așezat, cu pas mare. Nu l-am întrebat a cui era casa aceea prăpădită în care îl găseam și nici el nu mi-a spus. Avea aerul că mă

duce undeva. L-am întrebat ce se aude cu școala noastră. A făcut un gest, adică, ehe, mai e mult…

— Nu începem după sărbători?

— La întâi februarie… Și a schițat un surâs:

— Avem ce sta, zice, bine pentru cleioși!… Ți-ai pus ochelari, zice, trebuia să ți-i pui mai de mult.

— De ce?

— Credeai că nu vede toată lumea cum dormi la chimie? O să rămâi corigent și n-o să poți să-ți iei capacitatea.

— Nu numai la chimie dorm, ci și la geologie, i-am răspuns. Domnul Petricu are un glas care te vrăjește, n-ai zice că vorbește despre roci, ci îți povestește un basm fantastic. N-ai văzut, am adăugat, i se usucă și lui limba în gură și o scoate afară s-o umezească…

— E un profesor extraordinar! Și chiar e fantastic ce spune el, rocile astea, cum s-au format ele…

Și aici Dobrinescu se uită la mine, îmi făcu cu ochiul. Nu știi, parcă îmi spune, e interesant, dincolo de obligația de a învăța o materie. Am tăcut. Nu sesizasem ce era pasionant în formarea rocilor și simțeam vaga superioritate a colegului meu, ca elev atent la cursuri, asupra mea care trebuia să fac un efort suprem ca să le urmăresc. Nu era un tocilar, ne întrebam toți când învăța, fiindcă la meditații îl vedeai stând mereu când în banca unuia, când în a altuia.

— E istoria pământului, zise el. Eu totdeauna am crezut că o piatră e o piatră oarecare, continuă el. Ei, piatra aia! exclamă el și îmi făcu de trei ori cu ochiul.

— Ei, zic, ce poate să fie o piatră!?

Dădu din cap în toate părțile în ritmul pașilor lui largi și nu-mi răspunse.

— Dar tu stai prost și la Iordache, zise el cu un glas din care reieșea că era mare năzdrăvenie cu mine. Tu care știi mai multă literatură decât toți din școală. De ce ți-a dat trei la teză?

Iordache se mai numea și Vladimir Streinu. Publicase poezii și făcea și critică literară prin reviste. Am râs când am auzit că îl cheamă Iordache, dar iscălește altfel. De ce? Pe Racine îl chema Rădăcină, pe Corneille Cioară, La Fontaine Fântână, Boileau Beapă. Nume frumoase. Iordache ce cusur avea? Și de ce Streinu? De cine se simțea strein? Mă pomenisem și eu cu un trei fără să înțeleg de ce chiar trei. L-am întrebat în clasă, cu teza în mână, care era plină de creion roșu la fiecare virgulă pe care o pusesem în

compoziția mea, eterna compoziție liberă pe care o dau la teze profesorii de limba română.

„Dumneata… dumneata… mi-a răspuns el clar și afectat (afectare cu care se plimba și printre rânduri, cu raglanul pe el și se uita la noi fără să ne vadă), dumneata nu știi să pui virgulele…“ „Virgulele sunt gesticulația gândirii, i-am răspuns, știm asta de la Caragiale și într-o compoziție liberă le pun unde cred eu că e necesar…“ „Iar eu, ca dascăl al dumitale, te previn că le pui greșit din punct de vedere gramatical!“ mi-a răspuns el cu un dispreț la fel de afectat ca și întreaga lui persoană. Am tăcut și eu disprețuitor și nici măcar n-am vrut să-mi revăd teza și să mă conving dacă el sau eu aveam dreptate. Păstram în amintire neștearsă prețuirea profesorului meu de română Iustin Salanțiu, din Cristur-Odorhei, care îmi dăduse totdeauna zece, atât la astfel de teme libere cât și la gramatică.

Între timp ieșisem cu Dobrinescu pe bulevard. Începuse să se înnopteze. Pașii lui largi erau neșovăitori.

— Unde mergem? l-am întrebat. Mi-a făcut un semn cu mâna: undeva!

— Domnul Iordache, zic, dacă mai îmi dă și de-aici înainte trei…

— Ei, da, ce puteam să-i fac? Dobrinescu era atent la altceva, îmi arătă cu mâna:

— Vezi ce e acolo?

Era o casă plină de lume, în stradă și în curte. Vedeam acum bine de la distanță. Bătrâni, copii cu capul gol, femei fără vârstă… Ne apropiarăm și trecurăm de acea curte.

— Legionarii, zise Dobrinescu, dau de mâncare la săraci… Ți-arăt și *Casa verde,* dacă vrei, mai adaugă el.

Mi-a arătat-o, dar în ceața serii nu mi-am putut da seama dacă era verde sau nu. Colegul meu îmi explică: fusese construită *înainte* de legionari, cu mâinile lor. În sfârșit îl văzui că se abate din drum și se urcă în tramvaiul 6, înapoi spre oraș. L-am urmat. Nu mi-a spus nici acum unde mergem, avea în el sentimentul de șef (nu era el șef al clasei?) și șefii nu se simt obligați să spună ce-au în gând, trebuie să-i urmezi și o să vezi tu unde te duc.

Până la capul liniei n-am mai vorbit. Acolo ne-am dat jos și am ieșit pe Brezoianu. În dreptul unei clădiri Dobrinescu se opri și îmi făcu semn cu capul: intrarăm înăuntru. Totuși citii afară o placă pe care scria: *Cantina refugiaților ardeleni.* Intrarăm într-o sală mare și într-adevăr văzui oameni mulți la mese, mâncând. „Ce caută Dobrinescu aici?“ m-am mirat. La intrare, în stânga, lângă perete, o ladă cu pâine, lângă ladă o masă la care

stătea un domn, iar în stânga lui o marmită uriașă cu mâncare. Înaintea noastră erau alții care intraseră ca și noi, domnul le dădea câte o jumătate de pâine neagră, un castron, iar o femeie în halat alb de lângă marmită le turna în el ciorbă cu polonicul. Dobrinescu îi șopti ceva omului de la masă. El nu auzise nimic, dar dădu din cap și luă din ladă pâine și ne-o întinse. În timp ce femeia ne umplea castroanele mi se făcuse rușine. Ce căutam noi acolo, să mâncăm această pâine neagră a refugiaților ardeleni? Aveam bani la mine, aș fi putut… Dar era prea târziu, Dobrinescu o și luase înainte și se așezase la masă. Mi-am spus că poate el e refugiat ardelean (de fapt nu știam de unde e, crezusem că e bucureștean) și n-am vrut să-l jignesc, m-am așezat și eu în fața lui și am început să mâncăm. Era varză cu carne, o porție mare, iar pâinea, deși neagră, era proaspătă.

— Tu ești refugiat ardelean? l-am întrebat totuși. Mi-a făcut cu ochiul, cu un surâs senin: nu era, ei și? Era orfan, el unde să mănânce? În fond cineva trebuia să aibă grijă și de el, poate chiar statul, adică cei care se ocupau de orfani, îl îndrumaseră aici. M-am uitat în jur. Erau numai bărbați, aproape toți tineri, adică n-am văzut nici un moș printre ei. Erau bine îmbrăcați, dar tăcuți, absorbiți de clipa de față, grea pentru ei, cu gândul poate mereu înapoi, acolo unde lăsaseră casa părintească, cu părinții poate bătrâni, care nu putuseră suporta un refugiu. Aveam să aflu mai târziu că era chiar așa, cei mai mulți plecaseră tinerii, cei fără familii proprii, care puteau s-o ia de la cap mai ușor și bineînțeles cei care, din multe pricini, se simțeau amenințați sau iubitori înfocați ai Ardealului lor pe care nu suportau să-l vadă sfârtecat.

Și deodată unul dintre ei se ridică de la masa lui, se așeză la a noastră și îmi șopti numele. Mi se întâmpla acest lucru des, eu să nu văd pe cineva pe care îl cunoșteam, dar să fiu apucat de braț, oprit și să recunosc un vechi prieten sau pe cineva în amintirea căruia stăruiam eu mai mult decât el într-a mea. M-am uitat țintă la el și a surâs cu chipul inundat de bucurie intensă.

— Codrine, am strigat.

L-am recunoscut după această expresie a chipului său în care bucuria de a trăi nu era umbrită decât la lecții, acolo la Cristur-Odorhei, unde mi-era coleg de bancă, și când era ridicat în picioare de profesor și pus să răspundă. Era pierdut, știa că nimeni nu mai poate să-i vie în ajutor, cum se întâmpla la teze, când îi strecuram repede pe sub bancă răspunsul și se salva cu un veșnic șase. Ce era ciudat însă și se mirau și unii profesori de el era faptul că atunci când știa, răspunsurile lui erau scăpărătoare: „De ce nu

înveți Codrine, îl întrebau, de ce ești leneș? Uite, acum știi, unde-ți umblă mintea la meditații?“ Unde să-i umble? De la o bancă la alta, stârnind râsete pe unde trecea. Ce le povestea? Avea un puternic accent ardelenesc, și în limbaj un argou de la el din sat, care nouă, regățenilor, ne stârnea o veșnică încântare, mai ales când făceam schimb de înjurături: el râdea de-ale noastre, neînțelegându-le încărcătura, noi de-ale lui, tot așa, fiindcă ne scăpa semnificația. Călca-te-ar vaca neagră! Sau, bolândule! Ei și?! Mare lucru să te calce o vacă, fie ea și neagră… Cât despre „bolând“ putea să-mi spună mult și bine, dădeam din umeri. Iar când eu, furios, îi spuneam: f… în… pe mă-ta!, îi sticleau ochii de veselie, nu înțelegea nimic, adică să-l eu pe el, pricepea și îl amuza, dar a doua parte a înjurăturii, mă-sa adică, ce rol mai avea? După un timp deveni curios de lecturile mele și îi povestii că ei, ardelenii, dăduseră mari scriitori. Îi cunoștea? Nici pomeneală, dar curând începu să-i citească, să-și dea și el seama de ce stăteam eu cu astfel de cărți în loc să ies duminicile în oraș cum făceau toți și să mă laud pe urmă că am făcut cunoștința cutărei fete… Literatura îi plăcu, dar fără să-l pasioneze, nu-i schimbă firea, tot Codrin era, și sunau neverosimil în limbajul lui nume de scriitori, amănunte din biografia lor, chiar idei despre opere și cărți. Am întâlnit și mai târziu acest fenomen, care e caracteristic pentru unii cititori, acela de a lua ficțiunea drept fapt real, cum o lua Codrin, și la persoane culte și mature, care nu rețineau de pildă adevărata dramă să zicem a lui Ivan Ilici, ci faptul că nu se știa de ce murise, ce avusese el adică, de fapt, acolo în dreapta, lucrul acela pe care nici doctorii nu-l știau. Cât despre rest, hm! S-a îmbolnăvit omul și a murit… Asta o să ni se întâmple la toți și nu scrie nicăieri că o s-o pățim chiar ca Ivan Ilici.

Am pus mâna pe umărul lui și l-am zgâlțâit de bucuria revederii.

— Codrine, ce faci tu aici?

— Bine, tu ce faci?

În ultimul an, '39, îmi petrecusem vacanța de Crăciun la el. Scrisese acasă din timp și părinții lui îi răspunseseră că da, mă puteau primi, dacă eram așa de sărac și n-aveam bani de tren să mă duc acasă. Cum să nu, bucuroși, dacă era vorba de colegul lui de bancă și, care îl ajuta la lecții. Taică-său a venit cu sania și ne-a luat și am mers o zi întreagă până am ajuns în satul lui. Ce călătorie! Sate de mocani, pe care îi cunoșteam din drumul la Câmpu-Lung, dar și de secui, cum îmi spunea Codrin, pentru care aveam simpatie, nu înțelesesem de ce Mihai Viteazul pusese să li se taie capetele celor trei omorâtori secui ai lui Bathory, și de ce domnitorul nostru

fusese atât de cutremurat când își văzuse dușmanul ucis: săracul popă! Cavalerismul acesta avea să-l coste viața. Făceau istorie între ei, el, Bathory, Rudolf, Basta și nu le plăcea când alții, nu de dragul unei recompense, veneau și aduceau capul dușmanului pe tipsie!… De ce? Se gândeau cumva că puteau avea aceeași soartă dacă lăsau frâu liber populațiilor lipite de pământ cu tendințele lui obscure? Săracul popă! De ce sărac? Adică cum, de ce trebuia să-i fie milă de el? Din contra, eu i-aș fi răsplătit pe acei secui, care știau ei ce făcuseră, și nu să dau ordin să fie… Hop! Sania se opri și urmă o foială. Am intrat în casă, am ajuns…

Codrin avea o soră de o frumusețe deosebită, față bălaie, cu părul galben… De revelion o răsucea un flăcău în învârtite amețitoare… Stătea parcă pe loc și ai fi zis că doar ea juca. Fustele ei zburau în aer, picioarele acestei cosânzene i se dezveleau până sus. Până la revelion am crezut că e inocentă, de vârsta mea, și că și ea se îndrăgostise de mine, fiindcă îmi spunea „domnișorule“ și avea grijă să nu mă simt printre streini, îmi făcea patul, îmi punea mâncare în farfurie… Ca s-o văd la joc, luată de acel flăcău cu cizme bine lustruite peste cioarecii lui strânși pe pulpe, (mă întrebam cum dracu îi trăgea pe picioare) mândru, cum să nu, blond ca și ea, cu tundră sură, ce să mai vorbim. Se ținea de el răpită, pierdută în vârtejul dansului, prea strâns lipită de el și cu o expresie de beatitudine pe chipul ei feciorelnic. „Se mărită cu el, e cel mai bogat din sat“, mi-a șoptit Codrin în seara aceea ca și când ar fi ghicit ce simțeam și să-mi iau, deci, gândul de la ea. „Cum, am zis, așa mică?“ „Așa!“ Când viața îi stătea înainte ca un vis, ea încă de la șaisprezece ani, să înceapă să trăiască și să spulbere minunea, tinerețea ei de fată! Bărbat, pe urmă copii și gata, asta era totul?

Codrin era înalt și mi se părea că în cele șase luni de când ne despărțisem chipul lui de ardelean spelb își pierduse trăsăturile de adolescent; arăta acum ca un flăcău hotărât, cu privirea stabilă (nu-i mai jucau ochii ca înainte) și nici nu mai arăta așa gras la față, cu obrajii prea albi și care îi cam înghesuiau nasul mic, dându-i acea expresie de veselie nemotivată, dar care era și contagioasă: stârnea simpatie… I-am spus lui Dobrinescu:

— Un normalist din Cristur, faceți cunoștință… Și tu, am continuat eu apoi, Codrine, ai plecat singur sau cu părinți cu tot?

— Nu, am plecat toți, părinții sunt la Brașov.

— Și sora ta, ce face?

— Ea a rămas.

— S-a măritat, atunci, cu băiatu-ăla?

— Da, s-a măritat, au rămas în casa noastră.

— Și voi de ce ați plecat?

Codrin își puse coatele pe masă și mă privi țintă câteva clipe lungi. Privirea îi sticlea, ai fi zis că își frâna cu greu o veselie, bucuria aceea a lui de a trăi care în fața mea îl stăpânea ca mai înainte. Și astfel, în această stare de spirit, îmi spuse că înainte de primul război bunicul lui, preot în sat, a pățit ceva… au intrat în ograda lui unguri călări, au pus mâna pe el, au tras butucul de tăiat lemne în mijlocul bătăturii, l-au pus cu gâtul pe el și (și aici Codrin scoase un scurt șuierat) i-au tăiat gâtul cu securea. Tata era de față.

Codrin tăcu, dar nu văzui nici o tresărire pe chipul sau alb.

— Și din pricina asta ați fugit? am zis eu.

— Nu!

— Atunci de ce?

— După război tata era sanitar în mai multe sate de prin preajmă. Și într-o zi a văzut pe unul din ăia călări care îl ținuseră pe bunicul cu capul pe butuc. S-a întors în sat, a vorbit cu alți oameni și l-au pândit pe-ăla când se întorcea cu căruța de la oraș. L-au dat jos, l-au legat și au trecut cu căruța de două ori peste el.

— Dar ce-au avut ăia călări cu bunicul?

— Ce-au avut? I-au cerut să vorbească ungurește în biserică și la școală. Și el n-a vrut.

Iarăși s-a lăsat o tăcere. În acest timp ultimii refugiați treceau prin fața acelui domn, își luau pâinea și ciorba și se așezau pe la mese. Sala se golise. Nu știam nimic despre aceste realități crunte ale trecutului Transilvaniei. Citisem *Mara* de Slavici, și alte povestiri și nu mi-aminteam de nimic asemănător. Martiriul lui Horia, Cloșca și Crișan era legat în mintea mea de revolta lor eșuată, dar un simplu preot de sat… Un preot avea și Rebreanu în *Ion,* pe Belciug, căruia i se ceruse de către inspector să predea în școală limba maghiară, dar refuzase, și nu pățise nimic.

— Codrine, zic, mărturia lui Rebreanu, în *Ion*, e că relațiile dintre români și maghiari erau destul de pașnice. Herdelea cel tânăr vorbea bine ungurește, iar taică-său, care era dascăl în sat, aleargă la un moment dat în toate părțile și face propagandă electorală în favoarea deputatului maghiar. Nu mai spun că la petrecerea care urmează după alegeri, un pădurar ungur (parcă așa știu, că era pădurar) strigă ridicând paharul: trăiască românii.

— Așa e la Rebreanu, răspunse Codrin. În realitate a fost altfel.

— Bine, zic, dar nu ții minte că la Cristur aveam doi unguri colegi gemeni Ugon Ferenc și Ugon Francisc și în celelalte clase tot așa și ne înțelegeam bine?

— Așa este, zise Codrin. În armată tata ne povestea că la examenul de sergenți era printre ei și un ungur și ofițerul, când s-a dat proba scrisă, s-a oprit și s-a uitat să vadă ce scrie ăla și i-a spus, după ce a citit, bătându-l pe umăr: „Boanghin ai fost, boanghin ai rămas". Dar tot l-au făcut sergent, fiindcă nu știa el bine limba noastră, dar era ostaș în armata română, prieten cu tata, cu toate că tata nu uita ce i se întâmplase bunicului… Rebreanu știa și el perfect ungurește, fusese ofițer în imperiu, ca și frati-său, care a fost spânzurat… Nu uita că Apostol Bologa se angajează voluntar și abia pe frontul românesc își aduce aminte că e pus să tragă în frații săi.

— Ce vrei să spui, Codrine?

Dobrinescu ne asculta, curios. Codrin surâse și o lumină bizara apăru, involuntar, pe chipul său. Ar fi vrut să-mi răspundă, dar nu mai putea. Nici el nu știa ce vrusese să spună. Desigur, că toate acestea ar fi trebuit să înceteze? Că dacă ar fi fost după noi, cei mai tineri, chiar așa s-ar fi și întâmplat? Dar iată, trebuiseră să fugă, era limpede, omorurile nu se uitau și acum, când Ardealul era ciopârțit, putea fi ciopârțit și taică-său.

— Vreau să spun, zise Codrin, că totuși Rebreanu s-a întors la patria mumă, dar că, dacă imperiul nu s-ar fi prăbușit… Cine știe? Ar fi rămas ofițer la Budapesta și ar fi ajuns chiar să facă literatură în ungurește, el, român… Mărturia lui, în care tu te încrezi… am aflat acum că toți românii sunt siliți să adopte nume unguresti…

Revenea la realitățile lui crunte.

— Nu putem face nici o presupunere despre soarta cuiva, i-am răspuns. Dovadă că frati-său, un om mult mai slab, a preferat spânzurătoarea… Iar mărturia lui din *Ion* pledează pentru înțelegere…

— Da, știu, e frumos, dar… Codrin se poticni.

— Vreau să spun, reluă el, că Ardealul e al nostru. Și că e presărat de martiri, de care voi, regățenii, nu știți nimic.

— Aflăm de la voi, i-am răspuns. Povestiți-ne!

— Asta și facem! Tata, la Brașov, s-a dus la un ziar și a scris.

— Bine, Codrine și tu ce faci în București?

— Sunt pedagog într-un internat.

Nu l-am întrebat unde. Știam că îl puteam găsi acolo seara la cantină… Ne-am despărțit, ne-am spus la revedere și am plecat. Am revenit, câteva zile mai târziu, să-l revăd, dar nici atunci și nici în zilele următoare n-am dat de el. Plecase la Brașov, după taică-său? Sau câștiga destul de bine și renunțase la cantină? Îmi aminteam, atunci la Sinaia, că anul trecut dăduse el de adresa mea și primisem o scrisoare să viu să-l vizitez la Cristur, unde era învățător. M-am dus, prins de nostalgie, să revăd orașul în care petrecusem doi ani din viața mea. M-a primit într-o casă nu prea grozavă pentru un învățător, un fel de colibă la marginea orașului plină în interior de icoane pe sticlă ca un paraclis și singur cuc; neînsurat, am înțeles. M-a lăsat singur câtva timp, scuzându-se, spunându-mi că se întoarce repede și m-a găsit amorțit pe pat, cu gândurile împrăștiate, între somn și veghe. Venise însoțit de cinci-șase inși și am înțeles că era un eveniment sosirea mea acolo. A început să se agite, să aducă sandviciuri și sticle de pe undeva din curte, am început să mâncăm și să bem și încetul cu încetul m-am pomenit luat la întrebări… Ce era la București, ce se întâmpla? Ce să se întâmple, le-am răspuns, nimic deosebit… Cum nimic, când a căzut Pătrășcanu, care a spus la Cluj că… L-au arestat, ce i-au făcut? Nu știam… Și au început, pe șoptite, destăinuirile… Că aici unii unguri se purtau ca și când nu Ardealul s-ar fi întors în granițele lui firești, ci dimpotrivă. Că aproape nu se putea vorbi românește în restaurante, în magazine, la pâine, la poștă… Că tatăl lui, al lui Codrin, era arestat pentru activitatea lui din timpul războiului, de la Brașov, acuzat de șovinism, el care militase doar pentru alipirea Ardealului și nimic altceva. „Sunt evenimente nefirești, le-am răspuns. Nu pot să cred că, dacă sunt adevărate toate acestea, vor dura.“ Aveam o îndoială: cum să fie arestat un om care dorise întoarcerea acelei părți din Ardeal la patria-mumă? Nu puteam să cred, totuși, de ce mi-ar fi spus ei un lucru care nu era adevărat? În același timp simțeam că mă sufoc, sentimentele lor mă apăsau, nu știam ce să le răspund și în plus mă enerva acel du-te vino al lui Codrin undeva în curte. „Unde se tot duce?“ i-am întrebat pe ceilalți. Unul din ei mi-a răspuns. Într-o altă odăiță era nevastă-sa. De-acolo adusese tot ceea ce pusese pe masă. „Și de ce nu vine și ea încoace?!“ am spus eu nedumerit. „E unguroaică, mi s-a răspuns, și nu vrea ca ea să audă tot ce discutăm noi!“, „Dar știe ce se discută?“ „Bineînțeles că știe, adică bănuiește.“ „Și trăiește mai departe cu Codrin?“ „Trăiește, e însărcinată, or să aibă și un copil.“ „Și ce limbă vorbesc ei împreună?“ „Românește!“ „Și, tatăl arestat știe?“ Nu mai mi-au răspuns. „Și ce să

înțeleg eu din asta?“ am întrebat mai departe, iritat. Nu mai știam ce să spun, am plecat seara și Codrin n-a zis nimic, nici eu nu i-am pomenit că știam cu cine e însurat și nici el n-a insistat să mai rămân. Pe enigma acelei vizite, gândul îmi stăruia la Sinaia: Ce-o mai fi făcând Codrin? O fi scăpat taică-său? I-o fi născut nevasta? Ce limbă avea să vorbească noul născut?…

… De la cantina refugiaților ardeleni l-am urmat la ieșire pe Dobrinescu. Fără șovăire, mă ducea iar undeva. Nu, nicăieri, înapoi la tramvaiul 6. Iar la coborâre, în Dămăroaia, nici o surpriză: la el acasă. Zic:

— Hai să luăm și noi un chil de vin, e revelionul, să ciocnim și noi un pahar…

— Cum să nu, zice, dar eu n-am un leu.

— Am eu, i-am răspuns.

Și am intrat într-un magazin de vinuri, am cumpărat o sticlă și am ajuns în dărăpănata lui odaie.

Numai că pe mine m-a apucat deodată frigul și au început, cu paltonul pe mine, să-mi clănțăne dinții. Afară era mai cald decât acolo. I-am spus că nu pot să stau, să mergem la mine, unde e calorifer, sunt singur, poate să doarmă la căldură, de ce să stăm acolo să înghețăm?

— Nu înghețăm, zice, fac eu cald… Dar cu ce? N-avea un lemn…

— N-are rost, hai la mine, i-am spus.

— Nu, de ce, stăm aici, e bine aici, ne băgăm sub plapumă.

— Nu mă bag în nici o plapumă.

Dârdâiam. Preocupat, vesel, încăpățânat, făcându-mi cu ochiul, a ieșit afară și s-a întors cu niște surcele.

— Punem dulapul pe foc, zice.

— Care dulap?

Mă uit și văd la lumina chioară a lămpii într-adevăr un dulap cenușiu, destul de mare, așezat într-un colț.

— De ce să strici dulapul? zic, hai la mine.

Nici nu m-auzea. A pus mâna pe-un topor și s-a apucat de treabă. Dulapul sfârtecat făcea un zgomot groaznic. Dobrinescu era din ce în ce mai vesel. În curând focul începu să ardă trosnind în sobă și odaia se încălzi. Mă dezbrăcai de palton. Râdeam amândoi. Destuparăm sticla vârând dopul înăuntru și ciocnirăm, el cu o ceașcă, eu cu singurul pahar pe care îl avea.

— Nici eu nu mai stau la școală după ce îmi iau capacitatea, îl aud că zice.

Deci *nici* el? Nu spusesem nimănui că acel an era pentru mine ultimul. Dar gândurile se ghicesc. Indolența mea în clasă, ce putea să însemne decât că gândurile îmi zburau în altă parte?

— Și ce-ai să te faci? îl întreb.

— Văd eu, zice.

Ne-am urat noroc, succes… Și am băut din nou, însetați de gustul vinului și surprinși de amețeala care ni se și urcase la cap și ne licărea în priviri.

— Hai să fugim, zise el pe neașteptate.

Și în clipa următoare își îndulci gândul, făcându-mi cu ochiul, adică fugim, ce! Cine ne oprește, nu suntem noi mari, nu știm noi destulă carte, nu suntem liberi? Mă apucă râsul. El, cumintele Dobrinescu, șeful clasei, cu bursă încă patru ani, ieșea sigur învățător… Ce-l apucase?

— Fugim în țări străine, reluă el cu o sticlire stranie în ochi, dar cu un glas domol, gospodăresc. Pâș, pâș, și…

Și arătă cu mâna în depărtările închipuirii. Țelul prea sigur al vieții sale nu-i mai plăcea, bănuia, intuia poate că destinul meu avea să fie mai aventuros și mă invidia? Râsul meu triumfător i-o confirma, se dăduse de gol, dar era alături de mine, nu avea în firea lui nimic obtuz sau ranchiunos.

— Bine, zic, hai să fugim!

— Clar!… Ne facem marinari. Sau mergem pe jos, ca Mihai Tican Rumano… Dar pe apă e mult mai… Să străbați oceanul ca Cristofor Columb… Descoperim noi ceva… mai sunt insule. Îi supunem pe băștinași… Știi că un român a fost rege undeva în America de Sud?…

Și îmi făcu cu ochiul; ei, rege, ce, e rău?… De unde să știm ce e simplu gând sau aspirație secretă în sufletul unui adolescent? Câte nu s-au văzut? Și pe acest dubiu pe care Dobrinescu îl exprima cu egală măsură, râsul meu se transformă în zbierete și Dobrinescu în sfârșit zâmbi și el cu tot chipul. Băurăm ce mai era în sticlă și ne dezbrăcarăm. Mie mi se făcuse somn, dar el continua să-mi vorbească insistent. Nu mai știam ce spune, din când în când doar tresăream, mormăiam… da, da, cum să nu… sigur… așa o să facem… începând chiar de mâine… domnul Lascăr… domnul Iordache… Mihai Tican Rumano… Racoviță… banchize, până nu mai auzii nimic și căzui într-un somn agitat.

Dobrinescu mi-a spus dimineața că de vreo două ori am trântit plapuma pe jos.

— Păi dacă visam! i-am răspuns. Tu ești de vină, că vrei să fii rege.

Banii dați de tatăl meu erau pentru taxe. Dar nici nu mă gândeam s-o fac. ÎI întrebai pe Nilă care se întorsese de la nevastă-sa, dacă puteam, cu o mie de lei, să-mi cumpăr un costum de haine, o cămașă mai bună și o pereche de pantofi. Nilă se gândi.

— Hai cu mine să căutăm, zise.

În drum ne oprirăm și ne uitarăm într-o vitrină, adică eu mă oprii, Nilă mă lăsă să mă uit, cu mâinile în buzunare și cu un surâs de îngăduință pe buze.

— Nu de-aici, îmi spuse, de-aici nici un pantalon nu poți să-ți iai cu o mie de lei. O pereche de pantofi costă șase sute, tu vrei și cămașă!… Hm!… Hî…

Râdea de mine, dar totuși avea el ceva în cap, dacă o pornise… Străbăturăm marele bulevard până la piața Brătianu, cu statuia pe care o ocoleau tramvaiele și intrarăm spre Sfântul Gheorghe. Acolo Nilă o luă la stânga și curând dădurăm de niște străzi pline de prăvălii deschise și lume care forfotea; parcă era un bâlci.

— Ce e aici? îl întrebai.

— Taica Lazăr, zise el.

A, Taica Lazăr, cum să nu, auzisem, da, așa era, aici totul era ieftin, până și în sat era cunoscută această stradă. Ne oprisem nehotărâți. În care prăvălie să intrăm? Și atunci din ușa uneia mai apropiată se desprinse un om, veni drept spre noi și îmi șopti mie la ureche.

— Domnu, am un costum de haine special pentru dumneata! Am tresărit! De unde dracu știuse că chiar un costum de haine căutam? Mă uitai la Nilă, care lăsase capul în jos.

— Păi n-are nevoie numai de costum, murmură el, vrea și o cămașă și o pereche de pantofi.

— Am și pantofi și cămăși, zise individul. Intrați, veniți cu mine.

Am intrat în prăvălie, care într-adevăr era înțesată cu de toate și omul luă de pe o vergea un costum gri, unde erau înșirate cu zecile și mi-l arătă.

— Special pentru domnul, zise el, încercați-l.

Mă vârî undeva în spate, mă dezbrăcai și îl încercai, cu cămașă nouă. Era perfect! îmi aduse și o pereche de pantofi, care nu erau chiar noi, dar nici tociți și mă uitai în oglindă. Ei, așa da! Îmi legai la gât și o cravată, pe care negustorul îmi spusese că mi-o dă pe deasupra, nu intra în cost și mă întorsei să mă vadă Nilă.

— Un domn elegant! exclamă individul, astea cu care ați venit puteți să le aruncați, domnul e student, dacă nu mă înșel, nu se face ca un student să poarte asemenea…

— Și cât costă, murmură Nilă îndoit.

Știa el că aici e ieftin, dar nici pe degeaba nu ți le dădea nimeni, or o mie de lei… Negustorul făcu un gest: cât poate să coste? O nimica toată.

— Facem o reducere pentru un student, zise el. Știm noi că studenții o duc greu, dar trebuie să fie și ei îmbrăcați bine, se întâlnesc cu studentele, ies la plimbare… Am și palton… Special. Ăla nu e palton pe care îl aveți, nici nu pot să spun ce e, manta, dulamă țărănească, scurteică… Seamănă cu o scurteică de muiere…

Nilă rânji. Așa era. Totuși se opuse:

— Palton, nu, vine primăvara… Și pân' la anu…

— Bine, conveni individul, și puse paltonul la loc.

— Cât zici că costă? șopti Nilă.

— A, exclamă negustorul ca și când ar fi crezut că spusese lucrul acela lipsit de importanță, prețul adică; patru mii de lei! se miră el însuși de cât de ieftin era.

Nilă își încreți fruntea. Eu simții că trebuie să mă întorc la vechiul meu costum pe care cu adevărat mă gândisem o clipă că trebuie să-l arunc. Chiar dacă ne tocmeam, cât putea să lase? O mie, chiar două, și? De unde luam mia cealaltă? Nilă se gândea. Se uită la mine.

— Spune-i, zise, câți bani ai. Și dacă nu vrea, mergem în altă parte.

— N-am decât o mie de ici, spusei eu.

Negustorul începu să râdă și să enumere… costum special, pantofi, cămașă, cravata o lăsa deoparte… Începui și eu să râd. Mă așezai pe scaun să mă descalț. Dar observasem că de cât timp stăteam noi acolo nu mai intrase nici un client, deși mișunau cu sutele pe-afară. Sigur, ne ducem la altul, găsim noi…

— Dați două mii de lei și gata, zise individul. Nu câștig nimic, dar poate dacă vă fac cadoul ăsta, o să am și eu noroc cu altul care are mai mulți bani.

Nilă dădu din cap împovărat:

— De unde, rânji el blând, dacă n-are decât o mie?

— Bine, se hotărî brusc negustorul. Scoateți mia și să-l purtați sănătos.

Știa, din experiența lui de negustor, cine și câți bani are în buzunar. Iar o vânzare era mai bună decât nimic. I-am plătit și am vrut să plec. Nilă însă

m-a oprit să iau și hainele vechi, sunt bune, zise el, de tocit pe bancă la școală, Pe-astea noi să le țin și eu de *sus*, adică de sărbătoare.

Avea dreptate. Cine știe când aveau să-mi pice niște bani… Și atunci mi-am adus aminte de ghicitul țigăncii lui Ilie: un dar de bani… Da, iată, fusese… Și drumul pesemne era cel făcut de mine acasă… Nilă, încântat, și ca să sărbătorim evenimentul, mă duse într-o bodegă. Cerurăm bere și debrețini calzi, cu muștar.

— De fapt cât costa ce-am luat? îl întrebai curios.

— La Taica Lazăr cam atât costă, zise el. Dă-i naibii, adăugă, le iau și ei de ocazie. Și puse mâna și-mi pipăi stofa. Dădu din cap: E cam subțire, dar e bună.

— Tu cât ai dat pe-al tău? Tot de la Taica Lazăr l-ai luat?

Al lui era mai frumos, culoare bej, parcă mai bine croit, cu altfel de nasturi… îmi spuse că nu, l-a cumpărat de la un magazin, de la Șerg, astea de la Taica Lazăr nu prea țin, că nu știi cât au fost purtate… A luat unul odată, tot așa, ieftin și după câteva luni i s-au rupt pantalonii în cur…

— Păi atunci, zic, pe mine de ce m-ai lăsat să-l iau pe-ăsta? Dacă mi se rup și mie?

— Fii și tu cu grijă… Poate nu se rup, că nu știi care e mai nou și care e mai vechi. La noroc!

Ciocnirăm halbele și băurăm.

— Ce înseamnă ocazie, îl întrebai. Adică de unde le iau?

— Dă-i naibii, zise, toate sunt de furat. Vin hoții, sparg o casă și pe urmă le vând aici pe câteva sute de lei.

— Și ăia de la care se fură nu pot veni aici să le recunoască?

— Nu, că le schimbă, le mai vopsesc, știu ei ce să le facă… Nu le scot repede la vânzare, până uită păgubașul. De-aia le vând ieftin, fiindcă nici hoțul nu se tocmește. Crezi că ți-l vindea el cu o mie de lei dacă nu-i convenea?

— Și poliția, zic, nu poate să-i prindă?

— Poliția nu se bagă, le dă și lor o parte din bani ca să-i lase în pace.

Interesante lucruri, secretele Bucureștiului, gândeam eu naiv. Nilă trebuie să știe multe.

— Ascultă Nilă, zic, tu de ce nu te-ai făcut legionar?

Se uită la mine surprins și deodată întunecat. Înghiți ce mai avea din debrețin și murmură stingherit:

— Mănâncă acolo și nu mai vorbi prostii.

Totuși se gândea la ceva. Își lăsă fruntea în jos și șopti:

— Ăștia omoară lumea!… Într-o zi au venit și au luat un jidan de la noi din bloc, un doctor… I-au luat apartamentul. Cică l-ar fi omorât acolo la pușcărie… Barmanul de vizavi, un prieten de-al meu, povestea că un prieten al patronului, tot jidan, cu un magazin mare, au intrat peste el în birou și cu pistoalele în mână l-au silit să iscălească un act că le-a vândut lor magazinul cu tot ce era în el…

— Și?

— Și l-au dat afară. Dacă nu iscălea, îl împușcau… Nu stau ei mult, mai adăugă el cu o mohorâtă convingere, nu neatinsă de îndoieli: și dacă totuși stăteau? Cine să-i gonească? Lumea își vedea de treabă, umbla pe străzi, prin magazine, prin tramvaie… Sau stăteau prin berării ca noi și beau bere. Ce-o să se întâmple? Cum o să trăim? Ce-or să facă legionarii?

Nilă reluă după o lungă tăcere.

— Să taci din gură, nu mai vorbi de lucrurile astea…

Și tăcu el însuși, gânditor și posomorât. Avea grijă de mine să nu vorbesc cu cineva. Tăcerea lui era liniștită și în adâncurile ei zăcea o neclintită convingere.

— Cine face rău unora, n-o să facă și altora? murmură el.

Anticarul meu îmi dădu un *Război și Pace* în două volume, pline de chenare și prinți desenați în câteva linii și prințese care semănau unele cu altele, băgate în text, cu un Napoleon strivit de pălărie… Abia citeam un capitol, că se termina fără înțeles, aruncându-mă în altul pe care îndată ce începeam să-l descifrez, apărea o literă mare înflorată și o prințesă necunoscută intra în scenă… *mon cher prince…* Austerlitz… drapelul… împăratul Alexandru… Kutuzov… Natașa… Nu înțelegeam nimic… Numele de Tolstoi pe copertă îmi amintea de un om cu barbă, despre care știam că fusese conte… Un scriitor e un scriitor, nu conte… Forța de creație nu stă în titluri, Victor Hugo n-a fost nici duce, nici marchiz. Jean Valjean nu e prinț, iar Cozeta nu e ducesă… Prințesa Maria avea moșii, nu-și smulgea dinții din gura și nu-și tăia părul ca să poată trimite bani mizerabilului Thenardier. Nici un Javert nu stătea în spatele grasului. Bezuhov, care venea și el la Borodino ca un tâmpit și îi încurca prin prezența lui pe tunarii care luptau și mureau eroic pe o colină, alungându-l cu blândețe: „Boierule, nu e de tine aici, pleacă…“ (O ediție a unei capodopere din care se taie hălci întregi e o infamie; ca și când ai stoarce-o

de viața ei secretă și ai prezenta apoi cititorului un cadavru; întâlnirea mea adevărată cu Tolstoi avea să se petreacă mai târziu și suflul epopeic din *Război și Pace* să-mi amintească de Homer; cât despre *Moartea lui Ivan Ilici,* cu acel lucru din dreapta corpului său pe care îl căpătase în urma unei lovituri de un scaun și care avea să-i pricinuiască o moarte lentă însoțită de groaznice chinuri morale, aceste chinuri aveau să mi se transmită și mie vreme îndelungată, și mie mi se părea că trăiam ca Ivan Ilici și eram înspăimântat; cum trăim, unde e lumina vieții pe care Ivan Ilici o descoperă abia când e vârât în sacul morții?; imagine teribilă, moartea ca și când ai intra cu capul în jos într-un sac, în care nu vrei să intri, dar ești împins; prin eliminarea savantă a detaliilor unei vieți meschine, dar care semăna cu a tuturor oamenilor, Tolstoi își împingea eroul spre tragedie cu vigoarea unei fatalități inexorabile; niciodată n-aveam să citesc ceva mai zguduitor.)

Mă enerva și un zgomot care se auzea prin mica fereastră a camerei lui Nilă. Ta-ta-ta-ta! Apoi tăcere și pe urmă iar: ta-ta-ta-ta… Am lăsat cartea și am deschis geamul. Marele oraș respira calm, sub un soare si o lumină rece, vedeam cerul senin, spălăcit, puțin încețoșat de frigul iernii. Alături ruinele unui bloc care se prăbușise din temelii de cutremurul din noiembrie, în dreapta o firmă pe vârful altui bloc înalt care se aprindea și se stingea neîncetat: *Ja wohl* (alături era „Cheia Roseti“, punct de reper). Ta-ta-ta! Apoi iar: ta-ta-ta-ta! undeva aproape, dar greu de spus unde, însă prezent, persistent, misterios… Ce era?

Cine ne îndeamnă să ieșim? M-am îmbrăcat și am coborât cu liftul. Nilă era jos, în hol, la postul lui și când m-a văzut mi-a făcut un semn hotărât.

— Stai naibii, aicea, zice, apropiindu-se de mine. Nu ieși afară.

—De ce?

Ei, de ce! Să răspundă Nilă precis la astfel de întrebare… De ce, de ne ce, nu era bine să ies… Cu frizura ieșindu-i de sub șapcă și cu mâinile în buzunarele pantalonilor, îndoindu-se, îmi

repetă:

— Stai naibii aci!

In clipa aceea zgomotul bizar pătrunse prin poarta de la intrare: ta-ta-ta-ta! Apoi imediat: ta-ta-ta-ta! Ta-ta-ta-ta!

O luai spre ieșire și Nilă nu mai putu să mă oprească. Bulevardul era aproape pustiu. Tramvaiele numeroase care treceau pe-aici pieriseră. Începui să merg aiurea, la dreapta, în paltonul meu ale cărei pulpane fluturau împinse de genunchii care se ridicau repede în mers. Îmi

cunoșteam acest mers care parcă mă târa, înainte, unde-o fi, pe marginea pădurilor, a satului, a loturilor cu miriști pustii, de la Miroși la Siliștea, noaptea pe întuneric, dimineața lovindu-mă de tijele de floarea-soarelui, călcând în dovlecii de prin porumburi…

Ajunsei într-o piață cu statuie. Piața era plina de coloane de indivizi în căciuli țărănești, dar și în șepci de elevi, și indivizi rău îmbrăcați, cu paltoane ca ale mele, dar și cu paltoane bune, bine croite pe corp, cu umeri ascuțiți… Ce căutau elevii aceia acolo? Strigau sau cântau… Distinsei urlete: *Jos nasonii… jos nasonii...* Cine dracu erau nasonii ăștia? Mă oprii la distanță, prudent. În clipele următoare zării în depărtare, înaintând spre piață tancuri, care făceau să se cutremure pământul. Pătrunseră în piață, intrară printre coloanele care răcneau ridicând mâinile în sus, ocoliră statuia și pieriră pe unde veniseră. Auzii huiduieli, înjurături: huooo!… huooo!… Și din nou cântece întretăiate, isterice, hărmălaie de glasuri… Camarazi, camarazi, încolonarea, mergem spre Piața Victoriei… Nu vă temeți de hidra masonică… Aha, va să zică ăștia erau nasonii, masonii… Și iarăși: ta-ta-ta-ta! De astă dată era aproape, la dreapta. O luai într-acolo. Nimic. Tăcere totală. Ieșii la o răspântie de străzi și pașii mă duseră tot la dreapta. Altă piață cu statuie. Pustiu. Dintr-o stradă laterală năvăli un om în goană împleticită. Căzu și nu se mai ridică. Mă apropiai de el. În cădere îmbrățișase piatra neagră care acoperea pământul. Mustața îi înflorise de sânge, care repede se făcu negru lângă gura rânjită și tăcută. Înțelesei că era mort. Și atunci țâșniră spre direcția din care venise omul gloanțe care făceau fiu-fiu, fiu-fiu și undeva aproape ta-ta-ta-ta, ta-ta-ta-ta… dar gloanțele se opriră în aceeași clipă, acest zgomot tocat venea de undeva din înaltul clădirilor și se îndrepta într-o direcție nedefinită, alți oameni fugeau tropăind și privii îndelung să văd dacă mai cădea vreunul. Nu mai căzu și pieriră pe o stradă laterală. Mă uitam îndărăt spre omul mort lângă statuie. Cine îl omorâse? Ce se întâmpla în oraș? „Un om mort seamănă cu un animal mort“, gândeam. Văzusem cai morți cu dinții rânjiți. O luai tot la dreapta.

Pe marele bulevard pe care ieșii, printre blocuri, zării în depărtare reclama *Jawohl*. Mersesem în cerc. Un restaurant luxos era deschis, se vedeau prin geam oameni stând la mese, rași, eleganți, cu cravatele la gât… Intrai înăuntru și căldura mă învălui. Tremuram. Trecui printre mese, intrai la toaletă… apoi mă uitai în oglindă o clipă, să mă recunosc, să iau

cunoștință de înfățișarea mea… Revenii în restaurant, ocolii mesele și ieșii prin ușa care se învârtea.

În bloc, pe „Cheia Roseti“, oameni tăcuți se strânseseră în hol și se plimbau de colo până colo. Se uitară la mine bănuitori când văzură că veneam de-afară. Nilă se apropie și mă luă.

— Du-te naibii sus și stai acolo, îmi spuse aproape strigând, cu o voce poruncitoare, ca la noi în curte, când ceva trebuia imperios făcut, ca la o poruncă fatală, de care trebuia să asculți fără să înțelegi.

Și această voce a lui, în care auzeam parcă pe tatăl nostru pe vreme de furtună, bă, intrați în casă, închideți ferestrele, în timp ce trăsnetele spintecau cerul și ploaia izbea în geamuri, mă făcu să înțeleg că marele oraș trăia și el ceva asemănător cu o primejdie și că trebuia să mă închid în odaie și să închid și geamurile.

… Mă trezii a doua zi spre prânz, după un somn lung, cu Nilă vesel, care intră în odaie și îmi aruncă pe masă un pachet de salam și o franzelă.

— Ia, mă, și mănâncă!

Parcă ar fi zis: ți-am spus eu, acuma vezi… mănâncă și taci! Mă uitai la el: adică cum?!

— Legionarii! murmură.

— Ce e cu ei?!

— S-a terminat cu ei. A venit armata și i-a gonit.

— Care armată, Nilă?

Cum care armată?! Armata! Nu știam ce e o armată?… Mă așezai la masă și începui să mănânc. Nu înțelegeam bine. I-a gonit de unde?

— Hî, făcu Nilă. Credeau ei că o să-l dea jos pe general…

— Au vrut să-l dea jos pe general?

— Au vrut…

— Și?

— Și generalul a scos armata și i-a belit pe toți…

— Când Nilă?

— Azi…

— Și nu mai sunt la putere?

Nilă se îndoi de spinare, își vârî mâinile, în buzunarele pantalonilor și nu-mi răspunse. Semăna cu un cal nepăsător care își scărpina cu dinții un genunchi.

— Nu mai sunt, șopti el parcă cu melancolie.

Și după puțină gândire puse mâna pe clanță. Nu înțelegeam. Nu generalul proclamase statul național legionar la 6 septembrie, când îl detronase pe Carol al II-lea? Îi văzusem și poza într-o vitrină, sau într-un ziar, îmbrăcat în cămașă verde. De ce vruseseră legionarii să-l dea jos? Întrebările însă nu-mi stăruiră în minte, ca și Nilă îmi mâncam franzela ca un cal nepăsător… firește… cu pistoalele lor… Trebuia s-o pățească… Mă miram în clipele acelea cum de ajunseseră ei să… Hm!… Și acum… Gheorghe… Megherel…

Dar nu mă mai gândii nici la Gheorghe și nici la Megherel. Totul fugea parcă cu viteză în urma mea și gândul mi se întorcea înapoi la despărțirea de tata, în acel drum spre gară, când îmi spusese că nu mai avea de-aici înainte de unde să-mi dea bani de taxe. Mia aceea de lei, cu care îmi cumpărasem haine, era, fără doar și poate, tot ce mai putuse strânge. De aceea nici n-o păstrasem. Și cu ea și fără ea, tot una era, bine că eram îmbrăcat, dacă o să fiu dat afară din școală, măcar… Taxa era de șapte mii de lei. Ce mai conta o mie? Ce-aveam să fac dacă la întâi februarie domnul Ionașcu avea să-mi spună că nu putuse aranja nimic pentru mine? Cum aveam să-mi urmez eu liceul în particular dacă nu-mi luam capacitatea și apoi și după aceea, ce-o să fac, unde să lucrez? Fiindcă Nilă mă ținea la el știind că o să plec și nu c-o să rămân. Vorba lui Ilie: nu era bancher.

Directorul Ionașcu însă nu mă chemă la el până la sfârșitul anului școlar, an pe care îl petrecui în amorțeală și așteptare. După-amiezile ieșeam în oraș fără învoire și portarul se învăța cu mine văzând că nu pățesc nimic, îmi deschidea poarta din curte cu o mică ezitare (îi aduceam din când în când câte un pachet de „Mărășești“), ieșeam și eram dus. Într-o duminică trecui pe la Gheorghe al lui Costică brutarul curios să văd dacă nu pățise ceva. Nu pățise. În timpul rebeliunii fugise de la sediu, îmi povesti el, și fugise la timp, fiindcă a doua zi toți cei de-acolo fuseseră omorâți sau prinși de armată și băgați prin pușcării. Acum lucra la Uzinele Centrale București (U.C.B.) tot ca șofer. Ce făcea, îl întrebai. Nu-mi răspunse, se feri. Păstra încă pe chip urmele spaimei prin care trecuse în acele zile, se uita într-o parte, nu întru totul sigur că primejdia nu-l mai pândea și n-avea să fie și el prins și închis. Cică la U.C.B. îl chestionaseră: „Ai fost legionar?“ „Am fost!“ „Ai luat parte la rebeliune?“ „N-am luat.“ „Te angajăm, dar dacă se dovedește că ai luat, dacă te caută armata, nu răspundem.“

Armata ne căutase și pe noi în școală, care își deschisese cursurile normal îndată după sărbători și nu așa cum spusese Dobrinescu, că adică o să fie închisă până la întâi februarie. Absența mea însă nu fu observată, nici măcar subdirectorul Lascăr nu-mi spuse nimic. A doua sau a treia zi după rebeliune, mi se povesti, intraseră prin clase militari cu căști de oțel pe cap și făcuseră percheziție pipăindu-i pe fiecare dacă n-au pistoale, căutară și prin bănci și pe sub saltelele din dormitoare. Nu găsiseră nimic. Pedagogul verde, care înființase în școală *„frățiile de cruce“*, dispăruse și nu se mai întorsese. Nimeni nu spuse nimic elevilor care fuseseră recrutați, își vedeau de învățătură ca și când nimic nu s-ar fi întâmplat. Blândul Bădilă, care fusese șeful *frăției de cruce* din clasă nu fu certat de nimeni, profesorii îl simpatizau mai departe pentru inocența și mai ales pentru efortul lui de a răspunde bine la lecții, căci învăța greu, dar se străduia și asta place profesorului, căci cine se străduiește are șansa de a reuși, spre deosebire de cei mai inteligenți, dar șmecheri și puturoși, care cine știe ce vor ajunge în viață… (Bădilă a ajuns în cele din urmă învățător, s-a căsătorit și a avut și un copil, a murit însă de tânăr, de o tuberculoză galopantă.)

I-am spus lui Gheorghe că atunci imediat după rebeliune a fost pericol să fie prins, când armata îi căuta peste tot (și îi povestii cum căutaseră și la noi în clasă) și dacă până acum nu l-au căutat, a scăpat.

— Așa zice și nevastă-mea, răspunse el, dar fără ca urmele acelei neliniști să-i piară de pe chip.

— Și Megherel? zic.

— Pe Megherel l-au prins! Sau a fugit el, nu știu unde, fiindcă l-am căutat de câteva ori pe acasă și nu l-am găsit.

— O fi scăpat și el, cine știe, zic, ca să-l fac să-și ia gândul de la toate astea.

Dar nu și-l lua. Avea și de ce. De unde să fi știut el în ce se băgase atunci când se luase după Megherel? Ca și Megherel însuși care îl atrăsese? Poate cineva să ne avertizeze de pericolele acestei lumi? Zici că sunt normale, vin oameni mari la putere, nu vine fitecine și crezi că nimic rău nu se va întâmpla… De ce să se întâmple? E cineva nebun să le facă ceva oamenilor, așa degeaba? Carol al II-lea desființase partidele, foarte bine făcuse, prea mare tămbălău cu tot felul de alegeri și pe urmă nici nu se făcea bine guvernul, că și cădea… Atunci ce rost mai aveau alegerile? Dar și regele ăsta trăia ca un nerușinat cu o țiitoare în văzul lumii, curva Elena Lupescu. Și fusese detronat! Foarte bine! Mai multe nu știam despre

domnia lui Carol al II-lea, dacă era vinovat sau nu de ciopârțirea țării, dacă dăduse sau nu dăduse ordin să cedăm fără luptă. Meseria de rege nu e lipsită de riscuri. Gândeam, desigur, ca și Gheorghe și Megherel, că bine i-au făcut că l-au gonit, dar și bine era dacă îl judecau ca pe Louis Capet și îi tăiau capul… Nu ești rege să jefuiești țara, porți răspunderea și ești dator, când vezi că nu mai ești în stare s-o conduci și s-o aperi de pericole, să pleci din timp, să lași pe alții mai îndrăzneți și care o pot feri de primejdii… Și pe urmă la putere venise un general… Și îmi amintii de bâlbâielile lui Gheorghe din berărie… Regele Mihai îi luase locul lui tat-său… era și el legionar, din moment ce domnea peste o țară legionară… Generalul… Ce, un general era o glumă?!… Și apoi deodată rebeliunea… Ce vină aveau Gheorghe și Megherel? Se angajaseră și ei șoferi… Gheorghe vindea braga și… asta nu era o meserie… Putuse și el să se însoare cu o fată mai bună abia după ce își luase carnetul…

— Când ți-ai luat tu carnetul, Gheorghe? îl întrebai.

— Prin iulie anul trecut, zise el surprins. De ce mă întrebi?

— Și unde lucrai?

— La Gagel…

— A, zic, la pâine. Și de ce ai plecat de-acolo?

Gheorghe întârzie să răspundă. Vroiam să-l mai întreb dacă Megherel era legionar făcut înainte de 6 septembrie, sau după. Gheorghe se făcuse după. Dar nevastă-sa ne chemă la masă afară, în altă cameră, care era de fapt bucătăria micului proprietar al acelei curți, gătise acolo și ne așezarăm să mâncăm. Acele baclavale de care îmi vorbise Gheorghe astă toamnă, când nu venisem, apăruseră iar, pesemne că în fiecare duminică vânzătoarea de cofetărie le aducea soțului ei, acasă. La sfârșit ne servi cafele. Între timp femeia născuse, dar nu văzusem copilul și o întrebai unde era.

— Cum unde, se miră ea, nu l-ai văzut în odaie? Doarme în pătucul lui.

Nu văzusem pătucul. Femeia își aprinse un ciubuc și începu să fumeze liniștită. După naștere se calmase și parcă nici nasul nu-l mai avea așa mare, poate din pricina pieptănăturii, atunci părul castaniu îi cădea bogat pe lângă obraji, acum își eliberase chipul ridicând părul într-un coc. Îi stătea mai bine, da, iată, nasul arăta obișnuit, ca orice nas. Observând poate privirea mea de simpatie mi se adresă și mă întrebă dacă am fost pe la țară și ce mai fac socrii și cumnatele ei. Îi răspunsei că n-am fost.

— Noi vrem să ne ducem, dar nu acum, încolo spre primăvară, o să luăm și copilul.

Nu mai avea deci nimic cu noi ăștia de la țară, cum mi se păruse data trecută. Mă întrebă cât am dat pe costum, îi spusei cât și de unde îl luasem, ea spuse ieftin și că îmi stătea bine, nu ca ăla vechi, în care arătam parcă… Și râse și râsei și eu… Gheorghe însă nu râdea. Și atunci renunțai să-l mai întreb cum ajunsese el de la *Gagel* la sediul Legiunii, observasem că evitase să-mi răspundă. Cum să fi ajuns? Tot prin Megherel, prin cine altul?

Nu păți nimic Gheorghe, dar în aprilie fu încorporat. Despre Megherel află de la cineva și îmi spuse și mie că nu fusese prins, dar nici în țară nu mai era, fugise chiar atunci, în zilele reprimării Legiunii, peste hotare, cu alți șefi legionari. Megherel era și el un astfel de șef? Gheorghe dădu din umeri. Nu credea, dar era desigur legat de unii dintre ei, care îl scăpaseră, cum scăpaseră și ei, cu ajutorul nemților. Îl întrebai atunci pe Gheorghe de ce nemții, de care Legiunea era legată, nu-i sprijiniseră pe legionari în timpul rebeliunii?

— Care nemți? zise Gheorghe mirat și înțelesei că nu știa că încă din toamna trecută se vorbea că generalul adusese în țară instructori germani pentru armata română. Sau poate știa, dar nu vedea nici o legătură între nemți și legionari. Eu însă știam, citisem într-un ziar, la Cristur-Odorhei, în '38, procesul lui Codreanu, în care era acuzat de legături între organizația sa și Germania lui Adolf Hitler și cum spusese el că a doua zi după ce avea să ia puterea, România va fi alături de Germania. Fusese condamnat la zece ani închisoare, dar Carol dăduse ordin să fie omorât după proces… Legionarii luaseră puterea, România era alături de Germania și totuși… Fuseseră înlăturați, de ce Hitler nu-i apărase? Habar n-avea Gheorghe de toate astea, dar nici eu nu înțelegeam.

Luai note proaste la toate examenele, dar reușii să-mi iau totuși examenul final de capacitate, adică de terminare a patru clase normale, după care puteam urma cursul superior. Media generală 6,26, iar la purtare 6. Și totuși până atunci foaia mea matricolă, după care mi se înmâna o copie, arăta note mari, între 8 și 10, în cei trei ani anteriori, iar la purtare 10. Domnul Lascăr îmi dăduse acel 6 la purtare, dar nu mai îmi păsa…

Și părăsii școala.

Cine ghidează pașii unui tânăr? Unde mi-am dus eu lucrurile? Fiindcă știind că aici n-o să mă mai întorc, îmi luasem cărțile, caietele cu însemnări, plapuma dintr-o pătură violetă, dar cu nasturi și cearceafuri făcute de surorile mele Mița și Ilinca, și unde le dusesem, pe unde umblasem cu ele?

Fiindcă Nilă între timp plecase de la Bloc Algiu… Dădui de el pe strada Cărămidari, dar cine îmi spusese unde stă? Lucra acum la Fabrica de lânărie, pe strada Lânăriei, dar ce făcea acolo? Am dus lucrurile la el? Desigur, lunile care au urmat m-au găsit la el. Dar ce-am căutat eu în zilele următoare pe Șerban Vodă? Tocmai în fața unui afiș pe care scria că se angajează tineri pentru deschiderea șantierului C.F.R. Fierbinți!?… Doritorii se vor prezenta chiar azi la sediul cutare din Șerban Vodă. Mă uitai la dată. Azi era chiar azi, luna iunie, ziua aceea, iar clădirea sediului era chiar acolo. Cum de nimerisem? Am citit din nou afișul… Tineri… Nu eram eu tânăr? Era pentru mine acel afiș.

— Mergem? auzii o voce alături.

A, Niculescu, un coleg… Un ins mititel, isteț, insinuant și cam ticălos, dar familiar, apropiat, săritor. Fura în clasă și în dormitor stilouri, cărți și chiar flanele, zicea că sunt ale lui, dar era un consens, când îl prindeam îi trăgeam pumni în cap, el răbda, nega în ciuda evidenței și noi îl iertam tocmai fiindcă știam că e hoț, rămânea între noi, nu-l reclama nimeni. O dată a purtat pantofii altuia câteva săptămâni. Păgubașul năvălea asupra lui, era târât pe jos, bumbăcit zdravăn, dar pe urmă se ridica, răspundea la înjurături, mereu cu un surâs și o sclipire vicleană în ochii lui care se înecau parcă în sudoare. Nu învăța nici bine, nici prost, făcea parte din galeria de tipi ai clasei, el era hoț, altul era gras și onanist, Tănase era tocilar, Enache era uriaș, afabil, Ene avea tot timpul ochii cât cepele, Amuza misterios, avea aerul să ne spună că el știa secrete mari, vorbea puțin dar în doi peri, echivoc, impenetrabil. Bârzoi era complexat, râdeam că era scos mereu la vioară de un profesor care când deschidea catalogul dădea peste numele lui: Bârzoi, șoptea și Bârzoi ieșea din bancă disperat și ne chinuia îndelung urechile cu scârțâiturile viorii lui… habar n-avea, dar nu știam ce avea cu el ștersul și bizarul profesor, îl scotea numai pe el și voia cu tot dinadinsul să-l învețe, îl sfătuia, îl corecta, îl punea s-o ia de la cap, era numai un dialog al lor, al cărui sens ne scăpa, uneori suna clopoțelul și tot nu-l slăbea… Bârzoi se întorcea în bancă cu sticliri de ură în priviri la adresa tuturor, în timp ce din clasă se auzeau stigăte, Bârzoi, Bârzoi, și profesorul ieșea pe ușă ca o fantomă fără chip și formă.

— Ce e, Niculescule, îl întreb, ce cauți aici?

— Ne angajăm? zice. Și tu vrei să te angajezi?

— Dar tu nu te duci acasă?

— Care casă? zice.

A, da, crescuse într-un orfelinat, sigur, nu voia să se întoarcă acolo. I-am răspuns că ne angajăm, dar ne angajează?

— Mergem și vedem.

Erau mulți băieți în fața acelei clădiri care dăduse anunțul, dar nu aveau studii și un ins simpatic, blond, foarte tânăr, în costum sport, cu pantaloni care se terminau sub genunchi, cu pantofi cu talpa dublă, ars de soare, ne angaja pe noi doi și încă doi domni bătrâni pentru mine, pe unul îl chema Jumanca, pe celălalt Ionescu, patru inși… Trebuia să ne prezentăm a doua zi dimineața la același sediu și să plecăm la Fierbinți. Ce vom face acolo? Ce vom fi? Blondul ne spuse doar atât: vom lucra cu el. Era perfect. Cu un asemenea bărbat deschis, simplu, tânăr aproape ca și noi, nici nu mai era nevoie să știi ce vei lucra: era clar, n-aveam să dăm cu târnăcopul.

Am semnat câte-o cerere de angajare, vagă, „în serviciul șantierului Fierbinți“ și am plecat. A doua zi dimineața un camion ne-a dus în comuna Fierbinți, unde de îndată am și găsit un coleg dintr-a opta, care m-a luat, pe mine, nu și pe Niculescu, la el. Legătura cu șantierul avea s-o facă domnul Jumanca, să ne anunțe când vine inginerul, căci blondul care ne angajase era inginer, și să începem lucrul.

Dar el veni curând… Stăteam toată ziua de vorbă cu acest coleg despre filosofi pe care îi citisem sau nu-i citisem, ne amețeam pronunțând cuvinte mari și gânduri incoerente, ore întregi, plimbându-ne prin sat (comuna era întinsă, avea chiar edificii impunătoare) și pe câmp, prin cimitir și ulițe cu pomi încărcați cu fructe… Voltaire… Da, Voltaire… Fichte… A, Fichte… Leibniz… Fenelon, da, educația fetelor… Candide… Micromegas. Câteodată ne opream și rămâneam nemișcați unul în fața altuia, cu mâna la bărbie, reflectând… Voltaire e mai larg, el nu considera că trăia în cea mai buna dintre lumi, în timp ce Leibniz… Da, Leibniz simțea că lumea e imperfectă în eternitate și atunci considera prezentul lumii în care trăia drept cel mai bun. Avea dreptate. Ba nu, Voltaire avea dreptate! Ba nu, Leibniz, *Tout est pom le mieux dans le meilleur des mondes possibles… Oui, mais…*

Eram invitați de domnișoarele satului, eleve sau studente care ne serveau cafele în odăi mari și răcoroase, încărcate cu mobile de nuc și covoare pe jos și pe pereți… Ne arătau albume elegante, pline chiar cu fotografii cu ofițeri supli și doamne în floarea vârstei, care fuseseră rude sau prieteni sau bunici dispăruți de pe această lume.

Nu știam nici când adormeam nici când mă trezeam. Cred că a mai trecut o săptămână până a venit domnul Jumanca să mă anunțe să mă prezint la biroul șantierului. Acolo credeam că o să-l găsim pe inginer, dar era un funcționar care ne puse să semnăm o hârtie mare cât un cearceaf și ne dădu fiecăruia câte-o mie de lei. Tot el spuse că de-aici înainte aveam să dorm și eu în acea clădire, ca și ceilalți, iar în ceea ce privea masa, era un cârciumar mai încolo, unde puteam să mâncăm zilnic. O mie de lei fără să fi făcut nimic… Nu era glumă, eram cineva. Niculescu își cumpără un pachet de țigări și îmi dădu și mie. Nu fumam, dar aprinsei totuși țigarea și în câteva zile cumpărai eu însumi un pachet de la cârciumar. În schimb îmi dispăru cămașa mea cea mai bună. Îl luai la rost pe Niculescu, dar el se jură pe mă-sa pe care n-o cunoștea că nu el mi-o furase. Nu-mi trecu prin minte să-i caut în geamantan, mă scârbii de el și îmi cumpărai de la magazinul din comună alta.

În sfârșit blondul inginer sosi într-o bună dimineață și ne luă cu el pe câmp. Nu era nici un șantier, urma să se deschidă. Ne dădu să ducem în spinare niște scule, alți oameni veneau cu țăruși, ajunserăm la câmpie întinsă. Inginerul bătu un țăruș colorat, aranjă trepiedul și ne trimise în depărtare cu alți țăruși. Ne spuse să ținem unul în mână. El se așeză în fața trepiedului ca un fotograf, se uită printr-un aparat de ochire și începu să ne facă semn cu mâna: mai așa! mai la dreapta! Mai la stânga… acolo! Înfigeți țărușul! Aveam un ciocan, băturăm țărușul. Pe urmă veni spre noi cu toată aparatura, cu domnii Jumanca și Ionescu cărând acea aparatură și noii țăruși și ne trimiseră iar în depărtare, în urma noastră domnii Jumanca și Ionescu trăgeau o sfoară de la un țăruș la altul. Iată pentru ce fusesem angajați…

La masă domnul Jumanca citea ziarul și îl comenta, spunând că generalul ăla Degaule (așa pronunța, cum se scrie) continua lupta contra nemților, dar în zadar, fiindcă acum Rusia se va prăbuși (între timp intrasem în război alături de nemți împotriva Rusiei) și Hitler o să invadeze Anglia și o să pună mâna pe generalul ăsta nebun, Degaule. Eu râdeam și domul Jumanca se uita urât la mine, de ce râd…

Curând, în urma noastră apărură oameni care începură să sape. Noi eram departe, făceam în fiecare zi kilometri dus și întors. Domnii Jumanca și Ionescu stăteau mereu cu inginerul și într-o zi ne spuse că nu mai era nevoie de noi doi, dacă vrem putem să ne întoarcem înapoi acolo unde se săpa și să ne angajăm ca pontatori. Între timp mai primisem câte o mie de lei.

Ne întoarserăm înapoi… Ce era un pontator? Niculescu îmi explică: unul care ține socoteala orelor de muncă ale altora. De unde dracu le afla, așa mic cum era? În orice caz n-avea încă optsprezece ani, dar ai fi zis că are douăzeci și cinci după felul insidios cu care cuvântul lui intra și ieșea din lucruri, cunoscându-le toate fețele, și după felul bătrânicios cum îi fugeau privirile, fără să comunice de îndată ce vedea. Îi dădeam pumni în spinare să vorbească, să răspundă când îl întrebam: „Cum dracu ai ajuns tu în școală? De învățat înveți prost, hoț ești și ai și bursă ca Dobrinescu!“ Își arăta dinții într-un surâs încremenit, încă inocent, și nu zicea nimic. Pentru fete nu manifesta nici un interes ca și când le cunoștea el, știa câte parale fac. „Tu, să ajungi învățător? exclamam eu furios (învățătorii mei fuseseră inflexibili, nu alunecoși cum era el). Și cum să pedepsești tu un copil care a șterpelit ceva? Nici n-o să-l pedepsești, o să râzi în sinea ta și o să faci din ei oameni după chipul tău, dacă n-or să te ia țăranii la goană cu țăpoaiele! Sau te pomenești că o să le ții discursuri și ei or să se uite uluiți în gura ta ipocrită?“ „Nu sunt ipocrit, zicea, surâd sincer, dar nu râd ca tine de domnul Jumanca. Din pricina ta or să ne dea afară pe-amândoi, o să-i spună inginerului că suntem derbedei…“

Uite că se adeverise această prezicere a lui, dar nu se gândea să-mi reproșeze. Poate că nu era adevărat? Poate că într-adevăr nu mai era nevoie de noi? Soarele de iulie ne bronzase, începuse să ne placă ceea ce făceam și iată, eram trimiși înapoi, să…

— Ne pricepem noi să fim pontatori? îl întrebai.

— Învățăm repede, răspunse el liniștit.

Câteva ore rătăcirăm printre muncitori neștiind cui să ne adresăm. Pe cine întrebam, dădea din umeri. Dar ce muncitori ciudați. Unii cu ochelari, cu cămăși de mătase pe ei, cu ceasuri la mână, unii tineri, alții încărunțiți… Dădeau cu târnăcopul, ridicau terasamentul de-a lungul acelei sfori întinse de domnii Jumanca și Ionescu. Aveau bocanci noi în picioare, pantaloni eleganți.

— Sunt jidani! îmi șopti Niculescu.

Ia uite! Formidabil! De unde aflase și asta? Și tot el îmi spuse că jidanii ăștia nu veniseră acolo de bunăvoie, ci… Și râse… adică erau aduși cu forța? Desigur! Deși legionarii fuseseră beliți, ăștia tot nu scăpau.

Găsirăm până la urmă un domn care ne spuse că pontatori nu putea să ne angajeze, n-aveau nevoie, dar dacă vroiam să câștigăm un ban putea să ne angajeze la nivelare, adică nu chiar la lopată și la târnăcop, ci - și ne

arată - cu un fel de mai să tasăm pământul pe care îl săpau și îl aruncau ceilalți și peste care urma să se pună pietrișul și traversele. Nu trebuia lovit cu acel mai, ci doar ținut de coadă drept, ca pe un bătător de putinei de lapte și îndesat cu el pământul deja fărâmițat de alții. Nu, spusei. Dar Niculescu, cu țigarea în gură, puse mâna pe un astfel de mai și de îndată începu să lucreze. Era mic, bătătorul de pământ era cât el. Dar îl mânuia cu pricepere, în secunda în care îl luase în stăpânire și învățase ce are de făcut. Îmi întoarse spatele, din clipa aceea nici nu se mai uită la mine. Mă îndepărtai, lăsând în urmă târnăcoape care se ridicau în aer, brațe care aruncau, șir nesfârșit de oameni peste câmpia fără margini. Îmi stăruia în minte chipul viclean al lui Niculescu, care se pierduse în marea de oameni. Se pierduse?! Ceva îmi spunea că nu rămânea el acolo să facă la nesfârșit munca aceea, printre acei inși pe care îi recunoscuse atât de rapid cine sunt. Un gând care îmi scăpa îl determinase să rămână. Ce gând? N-aveam să-l mai aflu.

Câteva ore mai târziu un camion al șantierului mă ducea pe platforma lui înapoi la București. Aveam o mie de lei în buzunar și mai trebuia să primesc una de la C.F.R. (așa credeam), un timp incalculabil de libertate mă aștepta în marele oraș. Zburam, iar zdruncinăturile camionului îmi sporeau sentimentul de triumf care mă stăpânea. Ce, fusese rău? Câștigasem… Era soare bolta cerului, spre care îmi ridicam privirea, era fără cuprins, vântul îmi biciuia fața, drumul fugea în urmă cu viteză.

Aveam în minte un gând: unde puteam eu lucra cel mai bine? În preajma cărților, bineînțeles, să am salariul meu lunar, să mă întorc acasă și să mă apuc să învăț, să-mi dau examenele în particular, la un liceu și pe urmă să urmez la universitate, încă opt ani de studii și îmi luam licența în litere la douăzeci și șapte de ani. Era prea târziu? Nicidecum! Dar uitam că era război și că în '43 trebuia să fiu încorporat. În '43? E, he! Până atunci războiul… cine știe…

Pe Cărămidari am găsit ușa încuiată. M-am dus la *Fabrica de lânărie,* l-am chemat pe Nilă la poartă și i-am cerut cheia. L-am întrebat ce făcea el acolo? A dat din cap și din umeri: făcea el ceva, avea o leafă, n-a vrut să-mi spună, dar era puțin încurcat.

— Vezi, zice, că în zilele astea vine Veta… hî, unde să stai și tu…

I-am răspuns că nu e nimic, o să dorm pe jos. Nu m-a întrebat nici unde fusesem două luni, nici ce gânduri aveam rămânând la București (îi

spusesem că la școală nu mai mă puteam duce), nu era ca Ilie, să mi se bage în suflet…

Veta a venit, dar curând a plecat, s-a întors la țară unde își lăsase copilul. Curând după plecarea ei plecă și Nilă.

— Vezi, mi-a spus într-o dimineață.

Era îngândurat ca de obicei, absent cu alții dar nu cu sine. Mi-a șoptit:

— Mă duc în concentrare.

Simplu, parcă mi-ar fi spus un lucru obișnuit, firesc și fără implicații pentru soarta lui. A adăugat că odăița era plătită pe trei luni, puteam să stau, proprietarul știe… Nu era scumpă chiria, un pol pe lună, după trei luni trebuia să plec sau s-o plătesc mai departe…

— Bine, Nilă!

Lucruri aveam, o plapumă, cearceafuri, restul, care era al lui, avea să vină Veta să le ia. Dar al cui era patul? Al proprietarului. Și Nilă mi-a întors spatele și a luat-o cu pas vioi spre poartă. Credeam că o să revină să-și ia la revedere, fiindcă plecase fără să-mi spună un cuvânt mai mult, fără un gest, fără o privire care putea ține loc de despărțire. Nu s-a mai întors niciodată, regimentul lui 5 Dorobanți din Giurgiu intra în foc și Nilă avea să moară un an mai târziu pe frontul rusesc.

Cu o mie de lei în buzunar mă simțeam la adăpost. Cu încă o mie pe care aveam s-o mai primesc de la C.F.R. puteam să mă bucur de libertatea mea multă vreme și între timp să-mi caut un post. Gândul îmi mergea spre o bibliotecă, să fiu deci bibliotecar, să mă înscriu la un liceu și să-mi realizez planurile, care erau atât de simple încât nici un nor nu-mi turbura zilele. Deocamdată eram absorbit de lectura unui mare roman, în trei volume, *Casa de lut* de Pearl Buck și *Mama*, de aceeași autoare și de un volum de mitologie greacă, pe care vroiam să-l asimilez în întregime, căci istoria Greciei antice mă prinsese încă din clasa întâia, mă pasiona.

La anticar (acest anticar se afla într-o mică piață nu departe de Cheiul Gârlei, într-un mic pavilion numit *Casa anticarilor*, erau vreo șase, nici acum nu știu cum îi zice, un oraș nu-l cunoști bine nici dacă locuiești în el zeci de ani) întâlnesc într-o zi, pe cine? Diaconescu! Cea mai proeminentă figură din Școala normală de la Cristur-Odorhei, elev pe clasa opta, puternică personalitate, respectat de toți profesorii, îi dădeau zece fără să-l examineze, fiindcă ceea ce știa el depășea mult manualele, era inutil să-i pui acestui băiat întrebări.

— Domnul Diaconescu! Ce e cu dumneavoastră aici? l-am întrebat eu. Nu sunteți învățător?

Mă cunoștea. Deși doar pe clasa a treia, elevi dintr-a opta veneau la mine să le fac o lecție model. Tema lecției. Introducerea. Expunerea subiectului. Încheierea. Tema aceea trebuia formulată în scris, și când era vorba de literatură nu era o glumă. Puși în situația de a urmări o idee (și mai târziu, în viața literară, am cunoscut scriitori talentați și vânjoși, cu sevă în ei, dar care chiar dacă ar fi mers aiurea și s-ar fi izbit cu capul de un copac, după cum spusese la un moment dat tot unul dintre ei, tot n-ar fi găsit o idee) veneau la mine cu manualul pe care nu-l înțelegeau și mă rugau să le fac eu lecția; și le-o făceam. Și Diaconescu aflase și ne împrietenisem.

Era un ins mic de statură, totdeauna bine îmbrăcat, matur înainte de vreme, destinat unui viitor strălucit… Ce căuta el la *Casa anticarilor?* M-am uitat la el. Costum impecabil, pantofi bine lustruiți, stăpânire de sine de bărbat precoce, ironie spusă cu întoarcerea capului într-o parte, să vadă și alții comedia, sau valoarea ignorată.

— În aceste timpuri, zise, când Europa e turbure, *Portrete lirice* de domnul Ion Pillat ne asigură de permanența poeziei.

Și îmi arătă orgolios volumul pe care tocmai îl găsise și îl cumpărase.

Mă întrebă ce fac în București.

— Bine, zic, și i-am dezvăluit gândurile necomplicate care stăpâneau viața mea.

El mă ascultă atent, îmi spuse că planul era realizabil dacă îl urmăream cu perseverență și continuitate, cum spunea adolescentul lui Dostoievski și mă invită pe la el.

Locuia, ce întâmplare, pe-aproape de Cărămidari, într-o odăiță însă mai luminoasă și mai bună decât a mea, cu chiuvetă și lumină electrică.

— Întâi, zise, să mâncăm (între timp se făcuse seară). Poeții mâncau și ei, continuă punând cartea lui Pillat pe noptieră. Nu știm încă prea bine ce făcea Eminescu, cum își lua micul dejun, unde își lua prânzul și cu cine. Vorbesc de viața lui cotidiană. Exemplarele deosebite ale speței noastre ne interesează în cele mai mici amănunte… Dar romanul pe care l-a scris domnul Cezar Petrescu despre poetul nostru cel mai mare e neinspirat, nu se vede geniul, fiindcă asta ne interesează.

În timp ce vorbea pusese masa și aprinsese o lampă de petrol de gătit. Avea ciorbă, mâncare de zarzavat cu carne, un fel de ghiveci măcelăresc, salată de vinete, brânză și unt. L-am întrebat cine îi gătește.

— Eu, mi-a răspuns el dând capul într-o parte, ironic la adresa cui l-ar dispreţui şi nu fără mândrie. Cei mai buni bucătari sunt tot bărbaţii, aici la Bucureşti, în lumea civilizată. Numai ţăranii consideră că bucătăria e treaba muierii şi tot ce face în acest sens un ţăran ţine de măcelărie: taie un porc, un viţel…

Avea dreptate şi am râs.

— Deci liceul în particular, a continuat el cu o voce scăzută, dar limpede, foarte bine, eu sunt funcţionar la U.C.B. („iarăşi U.C.B.! am exclamat în sinea mea, U.C.B.-ul ăsta e o adevărată salvare pentru toată lumea“), dar am intrat greu şi numai fiindcă am avut faţă de alţii avantajul studiilor. La toamnă mă duc la postul meu, sunt învăţător, dar în timpul vacanţei am vrut să câştig nişte bani, pentru sora mea, care e şi ea la liceu, pe clasa a cincea. Să-ţi arăt.

Şi se duse şi trase de sub pat un cufăr, îi deschise capacul şi îmi arătă un teanc de bani.

— Într-adevăr poţi învăţa liniştit dacă găseşti o slujbă, continuă el invitându-mă la masă.

Ciorba era excelentă, de mult nu mai mâncasem ceva aşa de bun. În internat numai foamea ne împiedica să ne dăm seama cât de infectă era mâncarea. Din mia mea făceam economie, mâneam numai pâine cu roşii şi adesea un corn cu lapte.

— Îţi cumperi ca mine o lampă cu gaz, un tacâm şi două farfurii şi îţi faci acasă. Piaţa te învăţ eu, mergi cu mine mâine după masă să vezi ce să cumperi şi cum să te tocmeşti.

Cărţi avea puţine, în franţuzeşte, Valery, Mallarme, Baudelaire (şi o traducere a acestuia de Şerban Bascovici). Am uitat de *Portretele lirice* ale domnului Pillat şi am citit din Baudelaire, întâi din original, apoi tălmăcirea lui Şerban Bascovici. Nu citisem până atunci nimic din poetul francez şi auzind *Stârvul, Spleen, Albatrosul, Corespondenţele,* am avut un şoc. Citisem Villon, cu dicţionarul în mână şi după ce îl descifrasem îl recitisem luni de zile, prizonier total al celebrelor *Balade.* După Eminescu era al doilea poet care mă făcea să simt că poezia e un miracol care ne scoate din efemer şi ne face să ne simţim eterni. Şi tatei îi plăcea poezia… Coşbuc… *Din codru rupi o rămurea, Ce-i pasă codrului de ea ?*

O auzise la şcoală, recitată de copii la sfârşitul anului şi adesea repeta aceste versuri, a căror imagine simplă îl făcură să aibă o idee a ceea ce înseamnă un om în mijlocul omenirii. Şi acum, iată, un altul care putuse

scoate astfel de accente contemplând cu iubita de braț un stârv plin de viermi. Iluminarea din final în care poetul afirmă că deși iubita lui va ajunge ca acel stârv, el va păstra în suflet spiritul descompusei sale iubiri, m-a făcut să tresar. Da, iată ideea genială care salvează o formidabilă descripție care nu promitea nimic bun și cum nu există un univers deosebit al poeziei, iar altul separat, nepoetic, vulgar… Un stârv! Și cum a țâșnit scânteia divină din sufletul poetului! Atunci am înțeles și n-am uitat că se poate scrie despre orice, că un om, un animal, un mediu social, un lucru au în conștiința artistului o importanță egală. Să scrii despre bufnițe!… Ce se putea scrie? Că sunt prevestitoare de rele? O idee comună. Baudelaire descoperea că ele iubesc nemișcarea și meditează, și că numai omul poartă pentru totdeauna osânda de a fi vrut să schimbe locul. Dar despre pisici? Ce să scrii despre o pisică? Edgar Poe, ale cărei povestiri fantastice le citisem, arăta că o pisică putea împinge la crimă. Baudelaire le iubea ochii, în care contempla ora… Fără o idee, gândeam, nu există operă de artă durabilă.

I-am spus lui Diaconescu acest gând al meu și el a confirmat, corectându-mă însă. Uneori poezia își ajunge ei însăși, fără a exprima neapărat o idee originală. Bacovia de exemplu, în admirabila *Lacustră,* are doar un sentiment că plouă și totul se prăbușește. Și încă aici exista ideea că un gol istoric îl cuprinde și se simte ca pe vremea locuințelor lacustre ale strămoșilor noștri, dar alteori nu descrie decât un peisaj dezolant și cerul plumburiu, pe care îl străbate un corb diametral.

— Ba nu, zic, și acolo apare un sentiment, care e de fapt o idee, că natura ne apasă cu elementele ei:

Chemări de dispariție mă sorb.

- Da, dar nu e o idee prea originală. Domină descripția peisajului, învăluit în poezia sumbrului.

Ne-am despărțit la sugestia lui discretă că dimineața trebuie să se scoale devreme, deși eu aș fi vrut să mai rămân. Poezie, da, dar el avea o slujbă, nu se putea duce obosit de nesomn. Urma să ne vedem a doua zi pe la orele șase.

L-am găsit gata pregătit să ieșim, să mă învețe cum se face o piață. Și-a luat o plasă și am pornit-o pe jos spre Piața Mare. Pe drum a început să-mi vorbească despre fete și cât sunt ele de drăguțe, dar că dacă vroiai să le placi trebuie să arăți bine îmbrăcat, pieptănat și cu cravată la gât. Și m-a

măsurat o clipă. Nu purtam cravată și pantalonii mei nu erau călcați ca ai lui…

— Să vezi, zice, dacă mă uit eu la una, cum întoarce capul… Ia uite ce frumoasă e asta care vine.

Și într-adevăr fata zâmbi când, ajungând în dreptul nostru, Diaconescu o salută și îi spuse:

— Sărut mâna, domnișoară! Plimbare plăcută… Puteam să facem cunoștință, îmi șopti, dar nu acuma. Duminică ieși cu mine și ai să vezi. Dar să te pui la punct, nu așa…

Am ajuns în piață și l-am urmărit cum târguia și se tocmea pentru un firicel de mărar. Nu se grăbea și totdeauna ieșea, după cum îmi demonstra el, în câștig. Cunoștea toate legumele și de câte anume legături avea nevoie. Își făcea socoteli: asta da, asta nu, fiindcă mai mâncase cu o zi înainte felul cutare, pentru mâine o să-și facă iar o ciorbă și o să cumpere o pasăre, să facă pilaf.

— Să vii, zice, și mâine, să mănânci la mine și să vezi ce bun e. A cumpărat o pasăre și ne-am despărțit. A doua zi m-a făcut să descopăr un nou poet, nu mare, dar de o blândețe ca un balsam: Francis Jammes, în traducerea tot a domnului Ion Pillat. Poetul ăsta iubea măgarii și românul traducea astfel:

Iubesc măgarul dulce
Călcând lângă uluce

și ar fi vrut, când avea să moară, să intre în rai cu măgarii.

— Pe lângă marii damnați, Villon, Poe, Baudelaire, apar pe lume și astfel de poeți, mi-a spus Diaconescu cu o expresie de încântare extremă, vrând parcă să-mi spună că trebuie să rămân deschis pentru toți, adică și pentru cei mai mici. Ei corespund, a continuat el, infinitelor stări afective ale lectorului, care nu e totdeauna, *mon semblable, mon frere,* când citește *Spleen*-urile baudelairiene. Noi știm ca măgarul nu e dulce, e încăpățânat și imprevizibil, te poate trânti să-ți sune oasele. Dar poetului îi plac, așa i se par lui… E frumos și senin acest domn care ieșea la plimbare pe câmp printre poteci și se gândea să intre în rai în asemenea tovărășie…

În acest timp trupele române se apropiau de Odesa. Războiul era încă pe-aproape, dar nu ne interesa. Singurul efect în București era faptul că apăruse pâine amestecată cu mălai; când era proaspătă, era bună. Adesea întâlneam nemți pe marile bulevarde, totdeauna în grupuri, în linie de patru sau cinci, în ținută impecabilă, rași, uniforme gri-bleu, frizați, descheiați la

gât, cu boneta pe-o parte, în același pas, automate bizare într-o lume pestriță, care se dădea la o parte din calea lor: nu erau ei ceva nefiresc? Diaconescu avea față de război o atitudine de spectator: „Dacă nemții nu câștigă imediat, se împotmolesc ca armata lui Napoleon. Dar nu se știe. Să vedem. Au lăsat Anglia necucerită… Poate vor să se înțeleagă cu englezii, după ce distrug bolșevismul.“

Mai multe nu știa nici el și nici eu. Mă miram că nu era încă militar. Mi-a spus că în primăvară va fi încorporat. Zilele lui august însă treceau în discuții despre poezie și literatură, cu Diaconescu, în plimbări duminicile, în care el vroia să-mi arate cum se poate face cunoștință cu o fată (fără totuși să-mi demonstreze ceva concludent), și mia mea se topea. Firesc, i-am spus într-o zi că nu mai aveam bani, să-mi împrumute cinci sute de lei și i-i dau înapoi, am de încasat salariul meu pe o lună de la C.F.R. Fără ezitare a deschis cufărul și mi-a dat banii. În același timp mă întrebam de ce dracu nu mă dusesem eu atâta vreme să-mi încasez acei bani de la C.F.R. M-am dus în zilele următoare. Funcționarul de la ghișeul la care am fost îndrumat mi-a răspuns însă că nu mai aveam nimic de încasat. Gata, simplu, din momentul plecării mele din Fierbinți, s-a calculat că încasasem ceea ce mi se cuvenea, ba chiar pe câteva zile în plus și fusesem ras, „liber la îmbarcare“ a mai adăugat acel funcționar, care, contrariu a ceea ce spunea despre ei, aveau și humor în anumite situații date.

— Dar așa mi s-a spus, am protestat eu indignat, că mai am de primit o mie de lei.

— Cine v-a spus? m-a întrebat el luându-și brusc ochelarii de la ochi și interogându-mă fără încredere, dar totuși curios.

Ei? Cine îmi spusese? Niculescu? Te pomenești că idiotul ăsta… Ce să fac acuma cu spusele lui Niculescu, în fața unui funcționar care avea scripte cu date precise? În realitate nu știusem nimic clar despre salariul meu, cât era, câte zile lucrasem și dacă mai aveam sau nu ceva de primit.

„Ce pot să fac? m-am întrebat. N-am de unde să-i dau lui Diaconescu banii înapoi“. Și vizitele mele la el au încetat. Bine că nu știa unde stau. N-a trecut însă o săptămână și a survenit catastrofa. Eram în odăița mea, când am auzit o voce autoritară în curte:

— Unde stă domnul Marin Preda?

Erau mai multe odăițe în acea curte și o voce i-a răspuns și i-a arătat-o pe a mea. Am auzit o bătaie în ușă și am sărit din pat în prag se afla Diaconescu, un domn sever, indignat, străin și implacabil.

— Ai spus, a început el, că îmi dai banii în câteva zile. Au trecut două săptămâni și ai dispărut. Ce înseamnă asta? Ți-am spus că adun bani pentru sora mea, nu sunt bogat, muncesc cu un scop. E o lipsă de sensibilitate și de conștiință să mă tragi pe sfoara în felul ăsta. Te rog să-mi dai imediat banii înapoi.

Eu eram încă stupefiat de faptul că mă găsise. Nu-mi aminteam să-i fi dat adresa. Am început să mă bâlbâi, copleșit. Că n-am bani… Că…

— Cum n-ai bani? Nu ți-ai încasat leafa de la C.F.R.? a continuat el uitându-se bănuitor în jur, în mizerabila mea odăiță.

— N-am încasat, nu mai aveam nimic de primit.

— Atunci nu trebuia să te împrumuți.

— N-am știut… Când m-am dus acolo…

Și i-am explicat ce se întâmplase. M-a crezut imediat, dar jignirea tot nu-i trecea. Totuși s-a îmblânzit.

— Trebuia să vii să-mi spui. De ce să mă lași să cred că ești un om care a pus mai mult preț pe fuga de sinceritate decât pe o prietenie. Nu e nimic, n-ai, am înțeles… Dar să eviți să mă vezi… Credeai că n-o să te înțeleg?

Avea dreptate, mă bâlbâisem lamentabil la prima mea ciocnire liberă cu viața, vrusesem într-adevăr să-l trag pe sfoară, recunoșteam în sinea mea acest lucru, fără să știu de ce nu alesesem calea simplă a mărturisirii. Preferasem să las în urmă un om care mă făcuse să descopăr pe Baudelaire, decât să… Preferăm să fugim în mod laș, decât să mărturisim un lucru neînsemnat. Ne despărțim de oameni pe care îi admirăm, numai pentru că… Ei, pentru ce? Pentru nimic…

— N-are importanță, a continuat el așezându-se în sfârșit pe pat, trăgându-și ușor pantalonii cu dunga bine călcată. Ți-a fost frică să înfrunți o mică situație imprevizibilă, dar să fii atent că vei avea de înfruntat situații infinit mai grele și mai complexe. Nu fugi!… Cinci sute de lei nu e o avere, nu te mai gândi, am uitat… Caută-ți totuși un serviciu. Ce faci toată ziua? Fiindcă n-o să poți trăi așa, o să mori de foame. Te-ai înscris măcar la liceu? Ai spus că ai un plan…

— Nu m-am înscris…

— Păi pierzi anul, cursurile au început. Nu cunoști pe nimeni să te ajute? Eu nu pot, trebuie să plec, am aranjat să lipsesc până la întâi octombrie, dar și așa, la U.C.B. n-am nici o trecere să te recomand…

„U.C.B.?! Ferească Dumnezeu, am gândit. Dacă afla tata o să creadă… soarta de la început a lui Ilie…“

— Măcar ai încercat undeva?

Încercasem la trei biblioteci, nici măcar nu vruseseră să stea de vorbă cu mine. „N-avem loc“ (și un gest cu mâna să ies afară). Cumpărasem *Universul*, mă dusesem la câteva instituții să fiu angajat funcționar… Nimic… Studii puține, mi se răspunsese și cu o privire de neîncredere: eram prea mic, nu se angaja un funcționar fără state de serviciu, și mai ales la vârsta asta.

— De ce nu te întorci la internat? zise atunci Diaconescu nedumerit. Mi-ai spus că ți-ai luat capacitatea… Știu, n-ai bani de taxe, dar să vorbim cu directorul, nu poate să te lase așa pe drumuri…

Am ridicat privirea. Era o idee.

— Ai dreptate, i-am spus, mă întorc la internat.

De ce nu? Toate punțile nu fuseseră tăiate cu Școala normală. Erau tăiate numai în gândul meu, dar poate că domnul lonașcu găsise pentru mine o soluție, nimeni nu-mi spusese că nu puteam să mă mai întorc și să urmez acolo cursul superior.

— Mă învoiesc mâine dimineață de la serviciu și vin cu tine, a mai spus Diaconescu văzând cât de abătut arătam. De ce să nu-ți dea o bursă? Atâția neisprăviți o primesc. Vin mâine și te iau.

Și a plecat. Scena care a avut loc însă la școală a fost și mai lamentabilă, de astă dată pentru amândoi. Cât am intrat în hol ne-am întâlnit cu domnul Lascăr, care parcă ne-ar fi așteptat.

— Ce e cu dumneata aici? a strigat el. Dumneata nu mai ai dreptul să intri în această școală… Iar dumneata, cine ești? *Ucebe*, a silabisit el cu dispreț, apucându-l cu o smucitură pe Diaconescu de braț, care avea într-adevăr pe mânecă o banderolă U.C.B., ieși imediat afară din hol, nu primim aici pe toți măturătorii de stradă.

Diaconescu a zvâcnit din umeri cu același dispreț pentru individul din fața lui:

— Sunt absolvent al Școlii normale, și nu vă permit…

Dar cel care nu putea permite era celălalt, instalat într-o clădire în care era stăpân și a chemat portarul să ne dea afară. Și ne-a și dat. Simpla lui prezență, deși umilă, dar hotărâtă, ne-a convins că trebuie să ieșim.

— Un imbecil, un zbir, a zis Diaconescu în stradă. Arăta liniștit, stăpân pe sine, deloc jignit de cele întâmplate… Da, dar ce era de făcut cu mine?

— O să te descurci, o să găsești undeva un loc, mi-a spus el încrezător.

Și l-a înjurat de mamă cum îl înjurasem și eu anul trecut pe individul care ne dăduse afară, spunând că mi-l făcusem dușman din cine știe ce prostie, peste care un bărbat adevărat ar fi trebuit să treacă. Dar câți sunt cu adevărat bărbați?… Și cu aceste cuvinte liniștitoare ne-am despărțit la prima răspântie de străzi, el cu gândul la sora lui pentru care muncea, eu în față cu libertatea mea, care ajunsese la limită.

N-am mai auzit de-atunci nimic despre el. O fi murit pe front? (Căci mai târziu aveam să aflu că erau făcuți rapid ofițeri și trimiși în foc) sau, cumva, în '49, se găsea în vreun sat și îi învăța pe copii? Dar cum avea el și cu cine să mai citească și să discute despre Baudelaire și Francis Jammes?! Când Arghezi și Blaga erau interziși? Trecut printr-un război și printr-o revoluție care era în curs, pierdusem contactul cu generația mea… N-am mai auzit nimic nici despre Niculescu, ce-o fi făcut el acolo pe șantierul din Fierbinți, dacă s-a întors la școală și ce s-a ales de el. Despre unul dintre turnătorii cei mai fideli ai domnului Lascăr am auzit că a ajuns cercetător la Academie. M-am mirat. Pe cine dracu să torni la Academie și cui, când acolo cercetările nu pot fi turnate, ci doar apreciate sau disprețuite. Așa credeam, nu știam că multe se pot petrece și cu cercetările… Pe Amuza cel misterios l-am întâlnit într-o zi, prin '49, în tramvai. „Amuza, am exclamat, ce faci, ce-ai ajuns?“ Tăcere. „Du-te dracului, i-am spus, unde lucrezi?“ Mister. Nici un cuvânt. „Unde lucrezi, spune, ce, e secret? Spune orice, că nu mă interesează, spune și tu o minciună“. „Sunt cartograf zice.“ „Ce e aia cartograf? N-ai ajuns învățător?“ Iarăși tăcere. „Cartograf unde? am repetat. La ce instituție?“ La ce instituție?! Ce glumă! Cum să spună tocmai instituția!? Pe Dobrinescu tot așa, l-am întâlnit întâmplător pe stradă… „Ei, i-am spus, n-ai fugit în țări străine? Măcar ai ajuns învățător?“ Călca tot așa, așezat, cu atenția puțin împrăștiată, dar mulțumit, cu o expresie împărțită între amintiri și realitate. Lucra la editura sindicatelor, redactor sau ceva asemănător. Și mi-a făcut cu ochiul: e de lucru acolo, e interesant, în general viața e interesantă, dacă nu ajungi rege în Terra Nova, ajungi totuși ceva și nimeni nu te împiedică să-ți meargă totuși gândul, așa domol, cine știe, cât suntem tineri (și eram) nimic nu era pierdut… Nici despre el, de-atunci, n-am mai auzit… Bârzoi, cel chinuit la vioară, mi-a dat într-o zi un telefon și ne-am întâlnit la Capșa. Era ofițer superior, procuror militar și tot ce-am putut auzi de la el… dușmanii poporului… în numele legii… Hai să nu mai vorbim despre asta… Nici nu vorbisem, i se păruse lui că vorbise, am înțeles, totuși, că nu dormea bine, că gemea și bolborosea în somn

chinuindu-și nevasta, se trezea în miez de noapte, când nu trebuia să fie la orele cinci dimineața în incinta închisorilor și să citească sentințele care nici măcar nu erau ale lui, și nici ale judecătorilor… „Despre ce să vorbim atunci, Bârzoi, gândeam, dacă tu nu ai identitate?“ În acel an școlar '40-'41 eram legați prin ură. Ți-amintești cum ne-am bătut odată cu disperare, fără să știm de ce? Tu ai sărit la mine, ne-am rupt gulerele de la cămăși, ne-am însângerat obrajii, ne-am tăvălit pe jos gâfâind, căutându-ne gâturile să ne ucidem, să dispară unul din noi doi, deși te ajutam la lecții, îți arătam dificultățile… Îmi plecam fruntea lângă a ta, cu toate că nici eu nu stăteam prea bine, iar soarta ta, neliniștile tale, le simțeam deznădăjduite, fără ieșire… Ne-am redresat, inocența vârstei a făcut ca ura să se retragă, iar acum e uitată… Ei, ce-ai ajuns tu?“… Masa s-a terminat fără destăinuiri, ne-am despărțit și nu ne-am mai văzut ca și când n-am fi existat… Cine mi-a spus de soarta unui altuia, care a plecat în anii războiului în Germania să se instruiască, să se facă ofițer? Nu era din clasa mea, ci dintr-a opta, dar eram prieteni. S-a întors, a fost trimis pe front la întoarcerea armelor contra celor care îl instruiseră, un glonț l-a lovit în gât, a început să verse sânge a început să horcăie și a murit pe linia întâi fără ajutor… un flăcău blond, cu ochi albaștri de basarabean, frumos, împlinit la douăzeci de ani, a cărui soră avea să-l plângă fără să-l înțeleagă, prinsă de isteriile vârstei, după cum mi s-a povestit…

Ce să scriu despre generația mea împrăștiată, prinsă de valurile istoriei și a cărei soartă îmi scăpa? mă întrebam în fața mesei mele de scris la Sinaia, în acea iarnă bogată în zăpadă a anului '49. Să scriu despre un tânăr care își căuta un drum, singur în marele oraș și necunoscând pe nimeni? Ce mi se mai întâmplase?

La *Casa anticarilor,* singurul loc la care reveneam neîncetat, deși acum nu mai aveam bani să citesc cărți, privirea îmi căzu într-o zi pe un titlu: *Cum am cucerit viața* de Georgescu Delafras. I-am cerut voie anticarului meu s-o citesc chiar acolo; și în câteva ore am sorbit-o. Georgescu Delafras povestea cum, simplu băiat de la țară cu șapte clase primare, ajunsese (prin „perseverență și continuitate“ desigur) unul dintre cei mai mari editori din București. Iată, mi-am zis, omul care mă poate ajuta. Eu sunt mai bine înarmat, am studii secundare, am citit cel puțin o mie de cărți, am nouăsprezece ani și pot să fac orice… la editura lui, firește! Nu se poate să nu mă înțeleagă, el care a trecut pe unde treceam eu și cunoștea neliniștea

celui amenințat cu eșecul. Eșecul ar fi însemnat, în cazul meu, întoarcerea la țară, pe capul familiei, care trudise pentru mine patru ani… Cum aveam să-i răscumpăr acei ani și ce să fac acolo în mijlocul unei lumi care ar fi rânjit: „Uite-l pe-ăsta, cheltui alde tat-său cu el degeaba atâția bani, ca să se întoarcă tot la sapă“.

Am revenit în odăița mea și i-am scris o scrisoare de patru pagini. Am pus-o într-un plic și a doua zi m-am dus cu ea pe strada Popa Nan. Vederea acelei clădiri, cu tipografie la subsol, care lucra și scotea un zumzăit ca o muzică, m-a făcut visător. „Da, în sfârșit aici voi lucra, gândeam, și odată întors acasă am să citesc și să scriu.“ Gândul nu m-a mai dus la învățătură, vederea acelei clădiri care tipărea cărți parcă m-a apropiat vertiginos de un scop pe care îl aveam în minte îndepărtat, după terminarea studiilor și luarea licenței, adică să public o carte. De ce tocmai atunci? Da, am gândit, era prea târziu pentru mine să-mi mai continui studiile. Nici Caragiale nu și le-a continuat, și totuși… O să citesc pentru mine, nu pentru examene, e prea îndepărtată ziua când puteam să mă înscriu la Universitate și să-mi iau Licența… Opt ani… Nu, hotărât, editura asta îmi deschidea toate perspectivele… Puteam chiar, nu după multă vreme, să-mi adun povestirile mele, să mai scriu altele și să fac un volum pe care chiar domnul Delafras să mi-l și publice… De ce nu?

N-am predat scrisoarea imediat, m-am plimbat multă vreme de la un capăt la altul al străzii. Părăsirea gândului de a mai învăța mă arunca în prada unei exaltări neașteptate. Aveam senzația bizară că am câștigat, printr-un simplu act de voință, opt ani de viață, care îmi apăreau liberi, fără obstacole, ai mei singuri… Da, crezusem că sunt liber, dar abia atunci mă simțeam cu adevărat liber…

Am predat, după ce bătăile inimii mi s-au mai liniștit, plicul și n-am luat în seamă vaga și absenta nedumerire a funcționarului, care mi-a spus:

— Patronul e în birou și e singur, dacă vreți îl anunț și vă poate primi, ce nevoie aveți de scrisoare?

— Nu, am răspuns, am să viu mâine… A dat din cap cu neîncredere:

— Bine, zice, veniți și mâine!

După exaltarea din ajun a doua zi eram liniștit, chiar puțin mohorât, vizitat de îndoieli… Și dacă… O să vedem… Fapt e că am viața înainte… istoria asta care părea așa de simplă, cu examenele în particular, în realitate mă încătușa…

Domnul Georgescu Delafras, un domn mic de statură, bondoc chiar, cum mi s-a părut atunci, nici tânăr, nici bătrân, m-a primit cu scrisoarea mea pe birou, nu grăbit, dar nici dispus să stea îndelung de vorbă cu mine, cum credeam. Întâlnirea a fost scurtă, îmi pledasem cauza în scrisoare, nimic nu mai era de adăugat din partea mea. S-a ridicat în picioare și nici mie nu mi-a spus să stau. Că, scrisoarea mea, a început el, dovedește că am talent literar… Dar, n-are nimic pentru mine…

Atât, asta era totul și și-a desfăcut brațele într-un mic gest, nu neputincios, ci indiferent, n-avea adică nici un chef să ajute și pe altcineva să cucerească viața ca și el.

— Chiar nimic, am zis, în toată editura?

— Da, nu pot să dau pe nimeni afară ca să te angajez pe dumneata… care… mă rog, în afară de talent literar, nu știi nimic. Ce știi? m-a întrebat.

— Pot învăța, i-am răspuns.

— Nu, n-am unde. Cine să te învețe?

Am înțeles că n-avea rost să insist. I-am cerut scrisoarea înapoi, mi-a dat-o, am rupt-o în fața lui și i-am aruncat-o pe birou. Vroiam astfel să-mi arăt disprețul pentru neînțelegere și micime sufletească crezând, în naivitatea mea, că o să-i pese. Și am părăsit indignat încăperea fără să-i dau bună ziua.

„Dacă m-am hotărât ca de pe acum să fiu scriitor, mi-am spus afară liniștit, atunci să încerc să public ceva și cu revista respectivă în mână s-o țin ca un certificat că știu ceva pe lume. O scrisoare care dovedește talent e una, în timp ce numele tipărit sub o povestire era cu totul altceva.“

Dar unde să public? Mie îmi plăcea revista *Gândirea*, formatul ei elegant, desenele lui Demian… O nuvelă în *Gândirea*! De ce să nu încerc?

Mi-am vândut plapuma să am din ce trăi, puținele cărți pe care le aveam și am început să scriu o nuvelă. Mergea bine. Din când în când ieșeam, îmi cumpăram pâine și roșii, dormeam câteva ore și mă întorceam la nuvela mea. O vecină îmi dădea târcoale, curioasă sau poate grijulie să vadă dacă mai trăiesc, îmi bătea în ușă.

— Ce este? o întrebam.

Ce să fie, nimic, nici ea nu știa ce să spună. După o săptămână mi-am băgat manuscrisul în buzunar și m-am dus acasă la domnul Nichifor Crainic. Știam că e ministru, dar, îmi spuneam că n-a încetat să fie scriitor, și cum nuvelele care apăreau în *Gândirea* nu erau formidabile, a mea, îmi spuneam, în mod sigur va plăcea poetului și îi va da drumul la tipar.

La poartă ministrul avea o gheretă cu un soldat.

— Bună ziua, zic.

Și m-am apropiat ca acasă, între țărani, când te oprești la poarta unuia care și el stă și timpul curge peste el fără sfârșit. Era în glasul meu ceva știut, universal, un semn al nostru, al țăranilor, care nu deschidem gura degeaba, chiar dacă nu vrem să spunem nimic. Un gând ne împinge, un sentiment pe care chiar dacă nu-l exprimăm, stăm împreună și, vorbind, acel gând își găsește înțelesul, sentimentul se limpezește.

— Ministrul, zic, o fi acasă?

Ca și când aș fi spus „nea Stan, nea Gheorghe… Ce mai fac?“

— Da, zice, e acasă…

Cu voce scăzută, ca și a mea, firească, da, e acasă, a fost pe la deal, a dus de dimineață o căruță de băligar pe lot, dar pe la prânz așa s-a întors… Ai ceva cu el? Nu, întrebam și eu… Contigentul? A, contigentul! Treizeci și nouă… De unde, din ce județ? Ilfov! A, chiar Ilfov.

- Și nu pot să stau și eu de vorbă cu el?

— Nu acum, zise santinela, acuma doarme…

— Aha! Și când se scoală?

— Așa pe la șase. Mai plimbă-te, zice, pe ici pe colo, un ceas-două și întoarce-te pe la șase, șase jumătate.

Nichifor Crainic (Ion Dobre) m-a primit în biroul lui după ce santinela l-a anunțat că un scriitor îl roagă să-l primească. Era un om în puterea vârstei, tuciuriu, cu mustață și chelie avansată, exact cum arăta în proaspăta *Istorie a literaturii române* de G. Călinescu, pe care apucasem s-o cumpăr din banii mei din Fierbinți. Totuși parcă puțin mai gras și cu un chip mai puțin spiritualizat ca în acel desen. Se vedea că mânca și bea zdravăn. Despre asta știam multe, se auzise și în școală (totul se aude când e vorba de-un scriitor) cine era, din ce tată era născut, cum era adunat de prin cârciumi și dus acasă beat mort. Ei și? Cine știe ce îl împingea la beție. Treaba lui. Și Poe și Villon… Știam că îi luase apărarea lui Codreanu ca martor în procesul aceluia, când răspunsese agresiv la întrebarea acuzării dacă îl considera sau nu pe șeful legionarilor, trădător de țară: „Trădător de țară? Mă așteptam să-mi puneți o întrebare mai serioasă“, răspunsese el, ai fi zis eschivându-se dar vizibil în favoarea Căpitanului. Fiindcă întrucât întrebarea era neserioasă? Adică, nefondată? Era această întrebare o glumă de prost gust, acuzatul fiind hăt departe de așa ceva? Era clar că ăsta era sensul răspunsului său, deși ar fi putut spune mai simplu: „Nu, nu-l consider

trădător de țară“. Totuși, după câte știam eu, nu îmbrăcase cămașa verde în timpul celor câteva luni cât stătuseră legionarii la putere, însă după aceea generalul îl făcuse ministru al propagandei. Nu fusese, deci, legionar. Înțelesesem eu greșit poziția sa în acel proces. Nu trebuia el să fie alături de legionari? Nu fusese! Numele lui nu apăruse nicăieri în acele zile verzi. Rămăsese deci poet…

I-am spus că vreau să debutez în literatură și anume la *Gândirea*, și am scos manuscrisul din buzunar.

— Îți place *Gândirea ?*

— Da.

— De ce?

— Pentru că a publicat mari scriitori români, și…

Și m-am poticnit. Eram neinformat în ce privește curentele și tendințele nu numai ale revistelor, ci și ale întregii literaturi. Nu mi se părea pe atunci important dacă un scriitor era ortodoxist, tradiționalist, ermetic, mesianic, suprarealist sau mistic… Totul era să fie bun. Și Nichifor Crainic era bun, ca și *Gândirea* de care era legat. Într-o revistă tot trebuie să public, gândeam, asta nu înseamnă că o să adopt tendințele acelei reviste, în oricare aș fi publicat, tot dădeam o tendință. O să văd mai târziu ce e și cu aceste tendințe, nu-mi spărgeam, în acele clipe, capul, să răspund de ce îmi place *Gândirea.*

— Măi băiete, mi-a spus poetul, văd că ai o figură de călugăr și o credință că manuscrisul tău e bun. O fi! Dar eu sunt ministru, și îmi pare rău, nu am timp și nici pasiune pentru debutanți. Caută-ți un obscur descoperitor de talente, ține-te de el până te lansează și după aia dă-i un picior în cur și urmează-ți destinul. Eu știu, voi veniți în urma noastră, ești sau nu unul care să ne contemple sfârșitul, puțin îmi pasă, dar eu mă hrănesc acum din rodul credinței mele și după pofta pe care o am, ar trebui să domnesc un veac! Aruncă-te în viață! Definește-ți credința! Și poate ne vom întâlni și mă vei sfida: în acele clipe, dușmănindu-ne, vom avea amândoi certitudinea permanenței noastre pe acest pământ.

Și punct. A bătut cu palma în masă. A urmat o tăcere ca un piuit după o lovitură dată într-o nicovală. Dar eu n-am înțeles nimic din ceea ce îmi spusese, în loc de aceste cuvinte găunoase, nu putea să ridice un deget și să mă pună în legătură cu unul din cei ce făceau *Gândirea* și să mă scoată din impas? Nu, nu putea. S-a ridicat și a dispărut din încăpere. Biroul său mi s-a

părut mai pustiu decât câmpia, mort, inexistent, cu covor pe jos, cu cărți în rafturi negre, cu uși în dreapta și în stânga…

Pe unde era ieșirea? Am găsit-o, m-am pomenit în stradă, fără să-mi uit de astă dată manuscrisul (pe care totuși l-am pierdut…).

„Ion Dobre! Dobre ești, mi-am spus, nu Crainic, un Crainic nu se poartă astfel… Ai ajuns ministru, și la poarta ta stă un țăran, să știe când dormi tu și când te trezești, și noi doi, eu și santinela ta, să credem că ești de-al nostru, ostenit după trudă și să așteptăm să-ți termini somnul, ca să ne auzi vorbind de-ale noastre și să vedem cum îi facem… Tatăl tău a fost găzar și mai degrabă el decât tine o fi avut nostalgia paradisului despre care ai scris o ilizibilă carte. De ce bei? Ce te neliniștește? Dacă zici că te hrănești din rodul credinței tale, atunci de ce…“

Dar interogațiile mele se rupseră brusc. Nu trebuia, mi-am zis, să mă duc la unul așa mare. Oricum, e ministru, chiar că n-o fi având nici un chef și nici timp să se ocupe de un debutant. Da, dar unde să mă duc? Să las manuscrisul unui necunoscut, se pierde printre atâtea manuscrise… Da, trebuie mai întâi să-l copiez și să încerc totuși la *Gândirea…*

Deocamdată, rătăcind pe Calea Victoriei, am intrat la Teatrul național. Biletele la galerie erau ieftine. De ce nu? Am văzut *Faust,* cu George Vraca în rolul savantului care nu-și trăise tinerețea. Mă duceam pentru întâia oară la un spectacol de teatru și cum citisem piesa, am fost uluit să văd ce pot face actorii cu un rol. Faust, un savant, era dinamic pe scenă, puțin fanfaron, oricum gălăgios, în timp ce eu îl credeam meditativ, cel puțin până nu i se reda tinerețea, totuși îmi plăcea, avea grandoare, iar Mefisto, cu Bălțățeanu în rol, insinuant, viu, inteligent, însuși spiritul diavolesc, mă înfiora. Tragedia Margaretei apărea însă ștearsă, din pricina strigătelor lui Vraca. Dar ceea ce nu apreciai bine în text, petrecerea din pivnița lui Auerbach, te încânta pe scenă, cum Mefisto făcea să țâșnească vinul din masă și alte artificii ignorate mai târziu în teatru, cu abstractizarea extremă a decorărilor și costumelor și ciopârțirea operei de către regizori care puneau în scenă „o piesă a lor“ nu a lui Goethe sau Shakespeare. Horațio avea să apară nu ca prieten al lui Hamlet, ci ca intrigant și trădător, nu numai al prieteniei, ci și al țării, iar regina, asasină a Ofeliei.

Deși nu aveam bani m-am dus în zilele următoare și am văzut pe Uranus *Ciuta* de Victor Ion Popa. După spectacol mi-a venit un gând: ce-ar fi să intru în cabinetul directorului? (teatrul „Muncă și voie bună“ era al

său). Nu cumva?… Deși era târziu, scriitorul era acolo și m-a primit într-adevăr cu „voie bună“. Îi citisem cărțile, îmi plăcuseră, cu idilismul și moldovenismele lor cu tot. I-am spus-o și am început o discuție despre ele care l-a încântat pe autorul lui *Sfârlează cu fofează* și mi-a fost rușine atunci să-i cer ceva. Totuși, ghicind parcă, mi-a spus să mai trec pe la el.

Am trecut, dar auzind că nu lucrez nicăieri și nici măcar n-am debutat, e greu, mi-a spus, e foarte greu, și a rămas gânditor. Până la urmă a scos portofelul și mi-a dat niște bani, spunându-mi să nu mă jenez și să-i primesc cu titlu de împrumut, când o să am, știe el că o să viu și să i-i dau înapoi. Un om simplu, cald, al cărui mare talent în teatru aveam să-l descopăr mult mai târziu văzând *Take, Ianke și Cadâr,* piesă admirabilă în care sufletul generos, lipsit de prejudecăți al lui Victor Ion Popa își găsise o albie potrivită.

Cămăruța lăsată de Nilă era ea ieftină, dar nu avea sobă și chiar dacă ar fi avut nu aveam eu lemne. M-am mutat pe Pantelimon, numărul 64, într-o odaie cu două paturi mari și cu încă trei băieți ca și mine, tineri muncitori necalificați… Câștigau atât de puțin încât n-aveau banii necesari ca să plătească, peste chirie, lemnele pentru încălzit odaia. N-am plătit nici eu. Unul era un fel de ajutor de dulgher, altul ucenic la o croitorie, celălalt, care câștiga mai bine, era picolo la un restaurant. M-am împrietenit cu el și a început să mă invite la acel birt și să-mi dea acolo din mica lui porție, spunându-i patronului ca îi sunt frate. Dar băieții ăștia n-aveau nici bani de mâncare, în unele zile răbdau, în altele cumpărau cartofi, îi dădeau proprietăresei să-i curețe, cereau de la ea puțin untdelemn și îi prăjeau… Mâncam toți… Proprietarul, un pitic, vindea ciurele în oraș. Camera lor era lângă a noastră, acolo trăiau și găteau, era cald, aveau o sobă mare, țărănească, spoită cu var. Miloasă, când veni iarna timpurie și geamurile noastre începură să înflorească, aștepta să-i plece bărbatul în oraș și deschidea ușa spre noi măcar să se dezghețe geamurile.

Ideile nu vin decât când vor ele. O inerție inexplicabilă a minții le împiedică adesea să se formeze și să țâșnească în conștiință sub formă de idee-acțiune sau nu vin la toată lumea. Nu știam ce să mai fac, dar nici nu mă mișcăm. Trimisesem de mult nuvela la *Gândirea,* dar nu primisem nici un răspuns. Adesea gândeam că numai cu pâine și apă, o să mă îmbolnăvesc de oftică și o să mor. Eram chiar încredințat dar nu făceam nimic. Proprietarul avea altă idee: că, zise el odată în fața ciorbei de fasole care îi aburea în față, „cine mănâncă mereu numai pâine goală, se tâmpește la

cap“. Am râs de această idioțenie și am intrat în odaie cu pâinea în mână, s-o mănânc și să-mi văd de scris. Dar parcă avea dreptate, scrisul nu prea mergea, scriam o altă nuvelă într-adevăr fără nici un gând, nici nu știam ce scriu, am rupt-o și am aruncat-o.

De revelion unul din băieți plecă, găsise undeva de lucru într-o suburbană, proprietăreasa puse afară pe gard un bilet „de închiriat“, și veni altul. Ăsta aduse cu el un acordeon, ne cânta din el seara înainte să adormim, câștiga ceva mai bine și plăti el lemnele să ni se facă foc, bineînțeles numai o dată pe zi, să fie cald spre seară, când se întorcea el de la un depozit unde căra ceva cu spinarea.

Și într-o zi îmi veni o idee. Era mică, dar trebuia încercat. Să mă duc, mi-am spus, la băiatu-ăla care vrusese să mă publice în efemera lui revistă *Albatros*, anul trecut prin primăvară, când îi trimisesem o schiță care fusese reținută. În amorțeala lunilor de internat scrisesem totuși ceva bun, iată, va apărea, primisem răspunsul prin poșta redacției și făcusem după aceea o vizită Ia „sediul“ revistei, o simplă odaie pe Calea Griviței și un singur redactor, care se prezentase: Geo Dumitrescu. Era chiar odaia lui… Dar revista fusese interzisă pentru orientarea ei „roșie“, cum mi s-a spus. Roșie? În primul număr era elogiat Baudelaire, de la care se luase titlul celebrei poezii, în care poetul era comparat cu albatrosul care înfruntă, sus, furtunile, dar exilat jos, în mijlocul huiduielilor, aripile lui de uriaș îl împiedică să meargă. Ce era roșu aici? Dar intrasem în război și pesemne muzele trebuiau să tacă. Să mă duc, mi-am spus, să-i mai fac o vizită. El cunoaște lumea presei și a redacțiilor literare, cine știe?

L-am găsit tot acolo și după ce i-am spus, s-a gândit puțin, apoi a scos o carte de vizită și a scris ceva pe ea, către un domn Al. Cerna-Rădulescu, secretar de redacție la un ziar de pe Sărindar. Am citit cele câteva cuvinte de recomandare: erau simple și patetice, în numele unor principii de colegialitate și nu numai atât, era rugat să stea de vorbă cu mine și să mă ajute. Eram scriitor.

— Care sunt celelalte principii, în afară de cele de colegialitate? l-am întrebat.

— E un om de stânga, mi-a răspuns Geo Dumitrescu. Dar să nu-i vorbești despre asta.

Ca și când aș fi știut ce putea să însemne asta: un om de stânga… Stânga, dreapta erau pentru mine noțiuni necunoscute în orientarea politică a cuiva. L-am găsit pe Cerna-Rădulescu în tipografie. Purta un pulover „roșu“ și era foarte prins, mi-a spus să-l aștept vreo oră până termină ziarul de paginat și pe urmă stăm de vorbă.

— Știi să faci corectură? m-a întrebat apoi la fel de grăbit. Ne-a plecat un corector, l-a concentrat, ziarul merge și fără el, dar pot să-ți fac loc.

Am răspuns că știu, deși nu știam, dar mă gândeam că o să învăț repede…

— Durează, zice, vreo două săptămâni, fiindcă administrația i-a plătit celuilalt aceste două săptămâni și nu angajează altul până nu trece acest termen. Până atunci îți dau însă altceva, tot la corectură, la o revistă săptămânală pe care o fac eu, cu corectură cu tot. Îți cedez locul.

S-a sculat și mi-a adus un vraf de șpalturi, dă-le drumul, zice, și a dispărut. Era o revistă de humor. Am lucrat la acele șpalturi și n-am găsit aproape nici o greșeală. A doua zi însă când am revenit, omul care îmi cedase locul era foarte supărat.

— Mi-ai spus că știi, nu cunoști nici semnele care se fac pe margine ca să indici greșeala. Nu-i nimic, le-am citit eu, dar ce-i facem? N-ai ochi încă, meseria asta se învață, nu e grea, dar cine să te învețe, fiindcă eu n-am timp.

Mi-a adus noi șpalturi și m-a ținut două săptămâni, când mi-a spus că locul acela liber s-a ocupat… Și mi-a dat de înțeles că nici la revista aceea nu mai puteam să stau. Totuși am încasat ceva bani…

M-am întors la Geo Dumitrescu, căci așa ne înțelesesem, să viu să-i spun… N-a fost mirat de nereușită, se gândea…

— Să intri, zice, funcționar la „Institutul de statistică“. Cunosc pe cineva acolo, un poet, și poate să-ți găsească ceva… Au tot felul de posturi…

Dar nu mi-a dat nici o recomandare scrisă, mi-a spus însă numele poetului și a adăugat că e comunist, nu-l cunoaște bine, să încerc… Și dacă nu se aranjează nimic să vedem, poate intru la *Timpul* să învăț acolo corectura și pe urmă să mă angajez, a adăugat, că el însuși era fără serviciu, dar avea perspectiva apropiată să intre acolo în redacție, la acel ziar, la pagina culturală. Am reținut și eu perspectiva ca după el să intru și eu la corectură, dar până atunci să încerc la institutul acela de statistică. Ce bine făcusem că venisem la acest băiat. Iată, fără să aibă aerul, calm și eficient, fără să-mi dea iluzii care să mă entuziasmeze, cum îmi dăduse Georgescu Delafras cu cartea și editura lui, fără să mă lase fără speranță, fostul redactor șef al efemerului *Albatros,* nu numai că își cerceta cunoștințele să găsească pentru mine o soluție, dar era alături de mine, fără cuvinte umflate, gânditor, grav, și fără chiar să ne spunem prea multe cuvinte. Era el însuși poet, scosese sau avea să scoată curând un volum de versuri *Aritmetică,* versuri admirabile, parcă noi pentru mine, ironice, și de o claritate scăpărătoare.

Am plecat de la el cu sentimentul că nu mai eram singur în București. Înainte să plec se uitase discret la pantofii mei a căror talpă se desfăcuse.

Eram veșnic cu picioarele ude, călcând prin lapoviță, dar eram învățat, când eram mic puteam să mă joc cu alți copii ore întregi prin zăpadă, desculț fără să-mi înghețe picioarele. „Îți trebuie, mi-a spus ca și când eu n-aș fi știut, iar dacă știam nu trebuia să mai ignor faptul, o pereche de pantofi noi. Și a adăugat după puțină gândire: Ai putea să răcești! ar fi dezagreabil“. Nu răcisem niciodată și nu știam cât ar putea fi de dezagreabil, dar grija lui pur constatativă, fără inutile efuziuni, m-a mișcat. „Îți dau eu o pereche, a zis apoi. Sunt cam vechi, dar sunt mai buni decât cei pe care îi porți.“ Cu o ironie fără surâs. Dar eu m-am înveselit: așa era, oricare alți pantofi nu puteau fi mai răi decât fleșcăiturile pe care le purtam eu în picioare. Am încălțat pantofii. Erau uscați, și mi se potriveau. M-am ridicat. Da, așa mai mergea. „Normal, a zis el cu aceeași ironie. Până îți cumperi alții din leafa de la statistică, sunt buni și ăștia.“

Deci era încredințat că voi reuși acolo unde mă trimitea.

Poetul comunist de la statistică era elegant îmbrăcat și nu prea prietenos. Când a auzit că vreau să debutez, că adică sunt scriitor, i-a sărit țandăra.

— Ce e asta, toți vreți să ajungeți scriitori, de ce nu vă apucați să învățați o meserie? Umblați toată ziua prin cârciumi, scrieți lucruri bețoase cu care umpleți revistele și nu munciți, să vi se dea, altceva nu știți…

Eram în biroul lui și era singur, însemna că era mare șef… La intrare zărisem o sală imensă, cu zeci de funcționari, toți la un loc, unii la mese, în fața unor mașini mici, alții în picioare, în fața altor mașini, acestea însă mari cât niște trioare, cu care de altfel și semănau.

— Vreau să muncesc, i-am spus, de-aia am și venit la dumneavoastră.

— Vrei să muncești, vrei să muncești, se izmeni el cu gândul pesemne la altcineva, fiindcă nu vedeam de ce m-ar fi imitat pe mine, îi răspunsesem cu toată gravitatea. Am mai angajat unul, a continuat el, am fost la domnul Manuilă cu insistență, ca pe urmă să nu stea nici două săptămâni… S-a cărat… Păi în ce situație mă puneți, bă?

Avea un glas subțire, fără forță, dar indignarea în el era mare.

— Nu te recomand, decise iritat. De ce să te recomand? Mai bine învață o meserie. Uite, am un unchi, patron de frizerie. Du-te acolo la *el* și învață chestia asta, fă-te frizer, câștigi bine, bacșișul e bacșiș și scoate-ți din cap fumurile de scriitor, că mori de foame pe stradă…

— Fumurile, i-am răspuns, mă privesc, nu fac rău la nimeni cu ele, vreau să lucrez într-un loc pe măsura studiilor mele, cât de modest ar fi.

— Ei, ce studii ai? Și auzind răspunsul meu iar maimuțări pe cineva, dar cu cuvintele mele (refuzam să cred că se referă la mine, nu-i făcusem nimic și nu înțelegeam de ce ar fi fost atât de pornit împotriva mea), am patru clase normale, am patru clase normale, astea sunt studii?

— Sunt, toată familia mea a muncit ca să le urmez, ca să ajung frizer nu era nevoie de atâta trudă.

Se mai calmă. Puse mâna pe telefon.

— Pavele, zise, vino te rog puțin până la mine.

Închise. Urmă o tăcere. Nu-mi spunea să plec, se gândise pesemne la ceva chemându-l pe acel Pavel. Tresării. Pavel, ăsta era numele orbului. Cine o fi? Își vârî nasul în hârtii. După câteva minute intra pe ușă un domn subțirel, fără frizură, tuns perie, cu trăsături fine, prelungi, și mișcări domoale, controlate.

— Uite dragă, îl întâmpină poetul, mai recomandă și tu scriitori, că eu m-am săturat. Ia-l cu tine și stați de vorbă. Dacă ai încredere, încearcă. E inteligent, are ceva studii, fă-i un loc jos la mașini, vorbește cu domnul Bosch, el are totdeauna locuri libere la direcția lui. Vrea să fie scriitor, mai adăugă el scos din pepeni, dar n-are ce mânca…

Nu-i spusesem că n-aveam ce mânca, și nici că vroiam să mi se dea ceva fără să fac nimic, ca acei scriitori care veniseră la el și fugiseră, la care făcea aluzie, și care îl puseseră în grea dificultate față de acel Manuilă, pe lângă care el insistase. Am înțeles că era bine instalat în acel institut și că numai așa, bine instalat, puteai fi scriitor… Alții nu puteau să viseze să fie scriitori decât dacă erau șefi într-un birou, bine îmbrăcați și cu relații asigurate… Manuilă, Bosch, direcție… un Pavel care putea să riște pentru unul nou, el nu, se săturase… Bine că totuși mă încredințase unui altuia… Se debarasa, dar nu fără să facă nimic. Cineva (așa înțelegeam) mai încrezător în oameni, putea fi împins în fața acelui Manuilă să-și ia răspunderea pentru mine. El era, în conștiința poetului scârbit de așa-zișii scriitori și de pretențiile lor, mai eficient decât el…

Domnul Pavel îmi făcu semn: să mergem. Era un om tăcut, la el în birou nu-mi puse decât câteva întrebări fără importanță. Dar când auzi că sunt de la țară se gândi câtva timp și mă întrebă dacă l-am citit pe poetul Dumitru Corbea. Îi răspunsei că nu.

— E un mare poet, citește-l! spuse el.

Se ridică de la birou, îmbrăcă un fel de raglan, prea subțire pentru vremea de afară și plecarăm. O luarăm pe jos. Îmi spuse că mă invită la masă. Străbăturăm drumul de la Splaiul Independenței până la Piața Victoriei, tot pe jos.

— Nu vă e frig cu capul gol? îl întrebai eu, care aveam o claie de păr pe cap.

El tăcu mai departe. Avu doar un gest: nu-i era frig… Locuia în două odăi într-o curte pe Șoseaua Ștefan cel Mare, nu prea mari, dar cu tot confortul. Ne întâmpină o doamnă mică de statură, atrăgătoare, care nu se miră că avea un musafir. Era cald, un cămin tihnit… Tăcerea soțului se transmisese și soției. Ne așezarăm la masă și până să fim serviți, domnul Pavel se scufundă în lectura unui ziar.

— Și ce vrei să scrii? mă întrebă el în timpul mesei.

— Acum nu mă gândesc la scris, îi răspunsei. E greu să scrii când nu mănânci decât pâine și stai în frig. Ba chiar începi să uiți că ești o viețuitoare pe pământ și poți să și mori fără să mai ridici un deget să te aperi. Nici nu-ți mai dai seama că ești în primejdie…

El tăcu multă vreme și după expresia chipului său înțelesei că nu mă aproba.

— Ascultă, Marine, zise în cele din urmă, tu știi că există în închisori oameni care luptă pentru o cauză? Și ei stau în frig și nu mănâncă decât pâine și apă.

Am tresărit. În închisori știam că erau și legionarii care luaseră parte la rebeliune, adică nu știam precis dacă mai erau sau nu.

— Ce fel de oameni? am întrebat. A tăcut iar.

— Vrei să mergi cu mine să-i vezi?

— Nu mi-ați spus despre ce oameni e vorba.

— Sunt comuniști.

Comuniști? Așadar domnul Pavel era comunist, ca și poetul…

— Mergem într-o zi, dacă vrei, și îi vizităm… Trăiesc în beciuri, supuși la un regim de exterminare… Mă întrebai pe drum dacă nu mi-e frig. Nu mi-era frig…

Adică se gândea la ei în acele clipe, de aceea era așa tăcut. Și la ce folosea acelor comuniști că el umbla cu capul gol iarna și tuns scurt? Întrebarea pe care mi-o pusese, ce vreau să scriu, ascundea ceva, dar nu-mi dădeam seama ce anume. Parcă ar fi vrut să spună că nu poți scrie dacă nu știi ce, și că acest ce trebuia lămurit. Putea fi? Și eu vroiam. El continua

însă să tacă, enigmatic, sau poate pentru că nu era vorbăreț, sau poate fiindcă nu ne cunoșteam bine, deși eu știam din Dostoievski că o destăinuire e ca o fatalitate, vii tocmai din Siberia ca s-o faci, împins de un demon interior… Avea el legături cu acei comuniști închiși în beciuri? Ce fel de legături? Nu mi le putea dezvălui și mie? Și cum de nu-l arestau, și pe el și pe poetul iritat că scriitorii nu munceau? Ideile unui regim, chiar dacă nu le urmărești în presă sau în discursuri, (și eu nu le urmăream) plutesc în aer, ți se insinuiază fără să vrei și știam că erau urmăriți și închiși comuniștii, cu toate că nu-i văzusem până atunci nicăieri. Iată că acum cunoscusem doi, un ins cu o ranchiună împotriva scriitorilor, al doilea însă, domnul Pavel, venea cu o enigmă, se învăluia într-o tăcere pe care n-o înțelegeam. De ce credea el că Dumitru Corbea era un mare poet? Nu auzisem de Dumitru Corbea, singurul nume tainic care îi scăpase din gură.

— Și-a dat paltonul și căciula, zise soția lui, de aia umblă așa. O să facă într-o zi o meningită.

Era alături de el, dar era îngrijorată. Iar eu eram nedumerit: înțelegeam, și-a dat căciula și paltonul acolo în închisoare, dar de ce s-a mai tuns și așa scurt?

Aveam deci de așteptat. Am vândut cu un preț bun *Istoria literaturii române* de Călinescu, singura care îmi mai rămăsese, și după câteva zile i-am făcut din nou o vizită lui Geo Dumitrescu pe Griviței. Era opt seara. O doamnă mi-a spus că nu e acasă, dar că îl pot găsi la redacția ziarului *Timpul*, unde fusese angajat.

Într-adevăr, era acolo. M-a întrebat ce-am făcut. Când a auzit felul cum mă primise poetul statistician a surâs. Dar s-a abținut să facă vreun comentariu. Tot e bine, a adăugat, că l-am cunoscut pe acel Pavel. Înseamnă că o să se aranjeze. Stăteam deoparte în încăperea redacției, în picioare, când se apropie de noi un ins spelb, pe care îl cunoșteam, îl chema Virgil Untaru. Anul trecut, în desele mele ieșiri pe poarta Școlii normale, nimerisem de câteva ori la cursurile lui Tudor Vianu și într-o zi, la ieșire, m-am apropiat de un grup care discuta una din întrebările profesorului: dacă Rafael n-ar mai fi avut mâini ar mai fi rămas tot atât de mare artist? Printre ei Geo Dumitrescu, care m-a prezentat celorlalți astfel: „Un viitor colaborator la *Albatros*“. Ceilalți erau acest Virgil Untaru (care avea sub braț *Ulysse* de Joyce), Marin Sârbulescu, un uriaș și Tib Tretinescu, un băiat cu gâtul strâmb. „Și tu de ce umbli cu Joyce sub braț, l-a întrebat Geo, acasă

nu poți să-l lași?“ „Nu pot să-l las din mână, i-a răspuns Virgil Untaru înroșindu-se, îl citesc în tramvai.“ „Sigur, a continuat Geo, James Joyce, cum să nu, câtuși de puțin, noi ăștelanții nu citim James Joyce, eu am tras de el inutil, imposibil de înghițit, el vrea să ne facă să-l credem că e pasionant, îl citește în tramvai.“ Untaru se prefăcea că râde, dar se vedea că suportă greu aceste ironii.

Și acum aflam că toți, afară de Tretinescu, erau angajați la *Timpul*. Sârbulescu, aplecat asupra unei mese, scria. Ce pot să-și spună niște tineri care nu se cunosc? Nu-și spun nimic, dar stau împreună, ghidați de instinct: „Nu ne cunoaștem, dar cine poate să știe ce este celălalt? Să stăm deci împreună să aflăm.“ Desigur, fiecare poartă cu sine un mic semn. Ei și ce dacă e mic?… fost viitor colaborator al unei reviste care nu mai exista, ce, era o glumă? Fusese revista lor, *Albatrosul* mă atinsese cu aripa lui, ei, era puțin?! Untaru mă întrebă dacă m-am înscris la facultate. I-am răspuns că nu, am pierdut această căruță de mult, am aproape douăzeci de ani și sunt abia absolvent a patru clase normale.

— Păcat, a zis, te-ar fi ajutat.

— Dacă mai stai pe-aici, zise Geo Dumitrescu, te luăm cu noi la *Tiparul universitar.*

Era ca o promisiune că acolo o să văd ceva deosebit. Sigur că mai stăteam. Fără să-mi spună și nici eu nu l-am întrebat, ce urma să facem la acel *Tipar.* Alături pe un pupitru mare, se afla colecția ziarului, am început s-o răsfoiesc și curând am descoperit că *Timpul* avea o pagină (a doua) intitulată *Popasuri*, cu versuri, proză și articole despre literatură. Frumoasă pagină, își merita într-adevăr numele, în restul ziarului nu găseai nimic, aici însă erai îndemnat să poposești, erau discutate cărți, polemici cu un ziar *Porunca vremii* (despre care aveam să aflu curând că era violent antisemit) și polemici și cu alte reviste literare și chiar cu scriitori despre care știam prea puțin. După vreun ceas Geo Dumitrescu a dat semnalul de plecare. Am ieșit toți patru pe Brezoianu, apoi pe Bulevardul Elisabeta și la a doua sau a treia la stânga grupul nostru a luat-o pe strada E Ilie Radu și am intrat într-adevăr într-o tipografie. Am coborât trepte și la intrare am dat într-un mic birou. De după el un ins gras, bondoc, cu ochelari, s-a uitat la noi și a avut un surâs de încântare:

— Ați venit, bă? Uite-acuma mergem, mai am puțină treabă… Și și-a întors fața de la noi și a continuat o discuție cu un subaltern care îi spunea că are necazuri cu cei de la *Pepegaz*, cu cei care trebuiau să le livreze nu

știu ce hârtie de-o anumită calitate, să le ridice niște comenzi… Untaru îi răsfoia cărțile de pe birou. Mă uitam și eu. Printre ele o broșură, dar nu rău tipărită, iar autorul era chiar poetul comunist de la statistică. Dar nu era un volum de poezii.

— Aveți fiecare câte-un volum cu dedicație, zise grasul, zilele astea a apărut, a trecut pe-aici și vi le-a lăsat.

Și le împărți. Mie îmi întinse doar mâna și mă întrebă cine sunt. Răspunse Geo Dumitrescu în locul meu, iar grasul nu păru mirat că numele meu nu-i spunea nimic. Dar n-avea importanță, simpla mea prezență în grup era suficientă ca să ghicească; eram fie un nou poet, critic, sau prozator.

— Mergem, zise el.

Ieșirăm și refăcurăm drumul spre Brezoianu. În colț însă ne oprirăm și intrarăm într-un restaurant, mă uitai să văd: *Gambrinus*. Nu știam de unde, dar numele îmi era cunoscut. Plin de lume, cu săli mari și cu etaj, cu boltă și scări uriașe. Era de fapt o berărie, chelnerii cărau halbe de la tejghea la care berea curgea neîncetat în valuri de spumă. Ne așezarăm la o masă și un chelner se apropie și-și apropie capul de umărul grasului; îl cunoștea și aceasta ne întrebă:

— Luăm, bă, câte-o chestie d-aia?

Cum să nu, dar până atuncea bere. Bineînțeles, zise chelnerul și curând se întoarse și ne așeză înainte halbe și încă pe-atâtea de rezervă. Le apucarăm de toartă, ciocnirăm și le golirăm pe jumătate. Eu amețîi imediat. Ceilalți răsfoiau broșura poetului comunist de la statistică în timp ce grasul îi privea batjocoritor, dar cu afecțiune.

— Mi-a spus că trebuie să scrieți despre ea, zise el.

— O să dăm o notă, răspunse Geo Dumitrescu preocupat, rece, fără ironie, deși ironia exista, dar era greu să-ți dai seama din ce reieșea.

— Hî, făcu Marin Sârbulescu și avu un surâs strâmb, timid și fermecător.

Față de statura lui uriașă blândețea surâsului era cuceritoare.

— Ce hî? zise Geo Dumitrescu cu aceeași răceală, fără umor, deși umorul răzbătea, dar ai fi zis ca el n-avea chef de glume. Vrei să spui că nu-ți place? continuă. O să-i spun lui Miron să te pună chiar pe tine să scrii nota.

— Și ce, zise uriașul, ai vrea s-o înjur?

— Cum s-o înjuri dacă nici n-ai citit cartea! Avea o falsă uluire stăpânită și se uită la noi toți luându-ne martori: am zis că trebuie înjurată? Asta e

cam într-o ureche, îți interpretează cuvintele cum i se năzare lui! Citește-o întâi și pe urmă faci nota. Îți place, nu-ți place, te privește.

Dar și grasului îi sticleau ochii sub lentilele groase ale ochelarilor, între timp Untaru o și citise, răsfoia ultimele pagini. De-atunci am aflat că ești pierdut dacă forțezi mâna recenzentului; poetul statistician făcuse această imprudență, transmițându-le prin bondocul gras care o tipărise că trebuie să se scrie despre ea. Asta rămâne totdeauna de văzut dacă *trebuie,* și ai mai multe șanse să fii bine primit dacă lași libera opinie să se exprime. Într-un minut se și decisese să se scrie despre cartea poetului o *notă,* în timp ce dacă ar fi tăcut, poate că s-ar fi scris un articol. Încrețindu-și fruntea în semn că era stăpânit de cea mai sinceră obiectivitate, Geo Dumitrescu i se adresă lui Untaru:

— Ei, cum e?!

— Interesant! zise acesta, dar se roși și izbucni în râs.

— Ei, vezi?! se adresă Geo Dumitrescu uriașului, ai fi zis supărat, și era chiar supărat, dacă n-ai fi simțit în cuvintele lui nepăsarea.

Amețeala după prima halbă mi se împrăștie la a doua. Ni se aduse ceea ce grasul numea „chestie d-aia“. Era mămăligă la cuptor aurie cu unt și straturi groase de brânză și ouă, se pare o specialitate a berăriei.

După ce o mâncarăm și băurăm a doua halbă scoaserăm țigări. Deodată Geo Dumitrescu începu să râdă. Spuse că nouă ne e suficientă porția asta, dar cu Sârbu ce facem, că lui nu i-a ajuns nici pe-o măsea. Chemă chelnerul din proprie inițiativă și își desfăcu mâinile: avem aici, zise el, și clienți mai corpolenți, să mai aducă o chestie d-aia dacă nu cumva Sârbu dorea altceva. Uriașul însă își dădu cuvântul că nu mai dorea nimic, numai bere. Auzi! Bere! Dar asta mai vroiam și noi! Apoi mi se adresă, ce fac, de ce n-aduc nuvela aceea să debutez? Dacă n-ar fi pierdut-o (adică pe cea care i-o trimisesem anul trecut pentru *Albatros)* ar fi dat-o acum la *Popasuri…* s-o aduc eu neapărat chiar zilele astea dacă am păstrat o copie. Sau dacă nu-mi mai plăcea, să aduc altceva… Discuția reveni apoi asupra poetului comunist de la statistică și fui invitat să povestesc cum mă primise. Eu însă tăcui și Geo Dumitrescu îmi respectă discreția. Nume de ziare, reviste și polemici de care eram străin urmară în discuție amestecându-se cu rumoarea berăriei. Mă simțeam atât de bine, încât aveam sentimentul că starea mea de spirit se transmitea și că n-avea nici o importanță faptul că nu scosesem până atunci nici un cuvânt. Acest lucru avea să mi se întâmple multă vreme. Veseli toți, trăindu-și bucuria de a fi, grupul lor, angajați la un ziar, puneau la cale noi

polemici, în special cu același ziar *Porunca vremii,* râzând, citând pasagii tari care trecuseră prin cenzură, furia celui cu care polemizau; temerea voalată a lui Untaru că ar putea-o păți, stârnind ironiile răsucite ale celui care avea un ascendent asupra tuturor, Geo Dumitrescu. Grasul se uită la ceas, stârnind proteste. Să stea, unde se grăbea așa? El le spuse cu un glas care te făcea să înțelegi că așa se întâmpla totdeauna:

— Voi mâine sunteți liberi până seara, în timp ce eu la opt dimineața trebuie să fiu la *Tipar.*

Ei și? Grasul zâmbi și mai rămase, dar nu mult, chemă chelnerul și ceru nota. Când plăti scoase un teanc de bani.

— Nu înțeleg, zise Geo parcă scârbit, cum poate cineva să aibă atâția bani! Nu te jenează când stai cu portofelul plin? Împrumută-l și pe el cu vreo mie de lei, zise aruncându-mi o privire, ți-i dă îndărăt la prima leafă pe care o s-o încaseze de la statistică.

Grasul râse, luă, fără să numere și fără să ezite, o felie din teanc și mi-i întinse. Adăugă că nu chiar la prima leafă să i-i înapoiez, ci la a doua și să trec pe la el când vreau, să stăm de vorbă… Ne ridicarăm. Ne duse pe toți cu un taxi acasă. Îl chema Niculescu și era, acolo la *Tiparul universitar,* șef al tipografiei, director fiind profesorul Bagdasar. Poet, semna Sergiu Filerot…

Cu acei bani am putut astfel să părăsesc odaia fără foc din Pantelimon și să mă mut într-una de pe strada Traian, tot cu încă trei inși în cameră, dar încălzită. Proprietăreasa, o femeie tomnatică și cam prea împlinită, trăia cu un pește, un ins care venea la ea doar seara, de altfel ca și ceilalți chiriași, îi găseam în pat (fiindcă și ea ocupa prima cameră, de la intrare, ca și ciurelarul de la care plecasem).

Așadar puteam debuta la *Popasuri.* Câteva zile am stat în casă și am scris. Am reluat ceva deja scris de pe vremea când eram la Cristur-Odorhei. Erau primele mele încercări, le citisem în cenaclul școlii, mici schițe care povesteau despre nedumerirea unui țăran care nu înțelegea alt țăran. Am dat amploare acestei nedumeriri, am intitulat una din ele *Pârlitu* (care voia să spună că țăranul care stârnea nedumerirea era un pârlit, adică un prăpădit, nu chiar material, ci la minte), mi-am făcut o copie și m-am dus la *Timpul* să-l caut pe Geo Dumitrescu…

Când m-a văzut intrând în redacție a ridicat brațele în sus:

— Ce faci, domnule, unde ai dispărut? Te-am căutat pe Pantelimon 64 și nu te-am găsit. Vroiam să-ți anunț vestea: ai fost angajat aici corector, așa cum ți-am promis… Du-te jos și începi imediat lucrul. Vezi că ai șef pe unul Grigorescu, te așteaptă. Uite pe-aici, mi-a arătat el o ușă mică, duce în tipografie și acolo e un birou al corectorilor…

Am coborât și am intrat în sala linotipurilor. Zumzetul mașinilor și mirosul de plumb topit mi-erau familiare, totuși m-au amețit. În sfârșit, gândeam, eram angajat de astă dată în mod sigur, căci nu era nici o îndoială, Geo Dumitrescu i-a prevenit pe șefii acestui ziar că nu cunosc meseria de corector și dacă totuși mă angajează însemna că se va ține seama de acest lucru și că trebuia să fiu întâi învățat.

Am străbătut atelierul și am intrat în biroul corectorilor, despărțit de rest printr-un placaj.

— Bună seara, am spus, îl caut pe domnul Grigorescu.

Erau înăuntru patru sau cinci inși instalați la o masă uriașă, aplecați asupra șpalturilor, sub lumina puternică a unui bec care atârna aproape până jos din tavan.

— Eu sunt, a răspuns unul dintre ei, un ins mic de statură, cocoșat, elegant îmbrăcat, cu un chip aspru, sever, privire rapidă și pătrunzătoare.

Mi-a strigat numele sigur că nu se înșela, și mi-a spus că am lipsit. Nici nu mă apucasem de lucru, că și lipsisem. Am vrut să-i explic, dar m-a întrerupt:

— Fă cunoștință cu viitorii dumitale colegi… Domnul Orleanu… Domnul Sachelarie… Domnul Ecovescu… Domnul Orleanu, a strigat apoi din nou acest domn (nu era chiar strigăt, era o voce ridicată, cu volum natural, cu timbru bărbătesc, care contrasta cu statura lui infirmă), domnul Orleanu, a reluat el apoi cu o voce obișnuită, învață-l pe noul nostru coleg corectura. Rapid! Arată-i semnele și pe urmă dă-i un șpalt de probă. Nu e greu, mi-a spus el de astă dată amical, dar trebuie multă atenție, fiindcă te fură fluxul textului și nu mai vezi greșelile. Dar ele sunt, aici e tot secretul, să înveți să le vezi.

Domnul Orleanu, un băiat cam de vârsta mea, vorbea, spre deosebire de domnul Grigorescu, în șoaptă, cu un aer confidențial, și cu dublu sens, semăna în această privință cu fostul meu coleg Dobrinescu. Avea ironie dar și căldură, m-a învățat într-adevăr rapid meseria.

Ne-am împrietenit auzind că vreau să debutez ca scriitor. Și el vroia. Practic la ora unu din noapte munca noastră se termina, paginile intrau la

calandrare și rotativa intra în funcțiune. Formidabilă această rotativă, cum vuia, și din burta ei, după ce primea paginile sub formă de sul de plumb, țâșnea ziarul proaspăt în fiecare secundă *Timpul*, *Timpul,* cu titlul roșu, mirosind puternic a cerneală. Toată lumea care îl făcuse se afla adesea acolo și plecam toți cu el în buzunar, după ce îl răsfoiam să nu fi scăpat ceva… Se întâmpla rar de tot, totuși se întâmpla, uneori ne veneau cenzuri întârziate: se repagina, recalandra, adică se imprima pagina plată de plumb, într-un carton special, flexibil, după care se forma sulul de plumb. Se auzeau îngrijorări… Dați-i drumul în viteză… e ora două… pierdem provincia…

Orleanu stătea departe, n-avea cu ce ajunge acasă după ora unu și se culca pe masă. La fel și domnul Sachelarie, care făcea singur ziarul economic-financiar *Argus*, director fiind celebrul Timoleon Pisani, care publica și el pe pagina întâia câte-un articol intitulat *Nu poci limba.* Ce căuta acolo un astfel de articol într-un ziar al bursei și al vieții financiare? De fiecare dată îl citeam și râdeam toți de acest înverșunat dușman al neologismelor. Propunea de pildă ca în loc de tramvai, cuvânt englezesc, să spunem *peșinealergător,* în loc de cravată, cuvânt franțuzesc, *gâtlegău*, și altele, în fiecare număr avea câte ceva.

Într-o zi i-am făcut o vizită cu Orleanu, să ne distrăm. Redacția *Argus*-ului era în aceeași clădire și avea administrație comună cu *Timpul,* director Grigore Gafencu, care era în diplomație. Bătrânul, cu mustăți uriașe, ne-a primit însă foarte cordial, crezându-ne admiratori de-ai lui. I-am spus că suntem redactori de jos de la *Timpul și* ne-am așezat, ca doi domni gravi, în fotolii. Orleanu și-a scos țigareta și a cerut voie să fumeze. Fumam și eu, dar am uitat să aprind, atât de curios eram să văd ce-o să se întâmple.

— Domnule Pisani, i-a spus Orleanu fără obișnuitul lui surâs care se vroia fin, puțin batjocoritor (îi masca de fapt o timiditate discretă și un complex de om de cultură autodidact), ce ziceți dumneavoastră de cuvântul *inefabil?*

Bătrânul s-a zbârlit cu mult mai mult decât sperasem noi că avea să se întâmple, s-a ridicat peste birou agresiv și a început să bolborosească:

— Inefabil… Ce e asta inefabil?… N-am auzit de acest… Cum? De unde l-ați mai născocit?… Când o să încetați cu…

— Domnule Pisani, a continuat Orleanu neturburat, cuvântul există, a intrat în limbajul culturii și chiar în vorbirea curentă.

— În vorbirea curentă? Inefabil? O să scriu un articol împotriva acestui cuvânt… Chiar în numărul de sâmbătă… Ce înseamnă, după voi, ce vrea să

exprime acest cuvânt?

— Ceva care nu se poate exprima.

— Cum nu se poate exprima?

— Se referă la ceva care nu se poate exprima.

— De exemplu, a cerut bătrânul.

— De exemplu: femeia aceea e de o frumusețe inefabilă.

— Ieșiți afară, a răcnit bătrânul scos din sărite, având poate brusc bănuiala că acest cuvânt nici nu există și că venisem acolo (ceea ce era adevărat) să ne batem joc de el.

Ne-a scăpat, n-am mai urmărit atenți dacă avea să scrie sau nu un articol împotriva absurdului cuvânt, care ca și altele, îi terorizau de atâția ani conștiința. Mie totuși îmi plăcuse și îmi stârnea o afecțiune îngăduitoare. Mania lui era dintre cele inofensive, nu făcea rău nimănui, sau cel puțin nu știam eu, grija față de limbă, ridiculă în formele pe care le luase la el sau le avusese totdeauna, nu era grijă pentru chivernisire sau înșelătorie, ci una nobilă, dezinteresată.

La prima chenzină Orleanu mă preveni:

— Vezi că Sachelarie o să te atace mâine să-l împrumuți cu bani.

— Cum, dar el nu-și ia leafa?

— Da, dar chiar azi se duce cu ea și o pierde la curse. A avut moșii pe care le-a tocat în felul acesta, case, proprietăți…

M-am uitat curios la domnul Sachelarie, când, cu chenzina în mână, ne-am dus toți la bufetieră care își avea mica ei odăiță chiar în tipografie să-i plătim ceea ce ne servise în cont în timpul celor două săptămâni care trecuseră: ouă, lapte, debrețini, brânză, cafele… Domnul Sachelarie a plătit și el și a plecat grăbit. Era nu atât bătrân, cât ros de ani, înalt, slab, cu gât puternic. Nu deschidea gura decât ca să spună cuvinte scurte și memorabile, pe care apoi le repetam zile întregi… Viața e o fântână… Omul e soiul dracului… Norocul e chior… Felul cum le spunea, cu resemnare, sau cu dispreț amuzat, le încărca de un umor în care zăcea experiența lui de-o viață… nu-i părea rău, dar nici, privind în urmă, nu *se* entuziasma: un imens căscat pecetluia adesea acest trecut dominat de o singură patimă, fiindcă nici nevastă, nici copii nu avea. La bilanțuri și la bursă îl ajutam cu rândul, fiindcă o cifră greșită într-unul din ele putea să stârnească derută în viața financiară. Unul citea cu glas tare, altul urmărea… *Creditul minier*… cifre… *Astra română*... alte cifre… Nu s-a adeverit ce-mi spusese Orleanu: nu m-a atacat nici atunci și nici mai târziu de sume de bani. Țineam toți la

el, ne înveselea adesea și cu anecdote vechi (cunoscuse multă lume) și era un corector bun.

Mai aveam o datorie de plătit, lui Sergiu Filerot și după amiază m-am dus pe la el la *Tipar.* Pe cine găsesc însă? Tot grupul! (Din seara aceea nu mai fusesem cu ei nicăieri, fiindcă la ora când ei plecau, eu trebuia să fiu jos la corectură.) În mijlocul lor poetul statistician, extrem de iritat, cu ziarul *Timpul* în mână la pagina *Popasuri.* Am rămas tăcut deoparte. Ce se întâmplase? *Nota* n-o scrisese totuși Sârbulescu, ci Untaru, și acum dăduse peste ei poetul comunist. Cum, aproape că striga el, așa se scrie despre o astfel de carte?

— Ce conștiințe aveți voi, care vă pretindeți oameni de stânga, dacă nu sesizați conținutul subversiv al unei astfel de lucrări? O notă se scrie? Și încă și aia așa, la f… mă-sa?

Citisem și eu cartea. În ce consta acel conținut subversiv care trebuia să ne cutremure conștiințele? În faptul că poeții trubaduri francezi din secolul al XVI-lea trăiau în mizerie, în timp ce seniorii chefuiau și benchetuiau. Țipa la ei cu vocea lui subțire, îi beștelea, îi întreba de ce țineau un condei în mână dacă despre astfel de cărți demascatoare ei scriau o astfel de notă mizerabilă?

— Păi, am zis eu atunci, după părerea dumneavoastră, ar fi trebuit ca acei trubaduri să se ducă și să se facă frizeri, de ce vă mirați că noi nu scriem nimic despre broșura dumneavoastră?

Era, firește, o remarcă intolerabilă. Cine eram eu?! S-a întors spre mine și drept răspuns m-a amenințat cu bătaia, literalmente, avea acest chef, și nu numai pe mine, ci pe toți cei grupați la pagina *Popasuri* din *Timpul* și la *Tiparul universitar,* care totuși îl tipărise, dar care refuzam să vedem conținutul exploziv al broșurii lui apărute cu viza cenzurii.

Nici măcar nu și-a dat seama că depășise măsura și să plece, a stat un timp interminabil, perorând în același stil. Până la urmă a încercat să smulgă o promisiune că totuși se va scrie un articol „ca lumea“, dar nu i-a promis nimeni nimic. În sfârșit a plecat, nu furios, fiindcă furia lui era mică, ci otrăvit, neîmpăcat.

Ne-am dus la frații Rochus din apropiere, am cerut bere, salam, pâine și „mult muștar“, am râs de poetul care ne amenințase că ne trage palme, l-am trimis la origine și am hotărât să-l ignorăm mai departe. Auzi, așa credea el că se rezolvă conflictele de idei, cu bătaia, ce individ bizar! Ce-o să facă ăsta, ne întrebam, dacă vine la putere? Ne belește pe toți, dacă acum când

nu avea încă această putere avea astfel de apetituri… Am tăbărât și noi cu reproșuri pe Sergiu Filerot, care tipărise broșura. L-am luat în balon, am râs de el, cum a putut să bage bani într-o asemenea cărțulie fără sare și piper, care avea pretenția să ne îndrume pe noi… Nu-l chemase nimeni să ne fie șef, dar el așa credea, că e șeful nostru…

Sergiu Filerot, care nici el nu debutase, lua, după cum aveam să ne dăm seama curând, în acele clipe, o hotărâre irevocabilă, cu grave consecințe:

— O să vă arăt eu ce înseamnă poezie și să vă învăț minte să mă mai luați peste picior…

Și n-a mai adăugat nimic, tăcea, privirea îi sticlea sub ochelari, surâdea mereu și asemeni tuturor oamenilor grași expresia chipului său era aceeași, de băiat bun abia ieșit din adolescență, tăcut și jovial. Cuvintele lui au trecut neobservate, la vârsta aceea și lăudăroșenia făcea parte din psihologia debutantului, deși sunase bizar la el.

Pe la începutul lui martie primii știrea, prin Sergiu Filerot, care primise la rândul lui un telefon de la poetul statistician, să mă prezint la Institutul de statistică (deci nu era un om rău, nu ținea ranchiuna pentru replica mea). Așadar statistica! Uitasem de ea. Te pomenești, mi-am zis, că s-a aranjat ceva și acolo.

Mă prezentai la domnul Pavel în birou, căci el mă căutase, aflai de la poetul însuși care îmi vorbi într-adevăr fără urmă de resentiment și domnul Pavel îmi spuse că eram angajat jos la mașini, să mă prezint domnului Bosch, care era la curent.

Așadar, două slujbe, de unde până atunci căutasem zadarnic să găsesc doar una.

— Știu, mi-a spus domnul Pavel, că între timp te-ai angajat la un ziar, dacă vrei, alegi, ziarul sau Institutul, dar poți să faci și una și alta.

— Bineînțeles, i-am răspuns, le fac pe amândouă.

— E în regulă. Îți urez succes.

Am coborât în sala de mașini și m-am prezentat domnului Bosch, care avea biroul chiar la intrare în sală, în dreapta. M-a pus să fac o cerere de angajare și m-a dat în primire unei doamne, care la rândul ei m-a dus și m-a predat de astă dată unei domnișoare. Era o fată isteață și bine îmbrăcată, m-am simțit jenat de costumul meu de la Taica Lazăr, care între timp se uzase la mâneci și nici cămașa nu era prea curată, era murdară de tușul de pe șpalturi, care se lua repede, chiar în ziua când o schimbai. „Trebuie să-mi cumpăr alt costum și tot ce-mi trebuie, mi-am zis, nu pot veni aici, printre

cucoanele astea, șifonat și cu pantalonii burlan. Și trebuie să mă și mut, de astă dată într-o cameră a mea singur, am cu ce plăti.“

Domnișoara mi-a dat în primire o mașină de calculat și hârtii. Trebuia să adun și să înmulțesc și să fac totalul acelor cifre, care veneau de la alte mașini, de la cele mari, trioarele, care chiar asta făceau, triau niște cartoane și rezultatul parțial se înscrie pe o diagramă.

— Ce sunt cifrele astea? am întrebat-o.

— Cifre! zice.

Adică nu ne interesează ce sunt, nici nu e nevoie, treaba noastră e să le adunăm și să le predăm domnului Bosch. Totuși mi-a explicat: reprezentau tot ce există în țară, de la găini și vite, până la oameni și alte bunuri mobile și imobile.

Am început să manipulez butoanele, care erau simple. Am apăsat pe cel roșu: ceva s-a zbătut în interiorul mașinii, ca o ființă vie, apoi pe hârtie a apărut o cifră și tăcere: totalul! Clar! Fata a stat lângă mine în ziua aceea, până s-a convins că am prins secretul și pe urmă s-a îndepărtat.

Îmi plăcuse cartierul Ferentari (unde stătea Gheorghe al lui Costică brutarul) cu căsuțele acelea cu pompă în curte și multă verdeață. M-am dus chiar pe Tutunari, dar Gheorghe nu mai era acolo, în schimb, ciudățenie, camera lui era liberă. Am închiriat-o eu. Avea un geam mititel, ca la pitici, dar da spre grădină, avea lumină electrică, podea de lemn, mobilată, pat mare cu saltea de lână și cearceafuri albe, o măsuță lângă fereastră. Era perfect! Aveam eu să câștig de-aici înainte zece mii de lei pe lună, dar n-aveam chef să dau două mii pe una centrală și elegantă, cât aflasem că m-ar costa. Mai târziu, mai vedem, acum îmi plăcea aici.

E bine să ai două servicii, nu-ți mai pasă de șefi. În orice caz nu-ți pasă de cel care ar dori prea mult să-ți pese. N-aș fi putut spune că domnul Bosch făcea parte dintre aceștia, dar nici că era un director care nu te lua la ochi dacă nu-l salutai la sosire și la plecare. Nu mi-am dat seama că toți o făceau, era și plasat astfel (în apropierea ușii) încât nu-l puteai evita. Dar eu gândeam că n-avea nevoie de salutul nostru și nu observasem decât târziu fenomenul. Venea primul și pleca ultimul și în acele minute stătea în picioare (era înalt, impunător, puțin chel, cu mustață de modă veche), nu răspundea la bună dimineața, bună ziua, care i se adresau, nici nu se uita, dar era la postul lui, fără să pară că ne observă curgerea, defilare dezordonată în aparență, pe care totuși o primea.

A început să vină pe lângă mine, să vadă cum muncesc. Nu zicea nimic, se uita, dar nu pleca. După câteva săptămâni fusesem dat la trioare, care erau foarte ingenios construite. Aveam alături casete pline cu cartoane, care erau perforate diferit, după semne de statistică secrete pentru mine și mașina le arunca în interiorul ei și le împrăștia ghidându-se după acele găuri, pentru ca diagrama, sus, să înscrie niște cifre. Se putea greși în această muncă? N-aveai cum, totuși domnul Bosch întârzia prea mult lângă mine. Era un semn? Desigur, mi-a explicat un coleg, un fost student cu care mă împrietenisem. Era un băiat distins, care până avea să fie plasat în învățământ se angajase acolo ca și mine.

— E nemulțumit de tine, mi-a spus, nu-i dai bună ziua… Dă-i și tu bună ziua, nu mai trece așa pe lângă el ca și când tu ai fi marele șef și nu el.

Am dat din umeri:

— Ei și? Mai am un serviciu, la care țin mai mult, pot să plec oricând de-aici.

— Nu pleca, zice, aici ai leafă mai mare și o să ai și pensie mai mare.

— Pensie? am strigat. Care pensie?…

„Auzi idiotul, gândeam. Asta vrea să-mi sugereze ideea că o să stau acolo la trioare până la pensie!“ Nici nu începusem să trăiesc și el îmi comprima viața sărind peste patruzeci de ani ca și când curând aveau să se și scurgă și eu trebuia să mă gândesc de pe acum la ce-o să fac după. Nu m-a trecut un fior, dar nici n-am râs ca de obicei, fiindcă nu era de râs. Într-adevăr, gândeam, ce e o viață? Da, iată, patruzeci de ani în fața acelor mașini, nici o schimbare și hop, declinul… Intuisem atunci fulgerător de ce singurul lucru care putea aduce furtuni să miște această viață erau femeile… Cel exasperat putea da iama în ele, cu a doua sa forță vitală care zăcea în el (prima se consuma sub supravegherea unui domn Bosch) și să simtă că trăiește… Trădarea, gelozia, și chiar crima care ar surveni (și de care ziarele de senzație erau pline), fie că ar ucide el pe vreuna, soția care l-ar înșela, fie că l-ar ucide pe el alta înșelată de el sau părăsită, toate astea n-ar mai fi obstacole de temut…

Eram în pauză, într-un chioșc *Herdan* de alături, avea excelenți biscuiți și brioși și iaurt proaspăt. Fostul student era de o nerușinare simplă, sub ochii vânzătorului întindea mâna și fura biscuiți din raft, îi băga în buzunar și nu-i plătea. Mă miram de ce chioșcarul nu zicea nimic. Ca să aflu că nu vedea bine, era un om bătrân, dar cât de rău vedea! O mână întinsă în aer

era pesemne pentru el o ceață… „Și tu cum ai observat?“ l-am întrebat pe fostul student. N-a vrut să-mi spună.

— Va să zică pensie, zic, tu te și gândești la pensie?

— De ce nu?! Când ieși la pensie și un pol contează.

— Un pol? am strigat iar. Și să te gândești cu patruzeci de ani înainte la un pol?

— Te gândești… Voi nu vă luptați la țară să păstrați o viață întreagă o brazdă de pământ? Așa e și polul ăsta.

— Și dacă mori dracului înainte de pensie, am spus eu sumbru, atunci ce-i mai faci?

— De ce să mori? Tata are optzeci de ani și se ține bine.

— Bine, zic, o să-l salut pe domnul Bosch la sosire și la plecare, dar cum ai observat tu că n-o făceam?

— Se observă, răspunse el filosofic.

— Te pomenești că au observat și ceilalți!

— Toată lumea.

— I-auzi!

Și eu care nu observasem nimic la nimeni, decât că prietenul ăsta proaspăt al meu, absolvent al unei facultăți, fura biscuiții și brioșii unui bătrân! Începui să mă uit mai atent în jur, dar nu descoperii nimic. Toată lumea lucra în tăcere și când cineva se ridica și se ducea undeva avea o hârtie în mână, sau se ducea să verifice ceva, tot în legătură cu vreo diagramă sau grafic…

Veneam la Institut direct de la ziar, unde dormeam cu Orleanu pe masă, să câștig timp, după-amiază încercam în odaia mea să scriu sau să citesc ceva, mă apuca somnul. Iar cele două zile pe săptămână, când aveam program de la cinci la opt, erau cele mai grele. De la statistică mă duceam direct la ziar și moțăiam pe șpalt, când nu-mi pica chiar capul pe el. „Domnul Preda!“ striga atunci Grigorescu și o formidabilă palmă în masă mă făcea să sar în sus ca și când aș fi primit palma aceea chiar în cap. De dorința de a debuta, uitasem, până ce într-o zi am venit la redacție cu schița aceea *Pârlitu* în buzunar și i-am dat-o lui Geo Dumitrescu.

Nu mă simțeam totuși obosit. Orașul era frumos seara când ieșeam de la statistică și o luam în jos spre Sărindar, deși luminile nu se mai aprindeau feeric, vitrinele nu mai aveau chenare multicolore și reclamele înalte care anul trecut scânteiau într-o aprindere și stingere neîncetată, de albastru și roșu, și care mă făceau să simt că trăiesc, cum spune Hemingway, într-o

sărbătoare continuă, dispăruseră și ele. Camuflajul aruncase la începutul războiului orașul în întuneric, și continua și acum, deși războiul era departe… Tramvaiele circulau seara cu așa-numitele lumini oarbe, care nu se vedeau de sus, și mergeau cu viteză redusă, iar în stații vatmanii se orientau după semne știute numai de ei. Orașul mi se părea acum mai misterios, fiindcă se vedea cerul plin de stele și cu întunericul serilor eram învățat, mie mi se părea că e lumină, ca în unele nopți de la țară, când în plin miez de noapte vedeai omul ca ziua și îl recunoșteai, iar pământul devenea parcă albicios. Oamenii forfoteau pe străzi, și din când în când câte-o lanternă se aprindea și se stingea scurt. Eu vedeam totuși, după ce ora crepusculului se stingea și orașul cădea într-un întuneric total, culoarea rochiilor la femei, albeața gulerelor, părul revărsat pe umeri al fetelor. Mă mișcam repede strecurându-mă cu ușurință printre oameni. Urcam spre Sfântul Gheorghe, ajungeam la Piața Brătianu, o luam la stânga pe bulevardul Elisabeta, coteam pe după frumoasa clădire a librăriei „Cartea Românească“ și coboram apoi pe Sărindar. Statistica mă lăsa de obosit și corectura mă aștepta de odihnit.

Diminețile, când o luam înapoi spre statistică, tot pe jos, ca și întoarcerile acasă pe la ora două după masă, nu-mi alungau cu nimic euforia în care trăiam… Zece mii de lei, pe care abia așteptam să-i văd pe toți în mână, să mă îmbrac și să-mi cumpăr cu ei cărți, se aflau, desigur, la sursa acestei euforii. Dar nu era numai atât… începeam să am în jurul meu prieteni… Marele oraș, în care rătăcisem până atunci atâta vreme căutându-mi în el un rost, începea să fie și al meu. Blocurile, marile lui bulevarde, tramvaiele, restaurantele, cinematografele și teatrele îmi plăceau, ca altădată ulițele, gardurile, salcâmii care acopereau satul…

Da, într-o seară fui oprit în trecere prin redacție (treceam pe-acolo, și nu pe jos prin gang) și îmi făcui un nou prieten, un poet, însuși șeful „paginei a doua“ *Popasuri* a ziarului, Miron Radu Paraschivescu. Geo Dumitrescu se afla și el acolo, dar de când începusem să lucrez nu mai schimbam în redacție decât saluturi; în afară de cazurile când mă invita să mergem la *Gambrinus* la o bere. Venea Untaru, care începuse să semneze Virgil Ierunca, acest băiat care nu dormea nopți în șir luând cofeină, atât de mult era pasionat după cărți (anul trecut, în '47, Virgil Untaru, Ierunca, părăsea țara și cu anii, acest om de stânga în perioada războiului a evoluat încet, dar fără întoarcere, spre dreapta), venea Sârbulescu, „masivul“ cum îl

poreclisem eu, credeam că o să trăiască o sută de ani, a murit de inimă pe la cincizeci și Sergiu Filerot.

Poetul, șeful „paginei a doua“, un om smead, subțirel și mic de statură, cu un nas de pasăre, cu voce confidențială, plăcută, afectuoasă, îmi ceru să iau loc că are ceva să-mi spună. Redacția avea un birou comun cu secretariatul (Ștefan Roti), alături era biroul redactorului șef, Mircea Grigorescu, pe care nu-l cunoșteam.

Fără să-mi spună de ce, Miron Paraschivescu începu să mă întrebe: cine eram, de unde veneam… De când începusem să scriu? Și o întrebare ca o paranteză, bizară, care venea dintr-un interes al lui anterior întâlnirii noastre: cum scriu! N-am înțeles.

— Cum faci când scrii? preciza el. Te gândești dinainte, sau îți vine?

— Doresc să scriu, îi răspunsei.

— Și pe urmă îți vine! zise el parcă triumfător.

Era mulțumit, îi confirmam ceva, sau mai bine zis îmi smulsese el confirmarea de care avea nevoie în secretul gândirii lui. Aș fi vrut să-i precizez că uneori mă gândeam și dinainte la un subiect care nu venea singur, ci îl smulgeam din viața cunoscută, cu un efort de a exprima o idee, așa cum îmi aminteam că făcuse Baudelaire în *La charogne*, dar am tăcut, nu vroiam să-i stric plăcerea acelui gând al său confirmat…

Și pe urmă întrebările continuară. Ce citesc? Ce citeam? Nu prea mai aveam chiar atunci timp să citesc, i-am răspuns. L-a apucat un entuziasm. A început să râdă sufocându-se, aruncându-mi în același timp priviri înduioșătoare, paterne și în mod surprinzător pline de admirație. N-am înțeles comportarea aceasta bizară, adică, era bine că nu citeam, sau era ceva de râs?… Făcusem ceva, și acest ceva se afla în strânsă legătură cu bâlbâială mea, adică se potrivea și de aceea era el atât de vesel? Îmi sugera însă o experiență de viață și de oameni în care eu ocupam un loc printre cei care îl interesau, încât mi-am simțit bătăile inimii de emoție.

Timpul trecea însă și eu eram așteptat jos. I-am spus acest lucru. A râs iar:

— Dă-i în… mă-sii! Apoi a revenit: Bine, du-te! În clipa aceea s-a apropiat Geo Dumitrescu.

— Dom' Preda, îl aud că zice, cu vocea lui neutră (așa avea să-mi zică totdeauna, dom' Preda sau domn Marin, pentru a evita o prietenie pe care n-o dorea) mâine după masă ce faci?

— Ce să fac, sunt liber.

— Nu te duci la statistică?

— Nu, poimâine.

— Hai să mergem mâine pe la Tib (ăsta era tipul cu gâtul strâmb, Geo îl agrea, dar eu, nu știu de ce, mă feream de el, dar și el de mine), venim toți, mai stăm de vorbă și pe urmă mergem la *Gambrinus*. Nu știi unde stă, să-ți dau adresa… Vino așa, pe la cinci.

I-am găsit într-adevăr a doua zi adunați pe toți la Tib. Numai Untaru lipsea. Tatăl lui Tib era ofițer superior și fiul, Tib adică, avea camera lui spațioasă, mobilată bine și o masă rotundă în mijloc, la care probabil scria, căci era și el scriitor, publicase un volum de vioaie schițe bucureștene. Și împreună cu ei, cine? Miron Paraschivescu, pe care nu-l văzusem până atunci cu noi și îndată ce mă așezai pe scaun el începu, supărat dar prevenitor:

— Am vrut să te vedem, Tib, ca să-ți spunem că ai făcut o faptă execrabilă. Cum e posibil ca tu să nu știi cine suntem și ce reprezentăm noi toți cei de la *Popasuri*, pe care tu ne cunoști și ne urmărești? Ai văzut tu vreodată pe vreunul dintre noi că scrie articole antibolșevice, aluzii de vreun fel, reportaj, cum ai scris tu fără să te fi dus pe front, din burtă și în așa hal de minciună și mistificare? Ce suntem noi după tine? Legionari „adevărați“ dintre cei care au mai rămas și pe care Mareșalul îi ocrotește, sau redactori la *Porunca vremii* sau la *Sfarmă piatră?*

— Miroane, nu m-am gândit, se bâlbâi Tib.

Nu știa ce să mai spună și tăcu, dar nu prea opresat de cuvintele poetului, care, înnegurat, răsfoi ziarul (nu era *Timpul)* și începu să ne citească din el, adică din reportajul lui Tib, pasagii întregi, într-adevăr, antibolșevice… expresiile curente… cei fără cruce și credință… barbarii de la răsărit…

Miron Paraschivescu se opri și izbucni în râsul acela al său înecat, care nu însemna numai entuziasm, ci și o ironie la adresa cuiva sau ceva atât de copleșitor încât ai fi zis că îi venea și îți venea și ție, auzindu-l, să te tăvălești pe jos de râs.

— Barbarii de la răsărit… a… ha, ha… a… ha, ha… Pe urmă își reveni, deveni brusc grav.

— Să fie ultima ta prostie pe care ai făcut-o. *Passons…* Să sperăm ca după război acest reportaj nu va trece în dosarul tău. Căci vor fi dosare! Vor cădea multe capete.

Se lăsa și peste noi o tăcere grea. De unde știa el, mă întrebam, ce va fi după război? Și de unde era atât de sigur că războiul va fi pierdut de nemți și câștigat de ruși? Dar poetul ne smulse din această apăsare prea dură pentru viețile noastre tinere (el era mai bătrân, să fi avut treizeci și ceva de ani), scoase din buzunar niște hârtii și ne spuse:

— Să vă citesc acum ceva, o schiță… Se numește *Pârlitu,* iar autorul, a… ha, ha… se înăbuși el scurt, nu vi-l spun. Ascultați…

Și începu să citească. Eram neliniștit… Dacă această schiță avea în paginile ei ceva asemănător cu ceea ce făcuse Tib, în alt sens, desigur… desigur în sens literar, și o citea aici ca să mă ia și pe mine la rost ca pe acela, pentru… cine poate să știe, greșeli… necunoașterea limbii… Dar curând mă liniștii și inima începu să-mi bată iarăși cu putere, ca aseară când stătuse de vorbă cu mine: se opri la un pasaj să-și vie în fire de entuziasm.

— Cum a putut să-i zică, voi auziți?

Și reciti pasajul și mima apoi o perplexitate extraordinară. Nu era nici o îndoială și avui brusc revelația destinului meu confirmată spectaculos: îi plăcuse schița mea și înțelesei că Geo Dumitrescu i-o dăduse, după ce o citise el însuși sau poate n-o citise… Și de aceea stătuse aseară de vorbă cu mine, să cunoască mai întâi animalul care o scrisese și abia după aceea să-mi comunice verdictul.

A continuat lectura cu numeroase pauze ca să ne explice subtilitățile de limbaj, dialogul, intervențiile autorului, care, a, ha, ha, era acolo, cu pârlituăla, îl auzea vorbind, vorbește ca el… a, ha, ha…

De fapt nu citea, făcea ca la teatru, regiza, își schimba vocea potrivit cu replicile și eroii, din când în când se oprea supărat și îmi punea câte-o virgula (cam multe după mine și mă corecta să zică eroii mei *dă,* în loc de *de, pă,* în loc de *pe,* n-avea nici o importanță, gândeam, lasă-l să le pună). Termină lectura într-un triumf al lui personal, scrise pe manuscrisul meu cuvântul *Popasuri,* puse corpul de literă de cules și numărul de coloane și îi dădu manuscrisul lui Geo Dumitrescu.

— Pentru numărul de duminică, îi spuse.

Și se ridică și își îmbrăcă paltonul, care în mod curios îl făcea parcă și mai mic.

— Domnule, îmi spuse, debutezi. Scrie! Dar tot așa, de-astea (și le luă cu palma pe dedesubt, astea la care se referea, și care puteau să-l încânte pe el atât de mult…). Să nu scrii altele, cel puțin o vreme, mă avertiză el. Mai

târziu lărgești aria, te privește, dar pentru început e bine așa, să te ții de acest filon. Pe urmă, e adevărat, trebuie să-l depășești.

Și a plecat. Iar noi ne-am pus ca și el paltoanele și ne-am dus la locul știut să sărbătorim evenimentul…

Sârbulescu, masivul, cum îi spuneam eu cu infinită simpatie, fiindcă vederea lui te calma ca o forță liniștită a naturii, era cel mai comunicativ, deși nu vorbea mult.

— Ei, vezi? zise el când ciocnirăm halbele cu bere. Hî, ai văzut?

Ei, na! Bineînțeles că văzusem. Cum să nu fi văzut ceea ce se petrecuse? Ceva însă nu mergea. Geo Dumitrescu era tăcut, totuși atent, însă rezervat, circumspect, inamic al efuziunilor deplasate și de gust îndoielnic, represiv contra sentimentelor lăbărțate, pe care cu un umor și o ironie ai fi zis amară (îl făcea pe feciorelnicul Untaru, care începuse să semneze Ierunca, să roșească) le lua în derâdere. În seara aceea părea chiar scârbit de ceva, poate de pata aceea de cerneală de pe mână, cu care se născuse și pe care o remarcasem de la prima noastră întâlnire. Era semnul unui destin? Poate că da, dar el îl privea cu neîncredere, încă mirat, dacă nu chiar sceptic…

— Fă și tu cinste aicea, mi se adresă iar masivul cu un entuziasm controlat, nu de propria sa natură, ci de prezența „șefului generației“, cum avea să fie numit mai târziu Geo Dumitrescu. Acuma, mai adăuga masivul, gata…

— Gata, ce? zise într-adevăr Geo Dumitrescu cu un dispreț interogativ. Trebuie să vii să-i spui un lucru pe care el singur îl știe de mult? Nu trebuia să debuteze la *Albatros* încă de anul trecut? Ce-ți lucesc așa ochii de entuziasm? El e mai liniștit. Parcă ai fi scris tu *Pârlitu*, dacă judecăm după figura ta bovină.

Veselia mea, auzind aceste cuvinte necruțătoare, izbucni fără măsură. Însuși masivul râdea, ca și când cine știe ce lucru măgulitor se spusese la adresa lui. *Gambrinusul,* ca întotdeauna, era plin de bucureșteni. Berea, aici, avea în ea ceva în plus față de altele, nimeni nu știa ce, și al cărei secret pe urmă s-a pierdut. Am mai cerut un rând și ceva de mâncare, aveau pește, am comandat pește.

— Un scriitor, continuă Geo Dumitrescu, nu trebuie deranjat cu invitația la congratulări reciproce. Ai vrea să-ți spună și el ce-i spui tu, numai că el n-o să-ți spună, aici e surpriza. Nu-l cunoști!

Dar ce-mi spusese Sârbulescu! Nimic! Era primul meu admirator, ce avea cu el? Ce făcusem eu să spună că eram greu de cunoscut, că numai el, Geo, mă cunoaște? Sugestia lui era spre reținere, dar ce strica puțin entuziasm? Masivul se supără de astă dată:

— Dacă îl prețuiești așa de mult, de ce l-ai publicat pe Nic Smeureanu și nu l-ai publicat pe el?

— Pentru că nu mi-a trecut prin cap că o să ne desființeze revista și proza lui Nic Smeureanu o aveam dinainte, răspunse Geo prompt.

— Hî! făcu masivul și el ironic.

— Ce hî? zise Geo sarcastic. Reținusem nuvela *De capul ei*, s-o public într-unul din numerele viitoare.

— De ce nu imediat!

— Pentru că numărul care urma imediat era în întregime consacrat *Istoriei literaturii române* a lui Călinescu. Era urgent. Ai văzut ce campanie furibundă se dezlănțuise împotriva acestei capodopere. Și acest număr a fost interzis, pe urmă a fost ucis și *Albatrosul*. Călinescu, emoționat, mi-a cerut să-i trimitem și lui numărul care era paginat. L-am trimis.

— Hî! făcu iar masivul neîncrezător.

Dar Geo nu-i mai răspunse. Se apleacă asupra peștelui, care tocmai ne sosise. Era primul joc la care luam parte de cucerire de admiratori, fără de care se părea că un scriitor nu poate trăi. De aceea nici nu intervenisem, deși discuția mă jena. Un admirator abstract, cititorul anonim, cum să stai de vorbă cu el despre lucrările tale? Și de aceea nu e lipsită de dramatism lupta pe care o dă, cel puțin la început, un artist să-i cucerească pe cei din jur.

Și într-adevar, în sâmbăta următoare Orleanu, căruia șeful nostru, Grigorescu, îi încredințase pagina *Popasuri*, primi printre șpalturile sale nuvela mea *Pârlitu*. Avea un surâs mai accentuat ca de obicei, nu era un invidios, și citind-o, la un moment dat izbucni în râs, semn neobișnuit la el. Aceste mici semne ale primilor noștri cititori nu le uităm și în cronicile sofisticate care se scriu mai târziu despre noi, când, deși pe drumul consacrării cu cărți de maturitate, am vrea totuși să regăsim aceste semne simple, că, adică, scrisul nostru trezește uimire, cititorul e prins, luat cu noi și dus în lumea din care vrem să căutăm un înțeles.

— E bună, zise el după ce o termină, ridicând fruntea din șpalt. Felicitări!

— Îmi rezerv plăcerea s-o citesc și eu mâine după masă, la cafea, zise Grigorescu. După câte înțeleg, e un debut?

— Da, zise Orleanu în locul meu… Și încă unul reușit.

Orele au trecut repede peste mine, până ce, împreună cu Orleanu, ne-am dus la rotativă și am așteptat primele numere ale *Timpului.* Când, cu ele în mâini, am deschis pagina, am trăit, cred, aceeași senzație pe care trebuie s-o simtă marinarul când iese prima oară în larg și vede marea. Aici ea era cuprinsul țării, zecile de mii de cititori care vor deschide mâine la prânz ca și mine *Timpul* cu frumosul lui titlu roșu, cei cărora le plăcea pagina *Popasuri* și se vor opri și vor fi curioși să afle ce noutăți mai erau în literatură. Acum marea era pentru mine senină, aveam noroc, dar știam, din biografii, că furtunile și valurile amenințătoare nu mă vor feri. Da, dar asta mai târziu, acum eram fericit, cerul era senin, primejdiile îndepărtate.

Am băgat amândoi ziarul în buzunar și am ieșit. Noaptea de martie, a acelui an '42, era limpede și rece. Ne-am oprit o clipă pe strada pustie, ascultând vuietul familiar al rotativei, pentru mine singurul vuiet din afară care suna ca un cântec al destinului: ceva începea și ceva se termina; gata, de-aici înainte soarta mea n-avea să se mai schimbe, n-aveam să mai ajung nici comandant de armate, cum visam adesea, nici mare om de stat, nici să cuceresc noi insule și să-i supun pe băștinași; istoria, acest fluviu care înainta spre necunoscut, și la al cărui capăt viu simțisem atâția ani că eram eu, aveau s-o facă alții, mie îmi rămânea doar acest teritoriu de cucerit și singurul cu care puteam s-o influențez: cuvântul scris. Nu era mult, dar nici puțin.

Orleanu mă întrebă dacă nu dau și eu un coniac. Un coniac? Unde, la această oră? Chiar alături, în colț. Nu știam? E un mic birtaș care știe că noaptea târziu ies ziariștii de pe Sărindar și cei de la *Universul* vor să dea un pahar pe gât să se curețe de plumb, și ține deschis până dimineața la cinci. Ce plăcere! Cum să nu, mai încape vorbă?

Am intrat și ne-am așezat la o masă. Micul birt nu era însă plin, cum credeam, doar două mese mai erau ocupate. Dacă nu doream cumva înainte niște crenvurști calzi, cu muștar și chifle proaspete? ne-a întrebat birtașul. Auzi! Cum să nu! Pe urmă ne-a adus coniac și ne-au prins zorile. De o rară discreție, Orleanu nu mi-a spus nimic de proiectele sale literare, deși mă așteptam, ce nu era ca genialul Mitică!, să ne amețim amândoi cu vorbe și pahare reînnoite. Deși am stat mult, am băut și am vorbit puțin… Despre colegii noștri, ciudatul domn Ecovescu, cu care el, Orleanu, ducea un duel

de prioritate, când pe față când înăbușit de autoritatea lui Grigorescu, istorii noi despre bătrânu Sachelarie, prăpădindu-ne de râs, și ce inițiative în comun să luăm și să presăm administrația să ne mărească salariile, care erau mai mici decât la alte ziare.

Ne-am despărțit vorbind clar și călcând drept…

Am publicat apoi la *Popasuri*, aproape la rând, încă patru sau cinci nuvele, scrise sub impulsul debutului, apoi m-am oprit. Venise primăvara, lepădasem de mult urâtul meu palton de aba, îmi cumpărasem două costume de la Galeriile Lafayette și spre surpriza mea, deși aveam două salarii, banii nu-mi ajungeau să mă mut din Tutunari, fiindcă deși camera îmi plăcea, proprietăreasa mă anunțase că vrea să mai aducă un chiriaș peste mine. I-am răspuns că voi plăti chiria spre dublu, numai să rămân singur. Era totuși cu mult mai puțin decât dacă aș fi închiriat o garsonieră centrală sau chiar semicentrală.

Într-o zi i-am făcut o vizită lui Sergiu Filerot, la *Tiparul universitar.* Nu aveam încă un volum, dar vroiam să-l sondez: când voi avea (și asta putea fi curând, chiar prin toamnă), o să-l tipărească? Așa, cât al poetului statistician de pildă. L-am găsit însă într-o stare de spirit schimbată. Nu i-am spus nimic. Stătea cu capul în hârtii și tăcea. Pe urmă a chemat pe cineva, a cerut două cafele și la cafea a luat de alături de pe birou un manuscris și mi l-a întins. Era un volum de poezii, al său, cartonat, bătut la mașină, intitulat *Om.* Chiar sub titlu am văzut o ștampilă parcă amenințătoare prin literele ei groase și verzi, aplicate ca o sancțiune: cenzurat. Va să zică Filerot avea un volum, vrusese să-l tipărească și…

Am tăcut neștiind ce să spun. Mi l-a luat înapoi, l-a pus pe birou și a continuat să lucreze la fel de puțin comunicativ și de sumbru. Mi-aminteam de cuvintele lui spuse parcă într-o doară sau din lăudăroșenie, la frații Rochus, ca o să ne arate el nouă… și uite că nu putea. „Ce-o fi înăuntru?“ m-am întrebat.

— Filerot, dă-mi-l și mie să-l citesc.

Și-a ridicat privirea, care nu mai sclipea veselă după ochelari și mi-a răspuns:

— Nu vezi ce scrie pe el? Vrei să intru în pușcărie?

— Nu spun la nimeni! Îl iau acasă și mâine seară ți-l aduc înapoi.

Nu mi-a răspuns. Am plecat și am uitat de întâmplare. Ca să ne pomenim, câteva săptămâni mai târziu, tot grupul de la *Popasuri* cu știrea

uluitoare că, împotriva cenzurii, Sergiu Filerot tipărise un volum de versuri pe care până atunci îl ținuse ascuns. Ne-am dus la el, și de astă dată, vesel și jovial ca și înainte, ni l-a dat fiecăruia cu dedicație.

— Luați, bă, zice, citiți!

— Filerot, zic, ți-a dat drumul cenzura, l-ai trimis din nou?

— Nu, zice, e același volum.

— Păi ce-ai să faci, Filerot?

— O să văd eu!

Am râs toți, râdea și el, „masivul“ puțin strâmb, Geo Dumitrescu admirativ, totuși îngrijorat, Ierunca depășit. Ei, gândeam, Filerot ne minte, face pe nebunul, altfel n-ar fi așa de vesel. M-am dus acasă și l-am citit. Era într-adevăr subversiv, versuri „tari“ despre războiul pe care îl duceau armatele noastre, prin care poetul exprima presentimentul dezastrului final: ne înhămasem la un car străin, care avea să se sfărâme, al lui Hitler, și muream zadarnic pe întinse pustiuri de zăpadă și sârmă ghimpată, în '42, când zeul războiului părea să fie de partea lui Hitler, starea aceasta de spirit a lui Sergiu Filerot ne uimi pe toți. A difuzat cartea și a fost imediat arestat.

Am fost toți și l-am văzut la Malmaison, pe Plevnei, dar nu înăuntru, ci din stradă. A apărut după gratii, care dădeau chiar spre trotuar, cu figura lui grasă, vesel, cu ochelari, ținându-se cu mâinile de barele de fier.

— Ce faceți, bă? ne-a zis.

Am stat în fața lui lungi minute. Nici măcar nu ne dădeam seama: noi eram liberi, puteam merge în voie unde doream, ne puteam întâlni când vroiam, sau sta acasă și… Și iată, unul din noi călcase draconica cenzură ca să exprime starea noastră de spirit, fără să-i pese de ceea ce avea să i se întâmple. Am citit abia atunci, în privirea lui, cum stătea cu mâinile de barele de fier și se uita la noi, cât de mult îl fascina prezența noastră, cât de mult îl fascinase, fără să ne-o arate, cât fusese liber.

— Filerot, am strigat, ce faci, Filerot?

— Bine, zice, ce faceți voi?

Ce facem noi? Ce puteam face? Ce să-i răspundem? Nici noi nu știam ce facem. În orice caz nu ceea ce făcuse el. Și-a lipit obrazul lui gras de gratii și se uita la noi cu o nostalgie ironică, afectuoasă. „Pentru voi am făcut totul“, părea el să ne spună și noi știam prea bine acest lucru.

— Filerot, îi strigam, Filerot, nu mai mergem la *Gambrinus*, unde tu plăteai, și ne duceai și acasă cu taxiul! Filerot, tu nu ne-ai dat să-ți citim

volumul, să decidem dacă era bine sau nu să înfrunți cenzura, suntem totuși alături de tine, Filerot…

— Veniți, bă, la procesul meu, la Curtea marțială, ne-a spus el fără emfază, parcă ne-ar fi spus, ne vedem, bă, mâine, la *Tiparul universitar,* ca de obicei, stăm de vorbă și pe urmă mergem la *Gambrinus.*

Ne-am împrăștiat și ne-am regăsit câteva săptămâni mai târziu la procesul lui. Intrasem în clădire fără nici o autorizație, sau poate aveam autorizație, nu știam nimic. Lume nu era, tribunalul gol. L-am zărit pe Filerot în dreapta estradei judecătorului între două baionete, precedat însă de câțiva dezertori, al căror proces, fără avocați, a fost scurt. Noi însă, prin strădaniile fratelui lui Filerot, știam că el, Filerot, avea ca apărător un celebru avocat în care ne pusesem mari speranțe și ale cărui teze de apărare le cunoșteam. A început să pledeze bombastic, spunând că clientul său, civilul bondoc și gras din boxă, poet imprudent și obscur, avea ceva cu glanda tiroidă, care glandă putuse să-l aducă spre manifestări incontrolabile, așa cum spunea avizul unor celebrități medicale, aviz pe care îl înmâna prețios și sigur de el, judecătorilor… Piesa de la dosar, acuzatoare, ridică el vocea, adică volumul de versuri *Om,* nu era emanația unui spirit lucid, ci a unei dereglări care se identifica cu articolul… paragraful… cerea instanței să-l considere iresponsabil…

Credeam cu toții că acest truc îl va salva pe prietenul nostru. Instanța însă nu ținu seama de asemenea subtilități și asemenea somități și aflarăm a doua zi că Sergiu Filerot fusese condamnat la moarte.

Citisem *Ultimele ore ale unui condamnat la moarte,* de Hugo, dar experiența lecturii, care poate cutremura conștiința noastră în timp ce citim, (o experiență a spiritului) nu coincide și nu e același lucru cu viața noastră concretă, care nu totdeauna angajează spiritul, deși oroarea poate fi cu mult mai mare. Nu știam cine era și ce făcuse condamnatul lui Victor Hugo, dar eram alături de cel care își imagina supliciul, adică scriitorul! Acum știam cine era condamnatul, dar nu puteam să-mi imaginez că supliciul va avea loc. Adică cum? Filerot va fi omorât, împușcat? De ce? El? Pentru ce? Era printre noi, făcea parte din viața noastră, de ce să fie el împușcat? Atunci trebuia să fim toți împușcați, tot grupul! Și cum acest lucru nu-l concepeam, dar nici nu ne desolidarizam de el, în ziua când am aflat sentința; am luat volumul lui de versuri și în singurătatea camerei mele am scris cu nepăsare de ceea ce putea să mi se întâmple, pe coperta ultimă, cu litere apăsate, în

câteva fraze, cuvinte despre destinul unui poet, într-un timp istoric turbure și primejdios.

Cine dorește să fie arestat? Nimeni. Dar cine vrea să stea acasă astupându-și urechile când un prieten a pățit-o, pentru gânduri care au fost comune?

Mă așteptam, de la o zi la alta, să fiu ridicat de-acasă, sau toți împreună să fim arestați la redacție. Fiecare avea la el volumul Iui Filerot, probă sigură a adeziunii la conținutul lui. Firește, gândeam, chiar la moarte n-aveam să fim condamnați, dar nici ieftin n-aveam să scăpăm. Porneam de la gândul că, torturat, Filerot spusese la anchetă cui îi mai dăduse el volumul. Sau chiar dacă nu spusese și nu fusese torturat, anchetatorul, fără să fie prea abil, avea să caute în jurul arestatului și să afle foarte simplu cine îi sunt prietenii.

Zilele treceau însă și nu ne aresta nimeni. Mulți ani mai târziu, prin '57 sau '58, am înțeles de ce. Mecanismul represiunii lui Antonescu nu era bine pus la punct. Nu era, adică, rodat. A aresta pe toată lumea care era prietenă cu condamnatul, era o subtilitate la care acest mecanism încă nu ajunsese.

În acele zile am vizitat-o pe doamna Niculescu, mama lui Filerot, ca să aflu știri despre el. Mică figură care semăna cu fiul ei, nu așa grasă, dar la fel de liniștită și tăcută. Mi-a spus că fiul ei nu e acasă, și a vrut să închidă ușa, crezând că sunt un străin oarecare. Locuiau pe Colentina în două odăi modeste, care le aparțineau. Tatăl murise. Mi-a spus că băiatul (așa îl vedea ea, un băiat) nu fusese împușcat, pedeapsa i se comutase în muncă silnică pe viață și că fusese trimis deocamdată într-un lagăr militar.

L-am revăzut pe Sergiu Filerot după război. Arăta neschimbat, ca și Bezuhov, cu care semăna și la chip și la impulsul care îl determinase să se vâre singur în mecanismul orb al represiunii; scăpase ca și eroul tolstoian ca prin minune din fața plutonului de execuție, dar nu știam cum, în ce împrejurări, fusese mareșalul însuși cel care îi comutase pedeapsa, sau altă autoritate militară din ordinul acestuia, în urma unui raport favorabil, misterios sau de rutină, pedeapsa cu moartea fiind menită doar să înspăimânte? N-aveam să aflu, fiindcă el n-a vrut să-mi povestească. A lucrat un an, doi, la un ziar, pe urmă ne-am pierdut unul de altul.

Departe de a simți nevoia de a mă debarasa de cel care cu atâta entuziasm mă descoperise, cum îmi spusese Nichifor Crainic că trebuie să fac, adică de Miron Paraschivescu, dimpotrivă, începu să mă lege de el o

prietenie fecundă, comunicativă și plină de afecțiune. Ne plimbam împreună prin București zile la rând, luam masa tot împreună, mă ducea prin străzi tăcute, încremenite și misterioase, de-o frumusețe care ne oprea pe loc uluiți. „Ai văzut, zicea, lumina-aia de-acolo? Nu ți s-a părut că era eternă și că și noi am avut o clipă sentimentul că ne aflam pe strada aia de totdeauna?“ O dată am stat câteva ore și am contemplat bustul lui Anton Pann, într-o mică piațetă pe o astfel de stradă care, cum spunea Mateiu Caragiale, venea parcă „zice-se de demult“. Îi plăcea Anton Pann și nu se mai dezlipea de lângă epitaful poetului, scris de el însuși, pe care îl recitea cu hohote de admirație și pe care mai târziu avea să-l imite. Petreceam lungi după-amiezi în frumoasa lui garsonieră de pe strada Romniceanu, din Cotroceni, răvășindu-i biblioteca. Ar fi vrut să-mi placă ce-i plăcea lui, de pildă Lautreamont, care însă pe mine mă plictisea. A fost încântat însă că mi-au plăcut *Craii* lui Mateiu Caragiale, deși nu atât de mult cât lui, i-am spus că Pirgu era confecționat și încărcat cu prea multe vicii ca să fie convingător și că natura adevărată a acestui personaj trebuie să fi fost alta. „De ce crezi?“ m-a întrebat el. „Trebuie, i-am răspuns, să fi avut și el poezia lui din moment ce și cei trei crai, la fel de stricați, o aveau pe-a lor. Or, aici Mateiu îl despoaie prea tare pe Pirgu și-i arată toate părțile rușinoase. Un scriitor nu trebuie să aibă aversiune pentru nici unul din personajele pe care le creează, sunt dorul imaginației lui… De pildă taică-său, simți că ține până și la Dandanache. I-o fi făcut ceva în viață acest Pirgu, lui Mateiu.“ „Da, mi-a răspuns Miron, așa este, i-a făcut, Pirgu reprezintă canalia, noroiul, omul fără nici o noblețe, în timp ce Mateiu se credea descendent din prinți îndepărtați… Gândul că socialmente putea fi egal cu de-al de Pirgu îl indigna probabil prea tare, fiindcă taică-său i-a arătat capul lui mare spunând: ce e turtit de atâtea tăvi de plăcinte pe care înaintașii lui le-au purtat pe creștet.“ Mi-a dat să citesc Jean Giono, care scria tot despre țărani, nu m-a entuziasmat, prea mult lirism, i-am spus. „Da, e un poet al naturii sălbatice. Citește atunci *Les paysans*, de Reymont, e un polonez, mai realist…“ Era într-adevăr foarte realist, dar Rebreanu mi se părea mai viguros și mai epic. Într-o zi am dat de un filosof, Friedrich Nietzsche, *Ecce Homo*. „Asta e ultima lui carte, mi-a spus Miron, dacă te interesează citește-i-le întâi pe celelalte și pe urmă *Ecce Homo*, fiindcă aici vorbește despre ele și dacă nu le-ai citit, n-o să înțelegi…“ Care erau celelalte? Erau înscrise pe o pagină interioară și mi le-am notat.

Am găsit la anticarul meu *Așa grăit-a Zarathustra*, în românește și încă două în versiune franceză *Par delâ le bien et le mal* și *La genealogie de la morale,* vechi, galbene, aproape zdrențuite, apărute de mult la *Mercure de France*. Acest Zarathustra mi-a făcut impresia că trebuie să fie o specie de profet indian, persan sau brahman, o traducere făcută de filosof după o operă necunoscută sau reluată după texte vechi. Indienii ăștia au obiceiul să moară voluntar apoi să se trezească tot voluntar, să se ridice în văzduh după îndelungi practici yoghiste, să atingă Nirvana. Krishnamurti era mult mai interesant decât acest Brahmaputra care vorbea ditirambic, cu o vervă neobosită. Se înțelegea bine cu soarele căruia îi spunea, o, mare astru, care ar fi fericirea ta dacă nu ne-ai lumina pe mine, vulturul și șarpele meu?… Coboară în oraș și vorbește poporului: Vă învăț ce este supraomul. Omul e ceva care trebuie depășit. Ce-ați făcut ca să-l depășiți? Altădată omul era maimuță și acum încă omul este mai maimuță decât o maimuță… Sufletul vostru este sărăcie, murdărie și demnă de milă mulțumire de sine… Dumnezeu e mort… Unde e deci fulgerul care vă va linge cu limba lui? Unde e nebunia care ar trebui să vi se inoculeze? Iată, vă anunț supraomul: el este acest fulger și această nebunie!… Iată, sunt un vizionar al trăsnetului și acest trăsnet se numește supraom…

În loc să mă îmbete, cum ar fi fost firesc la vârsta aceea, îl citeam pe marele filosof cu neîncredere; trufia pe care i-o simțeam printre rânduri mă îndepărta de mesajul său.

Bineînțeles că mulțimea nu-l înțelege, râde de el, așa cum nu sunt înțeleși și se râde de marii profeți. O să vă spun trei metamorfoze ale spiritului, continua filosoful, cum spiritul devine cămilă, cum cămila devine leu și cum în fine leul devine copil… Și filosoful continua luând în derâdere idolii, preoții, miloșii, virtuoșii, canaliile, înțelepții iluștri, oamenii sublimi, savanții, poeții. O poezie abia frânată, o poezie a gândirii însă, dar și a unei exaltări lucide, curgea ca un torent peste pagini. Era greu să spui că însăși gândirea era și ea aruncată în aer, fiindcă gâdirea exista, dar una abia coerentă. Ce făcea el în caverna lui din munți? Urmăream pagină după pagină să-l văd trecând în sfârșit la acțiune, fiindcă ceva pregătea, dar ce? Evanghelia după Matei avea patruzeci de pagini, în care găseai o nouă religie, pe concret, cu parabole clare, o viață, o răstignire și o înviere. Ăsta nu mai termina cu profețiile lui delirante și în plus nu pățea nimic și nici nu era limpede cum după spusele lui puteai deveni supraom. M-am uitat la sfârșit să văd dacă într-adevăr înfăptuia sau pățea ceva. Nimic, stătea mai

departe, în cavernă, ieșea afară, vorbea cu soarele, păsările, animalele îl înconjurau, ețetera, ețetera… M-am uitat prin celelalte două volume. Acolo, da, era filosofie, dificilă însă pentru gustul meu de claritate, și poate că și limba era un handicap, nu citisem până atunci filosofie decât în traduceri.

— Miroane, spune-mi tu ce e supraomul lui Nietzsche, rezumă-mi tu filosofia lui, fiindcă nu pot să-l citesc, mă enervează.

— Supraomul, zise Miron, e în primul rând omul eliberat de orice morală și în care irump forțele vitale, instinctuale. Filosofia lui e un atac la adresa creștinismului, pe care îl consideră o catastrofă în care a căzut omenirea de două mii de ani. Trebuie citit, orice atac asupra valorilor le poate întări. Dacă iubești civilizația noastră greco-creștină ai să vezi cum efectul după lectură este exact contrariu celui scontat de filosof. Nenorocirea e că a fost luat în brațe de Hitler și banda lui, care se cred supraoameni… Te incită să aperi ceea ce el vrea să dărâme. Atacul e îndârjit, ai să vezi. Ce e de râs însă e că nici nemții nu scapă de diatribele lui, aproape nimeni, nici măcar Luther, acest popă fatal, Kant, Schopenhauer iar din rest, Dante e un nenorocit de creștin. În Shakespeare n-ai să găsești un aer atât de tare ca în Zarathustra, zice el însuși despre sine. Cât despre Shakespeare, în general n-are cultură…

— Așa zice?

— Da, geniu incult. Cu Voltaire e mai generos, îi spune geniu barbar, dar asta pentru că Shakespeare nu scria ca Racine și Corneille. E mai explicabil. Cine sparge formele clasice poate să pară unui contemporan sau iubitor al clasicismului, sau barbar. Îi place însă Heine, care e evreu, a, ha, ha, cum se împacă Goebbels cu chestia asta nu știu… Și mai cine crezi? Cine crezi că îi place?

— Ei, cine?

— Paul Bourget, Pierre Loti, Gyp, Meilhac… Miron se îneca de râs: Auzi cine!

— E de-al nostru, săracu, adăugă el, e simpatic. N-am înțeles, cum de-al nostru? l-am întrebat.

— E scriitor, în loc să-i placă Dante sau Shakespeare, îi place Paul Bourget, Pierre Loti, Gyp, Meilhac… E invidios și el pe cei mai mari ca el.

Așa deci! Supraomul era prin urmare o simplă fantezie?

— Nu chiar, zise Miron, descoperă-l singur, nu-ți spun mai mult, nici în rău, nici în bine. Astea sunt lucruri fără importanță, că îi plăcea Bourget și ceilalți, poate că îl distrau cum ne distrează muzica ușoară, ceea ce nu ne

împiedică să ne înfiorăm de tunetele lui Beethoven. Mai bizar (adică nu e bizar, e conform cu atacul lui împotriva idealismului) e faptul că în clipa când el vede că Socrate de pildă opune instinctelor rațiunea, imediat îi apare în față decadentul tip, instrumentul descompunerii grecești. Lui îi place zeul Dionisos, care nu e numai un zeu al viei, al vinului și al nașterii, ci și al tenebrelor, expresia vieții plenare, instinctuale, Dionisos pe care Cristos l-a omorât. Cristos, după el, a înjosit astfel omul, înstrăinându-l de natura sa dionisiacă.

— Și ce e Zarathustra?

— Oricine distruge trebuie să pună, sau să propună ceva în loc, răspunse Miron. Ți-am spus, Zarathustra e tipul de om pe care îl propune el în locul omului moral, infestat de creștinism și de orice idealism de orice speță.

— Nu înțeleg ce găsește el rău în creștinism?

— Resentimentul, și idealul ascetic al preotului, care reprezintă voința sfârșitului, adică o decadență, în timp ce el propune doctrina eternei întoarceri, *L' eternel Retour,* adică repetarea absolută și infinită a tuturor lucrurilor.

— Înseamnă, spusei eu atunci, că pentru atei filosofia lui e o mană cerească.

— Nu știu dacă nu e și pentru creștini, zise Miron și râse de paradoxul său. El nu știe, adică ce zic eu că nu știe, știe, că e mare, dar mi se pare că scapă din vedere faptul că frâna creștinismului a făcut și face și mai puternică explozia dionisiacă.

— Da, dar e însoțită de căință, de conștiința păcatului, zisei eu. Mama a început să se ducă la biserică după o tinerețe păgână.

— Vezi, zise Miron, tot ai înțeles ceva din Zarathustra, te referi tocmai la sentimente care lui Nietzsche îi repugnă: căința, păcatul, mila, bunătatea, virtutea… Toate astea țin după el sub obroc manifestarea plenară a instinctelor vitale.

— Bine, zic, dar Eriniile nu le-a inventat Cristos.

— Le-a amplificat, zise Miron.

— Deci Iuda nu trebuia să se spânzure, după vânzarea lui!

— Cred că nu, zise Miron și râse.

Fremăta de plăcerea conversației, iar eu simțeam o plăcere egală și îmi părea rău că nu puteam încă să-l citesc pe filosof integral. Îmi apărea, într-o

fulgerare, ca un demon și la douăzeci de ani demonii ne atrag mai mult decât îngerii… Dar nu eram pregătit să-l întâlnesc…

M-am reîntâlnit cu el mulți ani mai târziu, după ce am fost contrariat de neocreștinismul și fatalismul tolstoian. Războaiele, marile cataclisme? Nu vin de la oameni… În luptă, inteligența e o ispită. Ceea ce te atrage spre un succes orbitor e o capcană, mai mult, o zădărnicie și o vanitate smintită. Vrei să-l prinzi pe Napoleon în cursă și să-l iei prizonier? Ce prostie! E rănit mortal, nu-ți ucide zadarnic oamenii încercând să-l ataci, merge și singur spre pieire. E suficient să-l urmărești ca pe-o fiară pe care condiții mai rele decât atacul îl vor distruge: frigul, zăpada, drumul lung… „Adio, Andrei, zice prințesa Maria fratelui ei, care refuza să ierte răul care i se făcuse și că oamenii nu sunt niciodată vinovați“. Chiar așa, nu sunt *niciodată* vinovați? Adică ce sunt, doar instrumentul a ceva mai presus de noi? Și fraternitatea lui Andrei, când vede că rivalului său i se taie picioarele, și simte pentru el o adâncă milă. Este sau nu este Anatol un ticălos? Atunci de ce să verși lacrimi pentru el când a vrut (și n-a reușit decât din întâmplare) să-ți fure iubita și să se delecteze tocmai de inocența ei? Subjugat de grandoarea creației, eram iritat de doctrina care se insinua din ea: Platon Karataev mi se părea un guguman, cu rugăciunile lui: „Doamne, fă-mă să dorm ca o piatră și fă-mă să mă scol ca o pâine coaptă“. Că era prizonier și putea muri și de ce era prizonier și de ce trebuia să moară, erau întrebări pe care instinctele sale moarte nu-l mai împingeau să și le pună. Dar de când instinctele vitale s-au stins ele astfel în noi? Când s-au transformat într-o astfel de resemnată înțelepciune? Și Bezuhov îl admiră, el care își ascultase odată instinctele și pusese mâna pe placa de marmură a biroului să-i crape capul desfrânatei Helene: te omor, urlase el, înspăimântând-o. Așa da! Și dacă ar fi omorât-o pe loc pentru nerușinarea ei sfidătoare, pentru murdăria ei de a fi atras în cursă un inocent fiindcă era bogat, pentru ca după aceea să-i aducă în casă amanți, ar fi fost în ordinea naturii, ca un trăsnet… Așa, e doar ca un fulger și faptul că Helene moare de o angină pectorală e uman, prea uman… O slăbiciune a creatorului ei ca și în cazul lui Kuraghin, când doar războiul îi taie picioarele… Dubla natură a eroilor tolstoieni, prinși între instincte și în același timp detașare fatalistă de ele, mi se părea o sfâșiere a naturii umane care mă amețea și în același timp mă revolta. Homeric, cu forța cataclismului, simțeam că țâșnise din firea omului acel *te omor* și penibilă experiența morală alături de Platon Karataev. Teren al acestei dedublări aflam că a fost însuși Tostoi, care în clipa când soția lui bolnavă se pregătea

să moară în mod sublim, el era fericit (detașarea ei de viață, cuvintele frumoase pe care le rostea sub febră, iertarea pe care o cerea tuturor) pentru ca a doua zi, când avea să afle că ea a învins moartea, să fie profund dezamăgit. Totul ar fi putut să fie atât de frumos, atât de înalt… Și când colo ea avea să se facă sănătoasă, să reînvie puternica ei gelozie, încăpățânata ei dorință de a-și păstra soțul numai pentru ea și pentru numeroșii ei copii… Exasperat, încrezându-se într-un medic imbecil și adormit, bătrânul avea să fugă cu un tren, și între tampoane, sau pe scară, să prindă o pneumonie și să moară într-o gară pustie.

Humain, trop humain! Era o exclamație nietzscheană și mi-am amintit atunci de acest dionisian contemporan cu Tolstoi, care îmi apăruse la douăzeci de ani ca un demon. Mai bine înarmat, am căutat din nou cărțile lui. N-am găsit însă în ele experiența lui Helene sau a unei Natașe fără să doresc bineînțeles să le prezinte ca un romancier. Era un filosof și un poet, nu un creator epic, se compara cu Shakespeare și Dante, nu cu Homer sau Balzac. Zarathustra însă, în caverna lui din munți, declară că n-are pentru femei decât un *mic adevăr,* biciul! *mesquin, trop mesquin,* am gândit. Pentru sursa primordială a vieții pe care o exalta, atât găsise el!? E adevărat că nici Cristos n-a cunoscut o Helene ca bărbat deși se pare că da, pe Maria Magdalena, dar celor care vroiau să omoare cu pietre o desfrânată, el le-a spus: cel care se crede în sinea lui curat, să arunce primul cu piatra. Toată vorbăria lui Zarathustra nu atingea nici pe departe această înțelegere a naturii umane, violentă, răzbunătoare, plină de prejudecăți, robită instinctelor, infamă, cum a înțeles-o nazarineanul. Dionisianul era prea inferior în isteria cu care exalta el instinctele, ca să nu înțeleg că nu le cunoștea deloc, cum le cunoștea uriașul de la Iasnaia Poliana, care luptase împotriva lor cu toată forța geniului său, ca să nu sucombe. Critica creștinismului și a oricărei morale era ușor de făcut și nu trebuia pentru asta un curaj colosal, cum declara Nietzsche. Dar pentru încrederea totală în instincte ce garanții aveam că ne va dărui un om liber, mândru și așteptat? Selecția naturală? În secolul nostru s-a văzut că biruitor nu iese un astfel de om liber, mândru și așteptat; ci bruta lașă, care, eliberată de orice morală, se selecționează rapid și se unește cu alte brute împotriva oricăror veleități de libertate și mândrie omorând orice scânteiere a spiritului și aruncând omul în perversiunea delațiunii, a corupției și fanatismului. Spinoza, în singurătatea sa unde șlefuia lentile ca să-și câștige existența, a fost mult mai liniștit decât Nietzsche și mai profund, fiindcă a fost mai adânc lovit:

renunțând la religia sa ca să poată trăi cu fata iubită, i s-a cerut să treacă la religia ei. A răspuns: n-am renunțat la o religie, ca să trec la alta, ci am renunțat la orice religie. A pierdut totul, ai săi l-au blestemat și l-au izgonit din comunitatea lor, ceilalți nu l-au primit. Senin, l-a corectat pe nazarinean mai modest dar mai convingător, ura nu poate fi învinsă prin simpla iubire, ci printr-o iubire *mai puternică* decât ura. Într-adevăr, o ură mare nu poate fi învinsă printr-o iubire mică! Acest joc dramatic în care omul e prins să-l joace i-a scăpat lui Nietzsche, n-a vrut să accepte că e un blestem, a imaginat un om pe deasupra acestei realități, care da naștere conflictelor dintre oameni, când liniștite, când demențiale, închipuindu-și că dacă ispitește omul cu eliberarea de orice morală, va ieși din asta o specie mândră, liberă și binevenită. Lăudăroșenia lui din *Ecce Homo* că el ar fi o fatalitate ca și creștinismul, m-a făcut să mă întreb de ce nu și-a dat seama că nu mai înfrunta el de mult un creștinism activ și dacă ar fi fost în fața unui nou Savonarola n-ar mai fi îndrăznit să fie atât de ditirambic: l-ar fi ars pe rug la prima erezie, cum a fost ars el însuși. Înseamnă că timpurile erau schimbate (și nu de el!) când putea să scrie: *„… Un jour s'attachera a mon nom le souvenir de quelque chose formidable - le souvenir d'une crise comme il n 'y en eut jamais sur la terre, le souvenir d'un jugement prononce confre tout ce qui jusqu'a present a ete exige, sanctifie. Je ne suis pas un homme, je suis de la dinamite.“* Nu mai spune! Bizuindu-se pe aforismele lui, s-au putut pronunța câteva decenii mai târziu cuvintele: ucideți, iau asupra mea remușcările voastre de conștiință. *„II y aura des guerres comme il n'y en eut jamais sur la terre. C'est seulement a partir de moi qu'il y a dans le monde une grande politique…“* A fost, filosoful a fost luat în brațe de o „mare politică“. *„Je suis de beaucoup l'homme le plus terrible qu'il y eut jamais“*. Da, dar n-a bănuit că ceea ce i se părea lui că aduce rău, morala, nu venea de la morală ci tot din om, din natura lui, fiindcă nimeni n-a crezut vreodată că fățărnicia, minciuna, șiretenia, perfidia sub care se ascundea, după el vampirismul preoților, ar veni de la Cristos. Toate acestea capătă o eternă mască, și puțin interesează denumirea ei. Obsesia sa de a distruge valori care numai în aparență erau legate de morala vampirică (creștinismul fiind după el o doctrină care suge sângele vieții, al trupului) extinsă la orice morală, mă neliniști. Știam de mic că omul nu e încătușat atât de tare de opreliștile moralei, cât de puterea condițiilor, a nașterii sale sub semnul eredității și a societății în care trebuie să trăiască și să-și caute fericirea. În secolul XX noi ne-am îndreptat mai atent privirea spre

societate, această zeiță suverană, pe care atât Dionisos cât și Cristos au ignorat-o. Care sunt legile care o guvernează? Ca scriitor însă am revenit încă multă vreme sub vraja fatalismului tolstoian. În ziua aceea însă când eram cu Miron Paraschivescu, eram liber ca o pasăre a cerului și prietenia care mă lega de el era singurul mit în care credeam…

Tocmai se dezbrăca de pijama să ieșim în oraș și rămăsese pe marginea patului, nedumerit și abătut. Era mic, ca și mine, o mână de om, cu picioarele subțiri ca niște țurloaie.

— Miroane, zic, ce e pe picioarele tale? Ce ai?

De la genunchi în jos picioarele lui erau roșii. El și le mângâia de sus până jos parcă ar fi vrut să-și dea seama dacă simțea vreo durere și nu zise nimic. Nu erau bube, pur și simplu pielea sa brună în restul corpului era roșie ca focul începând de sub genunchi până la tălpi.

— Nici eu nu știu, o să mă duc la un doctor.

Tânjea după o iubită, Loti, care îl părăsise și nu se putea consola. Îmi povestea de fiecare dată noi detalii despre această mare iubire a vieții lui și cum n-o s-o mai revadă niciodată, deși și ea îl iubea. Dar nu-mi dezvăluia secretul, fatalitatea care îi despărțise. În schimb îmi povestea cum se iubeau, cum fiecare obiect și fiecare colț al fostului lor cămin era impregnat de dorințele lor, șoaptele și declarațiile lor patetice. Aerul pe care îl respirau, cuvintele șoptite de unul și reluate de celălalt ca și când i-ar fi urmărit chiar gândul în smulgerea lui intimă. Nopți nedormite, imposibilitatea de a se despărți fie și un minut, suferința despărțirii imense a unei dimineți întregi… Avea fotografii cu ea (dar și alte fotografii cu țigani) și mă uitam curios să văd dacă măcar Loti a lui era frumoasă. Nu era nici frumoasă nici urâtă și începuse să mă plictisească discret această istorie… „Miroane, îi spuneam, caut-o, ea te așteaptă!“ „Crezi?“ „Sunt sigur!“ Tăcea și nu înțelegeam de ce nu acționa sau de ce n-o uita, dacă lucruri de nemărturisit îl împiedicau s-o mai vadă. La restaurant se uita ca un șarpe la muierile altora și îmi propunea să le urmărim la plecare. Nu-și lua ochii de pe câte una și abia mai vedea ce are în furculiță. Într-o zi mi-a arătat locul unde se petrece ceea ce povestea Mateiu Caragiale în *Sub pecetea tainei* și cam pe unde se petrecuse și scena cu Pena Corcodușa, care, beată, plină de murdărie, făcând scandal, fosta iubită a marelui duce rus striga văzând craii: „Crailor! Crai de Curte Veche“. Între ficțiune și realitate, poetul *Cânticelor țigănești* fugea de singurătate, în timp ce eu o căutam, fiindcă între două

servicii, nopți nedormite la ziar și întâlnirile cu el, nu puteam să scriu nimic…

Simțind că prietenia noastră intra într-o penumbră din lipsă de evenimente, într-o zi îi răspunsei *da*, la o întrebare pe care mi-o pusese de câteva ori de-a lungul acelor luni de vară: dacă iubeam pe cineva, pe cine, și să-i povestesc și lui…

— Hai, zise, te ascult. Cunoști versul: *„Ma chair est triste, helas! il a lu tous les livres“*. Așa mă simt eu acum.

Eram la el și stăteam întins în pat, cu mâinile sub ceafă. Am vrut să încep, dar cineva a bătut în ușă. A strigat intră, dar fără să se ridice. Intră o pereche. Bărbatul șters, dar femeia, o brunetă, era de o frumusețe curioasă, între vampă și intelectuală, ceva fascinant. Ea se duse drept la Miron, se așeză lângă el pe pat și, îngrijorată, îl întrebă ce are. Îi puse mâna pe frunte și îl întrebă dacă n-are un termometru, fiindcă i se părea că îi ardea fruntea. Miron răspunse că are 37 cu 2-3, i se întâmplă adesea să aibă aceste stări subfebrile, dar că… Femeia, în pantalon bine strâns pe un corp micuț, făcu câțiva pași prin cameră și schimbară câteștrei știri politice și de pe front. Da, nu era bine. Nemții înaintau adânc în inima Rusiei, mai ales spre sud spre Donbass și Volga. Era clară intenția lor, vroiau să taie Volga și sursele de petrol ale Rusiei, s-o asfixieze și să învăluie Moscova dinspre Stalingrad. Era adevărat, câteva lucruri importante se petrecuseră, nemții fuseseră respinși în decembrie din fața Moscovei, războiul fulger eșuase, nici o revoltă nu se petrecuse în spatele frontului rusesc, cum sperase Hitler, Statele Unite intraseră în război atacate de japonezi (Japonia nu avea de gând să atace Sovietele), dar, iată, pericolul era mare, încordarea germană supremă, rușii continuau să fie împinși înapoi. Miron mormăia, nu se înviora deloc și eleganții musafiri (căci erau foarte eleganți amândoi) se retraseră cu promisiunea că îi vor trimite un medic. Erau evrei, îmi spuse Miron. Locuiau într-o garsonieră deasupra lui. Evrei? mă mirai eu și îi relatai experiența mea din Fierbinți.

— Nu pe toți îi ia la muncă, zise Miron. Unii plătesc și își văd de treabă.

Mai târziu aveam să-i întâlnesc (și încă cum!) pe cei doi, în presă și în lumea literară. Insul avea să facă să apară în *Scânteia* un articol injurios la adresa mea, după debutul în volum, în '48, iar mai târziu să fie numit secretar general al Uniunii Scriitorilor și aveam să scăpăm de el cu greu, într-o ședință memorabilă prezidată de un membru al Biroului politic, care

îl susținea. Acuzații precise n-aveam împotriva lui, dar era o nulitate și nu puteam suporta să fie pus în fruntea Uniunii un astfel de zero total, care pe deasupra locuia într-o vilă somptuoasă, cu grădină și cu trei servitori, câte unul pentru fiecare opt ore, să-l vegheze când scria el câte un articol de îndrumare, nesărat și înțesat de lozinci.

— Spune, zise Miron toropit. Te ascult. Pe urmă ieșim să ne plimbăm. Am început prin a-i povesti cum am cunoscut-o, că era opticiană și că multă vreme după ce m-am îndrăgostit de ea, de atunci de când s-a apropiat atât de tare de mine și mi s-a uitat în ochi, n-am mai îndrăznit să mă duc s-o văd, deși un pretext aveam, ochii, bineînțeles, dar eram rău îmbrăcat și îmi dădeam seama că n-ar fi putut ieși cu mine pe stradă nicicum așa cum arătam, cu un palton de popă și cu un costum cumpărat cu o mie de lei de la Taica Lazăr. Acum câteva luni însă m-am dus. Întâi m-am uitat îndelung prin geam s-o văd dacă îmi plăcea, dacă era aceeași femeie frumoasă, cum mi se păruse atunci că e, și dacă înăuntru era aceeași atmosferă învăluitoare și dulce, de căldură umană și prietenie care mă făcuse să-mi bată inima. Da, era aceeași, totul era neschimbat, ba chiar chipul ei era mai tânăr decât în ziua aceea când îmi pusese cu mâna ei ochelarii la ochi și prima ființă pe care o văzusem cu ei fusese ea și mi se păruse mai bătrână, cu accentuate riduri la coada ochilor. Dar de-atunci am observat că toți avem, chiar și cei tineri, acest început de labă de gâscă deasupra pomeților. Și opticiana, gândeam în clipa aceea, abia dacă putea fi mai mare decât mine cu doi-trei ani. Am intrat înăuntru. Eram liniștit, știam de ce veneam și asemeni lui Julien Sorel aveam în cap un plan pe care să-l pun în practică dacă întâlnirea eșua. Întâi: să văd dacă mă recunoaște. Al doilea, să văd dacă avea să mă invite ca atunci, în camera semiobscură și scena să se repete. Și al treilea, acolo, să-i șoptesc ceva, nu știam ce, în orice caz o șoaptă care, gândeam eu, fără să mă fac ridicul, să fie o întrebare acoperită, dar îndrăzneață, din care ea să ghicească starea mea de spirit. Avea un client înainte și am așteptat câteva minute. Pe urmă, ce surpriză! Fără să se fi uitat la mine, sau cel puțin eu nu observasem, în acele minute mă zărise și mă recunoscuse, deși nu-i aruncasem nici o privire, stătusem chiar cu spatele uitându-mă în vitrină, nu mă holbasem adică la ea… Apoi o împrejurare favorabilă, era singură, colegul cu care lucra lipsea. Și apoi surpriza totală: mi-a zâmbit. „Bravo, zice, n-ai uitat ce ți-am spus, să vii, după un an, la control. Unii nu mai vin, deși e necesar, ochii trebuiesc controlați chiar mai des. Cum te simți?“ Ideea de control fusese exprimată, totuși i-am răspuns:

„Nu prea bine, adică nu formidabil de bine…“ „Adică?“ „Îmi vine să dorm la lectură. Acum sunt ziarist, m-am grăbit eu să mă destăinui și să mint (eram corector și scriitor, ziarist nici vorbă, dar eu mă feream să spun că sunt scriitor) și când citesc materialele, mă apucă somnul.“ „Poate ești obosit?“ „Tocmai, că nu sunt.“ „Și la ce ziar lucrezi?“ „La *Timpul*“. „Ți-am găsit data trecută leziuni pe fundul ochiului?“ „Nu!“ „Cum te numești?“ S-a uitat într-o cartotecă și a verificat. „Da, s-ar putea ca ochelarii să fie prea puternici, sunt pentru distanță, deși la vârsta dumitale ochiul se adaptează, e tânăr, n-are încă nevoie de ochelari de apropiere. Pe la patruzeci și cinci de ani așa s-ar putea să ai nevoie.“ Intră un client și expresia frumosului ei chip se făcu mai rece… „Ei, zise ea apoi, ia să controlăm.“ Dar era detașată, puțin ironică și un vag surâs îi înflorise în colțul gurii. „Știu eu ce vrei, parcă își spunea în sinea ei, n-ai nimic, dar vrei să mă uit în ochii tăi, să fiu aproape de tine.“ „Da, doamnă, dacă nu vă deranjează!“ am răspuns… „Nu e nici un deranj, dar dacă ai ceva, să știi că trebuie să consulți un oculist. Eu nu sunt oculist, sunt opticiană și nu pot să-ți prescriu un tratament…“ „Bineînțeles“, am răspuns. Îmi sugerase că pe viitor să nu mai vin la ea, îmi făcuse atunci o favoare că eram elev, acum dacă eram ziarist, puteam foarte bine să plătesc o consultație la un specialist. Am intrat în mica încăpere semiobscură, și-a tras un scaun până lângă mine, a aprins micul instrument și scena de anul trecut s-a repetat, dar mai rău, își lipise genunchii de-ai mei iar chipurile ne erau atât de apropiate încât am uitat că nu trebuia decât să-i șoptesc ceva și cu răsuflarea înăbușită de bătăile inimii, amețit, în prada unei mari turburări, i-am luat capul în mâini și mi-am lipit buzele de-ale ei într-o sărutare încleștată. Ea mi-a răspuns după o secundă de ezitare, timp în care am îmbrățișat-o și sărutul a devenit mai pătimaș. Apoi ea s-a ridicat imediat și a dispărut câteva clipe dincolo. S-a întors și mi-a spus puțin posomorâtă: „Acum să stai liniștit, ești băiat inteligent și înțelegi de ce.“ „Nu, i-am șoptit, nu înțeleg, vă iubesc, din prima clipă v-am iubit.“ „Am văzut eu, mi-a răspuns, dar eram sigură că ți-a trecut. La vârsta dumitale asta trece repede.“ „Nu mi-a trecut și nici n-o să-mi treacă…“ Ea râse la un gând care îi venise auzindu-mi spusele dar nu-l exprimă. Arătă cu instrumentul spre ușă să mă uit într-acolo și se aplecă din nou și mica lumină electrică începu iarăși să-mi exploreze ochii. Întârzie îndelung, dar valul afecțiunii mele tumultuoase era în retragere, după ce se consumase în acea sărutare și îmbrățișare pasionată. De-aproape chipul ei îmi părea mai mare decât al meu, gura cu carnație bogată, ochii imenși, nasul cu rădăcina

lată între ochi, semn de personalitate puternică, turbulentă, încăpățânată și îndrăzneață până la capăt în ceea ce făcea, cum aveam să descopăr mai târziu. „Totul, e curat în ochii tăi“, îmi spuse amenințându-mă deodată din nou cu această intimitate, spunându-mi tu. Dar rămăsei liniștit ca orice bărbat care după ce a cucerit o îmbrățișare și un sărut total și răscolitor, trebuia apoi să stea liniștit și să conducă cu calm evenimentele care vor urma. „Caută totuși să lucrezi la lumina naturală a zilei și cât mai puțin noaptea, continua ea. Din ce parte îți vine lumina veiozei sau a lămpii de birou?“ „Nici nu știu! A veiozei vine din dreapta“. „Nu e bine, să-ți vină totdeauna din stânga, și a veiozei și a lămpii de birou. E important și asta pentru toată viața și nu numai pentru cei care poartă ochelari. Lumina din dreapta urcă drept în ochi și-i obosește, în timp ce cea din stânga o ia pe de lături, nimeni nu știe de ce, dar s-a descoperit acest fenomen.“ „Doamnă, am spus, vă mulțumesc, o să vă urmez sfaturile și în clipele când am s-o fac, o să mă gândesc la dumneavoastră.“ „Fiți liniștit, zise ea, n-ai nimic la ochi!“ Și spuse această frază apăsând pe cuvintele *la ochi* cu o intensă ironie afectuoasă, adică altceva putea să mă neliniștească și trebuia să mă neliniștesc din partea aceea, nu a ochilor. Intuiam totuși că aceste cuvinte mă avertizau. Răspunsese la sărutul meu, dar dacă nu eram *liniștit,* adică stăpân pe mine ca un bărbat (și dacă puteam fi bărbat!) atunci nu trebuia s-o mai văd, fiindcă astfel de efuziuni, dacă nu erau stăpânite, însemna că erau întâmplătoare, turburări ale vârstei, care pe o femeie împlinită o puteau ameți doar pentru o clipă… Ca să-i spulber acest gând m-am înclinat rece, am plecat și am pus o lună distanță între dorința mea de a o vedea și ironia ei afectuoasă. Când am revenit, posomorât, distant, absent, mi-a aruncat o privire rapidă, gravă, aproape neliniștită, mi-a luat ochelarii de la ochi, a dispărut în încăperea semiobscură (nu mai era singură) și după un minut a revenit cu ei în mână și mi i-a dat cu un bilețel pe care l-am vârât imediat în buzunar și am ieșit. Am mers cel puțin un sfert de oră cu biletul în buzunar, uitându-mă la oameni fără să-i văd, cu privirea micșorată de triumf, dar fără tresăriri interioare, cu sentimentul net că puteam pur și simplu să scot biletul din buzunar și, fără să-l citesc, să-l rup și să-l arunc pe jos. Atât de tare o iubeam pentru abandonul ei (fiindcă eram sigur că e un abandon complet și total) încât puteam să renunț la ea, adică la inițiativa ei, din bilet, să amân deznodământul, și să vin în altă zi ca și când nimic nu s-ar fi întâmplat. Apoi am deschis biletul: *Vino duminică la ora cinci după-amiază pe strada Lunii numărul șapte, apartamentul… numărul…* „Da, mi-am

spus, e ceea ce am bănuit, mă voi duce, dar nu se va întâmpla decât ceea ce trebuie și nu voi admite intruziunea obișnuitului în această neobișnuită aventură…“ Era într-o vineri și îmi părea rău că nu era într-o marți, pentru ca distanța dintre noi să fie mai mare și așteptarea să fie mai lungă… Am lungit-o eu în mine însumi această distanță uitându-mă indiferent la mișcarea străzii, plictisit, neîncrezător în fericirea care îmi dădea târcoale căutând să-mi intre în inimă, prudent nu din experiență ci din instinct, deși chipul ei grav mă urmărea, gestul cu care îmi luase ochelarii de la ochi mă asalta… Am intrat la un cinematograf și am văzut un film din care n-am înțeles nimic, o comedie idioată care stârnea hohote în sala… Dragostea e ca moartea, îți intră în suflet și totul amorțește în tine, alungă ceea ce era înainte ființa ta intimă și se instalează ea, femeia care ți-a luat piuitul… A doua zi însă mi-am venit în fire și mă gândeam la ea doar cu afecțiunea primei întâlniri, liniștită, fragedă și de lungă durată, așa cum o păstrasem în amintire un an întreg. Sărutul și îmbrățișarea de ieri îmi apăreau străine și vulgare… Am sunat la ușa ei chiar cu acest sentiment de înstrăinare, aveam senzația că sunam la ușa unei necunoscute și nu m-aș fi mirat dacă mi-ar fi deschis și mi-ar fi spus pur și simplu să plec și să n-o mai caut niciodată. Dar inima mi-a bătut când am văzut-o: era ca și în clipa când îmi luase ochelarii de la ochi (gravă și intrepridă în același timp, cum se gândise ea într-o secundă ce trebuie să facă, să-mi scrie acel bilet fără să bănuiască colegul ei ceva) complice și neliniștită… Acum aceeași neliniște îi cutreiera ochii ei mari: da, ai venit și ce-o să fie? Ce ni se întâmplă? Cine suntem noi doi?… I-am sărutat mâna și am intrat. Locuia într-un apartament atât de frumos cum nu văzusem până atunci. Parcă era un mic muzeu (fiindcă în hol erau două coloane, iar ferestrele erau ovale, cu picioare tot de coloană, cu perdele albastre) cu mici biblioteci răspândite ici-colo, cu tablouri pe pereți și pereții în *calciovecchio,* ca în reproduceri nu știu unde văzute sau închipuite… un covor gros în mijlocul holului și unul mai mic în fața unei canapele aurii lângă care stătea ceva cu picior de lemn, care nu știam ce înseamnă, ca o pălărie uriașă în cinci colțuri, ca un cap de pagodă… „Văd că îți place casa, zise, e a mea de la părinți care nu mai sunt…“ Dispăru și reveni prin alte uși, până mă trezii într-un târziu că adusese cafele, o sticlă de coniac, prăjituri și pahare cu apă… O vedeam fără halatul ei alb de la *Amicii orbilor,* dar într-o rochie ușoară, tot albă, cu puncte albastre, cu încrețituri bogate în poale, cu gâtul și brațele descoperite, și îi vedeam acum și picioarele, cu glezna și pulpele în deplină armonie cu chipul ei cu

carnație bogată… „Ei, domnule, zise așezându-se pe canapea lângă mine, văd că n-ai chef, nici de cafea nici de prăjituri și nici de coniac. Le-am pregătit însă pentru tine, te-aș ruga să te servești“. Și privirea ei mă prinse și se mișcă la dreapta, la stânga, apoi din nou la mine, întrebătoare, parcă fascinată și în același timp prinsă de îndoieli, totuși zâmbind… Aveam sentimentul net că suntem amândoi două zeități pe acest pământ, cum simțeam totdeauna și în sat, când mă aflam în fața fetelor și nu aveam curajul să mă ating de ele, deși vedeam pe câmp, cum alții o făceau, le luau în brațe, se întindeau peste ele și încercau să le ridice fustele… Ele se zbăteau, loveau cu pumnii, își înfigeau mâinile în chica lor, îi mușcau și scăpau, vesele dar intangibile, deși ai fi zis că erau pradă ușoară. Flăcăul se domolea, se întindea alături ca un câine, rugător, insistent, până la urmă domolit și tăcut… îi vedeam apoi stând cuminți unul lângă altul ore întregi în behăitul animalelor până începeau să se reverse lung peste câmpie razele aurii ale asfințitului… Zeitatea de lângă mine îmi amintise de mâinile mamei, de aceea mă îndrăgostisem de ea și m-am uitat să i le văd… Stăteau, în așteptare, întinse peste genunchii acoperiți de rochia înfoiată. I-am luat una într-ale mele și i-am sărutat-o. Ea mi-a răspuns în aceeași clipă și printr-o strângere mi-a prins-o pe-a mea și ne-am trezit iar față în față îmbrățișați ca în camera semiobscură și pentru mine, ca pe câmpie (aceste două imagini contopindu-se, una de sfială și tandrețe, alta de violență extremă și uitare de sine) și ne-am regăsit parcă uluiți prin ceea ce e atât de străin în noi și în același timp atât de intim, tiranic și bestial… Abia suporta violența, își întorcea fața de la mine când într-o parte când în alta, docilă și furioasă, blândă și revoltată… Apoi s-a făcut atât de frumoasă încât am rămas și m-am uitat la ea răpit clipe fără durată… Buzele parcă i se umflaseră, obrajii îi ardeau, pleoapele nu mai vroiau să i se ridice… I-am pus mâna pe tâmplă, mângâindu-i părul revărsat, urechile fierbinți, fruntea mare și albă, obrazul și gura adormită și am uitat și eu de mine… Nu-și învelise frumosul ei picior gol. Și-l întinse fratern peste ale mele. „Ești urât, îmi șopti, dar ceva te transfigurează… o, ceva terifiant… toate vălurile cad în fața ta…“ N-am înțeles aceste cuvinte fără noimă, dar îmi plăcea că era supusă, fericită, toropită și pierdută… Am apucat-o de umeri și am ridicat-o și ea și-a dres părul fără să-și deschidă pleoapele. I-am șoptit la ureche să-și vină în fire și ea, deodată, a surâs și s-a ridicat… S-a întors după ce a lipsit câtva timp, călcând însă tot ca într-un vis, deși era acum trează, însă gânditoare, cu privirea într-o parte, fumând liniștită și tăcută. „Ce frumos e,

zise, când se întunecă în casă… Unde stai? Ai o casă bună?“ „Destul de bună“, i-am răspuns, dar la tine e atât de frumos!“ „Și chiar nu vrei să iei nimic? Hai măcar să bem un pahar…“ Fiindcă ezitam, a turnat ea însăși din sticlă și am băut. Mi-a întins apoi paharul ei imediat și am băut din nou, amândoi. Ceva iminent am văzut că se năștea pe chipul ei, și se uita la mine cu această expresie cântărindu-mă parcă. Deodată chipul îi înflori, privirea i se aprinse de o viață extraordinară, și începu să cânte cu o voce nebănuită, veselă și patetică în același timp, ca și când ceva s-ar fi descătușat din dorința năvalnică de a spune tot dar și de a ascunde tot… Ce era mai ciudat, cânta așa cum auzisem fetele la țară, pierdută în melodie, contopită impersonal în ea, cu doruri parcă cosmice, și fatale, într-un potop de cuvinte pe care le ardea atât de tare glasul ei pătimaș, încât nu le puteam reține nici o clipă înțelesul… Vino, draga mea-n grădină… Cu dorul care suspină… cuvinte ridicule, dar ce văitături fermecătoare cu care parcă se elibera de un blestem al clipei, care totuși o subjuga, dar o și înspăimânta de suferințele viitoaie pe care le presimțea… Un cântec aduce altul, de la sine, țâșnea imediat după o tăcere de o clipă, cânta cu întreaga ei ființă și se consuma ca o flacără pe un rug… Pe urmă deodată își înclină capul, se opri și îmi spuse cu melancolie: „Acuma eu o să mă duc și o să mă îmbrac în cămașa mea de femeie și o să mă culc. Vino cu mine. Mi-e somn… Să dormim…“ Avea mișcări încetinite, dar în pat își trase cuvertura pe ea ca și când i-ar fi fost frig și îmi întoarse spatele cu mișcări frenetice. „Ia-mă în brațe“, strigă. Și o luai în brațe și într-adevăr un frig interior o zgâlțâi în clipa aceea…

Ne-am trezit parcă înspăimântați, înecați în propriile noastre șoapte, ca și când fiorul morții adus din somn ne-ar fi aruncat unul spre altul, ea mai speriată decât mine, eu atins de aripa neagră a necunoscutului, căutându-mi salvarea în ochii ei mari și frumoși, care sticleau în întuneric ca o fântână adâncă…

Aici mă oprii. Se așternu o tăcere. Miron se ridică în capul oaselor:

— Formidabilă imagine proiectată a unei dorinți de fericire, zise el.

— Care dorință, Miroane? Totul e adevărat…

— Dacă e adevărat, măgarule, atunci ești fericit, zise el ridicându-se greu din pat. Vreau s-o cunosc și eu pe iubita ta…

— Nu se poate, Miroane, ai fi în stare să te iei după ea fără nici o rușine și să uiți că e iubita mea.

El râse…

— Așa este, bine, nu mi-o prezenta, dar fii atent, o să te mănânce de viu…

Ce câștigam eu cu două servicii? Bani, dar cât de mult pierdeam în schimb! Mă gândeam că era timpul să renunț la Statistică, cu atât mai mult cu cât opririle tăcute și acuzatoare ale domnului Bosch lângă mașina mea deveniseră aproape zilnice, în același timp un individ unsuros de la mașina vecină mă măsura neîncetat cu o dușmănie tenace și neascunsă. Nici nu știam cum îl cheamă, nu-i făcusem nimic, nu schimbasem cu el nici un cuvânt de când venisem acolo. Și totuși aveam sentimentul că ne cunoaștem bine unul pe altul, cu ura lui mocnită, absurdă și scabroasă, cu nepăsarea și disprețul meu pentru persoana lui care nu mă interesa. Pe domnul Bosch îl înțelegeam, nu-l salutasem atâta vreme după ce mă angajase, eroare care se îndreaptă greu, sau nu se îndreaptă, începusem și eu să-i port pică, serviciul îmi devenise nesuferit, dar ce-avea cu mine unsurosul? Eram cumva eu de vină că o fată venea des la mine sub pretext că vrea să se uite la diagramă? Era veselă când venea și mă felicitase pentru nuvelele mele din *Timpul*. Începusem să ieșim la ora unu împreună. Îi plăcea lui, unsurosului, această domnișoară? Te pomenești că vroia să se însoare cu ea și eu îi stăteam în cale. Ce ticălos! El nu vedea că fetei nu-i plăcea? Sau vedea și poate tocmai de-aia mă ura? (Mai târziu am aflat că până la urmă s-a însurat cu ea.)

— Da, trebuie să pleci, îmi confirmă într-o zi gândul hoțul de brioși și biscuiți, fostul student, cel cu gândul la pensie, în timp ce ne mâncam într-o pauză iaurtul de la chioșcul *Herdan*. N-aștepta, zise el, să vie Bosch să-ți spună, dacă îți dai demisia o să fie mulțumit și o să-ți plătească și leafa până la sfârșitul lunii, în timp ce dacă te dă afară, se va nota în cartea ta de muncă și nu e plăcut… demisionat e una, concediat e alta… Și pe urmă nu-ți pasă, ai alt serviciu…

Mă hotărâi repede. Îi spusei domnului Bosch că sănătatea nu-mi mai permitea să lucrez în două părți și că vreau să plec. Într-adevăr funcționarul deveni binevoitor și îmi adresă cuvinte măgulitoare despre activitatea mea în presă și că mă înțelegea, mi-era greu să dau randament satisfăcător atâtea ore de muncă din douăzeci și patru. Riscam, mai adăugă el, să dau naștere la nemulțumiri în ambele părți.

Ceea ce se și întâmplase. Lovitura cu palma în masă a lui Grigorescu mă trezea din ce în ce mai des din somnul care mă biruia nopțile la corectură cu capul pe șpalt.

Prietenii se fac în mari cicluri de viață când se pierd și se regăsesc după decenii, adesea după experiențe tragice, care îi reapropie, sau după înălțări și căderi care le amintesc ziua când s-au cunoscut și prietenia reînvie cu noi elanuri; sau dimpotrivă, se stinge definitiv când unul intră fără scăpare pe orbite străine primelor elanuri și este scurt-circuitat pentru orice prietenie. Prietenia mea cu Ion Caraion nu s-a legat deloc chiar din zilele când ne-am cunoscut, ci asemeni unei semințe cu gestație lungă, a răsărit târziu, acoperită des de zăpezi grele. După plecarea mea de la Statistică într-o seară am avut la corectură un nou coleg. Era chiar el, un băiat cu iritări bruște, repede reprimate, cu un râs subțire și sarcastic. Ceva ne atrăgea pe noi doi, dar natura fiecăruia era atât de diferită încât zadarnic plecam împreună după ora unu și rătăceam în noapte, discutând îndelung, că apropierea nu se producea. Starea sa de spirit era dominată de o amărăciune a cărei sursă îmi scăpa, îi ironizam deprimările iritate, el umplea cu inventive imprecații sarcastice optimismul meu congenital și mai ales naiva mea încredere în mine. Ei bine, de ce nu o naivă încredere în tine însuți? E mai bună o inteligență prea ascuțită, care să-ți aducă drept dar zilnic revelația ticăloșiei altora și să ți se depună în suflet ca o drojdie care să-ți taie toate elanurile? „Ochii îți sunt dați ca să vezi, urechile ca să auzi și mintea să descopere", îmi răspundea el. „Nu mă interesează, dacă ceea ce e de văzut, auzit și revelatoriu pentru mine, duce la un scepticism neputincios, cu toate că justificat", îi răspundeam. „E condiția ta de om, a conștiinței tale", striga el pe străzile pustii cu acele exasperări bruște, care îi erau caracteristice. Eu râdeam și se uita la mine dintr-o parte, strâmbându-se ca la o vietate prea puțin demnă de interes, deși vietatea aceasta îl lua în râs, tot ca pe o vietate bizară, răsucită în reacțiile ei imprevizibile. „Scepticismul e mai viu și mai activ decât nepăsarea mulțumită, relua el apoi afectuos, dându-și poate seama că în forul meu interior mă bizuiam și eu pe ceva, dacă râdeam de el, și fiindcă râsul meu nu era sarcastic ca al lui, ci încărcat de dorința neascunsă de prietenie. Ce-ai de gând să faci cu nuvelele tale țărănești? Sunt bune, ai talent, dar depinde ce faci cu el." „Ce pot să fac, Ioane, decât ceea ce se face cu talentul: să-l urmezi și să nu-l trădezi. Crezi că e puțin?" „E foarte puțin, asta se înțelege de la sine, n-o să-l trădezi și asta fără nici un efort, e haina ta, dacă o lepezi mori de frig. E cum sunt caii tăi de la țară, care îți pasc liniștiți în grădină. Or, pe cai trebuie să te arunci, să ieși ca o vijelie pe poartă și să străbați drumuri, locuri necunoscute, peisaje insolite… Omul, conștiința lui, e acest peisaj. Ori tu îl refuzi." „Ioane, caii

mei sunt păscuți de un om care are abia douăzeci de ani. Marile aventuri încă n-au venit pentru mine. Voi, ca poeți, sunteți ispitiți de ele de timpuriu și din pricina asta nu o dată o pățiți. De ce te grăbești?“ „Ai dreptate“, spunea deodată cu o voce tărăgănată, visătoare și obosită.

Primul obiect al nemulțumirii lui ascunse era corectura. Nu venise din Buzău în capitală ca să mâzgălească semne de erori tipografice pe textele altora, într-un birou de la subsol, în tovărășia unor inși fie mulțumiți de ei cum eram eu, fie mărginiți, râzând de glumele idioate ale unui bătrân decăzut ca Sachelarie. Se sufoca. Și acționa, și norocul (sau poate nenorocul) îi surâse. Scrise un articol bun despre ultima carte a lui Arghezi, un roman *(Lina)* și poetul telefonă lui Mircea Grigorescu și îi spuse că i-a plăcut mult articolul redactorului dumneavoastră, un băiat necunoscut pesemne, nu mai auzise de el, dar înzestrat, cu verb incisiv. E redactor, nu? mai adăugase marele poet, dându-i astfel o prețuire pe care Mircea Grigorescu o prinse din zbor: să fie, hotărî el, aduse băiatu-ăla Ion Caraion, de jos de la corectură sus în redacție. Și plecările noastre împreună în noapte au încetat. Cum și producția mea literară se oprise, și cum prietenia mea cu Miron Paraschivescu îmi ajungea, am început să fiu, dacă nu evitat de cei de la *Popasuri*, cel puțin ignorat. Numai Orleanu, citind *Pagina a doua*, mă intriga prin clătinările lui din cap: ăștia, spunea el, or s-o pățească. Luau în derâdere producția literară a unor reviste ca *Gândirea, Meșterul Manole, Dacia rediviva, Dacia* și altele, unde pe lângă tracisme și un ridicul imperialism, era elogiat soldatul german și războiul de cruciați pe care îl duceam alături de el. Alteori Orleanu ne citea râzând câte-o mică erată, astfel: „articolul cu titlul… din numărul de ieri care a apărut din greșeală fără semnătură este al colaboratorului nostru cutare“. Nu vedeam ce era de râs aici și ne explica, în hărțuiala lor cu cenzura, cei de la *Popasuri*, iar apoi din a doua pagină a ziarului *Ecoul*, recurgeau la tot felul de stratageme ca să-i înșele vigilența. Observaseră de pildă că de la o vreme orice ar fi semnat unii din ei, să zicem Caraion, se cenzura automat. Trimiteau atunci articolul fără semnătură și cenzura îi dădea drumul și atunci, făcând pe naivii, adăugau numele, ca și când ar fi fost omis doar dintr-o simplă greșeală. Cum cenzorii au descoperit în cele din urmă trucul și le-au pus în vedere că se cenzurează adesea nu conținutul articolului, ci mai ales numele, atunci au schimbat procedeul, lăsau să apară materialul fără semnătură și în numărul următor dădeau erata, fiindcă o citea alt cenzor, căruia o simplă erată nu i se părea suspectă. Acum îl înțelegeam mai bine pe

Caraion: ar fi trebuit să iau și eu parte la această activitate plină de riscuri, când *Porunca Vremii* și *Neamul românesc,* și chiar *Viața* lui Liviu Rebreanu îi amenințau pe cei de la *Popasuri* și de la *Ecoul* aproape zilnic… Da, dar nu știam pur și simplu să scriu articole și multă vreme n-am știut, am considerat totdeauna acest dar ceva aparte, pe care îl ai sau nu.

Tot Orleanu mi-a povestit și aventurile celor de la *Popasuri* cu un anume Constantin Virgil Gheorghiu, care după amplul său reportaj antisovietic *Ard malurile Nistrului,* monopolizase cu ajutorul lui Eugen Cristescu, șeful serviciului secret, *faptul divers* a cel puțin șapte ziare. Scria pe plombagină, în șapte exemplare, știrile despre crime, procese spectaculoase și ucideri senzaționale, le trimitea la șapte ziare și încasa șapte salarii ca de la șapte vaci grase, luând pâinea de la gură a cel puțin șapte reporteri care mâncau astfel de la *vache enragee.* Furioși, Ion Caraion și Virgil Ierunca s-au dus și ei la poliție după informații pentru ziarul de dimineață *Poporul* să culeagă *fapte diverse,* să câștige și ei un ban. Comisarul care împărțea știrile, un coțcar și un pilangiu, nici nu s-a uitat la ei. A fi reporter de fapte diverse, ehe, asta ridica tirajul unui ziar, și lui, comisarului, ce-i ieșea de-aici? Nu-i cunoștea pe cei doi și nu le-a spus nimic. Și atunci Ion Caraion și Ierunca au născocit ei, după metoda lui Caracudi, al lui Caragiale, fapte diverse de un senzațional care depășea faptul real, bine scrise, cu *suspens,* cu amănunte de roman foileton, atât de gustate de public. *Poporul* le publica. Poziția lui C. V. Gheorghiu ca și a comisarului coțcar erau minate. Tirajul ziarului a crescut, eroziunea faptului divers a stârnit derută. Comisarul pilangiu era acuzat că vinde altora știrile tari. Pe urmă cei doi imitatori ai lui Caracudi s-au plictisit, deși primeau 6.000 pentru ficțiunile lor, și au abandonat ziarul *Poporul.* Eram bucuros că puterea imaginației era superioară, în ochii publicului, brutalului fapt divers. Și că Ion Caraion era mai destins, dacă putuse inventa un astfel de joc vesel…

Mai târziu am aflat cu nedumerire de renumele mondial al lui Constantin Virgil Gheorghiu, datorat romanului său prost *Ora 25.* Personalitate de anvergură, care în România, în colaborare cu Eugen Cristescu, denunța și dreapta și stânga, atrăgând ura și a comuniștilor și a legionarilor, cunoscut de nemți, a făcut în '43 o căsătorie cu o avocată evreică nu foarte bogată, dar nici săracă; i-a obținut tot prin Eugen Cristescu acte de ariană, a plecat la Zagreb ca atașat de presă pe lângă Ante Pavelici, unde l-a găsit sfârșitul războiului. Cum a trecut el apoi în Germania lui

Hitler și cum a ajuns într-un lagăr unde, în fața americanilor, a făcut pe antihitleristul? Cel care îmi povestea și care îl cunoscuse bine, îmi relata uluit că, vrând să-l demaște acolo la Paris (căci la Paris mi s-au povestit toate acestea) îndată după succesul său răsunător cu *Ora 25,* n-a putut-o face: mai multe ziare l-au refuzat… Mai târziu renumitul scriitor, pe care un american, cunoscut de mine la Moscova, l-a pus alături de cei câțiva români prin care ne cunoștea el pe noi, Lipatti, Enescu și Brâncuși, a simțit nevoia unei redempțiuni și s-a făcut preot. Iată, am gândit eu, când am auzit de această ultimă știre, cum poți deveni curat și intangibil după o viață plină de peripeții…

În toamnă am părăsit Bucureștiul și m-am prezentat la recrutare, la Turnu-Măgurele. Acolo însă un majur mi-a spus că e vorba de recrutarea celor cu studii, pentru școala de ofițeri și să-i prezint dovada că am făcut doi ani premilitară. I-am spus că n-am făcut.

— Atunci, zice, o să faci armata ca simplu soldat.

Puțin îmi păsa, dar această decizie a subofițerului mi-a salvat, poate, viața. Făcuți repede ofițeri, cei din generația mea au fost după aceea trimiși pe front de unde puțini au scăpat… Contingentul meu de soldați, mi-a mai spus acel majur, va fi recrutat abia în primăvara lui '43, să mă întorc deci acasă și să-mi văd de treabă. Jumătate de an răgaz în plin război a fost, după cum s-a dovedit, un semn că nu trebuia să mor în flăcările lui negre.

Întors la ziar, m-am pomenit că directorul administrativ Udrea nu mai vroia cu nici un chip să mă reprimească. L-am întrebat de ce, n-a vrut să-mi spună. Așa, nu mai vroia el. Am ridicat glasul, am început să ne certăm, eram furios, dacă aș fi știut că astfel avea de gând să se poarte cu mine, i-am spus, nu-mi părăseam serviciul meu de la Statistică, făcându-l vinovat că de unde până nu de mult aveam două servicii, din pricina lui acum nu mai aveam nici unul și eram din nou pe drumuri. Până la urmă mi-a spus că mă mai ține până la întâi ianuarie, dar că după aceea, sau poate mai bine de pe-acum, să-mi caut un loc în altă parte.

De revelion Sârbulescu m-a invitat la el și cum știa că nu mai lucram la ziar și nici nu găsisem un post în altă parte, mi-a spus că până găsesc pot să stau la el și să scriu liniștit, nu deranjam pe nimeni și loc era destul ca să nu fiu eu deranjat. Locuia în Giulești. Am stat câteva săptămâni, dar n-am scris nimic.

În acest timp nu se știe care dintre noi a avut ideea să mergem la cenaclul lui Lovinescu și să citim. Criticul s-a familiarizat repede cu grupul nostru. Ne întâmpina cu vocea lui senină, ce faci, domn' Geo, ce faci, domn' Preda… La recomandarea lui către Ion Vinea am intrat secretar de redacție la un ziar afiliat *Curentului* lui Șeicaru, *Evenimentul zilei*, unde de îndată mi s-a dat ziarul pe mână. Secretariat însă știam să fac fără să fi fost vreodată secretar de redacție, o învățasem stând adesea lângă paginatori și lângă Ștefan Roti, care, cu ciubucul în gură, cobora seara în tipografie și începea să se miște de colo până colo arătând doar cu degetul: asta, ăla, celălalt, sus în stânga, cu chenar, jos pe două coloane, în timp ce paginatorul se mișca odată cu el și umplea dreptunghiul de metal și striga: pagina cutare, perie pentru revizie, hai repede că ne-apucă dimineața. Secretul acestei meserii nu era însă la paginație, unde lucrătorul cunoștea rubricile, tipicul paginei întâia, cu comentariul despre război pe cinci coloane și locul normativului și al ultimei pagini, cu telegrame externe, ci în redacție unde, pe măsură ce primeai materialele, trebuia să faci întâi ziarul în cap, înainte de a coborî să-l paginezi. Aici, la *Curentul*, tipografia era nu jos la subsol, ci sus la etajul opt. Am fost atât de entuziasmat de noul meu post încât am uitat cu totul de cei de la *Popasuri*. Am aflat știri despre ei târziu, prin iulie, când după ce fusesem încorporat în primăvară, mi s-a dat o permisie de o lună și m-am întors în luna aceea la ziar. Am paginat singur, într-o noapte, căderea lui Mussolini.

— Hm! Senzațional, am strigat, nea Gogule, refaci pagina întâia, a căzut Mussolini!

— Hai, lăsați, mi-a răspuns paginatorul sceptic, ca și când această zgâlțâitură a lumii i-ar fi părut neverosimilă, atât de mult se învățase să tot pagineze: Hitler așa și pe dincolo. Mussolini pe partea cealaltă…

— Ce să las, zic, uite telegrama, trebuie să vedem dacă zincografia o fi făcut vreodată poza lui Badoglio ăsta…

— Cine mai e și ăsta?

— Noul șef al Italiei, un mareșal.

Cum să nu, în mod miraculos am găsit clișeul acestui Badoglio. Am dat știrea cu litere de-o șchioapă, pe toate coloanele, iar textul cu corp gros, ca la crimele de mare senzație. N-am telefonat nimănui, nici lui Vinea, care nu dădea pe-acolo cu săptămânile, nici patronului, lui Șeicaru, era o lege vitală a presei, ți-a venit bomba, o dai la cules, patronul o citea și el dimineața ca

orice muritor de rând, nu trebuia deranjat pentru asta din somn la ora unu noaptea, îți făceai meseria și gata.

M-a căutat însă pe mine cenzura, un domn care mă cunoștea și mi-a spus cu o voce deloc turburată, mai degrabă veselă, că să nu dăm și noi știrea chiar pe toată pagina, cum făcusem, ci, să zicem, pe cinci coloane. Eram numai noi doi în noaptea aceea care o cunoșteam, cititorii dormeau, abia a doua zi aveau să afle că *Axa* pârâia. Catastrofa de la Stalingrad din iarnă fusese bine filtrată în presă, se sugerase că o bătălie pierdută nu însemna încă nimic, nemții erau mai departe în inima Rusiei și că în vara aceasta (vara obțineau ei succese spectaculoase) vor da o bătălie decisivă și vor câștiga, fără doar și poate, în acest an, războiul. Acum însă cenzorii lăsau să apară știrea despre căderea dictatorului italian, aliatul numărul unu al lui Hitler, pe pagina întâia, pe cinci coloane. Ceva se schimbase.

Un an mai târziu, tot într-o permisie, rătăcind prin oraș, m-am întâlnit cu Caraion. Arăta neliniștit, crispat și mi-a spus că trebuie să fugă din București. De ce, ce se întâmplase? Am intrat la *Cafe de la Paix,* am luat masa împreună și a început să-mi povestească.

— După obiceiul, sau mai bine zis după firea ta, mi-a spus el, tu nu mai știi nimic (și poate e mai bine pentru tine) de ceea ce ni se întâmplă nouă la *Ecoul.* (Mircea Grigorescu a înființat acest nou ziar de care tu, desigur, nici nu știi și noi cei de la *Popasuri,* unii, l-am urmat.) Tu ai plecat și parcă ai plecat de tot, n-ai mai dat nici un semn… Nesfârșitele amenințări, hărțuielile cenzurii și ale presei oficiale, răbdarea lor ca să zic așa, n-aveau să dureze la infinit fără ca într-o zi să nu treacă și la fapte. O să-ți relatez două episoade mai recente. Primul, *episodul Gheorghe Vasilescu.* Într-o seară a venit la redacție o fată în negru, modest îmbrăcată și a întrebat de mine. Îmi aducea o carte de versuri tipărită pe hârtie proastă, undeva în Bucureștii-Noi și semnata Gheorghe Vasilescu. Fusese tipărită prin mijloacele proprii ale familiei poetului. Cine era Gheorghe Vasilescu? La ora aceea nu mai era nimeni, fusese fratele acelei fete, abia ieșise sublocotenent și direct din școala militară fusese, fără să fie întrebat dacă dorea sau nu, trimis la instrucție în Marele Reich. După o foarte scurtă perioadă de instruire în care n-avusese voie să comunice cu familia și fără ca măcar familia să știe unde se afla, ceea ce nu era numai cazul lui, sublocotenentul Gheorghe Vasilescu, ofițer român, fusese încadrat în rândurile armatei germane și trimis pe front, fără voia lui și împotriva nuanței de alianță dintre noi și nemți. Ofițerul căzuse în lupte. În tunica lui,

un alt român, în aceeași situație ca și el, găsise ca de obicei câteva scrisori, fotografii de fete și ceea ce era mai puțin obișnuit, un carnet mic cu versuri. Le-au trimis prin mijloacele obișnuite prin cei care, pentru un motiv sau altul, plecau în țară, familiei, care a pus mână de la mână și a tipărit versurile. Tatăl ofițerului nu mai trăia de mult, murise în războiul celălalt, din 1916. Și mi-au adus cartea mie. Am citit versurile. Erau frumoase, împotriva războiului. Am scris după lectura lor un articol, spunându-i povestea, pe care o încheiam așa: „… Și poate că a murit cu fața către țară, către cotul Carpaților, unde cu douăzeci și șapte de ani înainte murise tatăl său cu fața la dușmanul de-atunci…“

— Și cum a apărut, Ioane? l-am întrebat.

— A apărut! O să-ți spun… Să-ți povestesc acum episodul articolului *Teatru în Norvegia*. Într-o noapte sosește la redacție o telegramă, care fie din greșeală, fie dinadins, comprima ilogic și caraghios conținutul a două știri tamponate parcă anume una de alta ca să te facă să râzi. Una relata despre o piesă de teatru a lui Mussolini (auzi! Mussolini autor de piese!) care se juca în Norvegia, iar cealaltă despre debarcarea aliaților în Italia, pe o scenă de astă dată în care se juca o piesă nefictivă și în care în mod bizar și incongruent apărea iar Mussolini. Se înțelegea ceva paralogic, ceva paradoxal. Asta mi-a inspirat un articol sarcastic cu drama lui Mussolini, cu regret caustic și ipocrită mâhnire că talentului său de dramaturg i-a fost dat să fie gustat în Norvegia, înainte de a ne fi dat nouă, aici în România, să-l gustăm ca frați întru latinitate și să ne reamintim cu aceeași ocazie teatrală de lamentabilele lui afirmații din '40, în timpul dictatului de la Viena, când pretinsese „dreptate Ungariei mutilate“… Aceste două articole apărute au determinat chemarea mea la șeful cenzurii militare, colonelul Atanasiu.

— Dar nu mi-ai spus cum de-au apărut, l-am întrerupt.

— Pe acești cenzori, zise Ion, trebuie să știi că nu-i dă afară din casă nici perspicacitatea, nici inteligența și sunt și ciubucari. Să-ți dau un exemplu: unul din ei lucrează și la *Viața* lui Rebreanu și la alt ziar și lucrează și la cenzură. Trei salarii! Într-o zi când era la unul din aceste ziare a început să scrie un articol, dar nu l-a terminat fiindcă trebuia să se ducă la cenzură și a rugat pe un altul să-i pună câteva fraze de încheiere, să-i găsească și un titlu și să-i dea drumul la tipar. A doua zi, când s-a dus la redacție, a văzut că articolul lui nu apăruse. A făcut scandal. O asemenea porcărie, chiar lui (adică să i se taie astfel ciubucul) și strigăte și înjurături. Ceilalți l-au ascultat, l-au lăsat să strige, pe urmă i-au spus că articolul său

fusese cenzurat. Cenzurat? Cum, imposibil, de cine? Să i se dea numărul ștampilei cenzorului. I s-a dat. Era numărul lui. Își cenzurase ca un tâmpit propriul articol.

Am izbucnit în râs, dar Caraion, cu o cută amară, pretimpurie în colțul gurii, n-a schițat măcar un surâs.

— Colonelul Atanasiu, a continuat el, m-a întâmpinat zbierând într-un necontrolat acces de furie, unde mă trezeam? Cum am îndrăznit să atac *Axa*, cum mi-am permis să sugerez că tatăl și fiul (episodul *Vasilescu)* au murit amândoi din pricina nemților? Și cum mi-a trecut prin cap să am curajul să-l atac chiar pe Marele Mussolini? (episodul *Teatru în Norvegia).* Și urlând astfel a sărit în picioare, a scos revolverul și mi l-a pus la tâmplă… Dacă se mai repetă, îmi zboară creierii cu mâna lui. Și m-a dat afară. Afară însă, prin impulsul unei încrederi totale în mine însumi și în dreptul generației noastre de a protesta, n-am crezut în amenințare, mi-am spus că a vrut să mă sperie, dar la redacție Macovescu, Octavian Neamțu și Mircea Grigorescu mi-au spus că în lipsa mea m-a căutat *Gestapoul.* N-am mai trecut de-atunci nici pe-acolo, nici pe-acasă, am dormit la un prieten. Aștept un răspuns din Moldova ca să fug acolo…

… Și deodată, atunci la Sinaia, în ianuarie 1949, sonda gândirii mele se opri, veneam prea aproape de prezent și firele vieții mele de după război se încurcau cu clipa de față. Or, cine își cunoaște clipa de față, până nu devine trecut? Sensul ei total ne apare mai târziu, așa cum mergând pe un drum necunoscut, deși avem iluzia că îl cunoaștem cu fiecare pas pe care îl facem, abia uitându-ne în urmă ne dăm seama cât de drept sau de sinuos a fost… Acei ani ai debutului se luminau, dar destinele celor pe care îi cunoscusem atunci nu-mi ofereau răspunsul la întrebarea mea: ce să scriu acum?

După război, domnul Pavel apărea ca redacțor-șef al ziarului *Clopotul* dintr-un oraș din Moldova. I-am scris, fiind încă în armată, cu entuziasm. Iată, îmi spuneam, un om cu o credință are acum un ziar unde, în sfârșit liber, va putea vorbi și să ne spună tot ceea ce știa, despre închisorile pe care le cunoștea și despre cei care fuseseră prizonieri acolo și supuși unui regim de exterminare; vroiam să țin contactul cu el, să-mi răspundă și eliberat din armată să mă duc și să-l urmez. Ca să aflu, prin '46, după ce așteptasem zadarnic un răspuns, că niciodată nu fusese redactor-șef la acel ziar. Probabil o coincidență de nume. Era mai departe la Statistică, dar nu

pe Splaiul Unirii ci undeva pe Brezoianu… „Ei, l-am întrebat, ce facem acum, când nu trebuie să vă mai dați nici paltonul nici căciula?“ Mi-a făcut un semn energic să tac din gură. „De ce, i-am șoptit, ce vi se întâmplă, domnule Pavel?“ Nu mi-a răspuns. Am plecat ca și în acea zi de iarnă, împreună, dar nu m-a mai invitat la masă, era la fel de tăcut ca atunci. Era vară, eram liberi, războiul se terminase…

Ce era cu el? „Bine, i-am spus la despărțire, să știți că nu recunosc aceste semne și nici n-am cum să le descifrez dacă nu vorbiți. Nu sunt ale mele, nu le intuiesc înțelesul și nici n-am cum, dacă dumneavoastră tăceți, să mi le însușesc.“ Nu l-am mai revăzut câțiva ani ca să aflu chiar în primăvara debutului meu în volum, cu *Întâlnirea din Pământuri*, când m-am dus la el acasă să i-l dau, că fusese arestat de curând, dispăruse (îmi spuse soția lui) pe drum, între birou și casă. Tot cam pe atunci fusese arestat și poetul statistician și ceva mai târziu Ion Caraion. Nedumerit, căutam zadarnic un înțeles al acestor destine tragice. Ce să scrii?

Și cu toate că aveam în urmă un război și armata în care îmi petrecusem doi ani, acei ani împreună cu războiul erau un subiect aparte pe care gândul nu-l atingea, aveam să scriu, îmi spuneam, despre asta mult mai târziu. Simțeam că atunci în '49 oricât m-aș fi gândit n-aș fi putut s-o fac: nu luasem parte la război direct, ci trăisem doar în atmosfera lui, trebuiau culese mărturii, răspuns la întrebarea tolstoiană, de ce izbucnise acest cataclism, de ce Germania atacase Rusia? Lipseau documentele secrete, nu mă puteam mulțumi doar cu efectele lui, sau doar cu mărturiile despre uciderea a milioane de vieți în lagăre ale morții, care într-adevăr nu lipseau. Dar eu nu fusesem în acele lagăre despre care n-aveam să aflu decât după război, nu puteam scrie despre ele. Eram prea tânăr, conștiința mea era senină. Ce să scriu atunci?

Și brusc m-am hotărât să părăsesc Sinaia și să mă întorc la București. Aveam o meserie, știam să fac un ziar, de la corectură până la secretariat de redacție, uitând că timpurile se schimbaseră și un ziar, acum, nu mai era dat pe mâna unui băiat. Nu fusesem eu corector la *România liberă* îndată după război și Niculae Bellu mă dăduse afară fără să știm nici eu nici el din ce pricină? Adică, el poate știa bine, dar eu nu. Și Zaharia Stancu de la *Societatea scriitorilor români*, unde eram funcționar la serviciul drepturilor de autor? (Intrasem datorită lui Eugen Jebeleanu care, deși nu mă cunoștea, auzise că un tânăr scriitor n-avea de lucru și era indignat: mă recomandase lui Eftimiu, președinte.) Mă gândeam să mă duc, în cazul când n-aș fi găsit

un ziar, la Mihai Novicov, să-i spun că deocamdată romanul meu merge greu și să-i solicit să mă angajeze la el la *Flacăra*, unde era director.

Dar o obsesie abandonată și mintea odată eliberată de presiunea unei întrebări chinuitoare, revelația se produce tocmai prin eliminarea acelor văluri de care vorbește Tolstoi, care ascund adâncimile sufletului. Incursiunea mea nu era încheiată, dar se oprise în curgerea ei spre prezent. De ce?

Îmi făcusem geamantanul și o luasem încet spre gară. Eram liniștit și încrezător, asemeni copiilor care trăiesc protejați sub lumina soarelui. Cine mă proteja? Nu știam…

Am luat trenul, un rapid, și m-am urcat în vagonul restaurant. E atât de plăcut să stai într-un vagon restaurant, când nu e multă lume, să bei ceva și să te uiți pe geamul mare, prin care se vede defilând peisajul, cu vârfuri și prăpăstii amețitoare încărcat de zăpadă, dar plin și de uriașe păduri verzi… Ce-am făcut, deci, la Sinaia? mă întrebam. Nimic. Cât de orgolios venisem!… Cum vrusesem, încă din prima zi, să mă și apuc de lucru și cum amânasem pe a doua zi, după ce în prealabil distrusesem toate capodoperele care îmi veniseră în minte înainte de a adormi, inclusiv ceea ce scrisesem eu însumi… Nu chiar tot, o mică schiță cu tăierea unui salcâm scăpase… Înainte de a adormi! Da, adormisem cu un gând nelămurit, cu o lumină care pâlpâia înainte de a se stinge. O întrebare. De ce nu indusesem eu în volumul de debut, *Întâlnirea din Pământuri,* schița *Salcâmul?* Iată, acum eram treaz. Într-adevăr, de ce o lăsasem deoparte când știam că era lucrul cel mai inspirat pe care îl scrisesem? Când se întâmplase asta? Chiar anul trecut, când predam volumul la *Cartea Românească.* La ce mă gândisem?

Da, îmi aminteam de ce. Schița asta era un secret care nu trebuia dezvăluit. De ce? Așa! Era secretul meu. Că apăruse în *Timpul* trebuia, debutam, dar salcâmul acela trebuia ferit, era ceva de preț, intim, care putea fi ucis într-o carte de nuvele. Și acum deodată mi-am dat seama de ce. Acest salcâm doborât era singura întâmplare din ceea ce scrisesem la douăzeci de ani care avea legătură adâncă, neștearsă, cu familia mea. Fragmentul final din *Întâlnirea din Pământuri* prin care mă angajam să scriu un roman era uitat, era o ilustrație a lecturilor mele din Swift prin care urmăream să arăt că *Yahoo-ii* săi nefericiți, slugi ale cailor, nu și-au schimbat firea… *Salcâmul* era însă un cod care nu trebuia divulgat. Scena cu doborârea lui îmi apărea acum ca o poartă pe care dacă știam s-o deschid intram pe un teritoriu în care trăia o lume miraculoasă pe care o cunoșteam și pe care o

puteam povesti. Cum s-o deschid? m-am întrebat. Bine, dar nu era ea deschisă? Atunci, în '42, când publicasem cele trei pagini nu-mi apăruse această poartă în față? Nu fusesem adânc turburat când acest falnic copac căzuse? Tatăl meu nu era deloc vesel în dimineața aceea. Ce i se întâmplase?… Îmi aminteam că după aceea într-o zi scara noastră de la prispă, care avea doi stâlpi jos, lângă ultima treaptă, fusese ruptă de un cal. Trecuseră zile și săptămâni și ea rămăsese așa ruptă. Nici tata, nici frații mei mai mari n-o dreseseră. Curând pierise cu totul. Ce se întâmpla în familia noastră când nici o ulucă nu era, până atunci, uitată? Stâlpii aceia nu foloseau la nimic, ne puteam lipsi și de scară, puteam sări direct din bătătură pe prispă, sau de pe prispă jos. Se putea trăi și fără ei. Dar îmi dădeam seama că apăruse în sufletul celui care, tânăr fiind, simțise nevoia să-i ridice acolo: *nepăsarea!* Ceva fusese stricat și el nu mai vroia să dreagă acel lucru. *Nu-i mai păsa.!* De ce? Amintirile mai dramatice erau estompate. Cum zăceam de friguri și *el* discuta liniștit cu sanitarul dacă o să mor sau nu sub febră, uruitul mașinii și dialogul mamei cu vecinele: „… că ăsta îl lasă să moară și nu vrea să-l ducă la spital!“ Dar eu înviasem și îmi rămăsese în amintire răspunsul *lui*. „Ce vină am eu că pe lume sunt friguri! Ce, le-am adus eu!? Sau ești nebună?!“ Stâlpii aceia însă în jurul cărora mă jucasem atâția ani cu sculpturile lor romboidale, de ce nu-i dresese, de ce nu făcuse alții noi? Gândul, sufletul lui fusese acolo când îi făcuse, era casa lui, cu femeia lui, cuibul pe care se gândise să-l facă frumos, și în incrustațiile acelor stâlpi simțeam o viață statornică și eternă. Se zdruncinase ceva? Ce se întâmplase?

Și atunci, în tren, mi-am auzit gândul șoptindu-mi: „scrie și caută să afli ce s-a întâmplat. Scriind și spunând tot despre *el* și despre acea amintire, o să găsești răspunsul. Și dacă n-o să-l găsești, nu te nelinişti. O să lași istoria cu o enigmă.“

Nu m-am lăsat însă ispitit de acest gând, deși îl purtasem în conștiința mea, ca o nebuloasă, atâția ani. Mi-am continuat drumul spre București chemat de iluziile și dramele propriei mele vieți… Am revenit după câteva zile și din nou, în tren, la întoarcere, sub ritmul roților, așezat la geamul aceluiași vagon restaurant, absorbit de peisajul mereu fantastic al munților sub zăpadă, mi-am dat seama că gândul meu rezista, nu era o vagă ispită, nu se clintise de la locul lui, mă copleșea, și că trebuie să-l urmez…

Acasă, adică la Sinaia, în singurătatea vilei unde mă retrăsesem, m-am așezat din nou la masă în fața ferestrei și după ce am contemplat câteva

minute același peisaj feeric de afară, am pus mâna pe stilou și am început să sciu: Ilie Moromete…

N-am băut nici cafele nici alcool. Iar de fumat abia îmi aduceam aminte. Scriam liniștit, fără febră și fără ștersături. Câinii nu-i mai auzeam, iar la masă nu uitam să mă duc. Eram mic, mă cântărisem odată în gară și văzusem cu uimire cum cu palton cu tot abia aveam cincizeci și șase de kilograme. Când, mai târziu, m-am împrietenit cu Zaharia Stancu și i-am spus că aș vrea să fiu și eu cum i-ar fi plăcut mamei, adică „așa gras, frumos“, conjudețeanul meu a râs și mi-a răspuns că să n-am nici o grijă, o să ajung și cu chelie și cu burtă. N-am ajuns, deși într-o vreme am fost amenințat.

N-am uitat nici de Verbancu, nici de popice. Prin iulie, deși eram în plin lucru, am primit o scrisoare de la *Uniunea Scriitorilor* în care mi se spunea că șederea mea la Sinaia s-a terminat.

M-am întors la București și am continuat să scriu. Nu știam de ce, însă nu mai puteam sta la masă. Atunci m-am dus la un tâmplar și am comandat un fel de cutie pe care s-o pot ține pe genunchi și să scriu pe ea rezemat în pat. Spre octombrie am pus stiloul jos. Nici cu acea cutie nu era bine. Mi se înmuiau acum brațele.

M-am internat în spital. Aveam eu oase de romancier, cum îmi spusese Miron Paraschivescu, dar pe lângă oase un organism mai are și altele, care te pot părăsi…

Mi-au făcut tot felul de investigații, m-au măsurat, m-au pus să suflu într-un burduf care îmi sorbea respirația (metabolism bazal), mi-au dat o ceașcă și la întrebarea mea, ce să fac cu ea, infirmiera, cinică, mi-a răspuns cu humor brutal: „Mergeți dumneavoastră colea alături, în odaie și“… și a folosit expresia populară a ceea ce trebuia să fac în ea, adică să-și dea seama dacă pot să procreez, mi-au însângerat brațul cu seringi umplând cu sânge cinci eprubete, mi-au dat să înghit un maț subțire de cauciuc care mi-a scos timp de trei, patru ore, întâi din stomacul gol substanță pentru chimismul gastric, apoi din vezica biliară tot atâtea eprubete pline cu bilă (ce frumoasă e bila, aurie, mă întrebam cu ce secrete fabrica în noi ficatul această materie fără de care am muri otrăviți de ceea ce înghițim). Dar n-au găsit nimic. Mirat, doctorul Parhon, care mai venea încă la Endocrinologie și făcea vizite, m-a întrebat ce am. N-aveam nimic precis, dar doamna Pitiș a răspuns în locul meu.

— Are tensiunea mică.

— Ei, cât? s-a mirat mai departe savantul.

Doamna Pitiș a spus o cifră: zece cu șase, și a adăugat:

— Hiposurenalism!

— Măriți-i puțin tensiunea și să elibereze patul, a răspuns marele savant plictisit. Cum arată cetosteroizii?

— Bine!

— Hiperglicemia provocată?

— În limite normale.

— Mănâncă, doarme?

— Da.

— Ia să vedem!

M-a dezvelit la burtă și m-a palpat.

— Are și un început de ptoză viscerală, a spus din nou doamna Pitiș.

— Păi pentru că e slab, mațele cad când nu e puțină grăsime să întărească mușchiul diafragmei, a zis savantul.

Dar eu știam că e din copilărie, când mă surpam des, sărind din pomi. Mama îmi punea o oală pe burtă cu lumânări aprinse înăuntru, lipite de o cutie de chibrit și enorma ventuză îmi sugea mațele și le aranja la loc. Savantul m-a întrebat ce meserie am, i-am răspuns că sunt gazetar, m-a învelit la loc și a ieșit din rezervă.

De hiposurenalism suferea toată lumea în clinica lui, era un diagnostic la modă. N-aveam nici un fel de hiposurenalism, cum avea să-mi dezvăluie mai târziu, râzând, doctorul Stănescu, un tânăr de vârsta mea, chel, foarte inteligent și care își păstra un ochi critic față de maniile savantului. Dar mi-au făcut totuși injecții cu un extract din glanda respectivă, suprarenală, tensiunea mi s-a ridicat cu o cifră („Ei, vezi, acum ți-e mult mai bine!“ a exclamat doamna Pitiș) și am părăsit clinica „ameliorat“. În realitate mâncasem și dormisem zdravăn și mă odihnisem două săptămâni fără să fac nimic. Crescusem chiar și în greutate.

M-am întors să descifrez mai departe viața eroului meu. Îl lăsasem în preajma secerișului… Clipe fericite! Și eu fusesem la seceriș! Îl vedeam, îi auzeam glasul, îmi aminteam de febra plecării, apoi lungi zile sub arșiță, răsăritul soarelui care ne găsea gata de muncă în mijlocul lanului de spice, talger roșu care limpezea câmpia de urmele nopții și înfiora clipa, și care îl făcea pe tata să-și scoată pălăria și să se închine… Apoi treierișul, carele cu grâu care ne intrau în curte, numeroase, nu se mai terminau, apoi prima pâine din grâul nou care ne îmbăta cu mirosul ei…

Mă apropiam de sfârșit și îmi părea rău. Sfâșiasem miracolul…

Mă simțeam bătrân… Cartea nu era întreagă, ceva lipsea din ea, eroul meu nu era fericit și nu eram nici eu… Nu-mi plăcea sentimentul care mă stăpânea, că atât de tânăr, lăsam în urmă părinți și frați, casa în care mă născusem, grădina în ale cărei ierburi stăteam zile întregi cu ochii spre cer păzit de salcâmi înalți în care cântau grauri și zburau vrăbiile. Cartea asta nu trebuia scrisă, și în nici un caz publicată, aceste lucruri nu se spun… Scrisesem, dar nu jubilam. Mult mai mult îmi plăceau povestirile mele din *Întâlnirea din Pământuri*, dure, reci, necruțătoare, peste care ochiul meu trecea cu privirea micșorată și impasibilă. Trebuie să scriu altceva și să-mi regăsesc acea privire, îmi spuneam…

Am luat manuscrisul, l-am dactilografiat, apoi l-am băgat în sertar și am uitat de el cinci ani. Obsedați ai scrisului și ai afirmării, dar și iubitori pasionați ai cuvântului scris, mă întâmpinau nedumeriți:

— Ce mai aștepți? Dă-i drumul!…

Refuzam să accept că sunt scriitor, spuneam, senin, că vreau să mă las de scris. Și ce să fac? Într-adevăr, ce vroiam să fac? Timp de patru ani insidioasa oboseală, care nu mă împiedica să trăiesc, dându-mi doar iluzia că exist, îmi întindea o cursă pe care tinerețea anilor n-o vedea (că puteam realiza ceva mult mai mare decât literatura), împiedicându-mă astfel să-mi revăd manuscrisul, să-mi aduc aminte că fusesem fericit cât timp îl scrisesem și că nu era nimic rău în el nici la adresa tatălui meu, nici a copilăriei mele și ca, oricum, zadarnic încercam să refuz să dau urmare pactului: scrisesem, trebuia să public. Semnasem acel pact de mult, înapoi nu mai puteam da.

… Și într-o zi puterea mi-a revenit întreagă, mi-am amintit de tot. „Ce-o mai fi, mi-am spus resemnat, o să mai vedem. O să scrii ceva care să te facă să te simți din nou suveran peste eroii tăi ca la început, când ai scris *Calul* dacă vrei să nu mai sfâșii miracolele. Dă-i acum drumul la această carte.”

Și am scos manuscrisul din sertar și am început din nou să lucrez la el. Era primăvara lui '55. Lipseau legături dintre principalele scene, însuși conflictul nu avea relief pregnant… Dar ce clar apărea acum ceea ce nu putusem vedea cu cinci ani în urmă. Eram redactor la *Viața Românească*, mi-am luat un concediu mai lung, m-am dus din nou la Sinaia, de astă dată la Pelișor și după opt luni, în decembrie, *Moromeții* apăreau… Aventura în care de mult conștiința mea era implicată continua…
